

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Právo na právní pomoc

Right to legal aid

Školitelka: prof. JUDr. Alena Winterová, CSc.

Doktorandka: Mgr. Jana Šustová

Červen 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. června 2014

Mgr. Jana Šustová

Poděkování

Ráda bych poděkovala prof. JUDr. Aleně Winterové, CSc. a Prof. JUDr. Zdeňkovi Češkovi, CSc. za jejich pomoc a cenné připomínky vedoucí ke zvýšení úrovně předkládané disertační práce.

Obsah

Úvod.....	3
1. Základní pojmy a prameny práva	8
1.1 Právní pomoc	8
1.2 Poskytování právních služeb.....	10
1.3 Prameny práva na právní pomoc.....	11
1.3.1 Mezinárodní prameny	11
1.3.2 Vnitrostátní prameny	14
2. Historie poskytování právní pomoci	16
3. Postavení advokacie při realizaci práva na právní pomoc.....	24
3.1 Základní zásady ovládající vztah advokáta a jeho klienta	24
3.1.1 Odměna advokáta.....	26
3.1.2 Právo a povinnost odepřít poskytování právních služeb.....	33
3.2 Ustanovování advokáta soudem.....	38
3.2.1 Ustanovování advokáta v civilním řízení	38
3.2.2 Ustanovování advokáta ve správním soudnictví.....	47
3.2.3 Ustanovování advokáta v rámci trestního řízení.....	52
3.3 Určování advokáta Českou advokátní komorou	61
3.4 Poskytování právních služeb <i>pro bono</i>	66
3.5 Problematika tzv. advokátního přimusu.....	70
3.5.1 Současná právní úprava	70
3.5.2 Výhody a nevýhody povinného právního zastoupení	80
4. Úloha civilních soudů při poskytování právní pomoci	86
4.1 Povinnost soudu poučít účastníky o jejich procesních právech a povinnostech. 88	
4.1.1 Základní pravidla při realizaci poučovací povinnosti soudem	92
4.1.2 Důsledky nesprávného nebo nejasného poučení soudu	95
4.1.3 Poučení o možnosti namítat podjatost	97
4.1.4 Poučení o právu žádat ustanovení zástupce	99
4.1.5 Poučovací povinnost soudu při odstraňování vad podání.....	101
4.1.6 Poučovací povinnost soudu vztahující se ke koncentraci řízení a problematice právních fikcí	108

4.1.7 Poučovací povinnost soudu v řízení o výkonu rozhodnutí a při exekuci ..	117
4.2 Poučovací povinnost soudu směřující ke hmotnému právu.....	121
4.2.1 Poučení ke splnění povinnosti uvést rozhodující skutečnosti a ke splnění povinnosti důkazní a břemena důkazního (§ 118a odst. 1 a 3 o.s.ř.).....	122
4.2.2 Poučení o právním posouzení situace	127
4.2.3 Aplikace poučovací povinnosti dle ust. § 118 a o.s.ř. v rozhodčím řízení	130
5. Role jiných subjektů v zajišťování práva na právní pomoc	136
5.1 Úloha příslušníků jiných právnických profesí při poskytování právní pomoci	136
5.2 Role spolků, jiných nestátních neziskových organizací a dalších subjektů při rozšiřování dostupnosti právní pomoci	142
5.3 Pojištění právní ochrany.....	151
6. Způsoby zajištění právní pomoci v civilních věcech v zahraničních právních úpravách	157
6.1 Spolková republika Německo	157
6.2 Spojené království Velké Británie a Severního Irska	165
7. Dostupnost právní pomoci v České republice	172
Seznam použitých zkratk	186
Seznam použité literatury a dalších pramenů	188
Shrnutí.....	199
Summary	202

Úvod

Při volbě tématu své disertační práce jsem vycházela ze skutečnosti, že právo na právní pomoc je jedním z velmi často zmiňovaných základních lidských práv, avšak v odborné literatuře dosud chybí komplexní zpracování této problematiky, zejména z pohledu aplikační praxe. Právo na právní pomoc je jedním ze základních lidských práv spadajících do širšího rámce tzv. práva na spravedlivý proces. Bez zajištění odpovídající právní pomoci osobám, které tuto pomoc potřebují, je reálné právo na přístup k soudům, právo na rovné postavení v průběhu soudního řízení i samotné právo na spravedlivý proces pouhým vznešeným ideálem, jakousi fikcí, která je od každodenní reality velice vzdálená.

Cílem mé práce je pojednat o tom, jak je právo na právní pomoc, které je zakotveno nejen v čl. 37 odst. 2 Listiny základních práv a svobod,¹ ale též v řadě mezinárodních smluv, jimiž je ČR vázána, realizováno v každodenní praxi. Jinými slovy, jaké možnosti se v České republice nabízejí osobě, která potřebuje právní pomoc. Domnívám se, že pro určitou část laické veřejnosti je velmi obtížné v dnešní době získat právní pomoc, a to z několika důvodů.

Veřejnost zejména není o možnostech využití právní pomoci dostatečným způsobem informována. V České republice obecně velmi špatně funguje právní osvěta, tedy seznamování veřejnosti s platným právním řádem. Tato osvěta téměř nefunguje ani, pokud jde o základní právní předpisy, jako je např. občanský zákoník,² zákoník práce³ či zákon o obchodních korporacích,⁴ natož pokud jde o procesní předpisy jako je

¹ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č.162/1998 Sb. (dále jen „Listina“).

² Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“ nebo také „OZ“).

³ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákoník práce“).

⁴ Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích) (dále jen „ZOK“ nebo „zákon o obchodních korporacích“).

zejména občanský soudní řád⁵ a už vůbec nezasahuje do takových oblastí, jako je dostupnost právní pomoci.

Domnívám se, že dalším důvodem, proč značná část veřejnosti nemá přístup k právní pomoci, tkví v nedostatečnosti právní úpravy, která tuto problematiku upravuje, respektive spíše neupravuje. V České republice totiž zatím pořád chybí právní norma, která by problematiku poskytování právní pomoci osobám, které ji potřebují a které nemají dostatečné prostředky pro zabezpečení kvalifikovaného hájení svých práv, komplexním způsobem upravovala. Ačkoliv byl již několikrát projednáván věcný záměr zákona o bezplatné právní pomoci (v roce 2003, 2009 a naposledy v roce 2012), nebyl tento zákon do dnešního dne přijat. V současné době je právní úprava této problematiky roztržena v téměř desítku různých právních předpisů, což k přehlednosti zcela jistě nepřispívá.

Výsledkem mé práce by mělo být zhodnocení stávající právní úpravy, její porovnání se zahraničními právními úpravami (úpravou německou a anglickou), které mnohdy obsahují zajímavé přístupy k problematice zajištění právní pomoci a dále úvahy *de lege ferenda* spočívající v návržení vhodného způsobu regulace této sociálně značně citlivé problematiky do budoucna v České republice.

Při tvorbě disertační práce jsem zvolila normativní přístup. Využívám zejména analytickou metodu, jejímž prostřednictvím vykládám právní úpravu k dané problematice pomocí jejího rozložení na dílčí celky, což vede ke snazšímu pochopení jednotlivých institutů. Při výkladu právních předpisů vycházím jak ze základní gramatické metody výkladu, tak z výkladu teleologického.

Značná část mé práce je zaměřena na právní praxi, vycházím často z judikatury českých a někdy též zahraničních soudů týkající se této problematiky, a dále též z kárných rozhodnutí České advokátní komory. Další metodou, kterou v disertační práci poměrně často využívám, je metoda komparační. Pomocí této metody se s ohledem na zahraniční zkušenosti s řešením této problematiky snažím vystihnout klady a nedostatky

⁵ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský soudní řád“ nebo „o.s.ř.“).

české právní úpravy a navrhnout možný budoucí vývoj v poskytování právní pomoci v České republice.

Pokud jde o strukturu disertační práce, ta je rozčleněna do sedmi dílčích částí. V úvodní části disertační práce se stručně věnuji základním pojmům, se kterými je dále v této práci pracováno. Je zde rovněž pojednáno o pramenech práva na právní pomoc, a to jak na mezinárodní, tak vnitrostátní úrovni, a o prováděcí právní úpravě týkající se samotné realizace práva na právní pomoc.

Druhá část je věnována stručnému historickému exkurzu týkajícímu se zajišťování právní pomoci potřebným osobám, s připomenutím počátků právní pomoci v dějinách lidstva a se zaměřením na vývoj zajišťování poskytování právní pomoci na území České republiky.

Vlastním meritem práce je problematika zajišťování práva na právní pomoc v praxi. Tato část práce je rozdělena tematicky podle okruhu subjektů, které se na realizaci práva na právní pomoc podílejí. Z tohoto důvodu se je nejprve pojednáno o postavení advokacie při realizaci práva na právní pomoc, neboť jsou to právě advokáti jakožto osoby oprávněné poskytovat právní služby ve všech věcech,⁶ na jejichž bedrech leží odpovědnost za realizaci právní pomoci. V další části práce se zabývám úlohou soudů s ohledem na jejich poučovací povinnost ve vztahu k účastníkům řízení a v další části též rolí jiných subjektů v zajišťování práva na právní pomoc. Součástí práce je též stručný náhled do zahraniční právní úpravy, a to právní úpravy německé a britské, kdy se zaměřuji na otázku zajištění právní pomoci v civilních věcech.

Závěr disertační práce je pak věnován posouzení dostupnosti právní pomoci v České republice. Je zde provedeno celkové zhodnocení stávající právní úpravy v oblasti poskytování právní pomoci a *de lege ferenda* jsou zde navržena možná opatření, kterými by bylo možné docílit zlepšení současné situace v oblasti každodenní realizace práva na právní pomoc.

⁶ Existují samozřejmě i další subjekty, které jsou oprávněny poskytovat právní pomoc, např. notáři, soudní exekutoři, daňoví poradci, patentoví zástupci, auditoři. Tyto osoby jsou však oprávněny poskytovat právní služby pouze ve specializovaných oblastech práva, čímž se zásadně liší od advokátů jakožto univerzálních poskytovatelů právních služeb.

Jak už bylo výše uvedeno, cílem mé disertační práce je provést analýzu dostupnosti právní pomoci osobám, které tuto pomoc potřebují, a to z pohledu možností, které jim současný právní řád dává k dispozici. Právo na právní pomoc je ústavním právem každého jednotlivce, které musí stát dostatečným způsobem garantovat. V tomto případě je odpovědnost státu za zajištění právní pomoci ještě zesílena mezinárodním aspektem, neboť Česká republika se zavázala na mezinárodní úrovni, že zajistí, aby se potřebným osobám dostávalo právní pomoci. Je však otázkou, zda český zákonodárce dostatečným způsobem zajistil, aby právo na právní pomoc nebylo pouhou ústavněprávní proklamací, nýbrž aby bylo v každodenním životě skutečně realizováno.

Hlavní hypotézou, která má být v rámci této disertační práce ověřena, je tvrzení, že v České republice je reálná dostupnost právní pomoci na nedostatečné úrovni. Jelikož je poskytování právních služeb zásadně vázáno na úplatu, jsou z jejich poskytování často vyloučeny osoby z nízkých příjmových skupin. Těmto osobám by měl stát zajistit, aby v případě potřeby získaly bezplatnou právní pomoc. S tím souvisí i otázka, které subjekty by měly bezplatnou právní pomoc zajišťovat, a problematika zajištění odpovídající kvality bezplatných právních služeb. Dílčími hypotézami jsou dále tato tvrzení:

- 1) Právní úprava týkající se zajištění právní pomoci potřebným osobám je nekoncepční a roztříštěná do mnoha právních předpisů.
- 2) Stát přenesl na advokacii podstatnou část odpovědnosti za zajištění právní pomoci potřebným osobám.
- 3) Za současné právní úpravy je velmi obtížné získat právní pomoc před zahájením soudního řízení.
- 4) Advokáti nejsou dostatečným způsobem motivováni, aby sami aktivně poskytovali bezplatnou právní pomoc potřebným osobám.

Právo na právní pomoc je zpravidla realizováno soudní cestou a právě u soudu nejčastěji dochází k uplatňování oprávněných práv a zájmů jednotlivců. Z tohoto důvodu je nutné, aby s pravidly, jimiž se soudní řízení řídí, byly seznámeny i osoby práva neznalé, tedy právní laici, neboť v opačném případě by hrozilo, že v důsledku své

neznalosti nebudou moci tyto osoby hájit svá práva a oprávněné zájmy. S tím souvisí i další hypotéza, kterou chci v rámci své disertační práce ověřit, a to že poučovací povinnost soudu může pomoci k zajištění určité minimální úrovně právní pomoci, sama o sobě však nemůže být dostatečným způsobem pro zajištění právní ochrany účastníků řízení. Dalšími dílčími hypotézami proto jsou dále tato tvrzení:

- 5) Stávající právní úprava dostatečným způsobem nezajišťuje, že se účastníkům řízení dostane srozumitelného poučení, jakým způsobem postupovat, aby plně uplatnili všechna svá procesní práva a povinnosti.
- 6) Řádné naplňování poučovací povinnosti soudu klade vysoké nároky na osobu soudce.
- 7) Poučovací povinnost soudu je v určitých případech způsobilá narušit princip procesní rovnosti stran.

V případě potvrzení výše uvedené hypotézy o nedostatečné dostupnosti právní pomoci a při ověření ostatních dílčích hypotéz se budu zabývat jednotlivými příčinami tohoto stavu a pokusím se navrhnout vhodná řešení. Při hledání možných a efektivních řešení budu vycházet zejména ze zahraničních zkušeností, které mohou být nejen inspirací, ale někdy též varováním, že určitý způsob zajištění právní pomoci s sebou nese i jistá rizika. Cílem mé práce je najít vhodný způsob zajištění právní pomoci, jež bude dostupná všem osobám, které ji potřebují, neboť skutečné zajištění práva na právní pomoc je nezbytné, pokud určitý stát chce být považován za právní stát. Bez skutečně dostupné právní pomoci pro každého, kdo ji potřebuje, je právo na spravedlivý proces pouhou fikcí a vzdáleným ideálem, neboť bez kvalitní a dostupné právní pomoci nemůže být zajištěna dostatečná ochrana práv a oprávněných zájmů jednotlivců.

1. Základní pojmy a prameny práva

1.1 Právní pomoc

Pojem právní pomoc může mít několik významů. Většinou si pod pojmem právní pomoc představíme určitou službu, kterou poskytuje speciálně kvalifikovaná osoba a která spočívá v právním posouzení určité situace a v poskytnutí právní rady, co učinit, abychom dosáhli námi kýženého výsledku. Velmi často je právní pomoc spojena též se zastupováním před nejrůznějšími úřady a institucemi, kde právní zástupce hájí práva a oprávněné zájmy zastoupeného. V zahraniční odborné literatuře se toto poskytování právních služeb označuje jako „*legal service*“, a to v angloamerickém právním systému, „*Rechtsberatung*“ a „*Prozessvertretung*“ v německy psané odborné literatuře a ve francouzské jako „*Service Juridique*“.

Existuje však i další možný význam pojmu právní pomoc, který můžeme označit jako právní pomoc v užším smyslu. Jedná se o případ, kdy se určitá osoba ocitne v obtížné životní situaci, nejčastěji z důvodu nedostatku finančních prostředků, v důsledku čehož není schopna uhradit náklady spojené s poskytováním právních služeb. Takovými potřebným osobám je poskytována právní pomoc, která spočívá v poskytnutí právních služeb bezplatně nebo za sníženou odměnu. V zahraničí mají pro tuto situaci vyhrazeny zvláštní pojmy, aby ji dostatečně odlišili od obecného poskytování právních služeb. V anglicky psané odborné literatuře se používá pojmu „*legal aid*“, v německé literatuře pak pojmů „*Beratungshilfe*“ a „*Prozesskostenhilfe*“, ve francouzské literatuře „*L'Aide Juridique*“. Právě tato právní pomoc v užším smyslu je hlavní náplní mé disertační práce.

Pojem právní pomoc zná i český právní řád. Již Listina hovoří ve svém článku 37, že každý má právo na právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to dokonce již od počátku řízení. Zde je nutné rozlišovat tři odlišné situace.

První z nich je ta, že se určitá osoba ocitne v nějaké obtížné životní situaci a nemá finanční prostředky k tomu, aby si mohla dovolit uhradit advokátovi odměnu. Pro tyto případy stanoví jednotlivé procesní předpisy možnost, aby mohl každý v odůvodněných

případech požádat o přidělení právního zástupce, jehož odměnu pak hradí zcela nebo zčásti stát. V případě, kdy neprobíhá řízení podle žádného z procesních předpisů a určitá osoba potřebuje právní pomoc, je možné se obrátit na Českou advokátní komoru, která určí žadateli o právní služby advokáta, který je pak povinen právní pomoc poskytnout bezplatně, nebo za sníženou odměnu.⁷

Druhá situace je taková, kdy určitá osoba potřebuje právní pomoc, avšak žádný z advokátů, na které se obrátila, jí nechce tyto právní služby poskytnout. V takovéto situaci je opět možné se obrátit na Českou advokátní komoru, která určí neúspěšnému žadateli o právní služby advokáta, který je pak povinen právní pomoc danému žadateli poskytnout.⁸

V neposlední řadě je zapotřebí se zmínit o tzv. advokátním přímusu, čili situaci, kdy zákon vyžaduje, aby byl účastník řízení zastoupen advokátem (např. v řízení o dovolání, v řízení před Ústavním soudem). Toto povinné zastoupení je pak zvláštní podmínkou řízení, jejíž nedostatek lze odstranit, bez jejíhož splnění však nelze věc meritorně projednat.⁹

S pojmy právní pomoc nebo právní služba¹⁰ ve výše uvedených významech se můžeme setkat i v jiných právních předpisech, např. v zákonu o advokacii, notářském řádu,¹¹ advokátním tarifu,¹² zákonu o daňovém poradenství¹³ či v exekučním řádu.¹⁴

⁷ Blíže o této problematice bude pojednáno v kapitole 3.2 této práce.

⁸ O této problematice bude blíže pojednáno v kapitole 3.3 této práce.

⁹ Advokátnímu přímusu se blíže věnuje kapitola 3.5 této práce.

¹⁰ Pojmy právní pomoc a právní služba je třeba považovat za synonyma. Skutečnost, že zákonodárce jednou hovoří o právu na právní pomoc vůči státu (Listina), a pak v jiném právním předpisu definuje právní služby (např. zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, ve znění pozdějších předpisů – dále jen „zákon o advokacii“), je důsledkem nedbalosti při legislativním procesu, kdy nebylo dbáno pravidla, že pro vyjádření téže skutečnosti by se mělo důsledně v celém právním řádu používat jednoho pojmu.

¹¹ Zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „notářský řád“).

¹² Vyhláška č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „advokátní tarif“).

O právní pomoci hovoří i zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním¹⁵ a zákon o zajištění právní pomoci v přeshraničních sporech v rámci Evropské unie.¹⁶ V prvním jmenovaném případě má však zákonodárce na mysli mezinárodní právní pomoc justičních orgánů ve styku s cizinou. Tato mezinárodní pomoc zahrnuje provedení různých procesních úkonů ve vztahu k cizině, např. vyslechnutí osob v cizině, doručení písemností do ciziny apod. Druhý případ je důsledkem implementace evropské směrnice,¹⁷ která stanoví minimální standard poskytování bezplatné právní pomoci v přeshraničních sporech pro příslušníky členských států EU.

1.2 Poskytování právních služeb

Poskytování právních služeb je činnost, jejímž prostřednictvím se právo na právní pomoc skutečně realizuje. Jedná se o specializovanou činnost, jež předpokládá odbornou znalost práva, které tvoří hlavní náplň této činnosti, a proto stát zpravidla určitým způsobem reguluje, které osoby a za jakých podmínek mohou tuto činnost vykonávat. V České republice jsou oprávněni poskytovat právní služby ve všech věcech pouze advokáti. Existují samozřejmě i další subjekty, které jsou oprávněny poskytovat právní služby, např. notáři, soudní exekutoři, daňoví poradci, patentoví zástupci, auditoři. Tyto osoby jsou však oprávněny poskytovat právní služby pouze v určitých vymezených oblastech práva, čímž se zásadně liší od advokátů jakožto univerzálních poskytovatelů právních služeb.

Zákon o advokacii zahrnuje pod pojem poskytování právních služeb tyto činnosti: zastupování v řízení před soudy, správními úřady a jinými orgány, obhajoba v trestních

¹³ Zákon č. 523/1992 Sb., o daňovém poradenství a Komoře daňových poradců České republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o daňovém poradenství“).

¹⁴ Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „exekuční řád“).

¹⁵ Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém.

¹⁶ Zákon č. 629/2004 Sb., o zajištění právní pomoci v přeshraničních sporech v rámci Evropské unie, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷ Směrnice Rady 2003/8/ES ze dne 27. ledna 2003 o usnadnění přístupu ke spravedlnosti v přeshraničních sporech stanovením minimálních společných pravidel pro poskytování právní pomoci v těchto sporech.

věcech, poskytování právních porad, sepisování listin, zpracovávání právních rozborů a další formy právní pomoci, jsou-li vykonávány soustavně a za úplatu.¹⁸ Právě tyto poslední dva atributy – soustavnost a úplatnost – jsou klíčové pro posouzení určité činnosti jako poskytování právních služeb. Soustavné poskytování právních služeb za úplatu je vyhrazeno pouze advokátům. Pokud by tuto činnost vykonávala jiná osoba, jednalo by se o tzv. pokoutnictví, tj. neoprávněné poskytování právních služeb. Za pokoutnictví však nemůže být považována např. poradenská činnost neziskových organizací, byť by se jednalo o poradenství v oblasti práva, neboť zde chybí znak úplatnosti. Obdobně občasné poskytnutí právní rady, byť za úplatu, od osoby, která není advokátem, by rovněž nemohlo být považováno za neoprávněné poskytování právních služeb, neboť v tomto případě by nebyl naplněn znak soustavnosti.

Obecně lze tedy shrnout, že poskytování právních služeb může být rozděleno na dvě základní oblasti, a to na zastupování klienta advokátem a na poskytování právního poradenství. Tyto dvě oblasti jsou nejstaršími a tradičními agendami advokátů. S postupem času a s vývojem lidské společnosti k těmto agendám přibývají i další, např. sepisování nejrůznějších listin, správa majetku a v relativně nedávné době i insolvenční správa.

1.3 Prameny práva na právní pomoc

1.3.1 Mezinárodní prameny

Právo na právní pomoc je zakotveno v celé řadě mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána a které mají v případě rozporu se zákonem podle čl. 10 Ústavy¹⁹ před takovým zákonem aplikační přednost. To znamená, že soudce, který by měl na daný případ aplikovat ustanovení zákona, které je v rozporu s mezinárodní smlouvou podle čl. 10 Ústavy, toto ustanovení zákona nepoužije a na místo něj užije ustanovení příslušné mezinárodní smlouvy.

¹⁸ Ust. § 1 odst. 2 zákona o advokacii. Podle tohoto ustanovení se za poskytování právních služeb rovněž považuje činnost opatrovníka pro řízení ustanoveného podle zvláštního právního předpisu, je-li vykonávána advokátem.

¹⁹ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ÚSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „Ústava“).

Česká republika je vázána Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod,²⁰ která byla přijata v rámci Rady Evropy. Tato úmluva v čl. 6 odst. 1 mj. stanoví, že každý má právo na spravedlivé projednání své záležitosti před nezávislým a nestranným soudem. Odstavec 3 téhož článku pak přiznává obviněnému z trestného činu právo na bezplatnou právní pomoc, a to za předpokladu, že obviněný nemá finanční prostředky na zaplacení služeb obhájce a jestliže to zájmy spravedlnosti vyžadují.

V rámci Rady Evropy byla rovněž přijata Evropská úmluva o předávání žádostí o právní pomoc.²¹ Tato úmluva se však věnuje problematice mezinárodní právní pomoci, tedy mezinárodní justiční spolupráci spočívající v provádění procesních úkonů v soudním řízení na území jiného státu. Pokud jde o právní pomoc ve významu poskytování právního poradenství, tato úmluva v čl. 1 stanoví pouze, že každá osoba s obvyklým bydlištěm na území státu jedné ze smluvních stran, která si přeje požádat o právní pomoc v občanských, obchodních nebo správních věcech na území jiné smluvní strany, může předložit svou žádost ve státě, kde má své obvyklé bydliště a že tento stát je povinen předat žádost druhému státu.

Právo na právní pomoc je rovněž upraveno v několika mezinárodních smlouvách přijatých v rámci OSN. V prvé řadě je třeba zmínit Mezinárodní pakt o občanských a politických právech,²² který přiznává v čl. 14 právo na právní pomoc každému, kdo je

²⁰ Tato úmluva se stala součástí českého právního řádu uveřejněním sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., ve znění sdělení č. 41/1996 Sb., sdělení č. 243/1998 Sb. a sdělení č. 48/2010 Sb.m.s. ve Sbírce zákonů, resp. Sbírce mezinárodních smluv.

²¹ Tato úmluva se stala součástí českého právního řádu uveřejněním sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 110/2000 Sb.m.s. ve Sbírce mezinárodních smluv. Česká republika následně přistoupila i k Dodatkovému protokolu k Evropské úmluvě o předávání žádostí o právní pomoc (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 90/2005 Sb.m.s.).

²² Tento pakt se stal součástí českého právního řádu uveřejněním vyhlášky č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech ve Sbírce zákonů. Česká republika následně přistoupila i k Opčnímu protokolu k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 169/1991 Sb.) a Druhému opčnímu protokolu k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech týkající se zrušení trestu smrti (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 100/2004 Sb.m.s.).

obviněn z trestného činu, aby mu byla poskytnuta právní pomoc v každém případě, kdy toho zájmy spravedlnosti vyžadují, a aniž by v takovém případě sám platil náklady, jestliže nemá dostatečné prostředky k úhradě.

Právo na právní pomoc upravuje též Úmluva o právech dítěte,²³ která v článku 37 písm. d) zakotvuje právo dítěte zbaveného svobody na okamžitý přístup k právní nebo jiné odpovídající pomoci. V souladu s článkem 40 odst. 2 písm. b) musí smluvní státy úmluvy zabezpečit, aby každé dítě obviněné nebo obžalované z porušení trestního práva mělo při přípravě a při uplatnění své obhajoby právní nebo jinou potřebnou pomoc.

V rámci OSN byla rovněž přijata Úmluva o civilním řízení,²⁴ která ve svém čl. 20 až 24 upravuje problematiku bezplatné právní pomoci v civilních a obchodních věcech pro příslušníky smluvních států této úmluvy. Podle čl. 20 této úmluvy má být právní pomoc příslušníkovi smluvního státu poskytována ve všech ostatních smluvních státech právní pomoc stejném rozsahu a za stejných podmínek jako příslušníkům toho státu, kde se o bezplatnou právní pomoc žádá. Úmluva dále upravuje podmínky pro vydání vysvědčení nebo prohlášení o chudobě, které je podkladem pro rozhodování o žádosti o povolení bezplatné právní pomoci.

V rámci pojednání o mezinárodních pramenech práva na právní pomoc je třeba zmínit i právní předpisy Evropské Unie, zejména směrnici Rady č. 2003/8/ES, o zlepšení přístupu ke spravedlnosti v přeshraničních sporech stanovením minimálních společných pravidel pro právní pomoc v těchto sporech. Účelem deklarovaným touto směrnicí je podpořit poskytování právní pomoci v přeshraničních sporech osobám, které nemají dostatečné finanční prostředky, je-li tato podpora nezbytná k zajištění účinného přístupu ke spravedlnosti. Za tím účelem stanoví tato směrnice minimální společná pravidla pro právní pomoc v přeshraničních sporech, tj. ve sporech, kde má strana

²³ Tato úmluva se stala součástí českého právního řádu uveřejněním sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí 104/1991 Sb., ve znění sdělení 41/2010 Sb.m.s. ve Sbírce zákonů, resp. Sbírce mezinárodních smluv. Česká republika následně přistoupila i k Opčnímu protokolu k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů smrti (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 45/2003 Sb.m.s.).

²⁴ Tato úmluva se stala součástí českého právního řádu uveřejněním vyhlášky č. 72/1966 Sb., o Úmluvě o civilním řízení.

žadající o právní pomoc bydliště nebo obvyklý pobyt v jiném členském státě než v tom, v němž se soudní řízení koná. Přiměřená právní pomoc by pak měla zahrnovat poradenství před zahájením soudního řízení s cílem dosáhnout mimosoudního vyrovnání, právní pomoc při podání žaloby a zastupování před soudem a částečné nebo úplné osvobození od nákladů soudního řízení. Tato směrnice se přitom vztahuje na přeshraniční spory v občanských a obchodních věcech, daňové, celní a správní věci jsou z její působnosti výslovně vyloučeny. Do českého právního řádu byla tato směrnice transponována zákonem č. 629/2004 Sb., o zajištění právní pomoci v přeshraničních sporech v rámci Evropské unie, ve znění pozdějších předpisů.

1.3.2 Vnitrostátní prameny

Ústavněprávní základy právní pomoci jsou dány článkem 37 odst. 2 Listiny. V souladu s tímto článkem má každý právo na právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení. Právo na právní pomoc zakotvené v tomto článku Listiny je přímo aplikovatelné, není zapotřebí žádného právního předpisu, který by toto ustanovení prováděl. Subjektem tohoto práva je každá osoba, bez ohledu na to, zda se jedná o osobu fyzickou nebo právnickou, občana České republiky, cizince nebo osobu bez státní příslušnosti. Adresátem odpovídající povinnosti, tedy osobou povinnou k zajištění práva na právní pomoc, je stát. Stát je povinen zajistit podmínky pro poskytování právní pomoci, resp. je povinen vytvořit takové podmínky, aby využití právní pomoci bylo reálné a nebylo mu nijak bráněno.²⁵ Právo na právní pomoc v sobě zahrnuje též právo na poskytnutí bezplatného právního zastoupení v případech, kdy to odůvodňují poměry jednotlivce, která o právní pomoc žádá. Právní pomoc státu se projevuje též v tzv. poučovací povinnosti soudů, dalších státních orgánů a orgánů státní správy o procesních právech a povinnostech účastníků řízení.²⁶

Způsoby realizace práva na právní pomoc jsou pak upraveny v jednotlivých zákonech, zejména v příslušných procesních kodexech. Pokud jde o civilní řízení, nalezneme úpravu v občanském soudním řádu. Jedná se zejména o ust. § 5 o.s.ř., které

²⁵ KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, s. 944.

²⁶ KLÍMA op. cit., s. 945.

zakotvuje obecnou poučovací povinnost soudu ve vztahu k procesním právům a povinnostem účastníků. Tato obecná poučovací povinnost je pak blíže rozvedena v navazujících ustanoveních upravujících speciální případy poučovací povinnosti soudu, např. v ust. § 43 o.s.ř., § 118a o.s.ř. atd. Pro realizaci právní pomoci je dále klíčové ust. § 30 o.s.ř. ohledně ustanovování zástupců účastníkům řízení.

V trestním řízení se právní pomoc realizuje prostřednictvím právní úpravy obsažené v trestním řádu,²⁷ zejména v ust. § 33 odst. 2 TR, pokud jde o obviněného, a v ust. § 51a TR, pokud jde o poškozeného.

V případě správního soudnictví nalezneme právní úpravu týkající se zajištění právní pomoci v soudním řádu správním²⁸ (zejména v ust. § 35 odst. 8 s.ř.s.).

Významným právním předpisem je též zákon o advokacii, neboť je to advokacie, která má dnes hlavní roli při zajišťování realizace práva na právní pomoc a zákon o advokacii v ust. § 18 upravuje podmínky pro poskytnutí právních služeb osobám, které se právní pomoci jinak nemohou domoci.

Rovněž je nutné zmínit speciální právní úpravu, která se týká o zajištění právní pomoci v přeshraničních sporech v rámci Evropské unie, kterou upravuje zákon č. 629/2004 Sb., o zajištění právní pomoci v přeshraničních sporech v rámci Evropské unie, ve znění pozdějších předpisů.

²⁷ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní řád“ nebo „TR“).

²⁸ Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „soudní řád správní“ nebo „s.ř.s.“).

2. Historie poskytování právní pomoci

Právo na právní pomoc tak, jak je známe dnes, je výsledkem vývoje posledních dvou století, kdy s nástupem přirozenoprávní doktríny začíná být zdůrazňována povinnost státu respektovat a chránit přirozená práva každého jednotlivce, a to včetně práva na přístup k soudu, jelikož soudnictví má být garantem ochrany práv jednotlivců před neoprávněnými zásahy státu či jiných osob. To však neznamená, že by v minulosti neexistovaly instituty, jejichž prostřednictvím by osoby, které si nemohly dovolit za právní služby zaplatit běžnou odměnu, získaly potřebnou právní pomoc.

Většina historických pojednání začíná větěm: „*Již staří Římané...*“ a nejinak tomu bude i v tomto případě, neboť již v římském právu můžeme nalézt počátky advokacie, která je neodmyslitelně spojena s poskytováním právní pomoci osobám, které tuto právní pomoc hledají a potřebují. Římští právníci však netvořili homogenní skupinu, nýbrž se vnitřně členili podle oblastí, ve kterých vyvíjeli svou činnost. Marcus Tullius Cicero vymezil činnost římských právníků v období republiky třemi slovy: *agere*, *cavere* a *respondere*. *Agere* znamená jednat či žalovat. Tato činnost původně spočívala v poskytování právních rad týkajících se formální stránky římského soudního procesu a později i v zastupování při samotném soudním přelíčení v roli obhájce. Slovo *cavere* má význam vyvarovat se něčeho. Římští právníci radili občanům, jak právním sporům předcházet a zejména jaké formální náležitosti je potřeba dodržet pro platné provedení určitého právního jednání. Poslední činnost, *respondere*, což přeloženo do češtiny znamená odpovídat, zahrnovala udělování odborných či právních rad, zejména ohledně interpretace sporných právních ustanovení. Z dnešního pohledu se činnosti *respondere* nejvíce blíží činnost advokátů spočívající v sepisování právních stanovisek a rozborů.²⁹

Poskytování právních rad, obhajování u soudu a všechny další druhy právní pomoci byly za římské republiky podle dlouhodobé tradice čestnou povinností.³⁰ Osoby, které se chtěly věnovat právní vědě nebo advokacii, musely být dostatečně finančně zajištěné a zpravidla se této činnosti věnovaly osoby s dostatečným materiálním zázemím, které

²⁹ BĚLOVSKÝ, Petr. *Advokacie a jurisprudence ve starověkém Římě*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2005, s. 12-14.

³⁰ BĚLOVSKÝ op. cit., s. 36.

měly zájem o politickou kariéru. Poskytováním právního poradenství si totiž tyto osoby získávaly u římských občanů oblibu, čímž získali podporu pro svoji politickou kariéru. Za poskytnutí právní pomoci mohli římsští právníci obdržet maximálně tzv. *honorarium*, což byl jakýsi čestný dar či odměna poskytovaná jako kompenzace za poskytnuté služby.³¹ Za období římské republiky byly tyto platby nejen nežalovatelné, ale dokonce byly zakázány. Teprve za císařství bylo povoleno za poskytování právní pomoci žádat odměnu, avšak i nadále platila jistá omezení, pokud jde o výši honoráře.³²

Jednu z prvních zmínek o právní pomoci na území našeho státu nalezneme v knize Ondřeje z Dubé nazvané *Práva zemská česká*, a to v souvislosti s pojednáním o řečnících: „*Také jest nalezeno, ktož by řečníky neměl před pány neb před úředníky a prosil, aby jemu byl dán, že jemu dán býti. Pakli by řečníka nikoli nemohl mieti, ale sám odpovídaje nemá zmatkem ztratiti, než vždy na pániech nebo na úřadu má řečníka prositi prvé.*“³³ Řečníci byli osoby, které plnili úlohu advokátů v počátečních dobách vývoje advokacie v Čechách. Tito řečníci poskytovali rady stranám soudního sporu, nebo je v soudním řízení zastupovali. Ve starších dobách mohla osoba, která nebyla práva znalá, požádat soud, aby jí přidělil nějakého pomocníka (řečníka), který by ji pro její neznalost poradil, co má dělat a co má říkat. Tehdejší soudní proces byl totiž velmi formalizovaný, v důsledku čehož i drobná chyba mohla vést k prohře ve sporu. V případě, že osobě nemohl být řečník poskytnut, pak platila zásada, že jí případné chyby v procesu nemohou jít k tíži. Řečníci však zpravidla poskytovali své služby za odměnu, tudíž pro osoby, které si nemohly jejich služby dovolit, byl přístup k soudu velmi obtížný.

Pomineme-li poskytování právní pomoci ze strany církve, které bylo založeno na dobročinnosti, můžeme za jeden z prvních institutů týkající se bezplatné právní pomoci považovat institut tzv. pánů z lavic, což byli členové soudního sboru, kteří původně

³¹ Honorarium se však netýkalo pouze právníků, nýbrž se obecně chápalo jako kompenzace poskytovaná za intelektuální činnost (proto nacházelo uplatnění např. také u lékařů).

³² ŠUSTOVÁ, Jana. *Právní aspekty odměňování advokátů*. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Katedra občanského práva. s. 10 – 11.

³³ BALÍK, Stanislav. *Advokacie včera a dnes: vybrané texty z dějin a současnosti advokacie*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2000, s.11.

udíleli účastníkům soudní pře poučení o procesním právu a následně se zaměřili též na právní pomoc pro chudé osoby.³⁴ Tato právní pomoc byla v minulosti označována poměrně výstižně též jako právo chudých. Zmínku o právu chudých je pak možné nalézt v zemském zřízení z roku 1530 a v právu městském.³⁵

Detailnější pojednání o právu chudých lze nalézt až v císařském nařízení č. 364/1849 ř.z., kterým se přijímá provizorní advokátní řád, jenž ve svém ust. § 19 stanovilo, že rozhodnutí, zda bude straně přiznáno právo chudých, náleží soudům, avšak rozhodnutí o určení konkrétního advokáta již náleží stálému výboru advokátní komory. Soud rovněž rozhodoval o odnětí práva chudých, a to na návrh určeného advokáta a pokud možno po vyslechnutí stanoviska výboru advokátní komory.

Podrobnou úpravu práva chudých nalezneme až v zákonu č. 113/1895 ř. z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní),³⁶ a to konkrétně v ust. § 63 až 73. K využití tohoto institutu byla oprávněna osoba, která „*bez zkrácení nutné výživy pro sebe a svou rodinu nemůže zapraviti náklady sporu*“, jestliže „*zamýšlené domáhání se nebo bránění práva poskytuje dostatečnou vyhlídku na úspěch a nejeví se svévolným.*“³⁷ Za kritérium svévolnosti se považovalo, pokud by jiná osoba v právním postavení žadatele o právo chudých s ohledem na vyhlídky sporu od tohoto sporu upustila, popř. by uplatňovala předmětný nárok pouze částečně. Předpokladem pro využití práva chudých byl návrh osoby, která o využití tohoto institutu usilovala. Civilní řád soudní upravoval i situace, kdy o právo chudých žádal cizí státní příslušník nebo osoba bez státní příslušnosti. Rovněž řešil podmínky, za kterých mohlo být právo chudých povoleno právníckým osobám. Tuzemská právnícká osoba měla nárok na právo chudých, pokud splňovala základní předpoklady pro využití tohoto institutu (tj. neschopnost uhradit náklady soudního sporu a pokud nešlo o svévolné domáhání se

³⁴ PIKOVÁ, Petra. Právo nemajetných občanů na právní ochranu - o právu chudých. *Bulletin advokacie*. 2000, č. 3. s. 40.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Dále jen „civilní řád soudní“. Civilní řád soudní u nás platil s určitými změnami až do 31. prosince 1947, respektive některé jeho části až do 31. prosince 1949, kdy byl zcela zrušen zákonem č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád).

³⁷ Ust. § 63 civilního řádu soudního.

nebo bránění práva) a současně neměla k dispozici dostatek prostředků pro vedení soudního sporu, přičemž tyto prostředky nebylo možné získat ani od osob, které měly majetkový zájem na vedení předmětného sporu. Současně však muselo platit, že se jednalo o takový soudní spor, u kterého by se upuštění od domáhání se nebo bránění práva přičilo všeobecným zájmům.

Institut práva chudých v sobě zahrnoval dočasné osvobození od soudních poplatků, osvobození od povinnosti složit zálohu na náklady soudního sporu, dočasné osvobození od povinnosti hradit náklady soudního řízení (např. náklady na provedení důkazů), v určitých případech pak též právo na ustanovení advokáta a v určitých případech jiného zástupce. Právo na ustanovení advokáta měla strana, které bylo povoleno právo chudých (ta byla označována též jako chudá strana), ve sporech, kde bylo povinné zastoupení advokátem, ve sporech s předmětem plnění vyšším než 15 000 Kč, pokud v místě sídlili alespoň dva advokáti. Právo na ustanovení jiného zástupce, kterým byl zpravidla úředník státního zastupitelství nebo soudu, vzniklo chudé straně v případě, že se jednalo o spor, ve kterém nebylo povinné právní zastoupení, avšak řízení bylo vedeno u soudu mimo bydliště nebo stálý pobyt chudé strany. Pokud mohla chudá strana uhradit alespoň část nákladů soudního sporu, pak jí bylo přiznáno osvobození pouze částečné, a to podle rozsahu, v jakém se mohla podílet na nákladech soudního řízení, aniž by ohrozila svou výživu a výživu své rodiny. V případě, že v průběhu řízení vyšlo najevo, že některá z podmínek pro povolení práva chudých nebyla nebo již není dána, mohl příslušný soud právo chudých odejmout.

Jak už bylo uvedeno výše, předpokladem pro využití práva chudých byla žádost osoby, která o využití tohoto institutu usilovala. Tato žádost za propůjčení práva chudých, jak byla nazývána, měla být podána písemně nebo ústně do protokolu u příslušného soudu prvního stupně. Pokud byl v prvním stupni příslušný soud mimo místo bydliště nebo stálého pobytu chudé strany, mohla být žádost za propůjčení práva chudých podána do protokolu u okresního soudu podle místa bydliště nebo stálého pobytu chudé strany. V žádosti měl být označen spor, pro který bylo žádáno o právo chudých a současně muselo být předloženo úřední vysvědčení o osobních poměrech strany, jíž mělo být právo chudých propůjčeno, vystavené obcí dle místa pobytu takové strany a místopřísežné prohlášení strany o tom, jaké má jmění a jaký má příjem. Právo

chudých bylo povolováno pro každou soudní instanci zvlášť, avšak pokud bylo straně povoleno právo chudých v první instanci, byla na základě tohoto povolení oprávněna podat ještě opravný prostředek proti rozhodnutí soudu prvního stupně.

Pokud jde o ustanovování advokáta, rozhodoval o něm soud příslušný k rozhodnutí o povolení práva chudých. Rozhodnutí soudu však neurčovalo konkrétního advokáta, který by chudou stranu v řízení zastupoval. To totiž činil příslušný výbor advokátní komory. Jmenování advokáta výborem advokátní komory nahrazovalo advokátovi procesní plnou moc. Hotové výlohy advokáta pak byly hrazeny ze státní pokladny.

V případě, že chudá strana ve sporu zvítězila, pak hradil náklady soudního řízení včetně odměny advokáta chudé strany její odpůrce, který ve sporu podlehl. Chudé straně však mohlo být též dodatečně uloženo, aby zaplatila náklady, od jejichž úhrady byla dočasně osvobozena, včetně odměny advokáta, pokud se její majetkové poměry změnilly natolik, že tato úhrada již neohrožovala výživu jí samotné a její rodiny. Pokud jde o postavení odpůrce ve sporu, civilní řád soudní výslovně stanovil, že odpůrce nemá právo podat opravný prostředek proti rozhodnutí soudu, jímž bylo chudé straně povoleno právo chudých. Opravným prostředkem (tzv. rekusem) mohlo být napadeno toliko rozhodnutí, že má být chudé straně ustanoven advokát, a to z důvodu, že zde není zákonný důvod k tomu, aby byl advokát ustanoven. K podání rekursu byl oprávněn odpůrce chudé strany, advokát chudé straně zřízený a rovněž výbor advokátní komory, která měla advokáta chudé straně jmenovat. Chudá strana pak byla oprávněna podat rekurs proti usnesení, jímž byla její žádost za propůjčení práva chudých zamítnuta, kterým jí bylo propůjčeno právo chudých jen částečně, jímž byl vysloven zánik práva chudých, nebo jí bylo toto právo odňato, anebo jí bylo uloženo dodatečné zaplacení nákladů. Proti rozhodnutí rekursního soudu již nebyly opravné prostředky přípustné.

Pokud jde o právo chudých v trestním řízení, to se řídilo obdobnými pravidly. Základem právní úpravy byl trestní řád z roku 1873,³⁸ podle jehož ust. § 41 bylo rozlišováno ustanovení obhájce z úřední povinnosti pro účely hlavního líčení před soudem porotním a samotné právo chudých. Podstatnou skutečností bylo, že obhájce

³⁸ Tj. zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního, který na našem území s některými změnami platil až do roku 1950.

nebyl ustanoven na celé trestní řízení, nýbrž jenom a pouze k provedení určitých procesních úkonů (např. pouze k účasti na hlavním přelíčení). Rovněž je třeba zmínit, že advokát, který byl ustanoven zástupcem chudého obviněného, mohl žádat po státu pouze náhradu nutně vynaložených hotových výdajů a nikoli odměnu.

V této souvislosti je třeba zmínit též zákon č. 96/1868 ř.z., jímžto se uvádí řád advokátský, který ve svém ust. § 16 stanovil, že pokud není nařízeno, aby se strana dala zastupovat advokátem, není advokát povinen bezplatné zastupování převzít. O povolení zástupce zdarma pak rozhodoval výbor advokátní komory. Proti zamítavému rozhodnutí výboru mohla příslušná strana podat stížnost k soudu. V případě, že výbor povolil zástupce zdarma, vztahovalo se rozhodnutí výboru též na osvobození od soudních poplatků. V takovém případě hradil hotové výdaje bezplatného zástupce stát. Rovněž bylo stanoveno, že pokud zastoupená strana v důsledku poskytnutých právních služeb nabyla finanční prostředky, měla povinnost z takto získaných prostředků nahradit státu zaplacené hotové výdaje a následně též odměnu svému zástupci. Tento advokátní řád z roku 1868 platil na našem území s několika novelami až do roku 1948.

Výraznou změnu do problematiky práva chudých přinesl zákon č. 322/1948 Sb., o advokacii (advokátní řád), který umožnil provést likvidaci soukromých advokátních kanceláří a samosprávných advokátních komor. Úkolem advokacie bylo „*přispívat k zachování a upevnění lidově demokratického právního řádu a napomáhat státním orgánům při provádění zákonů...*“³⁹ Byl umožněn jediný způsob výkonu advokacie, a to v krajských sdruženích advokátů, která byla zřizována v sídlech krajských soudů. Tato krajská sdružení měla řídit výkon advokacie ve svém obvodu, byla oprávněna vydávat k tomuto účelu závazné směrnice a dohlížet na jejich dodržování. Advokát byl povinen veškeré platby přijaté při provozování advokacie odvést příslušnému krajskému sdružení, které z nich přidělovalo jednotlivým advokátům odměny. Bylo upuštěno od užívání pojmu „*právo chudých*“ a problematika právní pomoci potřebným osobám byla řešena tím, že v obvodech krajských soudů byly zřízeny právní poradny, ve kterých byli advokáti povinni udílet právní poradenství bezplatně.

³⁹ Ust. § 1 zákona č. 322/ 1948 Sb., o advokacii (advokátní řád).

Následující zákon o advokacii (zákon č. 114/1951 Sb., o advokacii) tuto problematiku zcela pominul, věnovaly se jí až následující zákony o advokacii (zákon č. 57/1963 Sb., o advokacii a zákon č. 118/1975 Sb., o advokacii). Je třeba zmínit, že podle všech těchto předpisů byla za poskytnutou právní pomoc hrazena odměna podle sazebníku stanoveného nařízením ministra spravedlnosti, která však nenáležela advokátovi, který právní pomoc poskytl, nýbrž příslušnému sdružení advokátů, jehož byl členem. Oba posledně zmíněné předpisy umožňovaly poskytnutí právních pomoci za sníženou odměnu nebo bezplatně, pokud to bylo odůvodněno osobními, majetkovými a výdělkovými poměry občana nebo jinými důvody hodnými zvláštního zřetele. O tom, zda jsou tyto důvody u žadatele dány, rozhodovala zásadně advokátní organizace. Výjimkou byly případy, kdy byl advokát ustanoven zástupcem účastníka podle občanského soudního řádu.

Je třeba se stručně zmínit též o vývoji úpravy práva chudých v trestním řízení. Výše zmiňovaný zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního, u nás platil s některými změnami až do roku 1950, kdy byl nahrazen zákonem č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). Tento právní předpis ve svém ust. § 45 odst. 2 stanovil, že na žádost obviněného, který prokáže, že nemá dostatečných prostředků, aby hradil náklady na obhájce, mu předseda senátu ustanoví pro hlavní líčení a opravné řízení obhájce. Z uvedeného je zřejmé, že ani tento právní předpis neumožňoval ustanovení obhájce pro celé trestní řízení.

Teprve následná právní úprava, zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) ve svém ust. § 35 odst. 3 přiznala nemajetnému obviněnému právo na obhájce pro celé trestní řízení. Advokát, který by ustanoven k obhajobě, byl zásadně povinen obhajobu převzít, a to bez nároku na odměnu.⁴⁰

V této souvislosti je vhodné rovněž upozornit na vyhlášku č. 50/1965 Sb., o odměnách za poskytování právní pomoci (advokátní tarif), která ve svém ust. § 9 blíže

⁴⁰ Ustanovený obhájce však mohl být z důležitých důvodů na svou žádost povinnosti obhajování zproštěn a na jeho místo pak byl ustanoven obhájce jiný. V souvislosti s povinností ustanoveného advokáta obhajovat obviněného bez nároku na odměnu je třeba připomenout, že v této době již advokáti povinně odváděli své odměny příslušnému krajskému sdružení advokátů, jehož byli členy.

upravovala podmínky, za kterých mohla být žadateli o právní pomoc poskytnuta právní pomoc za sníženou odměnu nebo bezplatně. Zvýhodněné poskytnutí právní pomoci musely odůvodňovat osobní a majetkové poměry občana nebo zde musely existovat jiné důvody hodné zvláštního zřetele. Vyhláška se rovněž pokoušela o definici důvodů zvláštního zřetele hodných, a to tak, že tyto důvody „*jsou dány zejména, bude-li poskytnutím slevy odstraněna nebo zmírněna tvrdost vyplývající z použití příslušné sazby (například v pracovních věcech), závisí-li určení výše nároku na uvážení soudu (například ve věcech náhrady škody) nebo lze-li poskytnutím slevy usnadnit vyřízení věci smírem.*“⁴¹ V konkrétních případech rozhodoval o poskytnutí právní pomoci za sníženou odměnu nebo bezplatně vždy vedoucí příslušné advokátní poradny.

Změnu v pojetí advokacie přinesl první polistopadový zákon o advokacii z roku 1990 (zákon č. 128/1990 Sb., o advokacii), ve kterém byla činnost advokacie charakterizována jako „*poskytování právní pomoci provozované jako nezávislé povolání zpravidla za úplatu.*“⁴² Advokacie byla vykonávána zásadně za odměnu, přičemž odměna náležela advokátovi, který právní pomoc poskytl. Pokud byl advokát ustanoven soudem, pak jeho odměnu hradil stát.⁴³ Za podmínek stanovených zvláštními předpisy pak měli občané, u nichž to odůvodňovaly jejich majetkové poměry, právo na poskytnutí právní pomoci za sníženou odměnu nebo bezplatně.⁴⁴

Tento stav trval až do roku 1996, kdy byl přijat současný zákon o advokacii (zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii), o němž bude blíže pojednáno v následující části této práce.

⁴¹ Ust. § 9 odst. 2 vyhlášky č. 50/1965 Sb., o odměnách za poskytování právní pomoci (advokátní tarif).

⁴² Ust. § 1 zákona č. 128/1990 Sb., o advokacii.

⁴³ V tehdejší době přicházelo v úvahu ustanovení advokáta soudem dle ust. § 38 až 40 trestního řádu nebo ust. § 30 občanského soudního řádu.

⁴⁴ Ust. § 21 zákona č. 128/1990 Sb., o advokacii.

3. Postavení advokacie při realizaci práva na právní pomoc

Hlavní úlohu při realizaci práva na právní pomoc hraje advokacie. Jak už bylo uvedeno výše, jsou to právě příslušníci tohoto stavu, kterým bylo svěřeno oprávnění poskytovat právní služby ve všech oblastech práva. S tímto privilegiem je však spojena i odpovědnost za to, že právní pomoc bude prostřednictvím advokátního stavu skutečně zabezpečována, a to zásadně všem osobám, které ji budou potřebovat. Výkon advokacie je na území České republiky regulován nejen právními předpisy (zejména zákonem o advokacii), ale též předpisy stavovskými, které přijímá Česká advokátní komora (resp. její orgány) jakožto samosprávná stavovská organizace, které byl svěřen výkon veřejné správy na úseku advokacie. Česká advokátní komora je profesní samosprávnou komorou s nuceným členstvím, neboť k tomu, aby mohla určitá osoba vykonávat advokacii, musí se nejprve stát členem této komory. Advokát je pak při výkonu své profese povinen respektovat nejen právní předpisy, ale též předpisy stavovské. Tyto předpisy pak blíže upravují práva a zejména povinnosti advokátů, které mají napomoci rozšíření dostupnosti právních služeb pro osoby, které právní pomoc potřebují.

3.1 Základní zásady ovládající vztah advokáta a jeho klienta

Vztah mezi advokátem a jeho klientem je vztahem právním, který je založen smlouvou. Tato smlouva nemusí být nutně uzavřena v písemné formě, platí zde zásada bezformálnosti. Smlouva může být uzavřena na základě ústní dohody či dokonce konkludentním způsobem,⁴⁵ byť v praxi písemná forma zpravidla převažuje.

Jedná se o vztah soukromoprávní, ve kterém platí autonomie vůle stran. Zásadně záleží na advokátovi a jeho potenciálním klientovi, zda se rozhodnou smlouvu uzavřít a jakým způsobem upraví svá práva a povinnosti. Jelikož se však jedná o právní vztah, jehož subjekty zpravidla nejsou ve stejném postavení (advokáta je možné s ohledem na

⁴⁵ Toto ostatně potvrzuje i rozhodovací praxe kárné komise České advokátní komory: „*Podmínkou uzavření smlouvy o poskytnutí právní pomoci není písemná forma, k převzetí zastoupení postačuje i smlouva ústní, případně i konkludentní jednání.*“ (rozhodnutí kárné komise ČAK ze dne 23. února 1996, sp. zn. K 106/95. In: *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 1997, č. 8. s. 53).

jeho právní znalosti ve většině případů považovat za silnější smluvní stranu), zákon a zejména též stavovské předpisy stanoví určité limity jinak zásadně neomezené smluvní volnosti. Tato omezení se projevují nejen, pokud jde o samotné rozhodnutí advokáta, zda právní služby určité osobě poskytne (v určitých případech je totiž advokát povinen smlouvu o poskytování právních služeb se stanovenou osobou uzavřít, popř. její uzavření odmítnout), ale omezují též vlastní obsah smluvního ujednání. Právní předpisy stanoví advokátovi celou řadu povinností, které je povinen při výkonu advokacie dodržovat. Zároveň platí, že advokát nesmí zneužít smlouvy s klientem k tomu, aby rozsah svých povinností vůči klientovi jakkoliv snižoval. Etický kodex⁴⁶ pak zakazuje advokátovi, aby s klientem uzavřel smlouvu, ve které by se klient zavázal k plnění za podmínek pro sebe nevýhodných. Tento zákaz není absolutní, je prolomen v případech, kdy měl klient přiměřenou možnost poradit se o smlouvě s jiným nezávislým advokátem a za předpokladu, že smlouva byla uzavřena písemně.

Smlouva mezi advokátem a jeho klientem bývá nazývána různě, nejčastěji se označuje jako smlouva o poskytování právních služeb. Pokud jde o smlouvy uzavřené před 1. lednem 2014, jednalo se zpravidla o inominátní smlouvy s prvky různých smluvních typů (zejména prvky smlouvy mandátní, příkazní, o obstarání věci či jiné). S účinností nového občanského zákoníku, tj. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, došlo k odstranění dualismu občanskoprávních a obchodněprávních závazkových vztahů a ke sjednocení závazkového práva v jednom kodexu. Napříště bude mít smlouva o poskytování právních služeb nejčastěji podobu smlouvy příkazní.⁴⁷ Pravidelnou náležitostí smlouvy o poskytování právních služeb bývá vymezení záležitosti, kterou má advokát zařídit, resp. stanovení rozsahu právních služeb, závazek advokáta tyto právní služby poskytnout a zpravidla též ujednání o odměně za poskytnutí těchto právních služeb. Sjednání výše odměny, jak bude uvedeno níže, však není nezbytnou náležitostí smlouvy mezi advokátem a jeho klientem.

⁴⁶ Tj. usnesení představenstva České advokátní komory č. 1/1997 Věstníku ze dne 31. října 1996, kterým se stanoví pravidla profesionální etiky a pravidla soutěže advokátů České republiky (etický kodex), v platném znění (dále jen „etický kodex“), konkrétně čl. 10 odst. 6 etického kodexu.

⁴⁷ Ust. §§ 2430 a násl. občanského zákoníku.

3.1.1 Odměna advokáta

Charakteristickým znakem advokacie je, že se jedná o činnost spočívající v soustavném poskytování právních služeb, která je vykonávána za úplatu.⁴⁸ Odměna advokáta je tedy klíčovým prvkem vztahu advokáta a jeho klienta.

Základním právním předpisem upravujícím odměňování advokátů a jejich postavení vůbec je zákon o advokacii. Zákon o advokacii upravuje výkon advokacie, tedy podmínky, za nichž mohou být poskytovány právní služby, a poskytování právních služeb jako takové.⁴⁹ Pokud jde o úpravu odměňování advokáta, je zákon velmi střídmy; stanoví pouze, že advokacie se vykonává zpravidla za úplatu a že advokát je oprávněn od klienta žádat přiměřenou zálohu na odměnu za své služby.⁵⁰ Výkon advokacie je ve své podstatě podnikáním, tedy jedná se o soustavnou činnost prováděnou zásadně samostatně,⁵¹ vlastním jménem⁵² a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku. Slovo „zpravidla“ znamená, že výkon advokacie nemusí být vždy úplatný, nicméně odměna za poskytování právních služeb bývá pravidlem. Právo advokáta žádat po klientovi složení přiměřené zálohy je dále posíleno skutečností, že její nesložení ze strany klienta může být důvodem pro vypovězení smlouvy o poskytování právních služeb ze strany advokáta.⁵³ Jaká výše zálohy může být považována za přiměřenou, bude vždy záležet na konkrétních okolnostech daného

⁴⁸ Ust. § 1 odst. 2 zákona o advokacii.

⁴⁹ Ust. § 1 odst. 1 zákona o advokacii.

⁵⁰ Ust. § 22 odst. 1 zákona o advokacii. Pouze pro úplnost je možné zmínit, že s účinností od 1. dubna 2006 může být advokacie vykonávána též v pracovním poměru. Zaměstnaný advokát pak vykonává advokacii za mzdu, kterou mu vyplácí jeho zaměstnavatel (tj. advokát, popř. obchodní společnost, jejímž předmětem podnikání je výkon advokacie) – ust. § 22 odst. 2 zákona o advokacii.

⁵¹ Kromě zaměstnaného advokáta, který vykonává advokacii podle pokynů zaměstnavatele, pokud nejsou v rozporu s právními nebo stavovskými předpisy, popř. s pokyny klienta (ust. § 15a odst. 6 zákona o advokacii).

⁵² Kromě zaměstnaného advokáta (ten vykonává advokacii jménem zaměstnavatele a na jeho účet – ust. § 15b odst. 1 zákona o advokacii) a s jistými modifikacemi u společností (advokáti, kteří jsou společníci společnosti, jejímž předmětem je výkon advokacie, vykonávají advokacii jménem společnosti a na její účet – ust. § 15 odst. 4 zákona o advokacii).

⁵³ Ust. § 20 odst. 3 zákona o advokacii.

případu. Je zřejmé, že advokáti budou zálohu požadovat především od klientů, u kterých budou mít pochybnosti o jejich solventnosti (záloha tak ve své podstatě slouží jako jistý typ zajištění závazku) a dále v případech skutkově či právně (a tudíž i časově) náročných (zde záloha plní spíše funkci uhrazovací, když slouží zejména ke krytí nákladů, které advokátovi v souvislosti s poskytováním právních služeb vzniknou). Poskytnutou zálohu je pak advokát povinen po poskytnutí právních služeb vyúčtovat.

Zákon o advokacii dále obsahuje legislativní zmocnění pro Ministerstvo spravedlnosti, aby blíže stanovilo vyhláškou způsob určení odměny a náhrad advokáta, který vykonává advokacii samostatně nebo společně s jinými advokáty a případně i jejich výši.⁵⁴ Touto prováděcí vyhláškou je advokátní tarif, který blíže upravuje problematiku odměňování advokátů. Advokátní tarif rozlišuje odměnu smluvní, tj. stanovenou na základě dohody mezi advokátem a jeho klientem, a odměnu mimosmluvní, která se uplatní v případech, pokud se advokát s klientem na výši odměny za poskytování právních služeb nedohodnou.

Pokud jde o smluvní odměnu, nestanoví advokátní tarif téměř žádnou limitaci, která by omezovala autonomii vůli stran při sjednávání konkrétní výše či způsobu stanovení odměny za poskytování právních služeb. Jediným omezením je ust. § 4 odst. 3 advokátního tarifu, které stanoví, že smluvní odměna musí být přiměřená a nesmí být ve zřejmém nepoměru k hodnotě a složitosti věci. Přiměřenost smluvní odměny je pak blíže rozvedena ve stavovských předpisech (viz níže). Smluvní odměna může mít přitom nejrůznější podobu. Zpravidla se jedná o odměnu časovou, kdy je výše odměny závislá na době, kterou advokát poskytováním právních služeb strávil. V takovém případě, pokud si advokát s klientem nesjednájí jinak, je klient povinen uhradit advokátovi každou, byť pouze započatou hodinu (popř. jinou časovou jednotku) poskytování právních služeb a advokát je povinen klientovi na požádání předložit časovou specifikaci poskytnutých právních služeb.⁵⁵ Pokud se advokát s klientem dohodne na odhadu časové náročnosti daného případu (a tím i na celkové výši odměny), je advokát svým odhadem vázán a je povinen klienta předem písemně upozornit na

⁵⁴ Ust. § 22 odst. 3 zákona o advokacii.

⁵⁵ Ust. § 4 odst. 1 advokátního tarifu.

podstatné překročení původně odhadnuté výše odměny.⁵⁶ V opačném případě nemá právo domáhat se zaplacení rozdílu mezi původně odhadnutou a skutečně vyúčtovanou odměnou za poskytování právních služeb. Smluvní odměna však může být stanovena též jiným způsobem, např. jako pevná částka za poskytnutí určitého úkonu právní služby (např. za sepsání smlouvy, právní rozbor případu či za poradou s klientem). Oblíbený způsob stanovení odměny je též sjednání paušální částky za poskytování právních služeb, např. paušálně stanovená odměna za zastupování klienta v řízení před soudem prvního stupně či paušálně stanovená odměna za poskytování právních konzultací v průběhu určitého časového období. V takovém případě je odměna hrazena bez ohledu na skutečný rozsah poskytnutí právních služeb. I zde však platí korektiv přiměřenosti, pokud by advokát neposkytl právní služby ve sjednaném rozsahu, odměna by měla být proporcionálně snížena.⁵⁷ Dalším ze způsobů stanovení odměny za poskytování právních služeb je stanovení výše odměny podílem v závislosti na výsledku sporu, tzv. *pactum de quota litis*. Jedná se o typ smluvního ujednání typický zejména pro Spojené státy americké, který nachází své uplatnění v soudních řízeních. Výše odměny advokáta je stanovena zpravidla určitým procentem z částky, kterou může klient ve sporu získat, přičemž advokátovi náleží odměna zásadně pouze v případě, že spor vyhraje. Ke sjednávání tohoto typu odměny bude více pojednáno níže. Lze si pochopitelně představit celou škálu dalších ujednání o odměně, která mohou vystihovat konkrétní okolnosti daného případu, za kterých dochází k poskytování právních služeb. Velmi často dochází též ke kombinaci jednotlivých způsobů sjednávání odměny, kdy např. k základní časové odměně přistupuje též odměna dodatečná (tzv. *success fee*), která je vázána na podmínku, že advokát úspěšně vyřídí určitou právní záležitost (např. vyhraje klientovi soudní spor, přispěje k uzavření smlouvy mezi klientem a třetí osobou apod.). I zde je třeba mít na paměti, že sjednaná odměna musí být přiměřená vzhledem k hodnotě a složitosti věci.

Těžiště úpravy advokátního tarifu pak tvoří ustanovení o mimosmluvní odměně. Mimosmluvní odměna je konstruována jako odměna za jednotlivé, taxativně vymezené úkony právní služby (např. za převzetí a přípravu zastoupení, sepsání právního rozboru

⁵⁶ Ust. § 4 odst. 2 advokátního tarifu.

⁵⁷ Ust. § 5 advokátního tarifu.

věci, písemné podání soudu ve věci samé, či za účast na jednání před soudem), přičemž výše odměny je v jednotlivých případech závislá na tzv. tarifní hodnotě. Tarifní hodnotou je zpravidla výše peněžitého plnění popř. cena věci anebo práva, jichž se právní služba týká (např. pokud je předmětem právní služby sepsání smlouvy o převodu nemovitostí v hodnotě 5 milionů korun českých, bude tarifní hodnotou částka 5 000 000,- Kč). Pro některé případy, kdy by bylo obtížné hodnotu věci ocenit, je pak stanovena tarifní hodnota zvláštní (např. ve věcech ochrany osobnostních práv či žalob projednávaných podle s.ř.s. se za tarifní hodnotu považuje částka 50 000,- Kč). V případě tarifní hodnoty ve výši 50 000,- Kč pak činí odměna za jeden úkon právní služby částku 3 100,- Kč. Mimosmluvní odměna náleží advokátovi vždy, pokud nedojde mezi klientem a advokátem k dohodě na výši smluvní odměny.

Advokátní tarif dále upravuje též náhradu za promeškaný čas advokáta a náhradu hotových výdajů advokáta. Náhrada za promeškaný čas náleží advokátovi v případě, kdy poskytuje právní služby mimo místo svého sídla nebo bydliště, a to za čas strávený na cestě, a dále za čas promeškaný v důsledku zpoždění zahájení jednání před soudem (nebo jiným orgánem), pokud toto zpoždění činí více než 30 minut.⁵⁸ Hotovými výdaji advokáta jsou zejména soudní a jiné poplatky, cestovní výdaje, poštovné, telekomunikační poplatky, znalecké posudky a odborná vyjádření, překlady, opisy a fotokopie.⁵⁹ Advokát má však právo na náhradu hotových výdajů pouze v případě, že šlo o účelně vynaložené náklady, tedy že šlo o náklady nezbytné pro řádné poskytnutí právní služby. Jelikož by přeúčtovávání jednotlivých hotových výdajů mohlo být v určitých případech administrativně poměrně náročné (např. účtování každé jednotlivě provedené kopie, rozúčtování ceny telefonního hovoru apod.), umožňuje vyhláška, aby se advokát s klientem dohodl na paušální částce jako náhradě veškerých nebo některých hotových výdajů, jejichž vynaložení se předpokládá v souvislosti s poskytnutím právní služby. V takovém případě není třeba provádět vyúčtování jednotlivých výdajů, přičemž ani jedna ze stran nemá právo na vrácení, popř. doplacení rozdílu oproti výdajům

⁵⁸ Ust. § 14 odst. 1 advokátního tarifu. Výše odměny činí zásadně 100,- Kč za každou i jen započatou půlhodinu. V určitých případech upravených v § 14 odst. 2 advokátního tarifu má advokát dokonce právo na vyúčtování poměrně části mimosmluvní odměny za příslušný úkon právní služby (např. za účast při jednání, které bylo odročeno bez projednání věci).

⁵⁹ Ust. § 13 odst. 1 advokátního tarifu.

skutečně vynaloženým. Pokud se advokát s klientem nedohodnou na jiné částce, je stanovena podpůrně paušální částka za výdaje na vnitrostátní poštovné, místní hovorné a přepravné ve výši 300,- Kč za jeden úkon právní služby (tzv. režijní paušál). Výše cestovních náhrad se pak zásadně řídí právními předpisy o cestovních náhradách.⁶⁰

Problematika odměňování advokáta je upravena též ve stavovských předpisech. Stavovské předpisy je oprávněna vydávat Česká advokátní komora (dále také „ČAK“ nebo „Komora“), což je právnická osoba zřízená zákonem o advokacii se sídlem v Praze. Komora je samosprávnou stavovskou organizací sdružující povinně všechny advokáty v ČR. Stavovské předpisy nejsou obecně závazným právním předpisem, nýbrž jsou závazné jen pro členy komory, tedy pro všechny advokáty a advokátní koncipienty.⁶¹ Mezi nejvýznamnější stavovské předpisy týkající se problematiky odměňování advokátů patří zejména tzv. etický kodex. Tento předpis blíže upravuje práva a povinnosti advokáta ve vztahu k jeho klientovi a zejména stanovuje advokátům další povinnosti nad rámec zákona. Etický kodex se zabývá pouze odměnou smluvní, neboť, jak již bylo uvedeno výše, mimosmluvní odměna je komplexně upravena v advokátním tarifu.

Základní povinností advokáta při sjednávání smluvní odměny je povinnost informační. Advokát je totiž povinen klientovi poskytnout pravdivé informace o očekávaném rozsahu svých výkonů, čímž může klient získat představu o předpokládané výši advokátovy odměny. V případě, že jej o to klient požádá, je advokát rovněž povinen poskytnout mu i úplné vysvětlení o výši mimosmluvní odměny v dané věci.⁶² Klient tak má možnost porovnat oba způsoby stanovení odměny a získat mj. představu o výši nákladů právního zastoupení, které mu mohou být v případě úspěchu ve věci soudem přiznány (pochopitelně pouze v případě, že je předmětem poskytnutí právní služby zastupování klienta v soudním řízení).

Etický kodex dále rozvíjí zákonem stanovený požadavek přiměřenosti smluvní odměny. Sjednaná odměna nesmí být ve zřejmém nepoměru k hodnotě a složitosti

⁶⁰ Tj. zejména zákoníkem práce a prováděcími právními předpisy.

⁶¹ Ust. § 53 odst. 3 zákona o advokacii.

⁶² Ust. čl. 10 odst. 1 etického kodexu.

věci.⁶³ Hodnotou věci je možno rozumět obdobně jako tarifní hodnotou výši peněžitého plnění (pohledávky nebo závazku) nebo cenu věci anebo práva, jichž se právní služba týká. Složitost věci je pak dána zejména povahou věci a dále též cílem, který klient poskytnutím právní služby sleduje.⁶⁴ Přiměřenost odměny záleží dále např. též na schopnostech advokáta a jeho profesionální reputaci (veřejně známý advokát si bude moci zřejmě dovolit účtovat vyšší odměnu než advokát začínající, jehož odborná pověst se teprve bude mezi veřejností vytvářet), na časovém hledisku (právní služba, která má být poskytnuta ve velmi krátkém časovém horizontu, bude oprávněně finančně nákladnější než právní služba, s jejímž poskytnutím klient tolik nespíchá), na vzájemných vztazích mezi advokátem a jeho klientem (dlouhodobý klient advokáta či klient s větším objemem poptávaných právních služeb pravděpodobně získá nižší cenu, než klient, který je nový a žádá o poskytnutí pouze jedné právní služby) atd.⁶⁵

Advokát je rovněž povinen vést o poskytnutých právních službách odpovídající dokumentaci, kterou je povinen klientovi na jeho žádost předložit a poskytnout mu k tomu potřebné vysvětlení.⁶⁶ Účelem této povinnosti je, aby měl klient možnost přezkoumat výši advokátem vyúčtované odměny. Tato dokumentace má pochopitelně význam též v případě sporu mezi advokátem a jeho klientem, ať již o výši odměny či o rozsahu poskytnutých právních služeb a může být užita i pro účely přezkumu přiměřenosti smluvní odměny.

Etický kodex dále upravuje problematiku výše zmiňované odměny stanovené podílem v závislosti na výsledku sporu, tzv. *pactum de quota litis*. Na rozdíl od některých jiných evropských států je v České republice tento zvláštní způsob stanovení odměny zásadně připuštěn.⁶⁷ Advokát je oprávněn sjednat smluvní odměnu stanovenou

⁶³ Čl. 10 odst. 2 etického kodexu.

⁶⁴ SVEJKOVSKÝ, Jaroslav a kol. *Zákon o advokacii: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2012, xvii, s. 468.

⁶⁵ Další hlediska jsou uvedena v čl. 10 odst. 3 etického kodexu.

⁶⁶ Čl. 10 odst. 4 etického kodexu.

⁶⁷ Etický kodex advokátů v Evropské unii, který byl původně přijat na plenárním zasedání CCBE konaném 28. října 1988 a následně byl novelizován na plenárním zasedání CCBE 28. listopadu 1998 a 6. prosince 2002 *pactum de quota litis* ve svém čl. 3.3 zásadně zakazuje. Za *pactum de quota litis* je považována dohoda mezi advokátem a jeho klientem uzavřená před definitivním ukončením věci, ve

podílem na hodnotě věci nebo na výsledku věci za podmínky, že je výše takto sjednané odměny přiměřená. Etický kodex současně stanoví procentní hranici, od které zpravidla nelze podílovou odměnu považovat za přiměřenou. V současné době je tato hranice nastavena na 25 % z hodnoty nebo výsledku věci.⁶⁸ Slovo zpravidla znamená, že tato hranice není nepřekročitelná a že v určitých případech může jít o odměnu přiměřenou i v případě, když sjednaný podíl na výsledku věci bude 25 % hranici přesahovat, a v jiných případech se může jednat o odměnu nepřiměřenou, i když sjednaný podíl tuto hranici nepřesahuje. Osobně velmi vítám, že je ze strany ČAK zvolen tento poměrně benevolentní přístup, neboť pro některé klienty může být tento způsob sjednání odměny jedinou šancí, jak mohou získat potřebnou právní pomoc. Na druhou stranu je třeba vnímat, že ke sjednání tohoto typu odměny je zapotřebí vůle obou smluvních stran a sjednání *pactum de quota litis* v jeho nejčistší podobě, tedy jako podíl na výsledku sporu podmíněný tím, že klient ve sporu uspěje, nebude mezi tuzemskými advokáty příliš oblíbené. Je to dáno jednak tím, že rozhodovací praxe českých soudů není dosud příliš jednotná, a tudíž je výsledek sporu i pro advokáta ve většině případů těžko odhadnutelný. Ke sjednání tohoto typu odměny bude advokát ochoten zpravidla v situacích, kdy bude jeho klient v pozici potenciálního žalobce a předmětem sporu bude vyšší peněžní částka. Jelikož je každý soudní spor spojen s nemalými náklady, je pro advokáta toto smluvní ujednání značně rizikové. V případě, že bude spor trvat dlouhou dobu, bude advokát povinen tyto náklady za klienta hradit (připomínám, že hovoříme stále o *pactum de quota litis* v jeho původní podobě) a pokud nakonec nebude jeho klient ve sporu úspěšný, ponese advokát tyto náklady ze svého. Advokáti proto zpravidla přistupují při sjednávání tohoto typu odměny k jistým modifikacím, které jim zajistí alespoň částečnou úhradu nákladů a velmi často též i jejich odměny. V praxi to může vypadat následujícím způsobem: Advokát si s klientem sjedná velmi nízkou hodinovou odměnu a pro případ, že ve sporu uspěje, je sjednána zvláštní

kteří je klient účastníkem, na základě které se klient zavazuje, že advokátovi zaplatí podíl na výsledku bez ohledu na to, zdali jde o peněžitou odměnu nebo jiný prospěch, který klient získal v důsledku ukončení dané věci. Tento zákaz však neplatí v případě, že tento způsob odměňování povolují příslušné právní předpisy v zemi, kde je advokát oprávněn právní služby poskytovat.

⁶⁸ Čl. 10 odst. 5 etického kodexu.

podílová odměna na výsledku sporu, která advokátovi dorovná jeho odměnu do výše, za niž by byl v jiných případech ochoten klientovi právní služby poskytovat.

3.1.2 Právo a povinnost odepřít poskytování právních služeb

Výkon advokacie patří mezi svobodná povolání. Advokát zásadně není povinen poskytovat právní služby, tj. může si svobodně zvolit, komu bude své služby poskytovat a komu ne. Advokátní předpisy rozeznávají dva typy situací, kdy se advokát může rozhodnout, že určité osobě nebude právní služby poskytovat. Advokát zejména může odmítnout poskytnout právní službu hned zpočátku, ještě před podpisem smlouvy s klientem. Takovéto jednání advokáta se nejčastěji označuje jako odmítnutí či odepření právních služeb. Jiná je situace, kdy má advokát s klientem již uzavřenou smlouvu o poskytování právních služeb a nastanou nějaké okolnosti, za nichž advokát nechce nadále právní služby poskytovat. V takovém případě hovoříme o vypovězení smlouvy.

Nejprve se budu zabývat situací první, kdy mezi advokátem a klientem ještě neexistuje smluvní vztah. Jak již bylo výše uvedeno, i v případě poskytování právních služeb zde platí kontraktní svoboda, čili advokát si může vybrat, komu bude své služby poskytovat a komu ne. Existují pouze dva případy, kdy advokát nesmí poskytování právních služeb odmítnout, a to když je ustanoven soudem podle zvláštních předpisů⁶⁹ nebo určen Českou advokátní komorou.⁷⁰ Advokátní předpisy však znají i opačné situace, kdy je advokát povinen poskytování právních služeb odmítnout. Podle zákona o advokacii musí advokát odmítnout poskytování právních služeb v případech,⁷¹ kdy by mohla být ohrožena jeho nezávislost a nestrannost z důvodu možného střetu zájmů.⁷² Advokát zejména nesmí poskytnout právní službu ve věci, kde již poskytl právní služby osobě, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy toho, kdo o poskytnutí právních služeb žádá. Advokát tedy např. nesmí zastupovat při rozvodu manželství manžela a poté v rámci vypořádání zaniklého společného jmění manželů

⁶⁹ Například dle ust. § 30 odst. 2 o.s.ř., § 35 odst. 7 s.ř.s., § 39 TR.

⁷⁰ Ust. § 18 zákona o advokacii.

⁷¹ Tyto případy jsou uvedeny v ust. § 19 zákona o advokacii.

⁷² Ust. § 3 odst. 1 zákona o advokacii stanoví, že advokát je při poskytování právních služeb nezávislý, je vázán pouze právními předpisy a v jejich mezích příkazy klienta.

jeho bývalou manželku. Obdobně se musí zachovat advokát v případě, kdy takovou právní službu protistraně poskytl advokát, s nímž má určitý bližší vztah.⁷³ Advokát je povinen odmítnout žadatele také v případě, že disponuje informacemi o jiném, byť bývalém, klientovi, které by mohly takovouto osobu neoprávněně zvýhodnit. Advokát by tak např. neměl přijmout právní zastoupení člena statutárního orgánu společnosti v jeho vlastní věci, pokud předtím zastupoval příslušnou obchodní společnost a informace, které o dané společnosti má, by mohly člena statutárního orgánu neoprávněně zvýhodnit (např. pokud by šlo o vymožení dlužné odměny člena statutárního orgánu, kterou mu daná společnost měla poskytnout za výkon jeho funkce). Dalším důvodem pro odmítnutí je skutečnost, že se advokát nebo osoba jemu blízká účastnila projednávání věci, v níž mají být právní služby poskytnuty. Toto ustanovení má za cíl chránit nezávislost a objektivitu advokáta. Advokát dále nesmí poskytnout právní služby osobě, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy advokáta nebo osoby advokátovi blízké. Advokát by tak neměl např. poskytnout své služby osobě, která chce uplatnit svůj nárok proti jeho synovi. Tyto důvody pro obligatorní odmítnutí poskytnutí právních služeb vycházejí ze základní premisy, že mezi advokátem a jeho klientem musí být vybudován vztah důvěry. Klient, kterému advokát poskytuje právní služby, musí mít jistotu, že informace, které advokátovi sdělil, advokát v budoucnu nepoužije proti němu.

Další případy povinného odmítnutí právních služeb upravuje etický kodex. Dle něj je advokát povinen poskytování právních služeb odmítnout v případě, že by tím byly ohroženy zájmy jeho současných klientů.⁷⁴ V praxi půjde nejčastěji o pracovní vytíženost advokáta, kdy by v důsledku přijetí dalšího klienta nebyl schopen poskytovat právní služby stávajícím klientům ve stejné kvalitě i kvantitě. V případě poskytování právních služeb více osobám je advokát povinen odmítnout poskytnutí právní služby, pokud zjevně hrozí, že v průběhu vyřizování věci vznikne rozpor v jejich zájmech.⁷⁵ Etický kodex dále stanoví, že advokát je povinen odmítnout poskytnutí právní služby ve

⁷³ Jedná se o vztah mezi advokáty, kteří vykonávají advokacii společně (ve sdružení nebo v rámci obchodní společnosti), advokáty, kteří jsou ve vztahu zaměstnavatel – zaměstnanec, nebo mezi advokáty, kteří jsou zaměstnanci stejného zaměstnavatele.

⁷⁴ Čl. 8 odst. 2 etického kodexu.

⁷⁵ Čl. 7 odst. 3 etického kodexu.

věci, v níž nemá dostatek zkušeností nebo speciálních znalostí.⁷⁶ Tímto ustanovením mají být chráněny zájmy klientů před rizikem případného profesního pochybení ze strany advokáta, neboť je obecně uznáváno, že právo je velice širokým oborem a není v silách jednotlivce, aby byl dokonale seznámen se všemi podrobnostmi právní úpravy ve všech oblastech práva. Proto by měl advokát, pokud si není jist, že danou materii dokonale ovládá, klienta na tuto skutečnost upozornit a poskytnutí právní služby odmítnout. Etický kodex však nechává na klientovi, aby se rozhodl, zda chce, aby mu i přesto byla právní služba jím vybraným advokátem poskytnuta. V takovém případě advokát zpravidla postupuje ve spolupráci s jiným advokátem či odborníkem. Advokát je také povinen odmítnout poskytování právních služeb v případě, že není schopen je řádně poskytovat z důvodu svého nepříznivého zdravotního či psychického stavu.⁷⁷

Etický kodex pro případ, že se advokát rozhodne odmítnout poskytnutí právních služeb, stanoví advokátovi povinnost, aby provedl přiměřená opatření nutná k odvrácení závažné újmy, pokud takováto újma žadateli o právní službu hrozí.⁷⁸ Může se jednat o případ, kdy za advokátem přijde v poslední den promlčecí lhůty klient s prosbou o pomoc při podání žaloby a následné právní zastupování v tomto soudním řízení. Pokud advokát hodlá poskytování právních služeb odmítnout, je povinen žadatele minimálně upozornit, že hrozí promlčení jeho práva a že je nutné nejpozději v tento den doručit žalobu soudu, pokud má být žadatel v řízení úspěšný. Otázkou však zůstává, zdali je advokát povinen v takovémto případě žadateli pomoci i se sepsáním žaloby. Záleží samozřejmě na okolnostech případu; jiná bude situace, pokud jej žadatel vyhledá v pozdních odpoledních hodinách a jiná situace, když přijde dopoledne. Domnívám se, že advokát by měl klienta v každém případě poučit, který soud je v dané věci příslušný a jaké minimální náležitosti musí žaloba obsahovat. V případě časové tísně by mu měl také pomoci jednoduchou žalobu sepsat. Dále by jej měl poučit, že je možné zaslat žalobu příslušnému soudu také pomocí prostředků dálkové komunikace, např. prostřednictvím veřejné datové sítě, v elektronické podobě nebo telefaxem, a to za předpokladu, že do tří dnů bude toto podání doplněno (pouze v případě podání

⁷⁶ Čl. 8 odst. 3 etického kodexu.

⁷⁷ Čl. 8 odst. 4 etického kodexu.

⁷⁸ Čl. 8 odst. 1 etického kodexu.

učiněného telefaxem nebo v elektronické podobě, a to předložením originálu žaloby).⁷⁹ Takto by advokát měl zejména postupovat, pokud je zřejmé, že žadatel s ohledem na úřední hodiny soudu nestihne tuto žalobu podat osobně.

Nyní se zaměřím na situaci druhou, a sice na vypovězení smlouvy o poskytování právních služeb ze strany advokáta. Nejprve je třeba upozornit na obecně platné pravidlo, že od smlouvy je možné odstoupit z důvodů, na kterých se smluvní strany domluvily, nebo pokud tak stanoví zákon.⁸⁰ Ponechávám stranou smluvní důvody odstoupení a zaměřím se na ty zákonné. Dle zákona o advokacii je advokát oprávněn odstoupit od smlouvy, pokud dojde k narušení nezbytné důvěry mezi ním a klientem, nebo neposkytne-li klient potřebnou součinnost.⁸¹ Nedostatek potřebné součinnosti klienta může spočívat např. v nepředkládání listin nezbytných pro řádné vyřizování věci či v nereagování klienta na žádosti advokáta o osobní schůzku za účelem konzultace dalšího postupu ve věci. K narušení důvěry může dojít též v případě, kdy klient projevuje nespokojenost s výkonem advokáta a z tohoto důvodu např. osloví jiného advokáta s žádostí o přezkoumání jeho postupu. Jiným případem, kdy dochází k narušení důvěry, je situace, kdy klient i přes předchozí poučení dává advokátovi pokyny, které jsou v rozporu s právním nebo stavovským předpisem, a trvá na tom, aby advokát podle těchto pokynů postupoval. Advokát je dále oprávněn od smlouvy o poskytování právních služeb odstoupit v případě, že klient nesložil přiměřenou zálohu na odměnu za poskytnutí právních služeb, ačkoliv byl o to advokátem požádán.⁸² Tyto výše uvedené případy mají společné to, že advokát je oprávněn odstoupit, a záleží pouze na něm, zda této možnosti využije, či nikoli. Zákon však rozeznává také případy, kdy je advokát povinen od smlouvy odstoupit.⁸³ Jedná se o situace, kdy advokát dodatečně zjistí, že je zde některá ze skutečností uvedená v ust. § 19 zákona o advokacii, tj. pokud se jedná o některý z výše uvedených případů střetu zájmů.

⁷⁹ Blíže k možnostem podání viz ust. § 42 o.s.ř.

⁸⁰ Ust. § 2001 OZ.

⁸¹ Ust. § 20 odst. 2 zákona o advokacii. Z těchto důvodů může advokát taktéž požádat soud o zrušení svého ustanovení či požádat ČAK o určení jiného advokáta.

⁸² Ust. § 20 odst. 3 zákona o advokacii.

⁸³ Stejně tak je advokát povinen požádat soud o zrušení svého ustanovení či požádat Komoru o určení jiného advokáta.

Pokud se advokát rozhodne odstoupit od smlouvy o poskytování právních služeb, stanoví mu zákon o advokacii zvláštní povinnost péče o klientovy záležitosti ještě po určitou dobu od ukončení smluvního vztahu. Advokát je totiž zásadně povinen ještě po dobu 15 dnů od zániku smlouvy o poskytování právních služeb činit veškeré neodkladné úkony, aby klient neutrpěl na svých právech či oprávněných zájmech újmu.⁸⁴ Typickým příkladem neodkladného úkonu je např. sepsání a podání opravného prostředku ve lhůtě, jejíž běh začal před zánikem smlouvy o poskytování právních služeb. Tuto povinnost nemá advokát v případě, že se s klientem dohodl jinak, či pokud klient pro ochranu svých zájmů učiní jiná opatření (např. bezprostředně po ukončení zastupování uzavře smlouvu o poskytování služeb s jiným advokátem). Je logické, že tuto povinnost advokát nemá rovněž v případech, kdy klient advokátovi sdělí, že na splnění této povinnosti netrvá.

Závěrem je třeba zdůraznit, že v případě, pokud advokát v rozporu s advokátními předpisy poskytuje právní služby osobě, již byl povinen poskytování právních služeb odmítnout, jedná se o kárné provinění. Z rozhodovací praxe kárné komise ČAK lze uvést některé příklady jednání, která založila kárnou odpovědnost advokáta. Je zcela zřejmé, že takovým jednáním bude neodmítnutí právní pomoci ve věci proti vlastnímu klientovi.⁸⁵ Za kárné provinění bylo rovněž shledáno jednání advokáta, jenž neodmítl poskytnutí obhajoby jednateli společnosti, který se s touto společností dostal do střetu zájmů, přestože v související věci již této společnosti poskytl právní služby.⁸⁶ Obdobně bylo shledáno závažným porušením povinnosti advokáta, a tedy kárným proviněním, pokud převzal obhajobu klienta obviněného z vraždy, ačkoli v dědickém řízení po

⁸⁴ Ust. § 20 odst. 6 zákona o advokacii.

⁸⁵ Rozhodnutí kárné komise ČAK ze dne 12. listopadu 1996, sp. zn. K 87/96. In: MELICHAR, Jiří. *Sbírka kárných rozhodnutí České advokátní komory 1998-1999*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie březen 2001, Praha, Česká advokátní komora, 2001. Za toto provinění bylo advokátce uděleno písemné napomenutí.

⁸⁶ Rozhodnutí kárné komise ČAK ze dne 9. dubna 1999, sp. zn. K 392/98. In: MELICHAR, Jiří. *Sbírka kárných rozhodnutí České advokátní komory 2000-2001*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie červen 2002, Praha, Česká advokátní komora, 2002. Za toto provinění bylo advokátovi uděleno písemné napomenutí.

zavražděném zastupoval poškozené.⁸⁷ V případě, že advokát sepíše v zastoupení obou smluvních stran nájemní smlouvu a následně jej jeden z účastníků této smlouvy požádá o podání žaloby na plnění z této smlouvy proti druhému jejímu účastníkovi, je advokát povinen poskytnutí takové právní pomoci odmítnout.⁸⁸ V těchto případech se podle mne jedná vždy o závažné pochybení advokáta, které by mělo být ze strany ČAK tvrdě postihováno, neboť se jedná o jednání, které narušuje základní principy fungování advokacie, která je založena na důvěře mezi advokátem a jeho klientem. Je proto s podivem, že kárná opatření uložená advokátům tuto závažnost zpravidla příliš nereflektují.

3.2 Ustanovování advokáta soudem

V současné době je jedním z nejčastěji využívaných způsobů zajištění právní pomoci potřebným osobám ustanovení advokáta soudem. Tento způsob zajištění právní pomoci bývá též označován jako zastupování či obhajoba *ex offio*. V každém typu soudního řízení (tj. v řízení civilním, trestním i ve správním soudnictví) má účastník řízení za splnění zákonem stanovených podmínek právo na ustanovení advokáta, který ho bude v řízení bezplatně zastupovat. Níže budou jednotlivé případy a zejména podmínky, za kterých může být bezplatné zastoupení poskytnuto, blíže rozebrány.

3.2.1 Ustanovování advokáta v civilním řízení

Nejčastějším typem soudního řízení je řízení civilní, ve kterém soudy projednávají a rozhodují spory a jiné právní věci, které vyplývají z poměrů soukromého práva, pokud je podle zákona neprojednávají a nerozhodují o nich jiné orgány.⁸⁹

⁸⁷ Rozhodnutí kárné komise ČAK ze dne 10. listopadu 2000, sp. zn. K 106/00. In: MELICHAR, Jiří. Sbírnka kárných rozhodnutí České advokátní komory 2000-2001, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie červen 2002, Praha, Česká advokátní komora, 2002. Za toto provinění byla advokátovi udělena pokuta ve výši 10 000,- Kč.

⁸⁸ Rozhodnutí kárné komise ČAK č. 11/96. In: MELICHAR, Jiří. Sbírnka kárných rozhodnutí České advokátní komory 2002-2003, Souhrnné rejstříky ke kárným rozhodnutím České advokátní komory 1991-2003, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie červen 2004, Praha, Česká advokátní komora, 2004.

⁸⁹ Ust. § 7 odst. 1 o.s.ř.

Právní pomoc advokáta může oprávněná osoba získat v civilním řízení za předpokladu, že splní podmínky dle ust. § 30 o.s.ř. Podle tohoto ustanovení může účastník, který splňuje podmínky pro osvobození od soudních poplatků, požádat, aby mu předseda senátu ustanovil zástupce. Obecným předpokladem pro ustanovení zástupce je, že je takové opatření nezbytné k ochraně zájmů účastníka. Tímto zástupcem může být jakákoli fyzická osoba, která je plně svéprávná a která je způsobilá k řádnému zastupování, pokud se svým ustanovením souhlasí.⁹⁰ Z toho vyplývá, že ustanoveným zástupcem nemusí být vždy advokát. Advokáta ustanoví soud jedině v případech, kdy to vyžaduje ochrana zájmů účastníka nebo pokud jde o řízení s povinným zastoupením (jedná se o tzv. advokátní přímus – k této problematice viz níže v rámci kapitoly 3.5 této práce). V případě ustanovení advokáta však soud nemusí zkoumat, zda advokát se svým ustanovením souhlasí, neboť advokát zásadně není oprávněn poskytnutí právních služeb v těchto případech odmítnout.⁹¹

Lze tedy shrnout, že pro rozhodnutí soudu o ustanovení advokáta jako zástupce účastníka řízení, musí být kumulativně splněny tyto podmínky: předpoklady pro osvobození účastníka od soudních poplatků, žádost účastníka o ustanovení zástupce, vyžaduje to ochrana zájmů účastníka.

Pokud jde o první podmínku, tedy předpoklady pro osvobození účastníka od soudních poplatků, je třeba poukázat na ust. § 138 o.s.ř., které upravuje předpoklady pro osvobození účastníka od soudních poplatků.⁹² Těmito předpoklady jsou jednak poměry

⁹⁰ DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský soudní řád: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 2 sv. ;xx, 1579, xvii, s.1581-3343. Velké komentáře. s. 197.

⁹¹ Ust. § 18 odst. 1 zákona o advokacii. Advokát je oprávněn odmítnout poskytnutí právní pomoci v případě svého ustanovení soudem pouze v případech tzv. obligatorního odmítnutí, tedy pokud je povinen poskytnutí právní služby ze zákona odmítnout. Tyto případy jsou upraveny v ust. § 19 zákona o advokacii, přičemž se jedná o situace, kdy by se advokát dostal do střetu zájmu (např. pokud v téže věci nebo ve věci související již poskytl právní služby jinému, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy toho, kdo o poskytnutí právních služeb žádá – bliže viz podkapitola 3.1.2 této práce).

⁹² Jedná se o osvobození, které je založeno rozhodnutím soudu, tj. usnesením o osvobození od soudních poplatků. Pro úplnost je třeba uvést, že osvobození od soudních poplatků může být založeno též ze zákona. Zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, upravuje hned několik typů osvobození od soudních poplatků. Je jím jednak osvobození věcné, kdy jsou od placení

účastníka odůvodňující přiznání osvobození od soudních poplatků, a dále se nesmí jednat o zřejmě bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva.

Při posuzování poměrů účastníka by měl soud zkoumat celkové majetkové poměry žadatele, jeho sociální a zdravotní poměry. Soud by měl posoudit důsledky, které by mohlo mít zaplacení soudního poplatku (popř. dalších v řízení předpokládaných plateb).⁹³ Pokud by zaplacení těchto nákladů znamenalo ohrožení výživy žadatele či osob, k nimž má žadatel vyživovací povinnost, je tato skutečnost zpravidla dostatečným důvodem pro přiznání osvobození od soudních poplatků. V zahraničních právních řádech se zkoumání majetkových poměrů žadatele zpravidla označuje jako tzv. *means test*.

O zřejmě bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva se jedná zpravidla v případech, kdy již ze skutkových okolností sdělených žadatelem vyplývá, že ve věci nemůže být úspěšný a zejména pokud je zřejmé, že důvodem podání žalobního návrhu je šikanózní výkon práva nebo ze strany žalovaného jde jen o zjevné oddalování splnění povinností. Toto posuzování skutkových okolností případu se v zahraničí obvykle označuje jako tzv. *merit test*.

Další podmínkou je žádost účastníka o ustanovení zástupce, neboť soud nemůže o ustanovení zástupce rozhodnout bez návrhu. Je však třeba podotknout, že soud je povinen účastníka poučit o tom, že může požádat o ustanovení zástupce, přičemž poučit

soudního poplatku osvobozeny určité druhy řízení (např. řízení ve věcech náhrady škody způsobené při výkonu veřejné moci nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem), a dále osvobození osobní, kdy jsou od placení soudních poplatků osvobozeny určité v zákonu vyjmenované subjekty (např. ČR či navrhovatel v řízení o náhradu škody na zdraví). Osvobození od soudních poplatků však může být založeno i jinými právními předpisy (např. zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů). Pokud je osvobození od soudních poplatků založeno na základě právního předpisu, nezáleží na osobních poměrech účastníků. Všechna tato osvobození vyplývají přímo ze zákona a účastník nemusí činit žádné kroky k tomu, aby se na něj dané osvobození vztahovalo. Tím se tato osvobození liší od osvobození individuálního dle ust. § 138 o.s.ř.

⁹³ Usnesení soudu o osvobození od soudních poplatků má totiž širší dopad, než pouze osvobození od platby příslušného soudního poplatku. Účastníkovi, jemuž bylo toto osvobození přiznáno, není možné uložit povinnost složit zálohu na náklady důkazu (ust. § 141 odst. 1 o.s.ř.) ani povinnost nahradit státu náklady, které platil (ust. § 148 odst. 1 o.s.ř.).

by měl každého účastníka, u kterého přichází v úvahu osvobození od soudních poplatků. Podstatné je, že při posuzování toho, zda je soud povinen účastníka o možnosti požádat o ustanovení zástupce poučit, či nikoli, soud nezkoumá, zda jsou uvedené předpoklady skutečně naplněny. Pro poučení je dostačující, že se osvobození daného účastníka jeví jako pravděpodobné.⁹⁴ Účastník může o ustanovení zástupce požádat kdykoliv v průběhu řízení, a dokonce též před jeho zahájením, pokud chce prostřednictvím ustanoveného advokáta podat žalobu.⁹⁵ Pokud chce žadatel prostřednictvím ustanoveného advokáta podat žalobu, tj. zahájit řízení, je třeba, aby v žádosti uvedl, jakého práva se chce v řízení domoci, aby mohlo být soudem posouzeno, zda ze strany žadatele nejde o zjevně bezúspěšné uplatňování práva.⁹⁶

Ochrana zájmů účastníka bude vyžadovat ustanovení advokáta zejména v případech skutkově nebo po právní stránce složitých. Nejprve je však soud povinen u účastníka zkoumat předpoklady pro osvobození od soudních poplatků, tj. poměry účastníka a zda nejde bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva. Teprve následně by se měl soud zabývat složitostí věci po stránce skutkové nebo právní.⁹⁷

⁹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. května 2006, sp. zn. 22 Cdo 2249/2005: „*uvedené poučení [tj. poučení o možnosti požádat o ustanovení zástupce – poznámka autora] by se mělo dostat každému účastníku, u něž osvobození od soudních poplatků podle § 138 OSŘ přichází v úvahu. Takovým účastníkem bude zejména ten, u něž se lze domnívat, že jeho osobní poměry (zdravotní stav, pokročilý věk, sociální postavení) nejsou příznivé. Uvedeného poučení by se tedy mělo dostat takovému účastníku, z jehož projevů (podání či přednesů) či jiných skutečností za řízení zaznamenaných lze usoudit, že by předpoklady pro ustanovení zástupce mohly být dány. Vlastní posuzování, zda uvedené předpoklady jsou opravdu naplněny, včetně otázky, zda nejde o svévolné nebo zřejmě bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva, soud provede až v případě, že účastník skutečně o ustanovení zástupce požádá.*“

⁹⁵ DRÁPAL op. cit., s. 197.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 25. října 1999, sp. zn. 12 Co 768/99: „*V případě podání žádosti o ustanovení bezplatného právního zástupce z řad advokátů je vždy nezbytné zjistit, zda poměry účastníka odůvodňují osvobození od soudních poplatků a nejde o svévolné a zřejmě bezúspěšné bránění práva (§ 138 odst. 1 OSŘ) a zda je zachovaná zásada rovného postavení všech účastníků v souzené věci. Teprve v případě vyhovění žádosti účastníka soudního řízení o osvobození od soudních poplatků se lze zabývat složitostí věci po stránce skutkové nebo právní a v takovém případě ustanoví soud tomuto účastníku zástupce z řad advokátů.*“

Pokud jsou u účastníka předpoklady pro ustanovení zástupce splněny, je soud povinen účastníkovi zástupce ustanovit.⁹⁸ O žádosti o ustanovení zástupce rozhoduje příslušný soud usnesením, přičemž návrhem žadatele, pokud jde o rozsah zastoupení nebo výběr konkrétní osoby zástupce, není soud nijak vázán.⁹⁹ Toto usnesení se doručuje pouze žadateli a ustanovenému zástupci. Proti usnesení je možné podat odvolání (toto se zpravidla děje v případech, kdy soud žádosti nevyhoví). Rozhodnutí soudu o ustanovení zástupce dokládá oprávnění k zastupování účastníka a nahrazuje jinak vyžadovanou plnou moc. Soudem ustanovený advokát má pak stejné postavení jako advokát na základě plné moci.¹⁰⁰ Současně platí, že rozsah oprávnění ustanoveného advokáta je shodný s rozsahem oprávnění samotného zastupovaného účastníka. Soudem ustanovený advokát je tak oprávněn činit všechny úkony, které v řízení může učinit účastník, a to včetně těch procesních úkonů, k nimž nebyl účastníkem řízení výslovně zmocněn. Jakákoli vnitřní omezení rozsahu zástupního oprávnění (tj. pokyny, příkazy či zákazy), která si účastník řízení se svým zástupcem sjednal, nemají žádné účinky vůči soudu ani vůči ostatním účastníkům řízení. Pokud by advokát nerespektoval vnitřní pokyny dané mu účastníkem řízení, jehož zastupuje, může to mít za následek vznik odpovědnostního vztahu mezi ním a zastoupeným účastníkem řízení.¹⁰¹

Pokud jde o odměnu za zastupování, platí, že ustanovenému advokátovi hradí hotové výdaje a odměnu stát, a to podle příslušných ustanovení advokátního tarifu o mimosmluvní odměně. Advokátovi se tedy poskytuje odměna v závislosti na počtu právních úkonů, které ve věci vykonal. Pokud je advokát (popř. právnická osoba, jejímž

⁹⁸ Srov. usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 25. října 1999, sp. zn. 12 Co 768/99: „Ustanovení zástupce nezávisí na úvaze soudu, ale soud je povinen žádosti účastníka soudního řízení o ustanovení zástupce vyhovět, jsou-li u něho splněny předpoklady, aby byl soudem osvobozen od soudních poplatků a je-li to třeba k ochraně jeho zájmů.“

⁹⁹ Pokud má být žadateli ustanoven zástupce pro účely dovolacího řízení, je příslušný k rozhodnutí o ustanovení advokáta soud prvního stupně (ust. § 241b o.s.ř.).

¹⁰⁰ Ust. § 31 odst. 2 o.s.ř.

¹⁰¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. ledna 2005, č.j. 29 Odo 1230/2004, nebo obdobně pro případ zastoupení na základě procesní plné moci např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. listopadu 1996, sp. zn. 29 Cdon 1081/96, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. října 2004, sp. zn. 29 Odo 466/2002.

je společníkem, či jeho zaměstnavatel) plátcem daně z přidané hodnoty, náleží mu též náhrada za daň z přidané hodnoty.

Jak už bylo uvedeno výše, ustanovený advokát není zásadně oprávněn poskytnutí právní služby odmítnout a je povinen účastníkovi poskytovat právní služby za stejných podmínek a obdobným způsobem, jako kdyby se jednalo o klienta, se kterým uzavřel smlouvu o poskytování právních služeb a který mu pro účely zastupování udělil plnou moc. Pokud by však v průběhu zastupování došlo k situaci, že by dodatečně vyšel najevo některý z důvodů, pro který je advokát povinen poskytnutí právní služby odmítnout,¹⁰² popř. pokud by došlo k narušení nezbytné důvěry mezi advokátem a jím zastupovaným účastníkem, pokud by účastník advokátovi neposkytoval potřebnou součinnost či by i přes poučení advokáta trval na plnění svých protiprávních pokynů,¹⁰³ je advokát oprávněn (a v případě střetu zájmů současně povinen) požádat soud o zrušení svého ustanovení.¹⁰⁴ Důvodem pro zproštění povinnosti zastupovat účastníka řízení však nemůže být okolnost, že advokát a klient mají rozdílný pohled na úspěšnost ve věci¹⁰⁵ nebo že se advokát nemůže účastníkovi, jemuž byl ustanoven, dostatečně věnovat pro pracovní zaneprázdněnost.¹⁰⁶ Pokud bylo soudem rozhodnuto o zrušení ustanovení advokáta, bude dotčenému účastníkovi, pokud u něj trvají předpoklady stanovené v ust. § 30 o.s.ř., soudem ustanoven jiný advokát.

V této souvislosti je však třeba poukázat na poměrně ustálenou judikaturu Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku, neboť podle ní může být dána odpovědnost státu za porušení článku 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, pokud stát (resp. jeho orgány) nezakročí proti porušování povinností ze strany ustanoveného advokáta, ačkoliv byl na toto porušování dostatečně

¹⁰² Ust. § 19 zákona o advokacii.

¹⁰³ Tj. dával by advokátovi takové pokyny, které by byly v rozporu s právním nebo stavovským předpisem (ust. § 20 odst. 2 zákona o advokacii).

¹⁰⁴ Ust. § 20 odst. 1 a 2 zákona o advokacii.

¹⁰⁵ Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 28. února 2001, sp. zn. 25 Co 69/2001.

¹⁰⁶ Usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 1. srpna 2000, sp. zn. 25 Co 318/2000.

upozorněn.¹⁰⁷ Soud je tak povinen rozhodnout o zrušení ustanovení advokáta, který porušuje své povinnosti při zastupování účastníka, a ustanovit účastníkovi advokáta nového. Pouze tímto způsobem může být totiž ze strany státu zajištěna skutečná realizace práva na právní pomoc. Evropský soud pro lidská práva mnohokrátě judikoval, že účelem Úmluvy (tj. Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod) je chránit konkrétní a efektivní práva a nikoli práva teoretická a iluzorní.¹⁰⁸ Povinnost státu k zajištění práva na právní pomoc se tedy nevyčerpává ustanovením zástupce, neboť pouhé ustanovení ještě nezaručuje účinnost pomoci, neboť tento advokát může např. zemřít, onemocnět, být trvale zaneprázdněn či se může úmyslně vyhýbat svým povinnostem.¹⁰⁹ Stát nemůže zůstat pasivní a spokojit se pouze s formálním zajištěním právní pomoci; zajištění skutečně efektivního práva na právní pomoc si může vyžádat další úkony ze strany státu.¹¹⁰ Tímto úkonem může být, jak už bylo uvedeno výše, rozhodnutí o zrušení ustanovení advokáta, který neplní své povinnosti při zastupování účastníka, v důsledku čehož se tomuto účastníkovi skutečné právní pomoci nedostává, a ustanovení advokáta nového.

Vzhledem ke skutečnosti, že advokát své právní služby poskytuje zásadně za úplat, je možné si položit otázku, jak je to s odměnou ustanoveného advokáta, tj. kdo ji hradí a v jaké výši. Ust. § 138 odst. 3 o.s.ř. stanoví, že u účastníka osvobozeného od soudních poplatků se ve stejném rozsahu vztahuje osvobození i na hotové výdaje zástupce a na odměnu za zastupování, byl-li mu takový zástupce ustanoven. Je-li tedy účastník osvobozen od placení těchto nákladů, pak vzniká otázka, kdo je uhradí. V souladu s ust.

¹⁰⁷ Viz např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Imbrioscia v. Švýcarsko* ze dne 24. listopadu 1993, bod 41: „...under Article 6 para. 3 (c) (art. 6-3-c) the Contracting States are required to intervene only if a failure by counsel to provide effective representation is manifest or sufficiently brought to their attention.“

¹⁰⁸ Viz např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Airey v. Irsko* ze dne 9. října 1979, bod 26: „... [Convention] is designed to safeguard the individual in a real and practical way as regards those areas with which it deals ... an individual should enjoy his effective right of access to the courts...“

¹⁰⁹ REPÍK, Bohumil. Advokát ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dokončení). *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2002, 11-12. s. 24.

¹¹⁰ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Imbrioscia v. Švýcarsko* ze dne 24. listopadu 1993.

¹¹⁰ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Airey v. Irsko* ze dne 09. října 1979.

§ 140 odst. 2 o.s.ř. platí hotové výdaje ustanoveného advokáta a jeho odměnu za zastupování stát. Je-li advokát plátcem daně z přidané hodnoty, má nárok též na náhradu za daň z přidané hodnoty. V odůvodněných případech je stát povinen poskytnout advokátovi přiměřenou zálohu. Bude tomu zejména v případech, kde se jedná o dlouhodobější spor nebo je potřeba, aby byly obstarány důkazy již v průběhu řízení.

Pokud jde o určení výše náhrady hotových výdajů a odměny za zastupování, pak se postupuje podle ustanovení advokátního tarifu o mimosmluvní odměně. V této souvislosti je však třeba poukázat na ust. § 12a advokátního tarifu, které zakotvuje limitaci výše odměny advokáta ustanoveného v občanském soudním řízení. Odměna ustanoveného advokáta je limitována dokonce dvojnásobným způsobem; poprvé tím, že se snižuje sazba mimosmluvní odměny za jeden úkon právní služby, a to o 20 %, a podruhé stanovením maximální hranice této sazby na 5 000 Kč. Tato limitace byla pro občanské soudní řízení zavedena až od 1. ledna 2011,¹¹¹ a to v návaznosti na zrušení tzv. „povodňového“ ust. § 15a advokátního tarifu, které snižovalo odměnu advokáta ustanoveného obhájcem v trestním řízení o 10 % (k tomu blíže viz níže v podkapitole 3.2.3 této práce). Do 31. prosince 2012 činila tato limitace dokonce 30 %. Jedná se o opatření, které má napomoci státu omezit výdaje vynakládané na poskytování právní pomoci, což je z pohledu státního rozpočtu pochopitelné, nicméně je otázkou, zda se tímto opatřením nesnižuje též úroveň poskytované právní pomoci. Ačkoliv je advokát povinen věnovat klientům, jimž byl jako zástupce ustanoven, stejnou péči jako svým ostatním klientům,¹¹² je zřejmé, že, je-li advokát na některém případě více finančně zainteresován, bude tomu odpovídat i zvýšené úsilí advokáta ve vztahu k takovému případu. Jelikož je advokát zásadně povinen převzít právní zastoupení klienta, jemuž byl jako zástupce soudem ustanoven, pak nedostatečné finanční ohodnocení poskytnutých právních služeb bude mít za následek snížení jejich kvality. Pokud je advokát povinen právní služby poskytovat, avšak ví, že za ně nedostane odpovídajícím způsobem zapláceno, pak je zřejmé, že se bude snažit minimalizovat ekonomickou

¹¹¹ Jednalo se o novelu advokátního tarifu provedenou vyhláškou č. 399/2010 Sb., kterou se mění vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif), ve znění pozdějších předpisů.

¹¹² Viz čl. 6 odst. 2 etického kodexu.

ztrátu, která mu v důsledku poskytování těchto služeb vznikne. Toho docílí nejspíše tím, že omezí poskytování služeb na nejmenší možný rozsah, aby minimalizoval své náklady a aby měl dostatek času se věnovat jiným výnosnějším případům. Ačkoliv je toto chování z morálního hlediska těžko přijatelné, z ekonomického pohledu jde o chování čistě racionální. Je proto třeba velmi dobře zvažovat, kde nastavit hranici mezi snahou státu ušetřit na nákladech spojených s poskytováním právních služeb osobám, které si je samy nemohou dovolit, a snahou advokáta o maximalizaci možného zisku. V dnešní době, kdy v odměňování advokátů převažuje forma smluvní odměny, která je ve většině případů vyšší než odměna mimosmluvní, je již samotné poskytování právních služeb za mimosmluvní odměnu vnímáno jako méně výhodné. Z tohoto pohledu není pouhé snižování mimosmluvní odměny pro ustanovené advokáty příliš šťastným řešením. K tomu, aby bylo poskytování právních služeb ustanovenými advokáty skutečně efektivní, je třeba, aby advokáti byli k této činnosti dostatečně finančně motivováni. Pokud chceme snížit výši odměny hrazené advokátovi za jeden případ poskytování právních služeb, pak je třeba toto snížení kompenzovat jinak, např. větším množstvím obdobných případů, aby advokát mohl profitovat z množstevních úspor. V takovém případě by však bylo třeba, aby byl změněn systém ustanovování advokátů. Pokud by byli ustanovováni pouze takoví advokáti, kteří by měli o tento způsob získávání klientů zájem (výhodou je, že pro získání nového klienta a tím i zdroj budoucích příjmů advokát nemusí zásadně činit žádné aktivní kroky), pak by mohlo dojít ke zlepšení kvality poskytovaných služeb. Pro obvod každého okresního a krajského soudu by byl veden seznam advokátů, kteří by měli zájem o tento způsob poskytování právních služeb a kteří by o zápis požádali, popř. kteří by uspěli ve výběrovém řízení (pokud by zájemců bylo více než volných míst). Tento seznam by měl totiž omezený počet míst podle velikosti soudního obvodu a množství nápadů jednotlivých věcí. Pro jednotlivá řízení by pak byli advokáti ustanovováni pouze z tohoto seznamu, čímž by získali jistou exkluzivitu a garanci budoucích příjmů, neboť s omezeným počtem advokátů by vzrostl i počet případů, ke kterým by byli ustanoveni. Nicméně ani toto řešení by nemuselo být ideální, pokud by se nenašel dostatečný počet advokátů, kteří by o zapsání do seznamu měli zájem. V takovém případě by bylo nutné trvat na tom, aby odměna advokáta hrazená ze strany státu byla ve výši mimosmluvní odměny. Pokud byla jednou ze strany zákonodárce stanovena standardní výše odměny

advokáta, pak by tato odměna měla být respektována i v případě, kdy je osobou povinnou k její úhradě stát.

3.2.2 Ustanovování advokáta ve správním soudnictví

Dalším typem soudního řízení, ve kterém může být účastníkovi ustanoven zástupcem advokát, je řízení ve věcech správního soudnictví. Ve správním soudnictví poskytují soudy ochranu veřejným subjektivním právům fyzických i právnických osob.¹¹³ Veřejným subjektivním právem je třeba rozumět jednak právo osob založené v právních normách, které umožňuje a současně chrání určité chování osoby ve vztazích k subjektům veřejné správy, přičemž směřuje k tomu, aby se veřejná správa zdržela zásahů do svobody osob, dále právo na určitou činnost či plnění ze strany veřejné správy ve prospěch určitých osob a rovněž tak právo podílet se na správě věcí veřejných.¹¹⁴ V některých případech je však poměrně obtížné rozlišit, zda se jedná o veřejné subjektivní právo fyzických a právnických osob, či nikoliv. Těmito případy se opakovaně zabýval i Nejvyšší správní soud.¹¹⁵ Správní soudy pak rozhodují zejména o žalobách proti rozhodnutím vydaným v oblasti veřejné správy správními orgány, o ochraně proti nečinnosti správního orgánu, ochraně před nezákonným zásahem správního orgánu a o kompetenčních žalobách.¹¹⁶

¹¹³ Ust. § 2 s.ř.s.

¹¹⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. září 2004, sp. zn. 2 As 22/2004.

¹¹⁵ Tak bylo např. rozhodnuto, že veřejným subjektivním právem je právo na právní pomoc v řízení před soudy podle § 18 odst. 2 zákona o advokacii (rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. července 2009, sp. zn. 7 As 47/2009), právo na zprostředkování zaměstnání a na hmotné zabezpečení (rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 26. října 2004, sp. zn. 6 Ans 1/2003). Do veřejného subjektivního práva naopak nemůže být zasaženo např. rozhodováním zastupitelstva obce v samostatné působnosti obce o konkrétních majetkoprávních úkonech (rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 25. srpna 2009, sp. zn. 30 Ca 44/2009, či rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 3. listopadu 2005, sp. zn. 2 Aps 2/2005).

¹¹⁶ Ust. § 4 odst. 1 s.ř.s. Správní soudy dále rozhodují i v jiných věcech, které jsou jim svěřeny s.ř.s. nebo jiným zákonem, např. ve věcech volebních a ve věcech místního a krajského referenda, ve věcech politických stran a politických hnutí, o zrušení opatření obecné povahy nebo jeho částí pro rozpor se zákonem (ust. § 4 odst. 2 s.ř.s.).

Podmínky, za kterých může dojít k ustanovení advokáta zástupcem účastníka řízení ve správním soudnictví, jsou upraveny v ust. § 35 odst. 8 s.ř.s. Jedná se obsahově o obdobné ustanovení jako v případě civilního řízení ust. § 30 o.s.ř. Základním předpokladem je opět žádost účastníka řízení, neboť zástupce může být ustanoven pouze na návrh oprávněné osoby. Další podmínkou pro ustanovení advokáta je, aby účastník, resp. navrhovatel¹¹⁷ splňoval předpoklady pro osvobození od soudních poplatků. K tomu, aby byl zástupcem ustanoven advokát, se vyžaduje, aby ustanovení advokáta bylo nezbytné k ochraně práv navrhovatele.

Pokud jde o osvobození od soudních poplatků, obsahuje ust. § 36 odst. 3 s.ř.s. zvláštní úpravu. Podmínkou pro přiznání osvobození je, že účastník o osvobození požádá a dále soudu prokáže, že nemá dostatečné finanční prostředky, tudíž že po něm nelze spravedlivě požadovat, aby svoji poplatkovou povinnost splnil. Pokud účastník unese důkazní břemeno a svou nedostatečnost soudu prokáže, může soud rozhodnout o osvobození od soudních poplatků. Úplné osvobození by mělo být účastníkovi přiznáno pouze výjimečně, jsou-li pro to zvlášť závažné důvody. Tyto důvody však nejsou zákonem nijak blíže specifikovány a soudům je tak dán prostor, aby tuto závažnost samy posoudily s ohledem na okolnosti daného případu. Použití výrazu „*může být osvobozen*“ dává správnímu soudu jistý prostor pro uvážení, zda i když jsou podmínky pro osvobození formálně splněny, není výjimečně namístě účastníkovi osvobození od soudních poplatků nepřiznat. Toto znamená, že na osvobození nemá účastník automaticky právní nárok, i když jsou u něj podmínky pro osvobození splněny. Soudní uvážení se však musí řídit stejnými pravidly jako uvážení správní, tudíž soud nemůže postupovat libovolně, nýbrž musí rozlišovat mezi různými případy na základě racionálních, logických a nediskriminačních kritérií a posuzovat obdobné případy obdobně.¹¹⁸ Tak bylo např. Nejvyšším správním soudem judikováno, že k odeprání

¹¹⁷ V případě správního soudnictví se bude jednat zpravidla pouze o osobu navrhovatele, neboť žalovaným je ve většině případů příslušný správní orgán, který na ustanovení zástupce nemá nárok. Výjimkou může být řízení o pozastavení činnosti politické strany, resp. o jejím rozpuštění, kde je navrhovatelem vláda, popř. prezident republiky (ust. § 15 odst. 1 zákona č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích, ve znění pozdějších předpisů) a odpůrcem dotčená politická strana nebo hnutí (usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 28. dubna 2008, sp. zn. Pst 17/2007).

¹¹⁸ JEMELKA, Luboš a kol. *Soudní řád správní: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, xx, s. 255.

osvobození od soudních poplatků může dojít v případě, vede-li účastník s různými veřejnými institucemi množství sporů týkajících se poskytování informací podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, ve znění pozdějších předpisů, které často pokračují jako spory soudní. Pokud nejde o spory mající vztah k podstatným okolnostem účastníkovy životní sféry, tj. netýkají se, a to ani nepřímě, účastníkovy majetku, životních podmínek či jiných podobných záležitostí, nýbrž jde o spory vyvolané účastníkovým zájmem o veřejné záležitosti a fungování veřejných institucí, není důvodu, aby náklady za navrhovatele pravidelně nesl stát formou osvobození od soudních poplatků.¹¹⁹

Splnění další podmínky, tedy že ustanovení advokáta je nezbytně třeba k ochraně jeho práv, hodnotí soud zejména podle formální a obsahové úrovně žaloby.¹²⁰ Obsahuje-li totiž žaloba veškeré požadované náležitosti, řádně formulované žalobní body i bezvadný petit, ustanovení zástupce pak zřejmě nebude namístě.¹²¹ Na druhou stranu skutečností svědčící prospěch zastoupení může být to, že navrhovatelem je osoba s duševním nebo mentálním postižením.¹²² Pokud je však již ze samotného návrhu zřejmé, že nejsou splněny podmínky řízení o podaném návrhu, a tento nedostatek podmínek řízení je neodstranitelný, soud bez dalšího návrh odmítne či v zákonem stanovených případech řízení zastaví.¹²³ Nebylo by totiž účelné, aby soud rozhodoval o žádostech účastníků o ustanovení zástupce, neboť by i po ustanovení zástupce muselo být řízení ukončeno pro nedostatek podmínek řízení.

Zajímavá je též otázka, zda právo na ustanovení advokáta v sobě zahrnuje i právo na ustanovení konkrétní osoby dle požadavků navrhovatele. Touto otázkou se již několikrát zabýval ve své judikatuře Nejvyšší správní soud, přičemž lze shrnout, že

¹¹⁹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 26. října 2011, čj. 7 As 101/2011-66: „*Osvobození od soudních poplatků nemá být institutem umožňujícím chudým osobám vést bezplatně spory podle své libosti, nýbrž zajistit, aby v případech, kdy nemají dostatek prostředků, a přitom je na místě, aby soudní spor vedly (neboť jde o věc skutečně se dotýkající jejich životní sféry), jim nedostatek prostředků nebránil v účinné soudní ochraně.*“

¹²⁰ JEMELKA op. cit., s. 236.

¹²¹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 18. ledna 2006, sp. zn. 4 Azs 390/2005.

¹²² Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 16. listopadu 2011, sp. zn. 6 Ads 130/2011.

¹²³ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. září 2008, sp. zn. 5 Ans 6/2008.

tomu tak není. Jak uvedl například rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. února 2006, sp. zn. 3 Ads 101/2005: „*Má-li být tímto ustanovením založeno konkrétní subjektivní právo stěžovatele na odborné zastoupení osobou s právnickým vzděláním v řízení před soudem, pak toto právo je toliko právem na zástupce, jímž může být i advokát, nikoliv však právem na konkrétního zástupce, kterého osoba navrhuje ustanovení zástupce ve svém návrhu označuje. Pokud by toto právo mělo být „právem na konkrétního zástupce“, pak by se taková interpretace dotýkala samotného smyslu ustanovení zástupce soudem; pokud by totiž navrhovatel věděl o konkrétním zástupci, jenž je s jeho věcí seznámen a jenž např. již v minulosti činil jednotlivé kroky právní služby v téže věci, patrně by neexistovala potřeba jej nyní ustanovit soudem.“* V určitých případech by však soud měl k návrhu na ustanovení konkrétní osoby přihlídnout. Návrh účastníka řízení totiž může být opřen o rozumné a věcně oprávněné důvody, ke kterým by soud měl při svém rozhodování o osobě ustanoveného advokáta přihlídnout.¹²⁴ Důvodem pro nevyhovění návrhu na ustanovení konkrétního zástupce mohou být především okolnosti, které svojí povahou či významem převažují nad respektováním rozumných a věcně oprávněných důvodů, které účastník uvedl ve svém návrhu. Takovými situacemi, kdy nebude vhodné návrhu na ustanovení konkrétního zástupce podle Nejvyššího správního soudu vyhovět, bude například to, že vzhledem k místu konání soudního řízení či k místu pobytu účastníka řízení by komunikace zástupce se soudem, s účastníkem řízení či s jinými osobami narážela na neúměrné obtíže, nebo to, že navrhovaný zástupce je toho času zaneprázdněn poskytováním právní pomoci jiným osobám a není schopen se věci účastníka řízení věnovat s potřebnou péčí.¹²⁵

O žádosti navrhovatele rozhoduje soud usnesením. Pokud žádosti vyhová a ustanoví zástupcem navrhovatele advokáta, ustanovení se vztahuje nejen na řízení před krajským soudem, ale též na případné řízení o kasační stížnosti. K ustanovení advokáta zpravidla dochází po podání návrhu na zahájení řízení. Aby však navrhovatel neutrpěl na svých

¹²⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. prosince 2009, sp. zn. 7 Azs 24/2008: „*Jestliže tedy navrhne účastník řízení ustanovit svým zástupcem konkrétní osobu a zjistí-li soud, že tento návrh je opřen o rozumné a věcně oprávněné důvody, pak je rozšířený senát ve shodě se sedmým senátem zajedno v tom, že je namíste zpravidla takovému návrhu vyhovět.*“

¹²⁵ Tamtéž.

právech újmu, stanoví zákon, že pokud navrhovatel požádá o osvobození od soudních poplatků nebo o ustanovení zástupce, po dobu od podání takové žádosti do právní moci rozhodnutí o ní neběží lhůta stanovená pro podání návrhu na zahájení řízení. Tímto způsobem má být zajištěno, aby ustanovený advokát mohl napravit případné nedostatky, které žalobní návrh vypracovaný osobou bez potřebných právních znalostí může mít. To však neznamená, že k ustanovení advokáta podle ust. § 35 odst. 8 s.ř.s. nemůže dojít ještě před samotným zahájením řízení. Naopak v určitých situacích může být ustanovení advokáta ještě před samotným zahájením řízení ve věcech správního soudnictví prospěšné. Je třeba mít na paměti, že na straně žalovaného ve věcech správního soudnictví obvykle stojí subjekt, jenž je k soudnímu řízení nepoměrně odborněji vybaven a v předcházejícím řízení byl vůči účastníku v nadřazeném postavení a že ve správním soudnictví je právě podání žaloby velmi složitým a často nejdůležitějším úkonem, který musí navrhovatel učinit.¹²⁶

Proti rozhodnutí o zamítnutí žádosti o ustanovení zástupce soudem lze podat kasační stížnost, neboť se nejedná o rozhodnutí, kterým se pouze upravuje vedení řízení.¹²⁷ V řízení o kasační stížnosti proti usnesení krajského soudu o zamítnutí návrhu na ustanovení zástupce pak není třeba, aby stěžovatel byl právně zastoupen. Jedná se o jednu z výjimek povinného právního zastoupení, ke které dospěl ve své rozhodovací praxi Nejvyšší správní soud (k problematice povinného právního zastoupení blíže viz níže v kapitole 3.5 této práce).¹²⁸

V případě ustanovení advokáta podle ust. § 35 odst. 8 s.ř.s. hradí hotové výdaje advokáta a odměnu za zastupování navrhovatele stát. Pokud je advokát plátcem daně z přidané hodnoty, má nárok i na náhradu částky odpovídající dani z přidané hodnoty,

¹²⁶ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 27. září 2006, sp. zn. 2 As 2/2006: „K zajištění toho, aby poskytnutá právní pomoc mohla působit reálně od počátku řízení, a byla tak dodržena ústavně zaručená práva navrhovatele, je nutné připustit ustanovení zástupce již před podáním návrhu.“ V posuzovaném případě stála na straně žalované Česká advokátní komora, o jejímž odborném vybavení k zastupování před soudem nelze pochybovat. Za účelem zachování principu rovnosti zbrání, tj. aby žádná ze stran procesu neměla ve sporu podstatnou výhodu vůči protistraně, bylo v posuzovaném případě nezbytné ustanovit navrhovateli jako zástupce advokáta, a to ještě před samotným zahájením řízení.

¹²⁷ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. září 2003, sp. zn. 1 Azs 5/2003.

¹²⁸ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28. dubna 2004, sp. zn. 6 Azs 27/2004.

kteřou je advokát povinen z odměny za zastupování a z náhrad hotových výdajů odvést. Obdobně jako v občanském soudním řízení se výše odměny stanoví podle ustanovení advokátního tarifu o mimosmluvní odměně.¹²⁹ Na rozdíl od občanského soudního řízení není v advokátním tarifu pro správní soudnictví upravena limitace odměny ustanoveného zástupce. Ust. § 12a advokátního tarifu totiž ve výčtu osob, kterým se krátí sazby mimosmluvní odměny za úkony právních služeb, ustanoveného zástupce ve správním soudnictví neuvádí. V praxi tak vznikají mezi advokáty, kteří jsou v jednotlivých druzích soudního řízení ustanovováni zástupci účastníků, nedůvodné rozdíly. Je-li advokát ustanoven v občanském soudním řízení (popř. v trestní řízení, jak bude uvedeno níže), krátí se mu nárok na odměnu minimálně o 20 %, zatímco advokátům ustanoveným v rámci správního soudnictví se odměna nijak nekrátí. Tato skutečnost tak svědčí nejen o nedůslednosti zákonodárce, pokud jde o úpravu poskytování právní pomoci v rámci soudního řízení, ale též o neexistenci obecné jednotné koncepce poskytování právní pomoci osobám, které si ji z finančních nebo jiných důvodů nemohou dovolit.

3.2.3 Ustanovování advokáta v rámci trestního řízení

Důležitost práva na právní pomoc realizovaného prostřednictvím právního poradenství poskytovaného advokátem je nejvíce zdůrazněna v trestním řízení. V tomto řízení se jedná totiž nejen o právo účastníka být v řízení zastoupen, nýbrž v určitých případech jde *de facto* o povinnost, když zákon stanoví, že obviněný¹³⁰ musí mít ve stanovených případech obhájce,¹³¹ a to již od počátku řízení (resp. od zahájení trestního stíhání proti jeho osobě). Jedná se o případy tzv. nutné obhajoby dle ust. § 36 a násl. TŘ (blíže viz níže v kapitole 3.5 této práce).

¹²⁹ Ust. § 35 odst. 2 s.ř.s.

¹³⁰ Obviněným se člověk stává v okamžiku, kdy je proti němu zahájeno trestní stíhání (ust. § 32 TŘ), tj. od okamžiku kdy je v souladu s ust. § 160 TŘ policejním orgánem vydáno usnesení o zahájení trestního stíhání.

¹³¹ Obhájcem v trestním řízení může být pouze advokát (ust. § 35 odst. 1 TŘ). Tímto omezením okruhu osob, které mohou obviněného v trestním řízení zastupovat, chtěl zákonodárce docílit toho, aby se obviněnému dostalo skutečné právní pomoci, a to osobou, která bude právně erudovaná, s teoretickými znalostmi i praktickými zkušenostmi s prováděním obhajoby obviněných.

I v případech, kdy se nejedná o některý z případů nutné obhajoby, má obviněný možnost získat obhájce tak, že mu bude soudem ustanoven. Tato možnost je upravena v ust. § 33 odst. 2 TŘ. Obviněný, který osvědčí, že nemá dostatek finančních prostředků k tomu, aby si hradil náklady obhajoby, má právo požádat soud, aby rozhodl, že má nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu (dále v této podkapitole jen „bezplatná obhajoba“). Jedná se o realizaci ústavně zakotveného práva na obhajobu dle článku 40 odst. 3 Listiny. O bezplatnou obhajobu mohou kromě obviněného a jeho obhájce požádat soud ve prospěch obviněného i další zákonem stanovené osoby, které mají k obviněnému určitý bližší vztah. Jedná se o příbuzného v řadě přímé, sourozence obviněného, jeho osvojitele, osvojence, manžela, partnera nebo druhu, popř. též o zúčastněnou osobu.^{132, 133} Nedostatek finančních prostředků k hrazení nákladů obhajoby bývá osvědčen zpravidla na základě předložených písemných dokladů, např. potvrzením, že je obviněný zařazen do evidence uchazečů o zaměstnání od příslušného úřadu práce, potvrzením od obce jeho místa trvalého bydliště, že není vlastníkem žádného majetku, který by mohl být použit k úhradě nákladů obhajoby, popř. čestným prohlášením obviněného o tom, že nevlastní žádný další majetek, z něhož by mohl hradit náklady obhajoby.¹³⁴ V případě, že ze shromážděných důkazů vyplývá, že obviněný nemá dostatek prostředků na náhradu nákladů obhajoby, může soud rozhodnout o nároku na bezplatnou obhajobu i bez návrhu obviněného, pokud je to třeba k ochraně práv obviněného. K ochraně práv obviněného bude ustanovení obhájce třeba kromě případů nutné obhajoby též za situace, kdy to bude vyžadovat povaha věci (např. složitost případu) nebo osoba obviněného (např. omezené duševní schopnosti obviněného). Proti usnesení soudu,¹³⁵ kterým bylo o nároku obviněného na bezplatnou obhajobu rozhodnuto, je přípustný opravný prostředek – stížnost, která má odkladný účinek. V případě, že bylo pravomocně rozhodnuto o tom, že obviněný má právo na bezplatnou obhajobu, má obviněný právo si obhájce sám zvolit, nebo požádat soud o

¹³² Ust. § 37 odst. 1 TŘ.

¹³³ Zúčastněnou osobou je ten, jehož věc nebo jiná majetková hodnota byla nebo má být v trestním řízení zabrána (ust. § 42 odst. 1 trestního řádu).

¹³⁴ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, xxii, s. 412.

¹³⁵ O návrhu obviněného rozhoduje v přípravném řízení soudce a v řízení před soudem předseda senátu.

ustanovení obhájce. V takovém případě mu musí být obhájce neprodleně ustanoven. V obou případech, tedy ať již si obviněný obhájce zvolí, nebo pokud je mu obhájce ustanoven, hradí náklady takové obhajoby stát. O právu požádat soud o rozhodnutí o nároku na bezplatnou obhajobu a následně o ustanovení obhájce, musí být obviněný orgány činnými v trestním řízení poučen a musí mu být rovněž poskytnuta plná možnost k tomu, aby své právo uplatnil.

K ustanovení obhájce dochází podle pořadníku advokátů, který je veden u jednotlivých soudů a do kterého jsou zařazeni advokáti, kteří souhlasí s výkonem obhajoby jako ustanovení obhájci a kteří mají v obvodu tohoto soudu své sídlo. V tomto pořadníku jsou advokáti vedeni podle svého příjmení a k jejich ustanovování dochází postupně podle jejich pořadí v pořadníku. Soudem ustanovený obhájce je pak povinen obhajobu převzít. Povinnost převzít obhajobu je logická již pouze s ohledem na to, jakým způsobem dochází k ustanovování advokátů obhájcem obviněného (jako obhájci jsou ustanovováni pouze advokáti, kteří s tím předem vyslovili svůj souhlas). Odmítnutí obhajoby ze strany ustanoveného advokáta by dokonce mohlo zakládat kárné provinění.¹³⁶ Přesto může být obhájce z důležitých důvodů na vlastní žádost nebo na žádost obviněného obhajoby zproštěn. V takovém případě je na jeho místo ihned ustanoven obhájce jiný.¹³⁷ Co to jsou ony důležité důvody, zákon nedefinuje. Je tak dán prostor pro soudní uvážení, aby soud podle okolností konkrétního případu posoudil, jaká skutečnost odůvodňuje zproštění advokáta povinnosti obhajovat. Bezpochyby však takovým důležitým důvodem budou skutečnosti, které by v jiných případech vedly k tomu, že by advokát poskytnutí právních služeb odmítl nebo od smlouvy o poskytnutí právní pomoci odstoupil (tj. skutečnosti uvedené v ust. § 19 až 20 zákona o advokacii).¹³⁸ Pokud např. dojde k narušení nezbytné důvěry mezi obviněným a obhájcem, je zřejmé, že by obhajoba za takové situace pravděpodobně nevedla k efektivní právní pomoci a soud by měl rozhodnout o zproštění povinnosti obhajoby.

¹³⁶ Srov. rozhodnutí kárné komise ČAK ze dne 21. srpna 1995, sp. zn. K 40/94. In: *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora, 1995, č. 8, s. 72.

¹³⁷ Obviněnému v tomto případě není poskytnuta lhůta podle § 38 odst. 1 TŘ k tomu, aby si zvolil obhájce sám. To však obviněnému nebrání, aby si následně zvolil jiného obhájce, který nahradí obhájce ustanoveného soudem (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. dubna 1994, sp. zn. Tzn 1/94).

¹³⁸ Srov. též usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4. listopadu 2009, sp. zn. 3 Tdo 839/2009.

Naopak skutečnost, že obviněný neposkytuje potřebnou součinnost ustanovenému obhájci, tímto důvodem z povahy věci být nemůže, neboť takový postup by byl v rozporu jak se samotným smyslem nutné obhajoby, tak s oprávněním obviněného zvolit si způsob své obhajoby.¹³⁹ Jiným důležitým důvodem může být např. skutečnost, že věc byla postoupena jinému orgánu činnému v trestním řízení, jehož sídlo je značně vzdáleno od sídla ustanoveného obhájce, popř. vážné a dlouhodobé onemocnění obhájce, které mu brání vykonávat práva a povinnosti obhájce.¹⁴⁰ Existence důležitých důvodů však sama o sobě není dostačující. K rozhodnutí soudu o zproštění povinnosti obhajoby podle ust. § 40 TŘ je též zapotřebí žádost obviněného nebo jeho obhájce. Bez této žádosti nemůže soud o zproštění rozhodnout, byť by sám shledal důležité důvody ve smyslu § 40 TŘ (např. při ztrátě důvěry mezi obviněným a obhájcem), neboť jinak by tím nepřipustně zasáhl do výkonu advokacie, tj. do vztahu advokáta – obhájce a jeho klienta – obviněného.¹⁴¹ Oproti tomu pokud dojde k některé ze situací předvídaných ust. § 40a TŘ, je soud povinen, a to i bez návrhu rozhodnout o zproštění ustanoveného obhájce povinnosti obhajování. Jedná se o situace, kdy je advokát jako obhájce z obhajování vyloučen ze zákona,¹⁴² nebo pokud ustanovený obhájce nevykonává delší dobu obhajobu.

V případě, že pominou důvody, které vedly k rozhodnutí soudu o bezplatné obhajobě, soud ustanovení advokáta zruší. Tomuto opatření (proti kterému není přípustný opravný prostředek) by však mělo předcházet rozhodnutí soudu o tom, že

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ ŠÁMAL op. cit., s. 489.

¹⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4. listopadu 2009, sp. zn. 3 Tdo 839/2009.

¹⁴² Advokát je vyloučen z obhajoby v případech, kdy proti němu je nebo bylo vedeno trestní stíhání a v důsledku toho má v řízení, ve kterém by měl vykonávat obhajobu, postavení obviněného, svědka nebo zúčastněné osoby (§ 35 odst. 2 TŘ). Obdobně je advokát vyloučen z obhajoby, pokud v trestním řízení vypovídá jako svědek, podává znalecký posudek nebo je činný jako tlumočnick (§ 35 odst. 3 TŘ). Pokud se advokát opakovaně nedostaví k úkonům trestního řízení, při nichž je jeho účast nezbytná, ani nezajistí účast svého zástupce, ačkoliv byl řádně a včas o takových úkonech vyrozuměn, je rovněž dán důvod pro jeho vyloučení z obhajoby (§ 37a odst. 1 písm. b) TŘ). Posledním důvodem pro vyloučení advokáta z obhajoby je skutečnost, že vykonává obhajobu dvou nebo více spoluobviněných, jejichž zájmy si v trestním řízení odporují. Obhájce, který byl z tohoto důvodu vyloučen, nemůže v téže věci dále vykonávat obhajobu žádného z obviněných (§ 37a odst. 2 TŘ).

obviněný již nemá nárok na bezplatnou obhajobu ve smyslu § 33 odst. 2 TrŘ. Proti takovému rozhodnutí je přípustná stížnost, která má odkladný účinek.¹⁴³

Jak už bylo uvedeno výše, odměnu ustanoveného obhájce, popř. obhájce zvoleného obviněným, který má podle rozhodnutí soudu nárok na bezplatnou obhajobu, hradí stát.¹⁴⁴ Obhájce je povinen nárok na odměnu a náhradu hotových výdajů uplatnit do jednoho roku ode dne, kdy se dozvěděl, že jeho povinnost obhajovat skončila, jinak nárok zaniká.¹⁴⁵ Jedná se tedy o subjektivní lhůtu, jejíž běh počíná dnem, kdy se obhájce dověděl, že jeho povinnost obhajovat skončila. V této souvislosti je zajímavé poukázat na usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 24. ledna 2008, sp. zn. 10 To 25/2008, podle kterého nelze počátek běhu jednorochní prekluzivní lhůty k uplatnění nároku ustanoveného obhájce na odměnu a náhradu hotových výdajů bez dalšího spojovat s okamžikem pravomocného skončení trestního stíhání. Rozhodná je totiž skutečnost, kdy se obhájce dozvěděl o tom, že jeho povinnost obhajovat skončila. V této souvislosti dospěl soud k závěru, že pokud se obhájce nebo jeho zástupce zúčastnil veřejného zasedání odvolacího soudu, při němž bylo vyhlášeno rozhodnutí, jímž bylo pravomocně skončeno trestní stíhání, je pro běh příslušné prekluzivní lhůty rozhodný den konání tohoto veřejného zasedání. Současně však soud připustil, že počátek běhu této lhůty může být modifikován v případě vykonání úkonů právní služby souvisejících s dovolacím řízením, ke kterým obhájce i po zániku jeho zmocnění opravňuje ust. § 41 odst. 5 TrŘ. K této problematice se následně vyjádřil i Ústavní soud, který se ostře vymezil proti právnímu názoru, že by přítomnost obhájce na vyhlášení rozhodnutí, kdy je s tímto okamžikem spojeno nabytí právní moci rozhodnutí, mohla zakládat počátek běhu prekluzivní lhůty k uplatnění nároku ustanoveného obhájce na odměnu a náhradu hotových výdajů.¹⁴⁶ Podle Ústavního soudu je nezbytné garantovat

¹⁴³ Ust. § 33 odst. 3 poslední věta TrŘ per analogiam.

¹⁴⁴ Viz též ust. § 151 odst. 2 a 6 TrŘ.

¹⁴⁵ Ust. § 151 odst. 2 TrŘ.

¹⁴⁶ Viz náleží Ústavního soudu ze dne 6. února 2009, sp. zn. II. ÚS 3201/2008: „...*lhůta upravená v § 151 odst. 2 TrŘ je lhůtou subjektivní, proto nelze počátek jejího běhu vázat jen na objektivní skutečnost, kterou je právní moc rozhodnutí, nýbrž je třeba jej vázat výhradně na okamžik, kdy se obhájce o skončení své povinnosti obhajovat skutečně a řádně dozví, tj. na okamžik, kdy se seznámí i s konečným*

advokátovi k výkonu jeho činnosti dostatečný časový prostor pro úkony obhajoby a pro uplatnění nároku na spravedlivou odměnu, neboť jen tak může ustanovený obhájce řádně vykonávat své povinnosti plynoucí z právních a stavovských předpisů. S ohledem na tyto skutečnosti Ústavní soud dovodil, že „jako jediný rozumný výklad, šetřící účel základního práva na právní pomoc a práva legitimního očekávání odměny za poskytnuté služby obhajoby, je pak nutno považovat ten, který váže okamžik počátku běhu prekluzivní lhůty k doručení rozhodnutí odvolacího soudu obhájci.“¹⁴⁷

Je-li obhájce plátcem daně z přidané hodnoty, pak má nárok i na částku odpovídající této dani. O přiznání odměny a náhrady hotových výdajů rozhoduje na návrh obhájce orgán činný v trestním řízení, který vedl řízení v době, kdy obhájci povinnost obhajovat skončila, přičemž tento orgán je povinen ve věci rozhodnout bez zbytečného odkladu, nejpozději do dvou měsíců od podání návrhu.¹⁴⁸ Obhájci rovněž může být na jeho návrh ještě před skončením trestního stíhání poskytnuta přiměřená záloha na odměnu a náhradu hotových výdajů, jestliže je to odůvodněno dobou trvání trestního stíhání nebo jinými závažnými důvody.

Pokud jde o výši odměny a náhrady hotových výdajů, užije se obdobně jako v občanském soudním řízení ustanovení advokátního tarifu o mimosmluvní odměně. I zde se však uplatní limitace odměny dle ust. § 12a advokátního tarifu, tj. že se sazba mimosmluvní odměny za jeden úkon právní služby ustanoveného obhájce v trestním řízení snižuje o 20 % a současně nesmí překročit 5 000 Kč. Trestní řízení bylo prvním řízením, ve kterém stát přistoupil k limitaci odměny ustanovených advokátů, a to dokonce již od 1. října 1997, kdy bylo do advokátního tarifu včleněno nové ust. § 15a, které se někdy také označovalo jako povodňové ustanovení. Ze strany státu se totiž jednalo o reakci na škody způsobené povodněmi a uvedená novela advokátního tarifu vyjadřovala tímto způsobem solidaritu ČAK s nepředvídatelnými a značnými výdaji

odůvodněním rozhodnutí. Samotnou přítomnost na vyhlášení rozhodnutí, kdy je s tímto okamžikem spojeno nabytí právní moci rozhodnutí, za takovou skutečnost považovat nelze.“

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Ust. § 151 odst. 3 TŘ.

státu v souvislosti se škodami vzniklými v důsledku povodní.¹⁴⁹ Mělo se jednat o opatření dočasné, které však přetrvalo až do 31. prosince 2010, kdy bylo toto ustanovení nahrazeno ust. § 12b advokátního tarifu, které zavedlo snížení dokonce o 30%. Následně od 1. ledna 2013 došlo k další úpravě limitace, která platí dodnes. O možných negativních důsledcích limitace odměny ustanovených advokátů již bylo pojednáno výše v rámci podkapitoly 3.2.1 této práce. Výše uvedené závěry je proto možné vztáhnout i na právní pomoc poskytovanou ustanovenými advokáty v trestním řízení, kde je tato problematika mnohem palčivější, neboť se jedná o řízení, kde dochází k ustanovování advokátů nejčastěji. Pokud jde o samotné rozhodování o výši odměny obhájce, bylo judikatorně zcela jednoznačně dovozeno, že v rámci rozhodování o výši odměny obhájce není soud oprávněn posuzovat kvalitu poskytnutých právních služeb či účelnost jednotlivých úkonů právních služeb, nýbrž pouze skutečnost, zda byly účtované právní služby skutečně poskytnuty.¹⁵⁰

O ustanovení zástupce¹⁵¹ v trestním řízení, resp. o rozhodnutí soudu o nároku na právní pomoc poskytovanou bezplatně nebo za sníženou odměnu (dále v této podkapitole jen „bezplatná právní pomoc“), může požádat nejen obviněný, ale za podmínek upravených v ust. § 51a TrŘ též poškozený.¹⁵² Toto právo má každý

¹⁴⁹ PAPEŽ, Vladimír a kol. *Předpisy o odměňování advokátů: komentář*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie září 2006, Praha, Česká advokátní komora, 2006. s. 73.

¹⁵⁰ Viz např. usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 29. listopadu 2005, sp. zn. 10 To 495/2005: „*V rámci rozhodování o výši odměny a náhradě hotových výdajů obhájce není soud oprávněn přezkoumávat, zda z hlediska taktiky obhajoby bylo potřebné, aby se obhájce zúčastnil některých úkonů. V této souvislosti jsou předmětem přezkumu soudem toliko otázky, zda se jednalo o úkony právní služby ve smyslu advokátního tarifu, zda se obhájce zúčastnil úkonů v daném trestním řízení a zda se tyto úkony konaly.*“ nebo usnesení Nejvyššího soudu ČR ze 7. března 1991 sp. zn. 6 To 11/91: „*Při rozhodování o nároku obhájce na odměnu a náhradu hotových výdajů (§ 151 odst. 3 TrŘ) soud přezkoumává správnost účtování úkonů právní pomoci poskytnutých ustanoveným obhájcem, nikoli však kvalitu úkonů poskytnuté právní pomoci.*“

¹⁵¹ Pro zástupce poškozeného používá trestní řád pojem zmocněnec a může jím být i právnická osoba (ust. § 50 odst. 1 TrŘ).

¹⁵² Poškozeným je osoba, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ta, na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil (ust. § 43 odst. 1 TrŘ).

poškozený, který uplatnil v souladu se zákonem nárok na náhradu škody¹⁵³ v tzv. adhezním řízení, není-li vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody a její výši zastoupení zmocněncem zjevně nadbytečné. Stejně právo má rovněž poškozený, kterému byla způsobena úmyslným trestným činem těžká újma na zdraví,¹⁵⁴ nebo který je pozůstalým po oběti, které byla trestným činem způsobena smrt, popř. který je zvláště zranitelnou obětí podle zákona o obětech trestných činů.¹⁵⁵ Pro přiznání nároku na bezplatnou právní pomoc je však nezbytné, aby poškozený osvědčil, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé přibráním zmocněnce a pochopitelně aby o takové rozhodnutí soud požádal (tj. aby podal příslušný návrh na rozhodnutí o bezplatné právní pomoci), neboť soud zde nikdy nerozhoduje z úřední povinnosti.

Právo na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně má i poškozený mladší než osmnáct let, pokud v dané věci nejde o trestný čin zanedbání povinné výživy. Mladistvý poškozený navíc nemusí prokazovat, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé přibráním zmocněnce a ani nemusí uplatňovat nárok na náhradu škody v adhezním řízení.

Z výše uvedeného je zřejmé, že tento institut slouží k posílení práv poškozeného v trestním řízení. Jedná se o případy, kdy je poškozený zpravidla trestným činem mimořádně postižen nebo nemá dostatečnou znalost právní úpravy a bez náležité právní pomoci by mohl jen obtížně uplatnit svá práva a nárok na náhradu škody.

O návrhu poškozeného rozhoduje soud usnesením, proti kterému je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek. Pokud soud rozhodne, že poškozený má nárok na bezplatnou právní pomoc, může si poškozený zmocněnce sám zvolit. Pokud si poškozený sám zmocněnce nezvolí, ustanoví mu soud jako zmocněnce advokáta zapsaného v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů podle zákona o

¹⁵³ Popř. nárok na náhradu nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení.

¹⁵⁴ Ust. § 122 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁵ Ust. § 2 odst. 2 a 3 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).

obětech trestných činů,¹⁵⁶ a to podle místa působnosti a v pořadí, jak v něm následují. Pokud takové ustanovení není možné nebo účelné, ustanoví soud poškozenému zmocněncem jiného advokáta.

V případě, že pominou důvody, které vedly k ustanovení zmocněnce poškozeného, rozhodne soud, a to i bez návrhu, o zproštění ustanoveného zmocněnce povinnosti zastupovat poškozeného. Může tomu tak být zejména v případě, že se změnila majetková situace poškozeného, která odůvodňovala přiznání bezplatné právní pomoci. O zproštění rozhodne soud rovněž v případě, nemůže-li z důležitých důvodů zmocněnec poškozeného nadále zastupovat. Zpravidla se bude jednat o obdobné důvody, ze kterých může být povinnosti obhajování zproštěn i ustanovený obhájce, např. z důvodu střetu zájmů, popř. pro narušení nezbytné důvěry mezi zmocněncem a poškozeným. Důvodem pro zproštění budou i skutečnosti uvedené v ust. § 50 odst. 2 TŘ, neboť zmocněncem může být jen osoba, jejíž svéprávnost není omezena a při hlavním líčení a veřejném zasedání nemůže být zmocněncem ten, kdo je k němu předvolán jako svědek, znalec nebo tlumočník. Může však nastat situace, kdy bude sice rozhodnuto o zproštění zmocněnce povinnosti zastupovat poškozeného z důležitých důvodů vylučujících další zastupování tímto zmocněncem, ale nadále bude trvat důvod pro bezplatnou právní pomoc poškozenému. Zákon tuto situaci výslovně neřeší. V takovém případě nezbude poškozenému jiná možnost, než podat nový návrh na rozhodnutí o tom, že má nárok na bezplatnou právní pomoc.¹⁵⁷

Náklady spojené s přibráním ustanoveného zmocněnce poškozeného hradí stát. Advokát, který byl poškozenému ustanoven jako zmocněnec, má vůči státu nárok na odměnu a náhradu hotových výdajů za stejných podmínek jako obhájce obviněného.¹⁵⁸ K rozhodování o výši odměny, náhradě hotových výdajů a o možnosti advokáta požadovat zálohu, je proto možné odkázat na to, co již bylo uvedeno výše u ustanoveného obhájce obviněného. Stejným způsobem se postupuje také u advokáta

¹⁵⁶ Tj. podle zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).

¹⁵⁷ ŠÁMAL op. cit., s. 599.

¹⁵⁸ Ust. § 151 odst. 6 TŘ, které stanoví přiměřenou aplikaci ust. § 151 odst. 2 až 5 na rozhodování o výši odměny a náhradě hotových výdajů stanoveného zmocněnce poškozeného.

zvoleného zmocněncem poškozeného, u kterého bylo rozhodnuto o tom, že má nárok na bezplatnou právní pomoc.¹⁵⁹

3.3 Určování advokáta Českou advokátní komorou

Pokud neprobíhá nebo nemá probíhat žádné z výše uvedených soudních řízení, je v současné době jedinou zákonem upravenou možností, jak získat potřebnou právní pomoc, obrátit se na Českou advokátní komoru s žádostí o určení advokáta. Tento způsob realizace práva na právní pomoc je upraven v zákonu o advokacii, konkrétně v ust. § 18 tohoto zákona. K tomu, aby žadateli byl advokát skutečně určen, musí být naplněny dva základní předpoklady. Jednak se musí jednat o osobu, která nesplňuje podmínky pro ustanovení advokáta soudem a současně musí platit, že se tato osoba nemůže domoci poskytnutí právních služeb podle zákona o advokacii.¹⁶⁰

Pokud jde o první podmínku, tedy nesplnění podmínek pro ustanovení advokáta soudem, je možné odkázat na výklad uvedený výše v předchozí kapitole věnující se ustanovování advokátů v jednotlivých řízeních. Je však možné shrnout, že se bude jednat zpravidla o osoby, které nesplňují podmínky pro osvobození od soudních poplatků, tedy osoby, jejichž majetkové poměry nejsou natolik nepříznivé, aby jim bylo osvobození přiznáno, avšak přesto nepostačují k úhradě nákladů spojených s právním zastoupením.

Druhou podmínkou je, že se žadatel nemůže domoci poskytnutí právních služeb podle zákona o advokacii. Žadatel by měl Komoře doložit, že v dané věci žádal o poskytnutí právních služeb více (tj. minimálně dvou) advokátů, avšak všemi byl odmítnut. O odmítnutí poskytnutí právních služeb by měl advokát neúspěšnému žadateli vystavit písemné potvrzení.

Naopak podmínkou pro rozhodnutí Komory o určení advokáta není posouzení oprávněnosti nároku, resp. zda ze strany žadatele nejde o svévolné nebo zřejmě bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva. Toto meritorní posouzení nároku provádí následně až Komorou určený advokát (blíže viz níže).

¹⁵⁹ ŠÁMAL op. cit., s. 598.

¹⁶⁰ Ust. § 18 odst 2 zákona o advokacii.

Pokud mají být právní služby určeným advokátem poskytnuty bezplatně nebo za sníženou odměnu, je žadatel povinen současně s podáním návrhu na určení advokáta prokázat Komoře, že jeho ekonomické poměry odůvodňují poskytnutí právních služeb za těchto výhodnějších finančních podmínek. Své příjmové a majetkové poměry prokazuje žadatel vyplněním formuláře dle vyhlášky č. 275/2006 Sb.,¹⁶¹ v němž žadatel uvede všechny údaje potřebné pro posouzení svého nároku na právní služby poskytnuté bezplatně nebo za sníženou odměnu. Kromě osobních údajů o žadateli se jedná se především o údaje týkající se sporu, jenž je předmětem žádosti o poskytnutí právních služeb (informace o povaze sporu, jeho hodnotě a dále stručné vyličení okolností sporu) a dále informace o rodinných poměrech a finanční situaci žadatele.

Všechny žádosti o určení advokáta jsou v rozmezí maximálně jednoho týdne posouzeny a vyřízeny písemnou formou.¹⁶² V rozhodnutí o určení advokáta Komora vymezí konkrétní věc, v níž je advokát povinen právní služby poskytnout, včetně rozsahu těchto služeb (zda se bude např. jednat o právní poradou, sepsání podání nebo zastupování v řízení). Komora může v rozhodnutí o určení advokáta stanovit i další podmínky poskytnutí právních služeb (např. právě povinnost poskytnout právní služby bezplatně). Velmi často touto podmínkou bývá poskytnutí tzv. přísudku ve prospěch určeného advokáta. V případě úspěchu v soudním řízení má totiž advokátem zastoupený klient právo na náhradu nákladů řízení, které zahrnují i odměnu za zastupování advokátem. Ačkoliv je náhrada nákladů řízení splatná k rukám advokáta, jedná se o finanční prostředky, které je advokát zásadně povinen vyplatit klientovi. Pokud však bylo v rozhodnutí Komory o určení advokáta stanoveno, že v případě úspěchu žadatele v soudním řízení připadne náhrada nákladů advokátovi, může si advokát tyto finanční prostředky ponechat.

Komorou určený advokát je povinen právní služby žadateli poskytnout, a to za podmínek určených Komorou. Pokud by však byly dány důvody pro odmítnutí

¹⁶¹ Tj. vyhlášky č. 275/2006 Sb., kterou se stanoví způsob zjišťování příjmových a majetkových poměrů žadatele o určení advokáta Českou advokátní komorou k poskytnutí právních služeb bezplatně nebo za sníženou odměnu.

¹⁶² *Česká advokátní komora* [online]. [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: http://old.cak.cz/images/prilohy_-_word/Prav_pomoc_nemajetnym.doc.

poskytnutí právních služeb uvedené v § 19 zákona o advokacii, tj. pokud by převzetím zastoupení klienta došlo ke střetu zájmů, pak je advokát oprávněn (a současně povinen) poskytnutí právních služeb odmítnout. Obdobně může advokát odmítnout žadatele v případě, dojde-li k závěru, že ze strany žadatele jde o zjevně bezdůvodné uplatňování nebo bránění práva. Posuzování těchto podmínek ze strany advokáta by mělo být obdobné jako v případě rozhodování soudu o návrhu na osvobození od soudních poplatků ve smyslu § 138 odst. 1 o.s.ř. V případech, kdy advokát odmítne poskytnutí právních služeb, je povinen bezodkladně vyrozumět žadatele a Komoru o důvodech neposkytnutí právních služeb.

Rozhodnutí Komory o určení však není listinou zakládající a prokazující ve vztahu k příslušným orgánům oprávnění advokáta obhajovat či zastupovat klienta v příslušném řízení. Rozhodnutí Komory tedy nezakládá smluvní vztah mezi určeným advokátem a klientem, nýbrž zakládá advokátovu kontraktační povinnost, aby za Komorou stanovených podmínek smlouvu o poskytování právních služeb s klientem uzavřel. Pokud by však klient neposkytl advokátovi potřebnou součinnost k převzetí zastoupení, např. na opakovanou žádost advokáta by nevystavil potřebnou plnou moc, je otázkou, zda je tento nedostatek součinnosti důvodem pro zánik povinnosti určeného advokáta poskytnout žadateli právní služby. Pokud by k poskytnutí součinnosti nedošlo ve lhůtě přiměřené okolnostem případu, lze mít za to, že ze strany klienta nebylo reagováno na ofertu advokáta a tudíž že k uzavření smluvního vztahu nedošlo. V takovém případě advokát svou povinnost vyplývající mu z rozhodnutí Komory splnil, byť k poskytnutí právních služeb reálně nedošlo. S ohledem na skutečnost, že v téže věci může být žadateli určen Komorou advokát pouze jednou, nebude mít taková osoba ani možnost požádat o nové určení advokáta.

Pokud v průběhu poskytování právních služeb určeným advokátem pominou důvody, jež vedly k jeho určení, Komora toto určení zruší. Může se tak stát např. na základě toho, že klient nakonec přece jen uzavře s jiným zvoleným advokátem smlouvu o poskytování právních služeb, čímž odpadne podmínka, že se klient nemůže domoci poskytnutí právních služeb. Obdobně může taková situace nastat, pokud klient splní

podmínky pro ustanovení advokáta soudem a ten mu také jiného advokáta ustanoví.¹⁶³ Rovněž se může stát, že dojde ke změně majetkových poměrů žadatele, v důsledku čehož může Komora podmínky určení advokáta změnit, popř. určení advokáta zcela zrušit. Obdobně jako rozhodnutí o určení advokáta samo o sobě nezakládá smluvní vztah mezi advokátem a klientem, ani rozhodnutí o zrušení určení advokáta samo o sobě existující smluvní vztah nezruší. Rozhodnutím Komory totiž dochází pouze ke změně podmínek, za nichž je původně určený advokát povinen právní služby poskytovat, resp. zrušení takového určení zakládá pouze titul k odstoupení od smlouvy a k výpovědi udělené plné moci.¹⁶⁴

Pokud jde o právní povahu rozhodnutí Komory o určení advokáta, je třeba si položit otázku, zda se jedná o rozhodnutí, které je přezkoumatelné ve správním soudnictví. Dlouhou dobu se mělo za to, že určení advokáta je vyloučeno z přezkumu ve správním soudnictví, protože má povahu úkonu, který nezakládá, nemění ani neruší práva a ani závazně neurčuje práva a povinnosti. Toto se změnilo až s vydáním rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 11. září 2008, sp. zn. 6 Ads 19/2008, ve kterém Nejvyšší správní soud dovodil, že „rozhodnutí o určení advokáta Českou advokátní komorou je rozhodnutím v oboru veřejné správy a podléhá přezkumu ve správním soudnictví.“ Podle právního názoru Nejvyššího správního soudu je třeba pojem rozhodnutí dle ust. § 65 odst. 1 s.ř.s. chápat jako jakýkoli úkon správního orgánu, vztahující se ke konkrétní věci a konkrétním adresátům, který se dotýká právní sféry žalobce. Pojem rozhodnutí je vymezen materiálními znaky; je proto nevýznamné, zda je úkon správního orgánu jako rozhodnutí výslovně označen a zda má zákonem

¹⁶³ V této souvislosti je však třeba poukázat na usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 28. července 2000, sp. zn. 1 To 63/2000, podle kterého je ustanovení advokáta obhájcem obviněného v situaci, kdy je obhajobou obviněného pověřen advokát určený podle § 18 zákona o advokacii, nevhodné, neboť zasahuje do vztahu obviněného a jeho obhájce, a ve své podstatě i porušuje právo obviněného na obhajobu.

¹⁶⁴ Srov. usnesení Ústavního soudu ze dne 18. července 2005, sp. zn. IV. ÚS 405/04: „*Samotné sdělení ČAK o zrušení předchozího určení advokátem není právní skutečností, jež by sama o sobě působila zánik zastoupení, jakož i zánik smlouvy o poskytování právní pomoci. Pokud určení podle § 18 odst. 2 zákona o advokacii zakládá pro advokáta ve vztahu ke klientovi kontraktní povinnost k uzavření smlouvy o poskytování právní pomoci, zrušení takového určení zakládá pouze titul k odstoupení od smlouvy a k výpovědi udělené plné moci; jinak řečeno neruší tuto smlouvu samotnou ani tím neruší existující zastoupení.*“

předepsanou formu, či nikoliv.¹⁶⁵ Tento posun v posuzování povahy rozhodnutí Komory je správný, neboť v případech, kdy se rozhoduje o právním zastoupení v řízení před soudem, musí toto rozhodnutí podléhat soudní kontrole. V opačném případě by v situacích, kde je ze zákona předepsáno právní zastoupení, hrozilo, že bude účastníkovi odepřen přístup ke spravedlnosti.

Advokát určený Komorou není za poskytnutí právních služeb odměňován ani Komorou, ani státem. Může pouze požádat Komoru o příspěvek na částečné pokrytí svých nákladů.¹⁶⁶ Prostřednictvím institutu určení advokáta tak stát ve své podstatě přenáší svou povinnost zajistit dostupnost právní pomoci na advokacii a příslušníky této profese. Jelikož advokát nemůže poskytnutí právních služeb odmítnout, nejsou-li splněny zákonem stanovené podmínky, jedná se ze strany advokáta o zcela jinou situaci, než když se rozhodne poskytovat právní služby ze svého podnětu, tzv. *pro bono*. Advokátovi pak chybí motivace k tomu, aby poskytoval skutečně kvalitní právní služby. Ačkoliv je advokát povinen věnovat klientům, kterým byl Komorou určen, stejnou míru pozornosti a péče jako klientům ostatním, kteří za poskytnuté právní služby hradí sjednanou odměnu, praxe některých advokátů je jiná. O tom svědčí i některá z kárných rozhodnutí České advokátní komory. Za kárné provinění advokáta bylo např. shledáno

¹⁶⁵ Srov. též usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 23. března 2005, sp. zn. 6 A 25/2002.

¹⁶⁶ Jedná se o příspěvek na úhradu nákladů spojených s bezplatným poskytnutím právních služeb dle čl. 10 usnesení Sněmu č. 5/1999 Věstníku, ze dne 8. listopadu 1999, o sociálním fondu České advokátní komory, v platném znění. Podle tohoto ustanovení může být advokátovi, který byl Komorou podle § 18 odst. 2 zákona určen k poskytnutí právních služeb, poskytnuty některé jednorázové příspěvky, avšak zásadně až po ukončení poskytování právních služeb. Advokátovi může být poskytnut jednorázový příspěvek na úhradu běžných administrativních prací spojených s poskytnutím právních služeb, pokud v podmínkách poskytnutí právních služeb Komora stanovila, že budou advokátem poskytnuty bezplatně. Výše tohoto příspěvku činí v současné době 600,- Kč za jeden úkon právních služeb. Pokud klient vzhledem ke svým příjmovým a majetkovým poměrům není schopen nahradit advokátovi hotové výdaje, které advokát v souvislosti s poskytováním právních služeb vynaložil, lze advokátovi poskytnout další jednorázový příspěvek na skutečně účelně vynaložené a prokázané náklady, maximálně však do výše 600,- Kč. V těchto případech může být jednorázový příspěvek poskytnut též na úhradu jiných hotových výdajů, které advokát v souvislosti s poskytováním právních služeb účelně a prokazatelně vynaložil, a to zejména cestovních výdajů, výdajů na vypracování znaleckých posudků a vyjádření, výdajů na tlumočnicka a pořízení překladů, výdajů na pořízení opisů a kopií, včetně jejich úředního ověření, jakož i výdajů na úřední ověření podpisů (nikoli však na soudní poplatky).

jednání advokáta, který ačkoliv byl určen klientovi Českou advokátní komorou, se s klientem vůbec nesešel a jednal s ním pouze prostřednictvím svého zaměstnance.¹⁶⁷ Kárně postižen byl i advokát, určený klientce Českou advokátní komorou ve věci ústavní stížnosti, který s klientkou nekomunikoval, nereagoval na její SMS ani dopisy a v její věci neučinil žádný úkon směřující k naplnění předmětného určení.¹⁶⁸ Je tedy otázkou, nakolik je určování advokátů Českou advokátní komorou vhodným nástrojem k zajištění dostupnosti právní pomoci nemajetným osobám.

3.4 Poskytování právních služeb *pro bono*

Označení „*pro bono*“ pochází z latiny a jde o zkratku latinského sousloví „*pro bono publico*“, což přeloženo do češtiny znamená pro veřejné dobro. Jde o výraz používaný pro odbornou práci, kterou někdo vykoná dobrovolně a bezplatně nebo za sníženou cenu jako službu veřejnosti. Poskytování právních služeb *pro bono* není v České republice zatím příliš rozšířené, byť tato činnost může přinést prospěch nejen osobám z řad veřejnosti, ale též advokátům samotným.

Pro bono služby mohou být totiž vhodným způsobem, který získá advokátovi konkurenční výhodu a pomůže vytvořit dobrou pověst advokáta. V současné době na trhu právních služeb probíhá silný konkurenční boj. Podle údajů ČAK působí k 30. květnu 2014 v České republice 11 597 advokátů.¹⁶⁹ Je-li v současné době klient postaven před volbu mezi dvěma zdánlivě stejně kvalifikovanými advokáty, pak hledá něco, co advokáty od sebe odlišuje. Tento odlišující znak pak v obchodní terminologii představuje obchodní konkurenční výhodu. Touto obchodní hodnotou může být vnímání advokáta, popř. advokátní společnosti jako tzv. dobrého občana (*good citizen*), tedy osobu, která přistupuje odpovědně nejen ke své profesi, ale zajímá se též o celospolečenské záležitosti. Dobrý občan se při výkonu své činnosti se snaží dodržovat

¹⁶⁷ Rozhodnutí kárné komise ČAK ze dne 3. června 2005, sp. zn. K 91/04. In: *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, roč. 2006, č. 1. s. 61.

¹⁶⁸ Rozhodnutí kárné komise ČAK ze dne 21. září 2012, sp. zn. K 132/2011. In: *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, roč. 2013, č. 6. s. 59.

¹⁶⁹ Viz Zápis z 9. schůze jednání představenstva, která se konala ve dnech 16. a 17. června 2014 v zasedací místnosti ČAK, Národní 16, Praha 1. Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/komora/zapis_9_predstavenstvo_2014_06_16.pdf.

obecně uznávané hodnoty, tj. chová se eticky. Z hlediska marketingu je všeobecně známé, že veřejnost při výběru produktu a potažmo i služeb důvěřuje těm, které pokládá za spolehlivé, důvěryhodné, jednajícím čestně a v souladu se zájmy svých zákazníků či klientů.¹⁷⁰

V případě advokátních společností pak *pro bono* služby mohou podporovat loajalitu zaměstnanců, neboť pokud její zaměstnanci vnímají, že se společnost sama chová odpovědně, pak to u nich buduje pocit důvěry ve svého zaměstnavatele. Dobrá reputace advokátní společnosti pak přitahuje i nové talentované zaměstnance, kteří pomáhají společnosti posilovat odbornost a důvěryhodnost v očích jejích klientů. *Pro bono* služby jsou způsobem, jak může společnost zajistit mladším advokátům a advokátním koncipientům širší vzdělávací a praktické zkušenosti.¹⁷¹ Poskytováním služeb *pro bono* totiž často dochází ke zvýšení znalostí advokáta i v jiných oblastech právní praxe, než ve které se standardně pohybuje. Např. advokát v rámci velké nadnárodní advokátní společnosti standardně poskytuje právní služby v poměrně úzce vymezené oblasti práva nemovitostí a zapojením se do poskytování právních služeb *pro bono* získá příležitost rozšířit své znalosti a zkušenosti např. též v oblasti práva sociálního zabezpečení. Pro advokátní koncipienty je pak poskytování služeb *pro bono* příležitostí, jak se naučit jednat s klientem, reagovat na požadavky klienta a získat zkušenosti s vedením právní záležitosti klienta. Advokátní společnost, která umožní svým zaměstnancům poskytovat právní služby *pro bono* tak *de facto* získá prostředek k zaškolení svých zaměstnanců, zvýšení jejich odbornosti a rozšíření praktických zkušeností.

Jak je vidět, k poskytování právních služeb *pro bono* nemusí vést nutně jen etické smýšlení advokáta, ale též marketingové, potažmo ekonomické důvody, byť o těchto pohnutkách se zpravidla veřejně příliš nehovoří. Je-li řeč o etice advokáta, je třeba zmínit též článek 18 etického kodexu, který stanovuje advokátům povinnost podílet se v přiměřeném rozsahu na projektech směřujících k prosazování nebo obhajobě lidských práv a svobod, pokud k tomu byli vyzváni. Etický kodex nestanoví okruh osob, které by

¹⁷⁰ HAROZ, Michael J. Právní pomoc a pro bono - kdo by se měl zajímat a proč. In: *Právní služby: pro bono a pomoc zajišťovaná státem: Legal services: pro bono and state guaranteed aid*. Brno: Liga lidských práv, c2008, 18 - 19. Práva v souvislostech.

¹⁷¹ Tamtéž.

byly oprávněny takovouto výzvou učinit, výzva tudíž může přijít od kohokoliv, kdo se takovou problematikou prosazování nebo obhajoby lidských práv a svobod zabývá.¹⁷² Je-li advokát k takové činnosti vyzván, je zásadně povinen se na ní podílet, a to i bez nároku na odměnu. Odmítnout svou účast může pouze v případě, že mu v tom brání vážné důvody. Odmítá-li advokát svou účast na projektu, je povinen vážný důvod, který mu v tom brání, vždy konkretizovat; všeobecný poukaz na to, že je přetížen poskytováním právních služeb, by nebyl dostatečný. Za vážný důvod je možné považovat např. nepříznivý zdravotní stav advokáta, nedostatek zkušeností nebo speciálních znalostí ve vztahu k požadované spolupráci, popř. také skutečnost, že by účast na projektu advokátovi zcela nebo převážně po delší období znemožnila poskytování právních služeb apod.¹⁷³ Za stejných podmínek je advokát povinen podílet se na výzvu ČAK na projektech, jejichž cílem je uskutečňování principů demokratického právního státu nebo zdokonalení právního řádu České republiky. Takovým projektem může být např. činnost v odborné skupině podílející se na přípravě nového právního předpisu či novelizaci předpisů stávajících. Je však otázkou, zda v takovém případě můžeme hovořit o činnosti *pro bono*, byť se sice jedná o činnost bezplatnou, avšak nikoli dobrovolnou, neboť se jedná o povinnost advokáta stanovenou ve stavovském předpise, který je pro advokáta závazný, a jejíž porušení ze strany advokáta by bylo sankcionováno.

V této souvislosti bych se ráda podrobněji zmínila o roli ČAK při zajišťování právní pomoci. ČAK zajišťuje právní pomoc osobám, které se nemohou z různých příčin a důvodů domoci právní pomoci advokátem, ve dvou formách, a to jednak v rámci právní úpravy obsažené v § 18 odst. 2 zákona o advokacii, tj. prostřednictvím institutu určení advokáta k poskytnutí právních služeb, o kterém již bylo pojednáno výše v rámci kapitoly 3.3 této práce, a jednak v rámci výkonu veřejně prospěšné činnosti organizováním bezplatných právních porad v jednotlivých regionech. Organizování bezplatných právních porad ze strany ČAK je možné rovněž považovat za *pro bono* aktivitu, neboť se jedná o činnost, k níž není Česká advokátní komora nikterak povinna. Advokáti, které k tomu ČAK vyzve, jsou pak s ohledem na povinnost uloženou jim v čl.

¹⁷² SVEJKOVSKÝ op. cit.,s. 498.

¹⁷³ Tamtéž.

18 etického kodexu povinni se na této činnosti podílet, a to poskytnutím bezplatného právního poradenství osobám, které se za tím účelem na příslušné místo, ve kterém jsou tyto porady poskytovány, dostaví. Jedná se vždy zpravidla o krátké informativní porady v délce cca 15 minut, kdy je žadateli poskytnuto stručné právní posouzení a zejména doporučen další postup v jeho záležitosti. V současné době jsou tyto bezplatné právní porady poskytovány na 9 místech v České republice¹⁷⁴ a v některých regionech je zapotřebí, aby se žadatel na poradu předem objednal.¹⁷⁵ Pokud na základě bezplatné právní porady vyvstane potřeba poskytnutí právních služeb ve větším rozsahu (např. zastupování v řízení před soudem nebo jiným orgánem, sepsání listiny apod.), měl by advokát žadatele upozornit na možnosti získání potřebné právní pomoci, tj. na možnost ustanovení advokáta soudem v probíhajícím řízení, popř. na možnost obrátit se na Českou advokátní komoru se žádostí o určení advokáta s tím, že odůvodňují-li to jeho majetkové poměry, může požádat o určení advokáta k bezplatnému poskytnutí právních služeb, nebo k poskytnutí právních služeb za sníženou odměnu.

Poskytování právních služeb *pro bono* je sice nejstarším způsobem zajištění právní pomoci nemajetným osobám, avšak domnívám se, že i v současné době má svou nezastupitelnou úlohu při zajišťování dostupnosti právní pomoci potřebným osobám. Z čistě dobrovolného poskytnutí právních služeb se stává vhodný marketingový nástroj, který pomáhá advokátům vytvářet pozitivní mediální obraz své činnosti. Stále více advokátů si význam publicity, která se kolem *pro bono* aktivit vytváří, uvědomuje. Důležitou skutečností je, že tento způsob zajištění právních služeb je v případech, kde je aplikován, zpravidla vysoce efektivní. Vzhledem ke skutečnosti, že advokát poskytuje

¹⁷⁴ Bezplatné právní poradenství je poskytováno v Praze, Brně, v regionu Střední Čechy, Jižní Čechy, Západní Čechy, Severní Čechy, Východní Čechy, Severní Morava a Střední Morava. Zatímco v Praze a Brně organizuje bezplatné právní poradenství přímo Česká advokátní komora, v jednotlivých regionech je organizace zásadně na jednotlivých regionálních představitelích ČAK. Výjimkou je region Východní Čechy, kde se na zajištění bezplatného právního poradenství podílejí všichni advokáti daného regionu a každý žadatel z regionu Východní Čechy se může obrátit se na kteréhokoliv advokáta regionu s žádostí o poskytnutí bezplatné právní porady (která má charakter krátké informativní schůzky) a advokát je k poskytnutí takovéto právní služby povinen.

¹⁷⁵ Bezplatné právní poradenství. *Česká advokátní komora* [online]. [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: <http://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=2617>.

své služby klientovi na základě svého svobodného rozhodnutí, je pravděpodobné, že se klientovi dostane potřebných služeb v odpovídající kvalitě. Advokát sice není za své služby nijak odměňován, ale činí tak na základě svého rozhodnutí, aniž by k takové činnosti byl nucen. Je samozřejmé, že za činností advokáta se skrývá určitá motivace, kterou může být nejen uvědomění si své společenské odpovědnosti za zajištění dostupnosti právní pomoci, ale též motivace ryze pragmatická, spočívající ve zlepšení mediálního obrazu své osoby. Dokud se však klientovi dostává kvalitních právních služeb, které potřebuje k ochraně svých právních zájmů, pak je to činnost vysoce prospěšná.

3.5 Problematika tzv. advokátního přímusu

Advokátní přímus či advokátský proces – tak se označují situace, kdy zákon vyžaduje, aby byla osoba, která je účastníkem určitého řízení, v tomto řízení zastoupena osobou oprávněnou poskytovat právní služby v plném rozsahu, tj. advokátem.¹⁷⁶ Zastoupení advokátem je pak považováno za zvláštní podmínku řízení, jejíž nedostatek je vždy odstranitelný. Osoba, která má být v řízení povinně zastoupena, bude v takovém případě soudem vyzvána, aby si zvolila advokáta, který ji bude v daném řízení zastupovat. Nedojde-li tímto způsobem k odstranění nedostatku, bude soudní řízení, ve kterém je povinné zastoupení zákonem předepsáno, zastaveno.

3.5.1 Současná právní úprava

V současné době je povinné právní zastoupení účastníka řízení předepsáno pouze v několika málo případech. Pokud jde o civilní řízení, jedná se o povinné zastoupení dovolatele v dovolacím řízení před Nejvyšším soudem, ve správním soudnictví v řízení o kasační stížnosti před Nejvyšším správním soudem, v trestním řízení jde o případy tzv. nutné obhajoby a konečně je povinné právní zastoupení v řízení o ústavní stížnosti před Ústavním soudem.

¹⁷⁶ Jelikož je tato část práce věnována výhradně problematice povinného zastoupení advokátem, úmyslně opomím možnost účastníka řízení v určitých typech řízení splnit podmínku povinného zastoupení tím, že si ke svému zastupování zvolí některého z notářů. Oprávnění notáře zastupovat účastníka v řízení je však v souladu s ust. § 3 odst. 1 notářského řádu omezeno na taxativně vymezené případy.

Podmínka povinného zastoupení v dovolacím řízení je upravena v ust. § 241 o.s.ř. Podle tohoto ustanovení platí, že dovolatel musí být zastoupen advokátem (resp. notářem) a samotné dovolání pak musí být advokátem sepsáno. Tato podmínka vychází z toho, že dovolání jakožto mimořádný opravný prostředek je po právní stránce velmi komplikovaným procesním podáním, které zpravidla přesahuje schopnosti právně nekvalifikovaného účastníka řízení. Účelem povinného zastoupení tedy je, aby se dovolateli dostalo skutečně kvalifikované právní pomoci, aby podané dovolání splňovalo veškeré formální náležitosti a aby dovolací soud, jenž o dovolání rozhoduje zpravidla bez nařízení jednání, mohl o dovolání rozhodnout bez zbytečných průtahů, které by jinak byly způsobeny nutností vyzývat dovolatele k opravě vad podání.¹⁷⁷

Výjimku představují případy, kdy dovolatel – fyzická osoba má právnické vzdělání, anebo pokud za dovolatele – právnickou osobu jedná osoba, která má právnické vzdělání. Pokud však dovolání podává více účastníků, kteří tvoří společenství účastníků dle ust. § 91 o.s.ř., musí být podmínka povinného zastoupení splněna u každého z nich, bez ohledu na to, zda jsou v dané věci oprávněni či zavázáni společně a nerozdílně.¹⁷⁸ V případě dovolatele – právnické osoby je pro účely splnění podmínky povinného zastoupení postačující, pokud za ni jedná zaměstnanec, který má právnické vzdělání. Nesmí se však jednat o zaměstnance, který pro právnickou osobu vykonává práci na základě dohody o provedení práce.¹⁷⁹

Je zajímavé, že se ve své podstatě jedná o jednostrannou podmínku, neboť povinnost být v řízení právně zastoupen stíhá pouze dovolatele a nikoli protistranu. Je tak možné si položit otázku, zda se nejedná o podmínku do jisté míry diskriminační, když ostatní účastníci řízení, kteří dovolání nepodali, nemusí být v řízení před Nejvyšším soudem

¹⁷⁷ DRÁPAL op. cit., s. 1912.

¹⁷⁸ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. října 2002, sp. zn. 29 Odo 402/2002. V posuzovaném případě podali solidárně zavázání manželé dovolání, přičemž jeden z manželů měl právnické vzdělání. Dovolací soud nicméně dovodil, že podmínka uvedená v ust. § 241 odst. 1 o. s. ř. musí být splněna u každého z nich samostatně (bez zřetele k tomu, že k zaplacení žalované částky byli zavázáni solidárně). Jelikož druhý z manželů ani přes výzvu nedostatek povinného zastoupení neodstranil, bylo řízení o jím podaném dovolání zastaveno.

¹⁷⁹ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. února 2005, sp. zn. 20 Cdo 2410/2004, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. července 2005, sp. zn. 25 Cdo 1594/2005.

právně zastoupení. Tento rozdíl vystupuje do popředí nejvíce ve sporném řízení, kde mají účastníci řízení navzájem postavení znesvářených stran a kde uložení povinnosti pouze jedné ze stran může být vnímáno jako opatření, které narušuje rovnost účastníků. Jedna ze stran sporného řízení je tak nucena vynakládat finanční prostředky na právní zastoupení, zatímco druhá strana nikoli. Nicméně se jedná o podmínku všem účastníkům řízení předem známou a platí pro všechny stejně. Dovolání je oprávněn podat jak žalobce, tak žalovaný (pochopitelně vždy v závislosti na výsledku konkrétního řízení), tudíž s nutností hradit náklady spojené se zastoupením v dovolacím řízení mohou od počátku řízení počítat obě strany. Tuto situaci je možné do jisté míry připodobnit nutnosti zaplatit soudní poplatek za podání opravného prostředku; pokud si účastník přeje opravný prostředek využít, je povinen zaplatit příslušný poplatek. Obdobně tedy platí, že pokud chce účastník podat dovolání jako mimořádný opravný prostředek, je rovněž povinen opatřit si kvalifikované právní zastoupení. Povaha dovolacího řízení nevyžaduje nutně právní zastoupení i na straně druhého účastníka. Dovolací soud přezkoumává napadené soudní rozhodnutí po právní stránce a řízení, které mu předcházelo, z hlediska zákonnosti, a to zásadně pouze v mezích a z důvodů vymezených dovoláním. Druhá strana má sice právo se k podanému dovolání vyjádřit, nicméně jelikož v řízení před dovolacím soudem nelze uplatnit nové skutečnosti či důkazy a s ohledem na skutečnost, že o podaném dovolání je rozhodnuto zpravidla bez jednání, rozhoduje dovolací soud zejména na základě toho, co již je obsahem soudního spisu.

Pokud podá účastník řízení dovolání, aniž by byl právně zastoupen, vyzve jej soud prvního stupně (u něhož má být dovolání podáno) za obdobného použití § 104 odst. 2 o.s.ř. k odstranění tohoto nedostatku (tj. ke zvolení právního zástupce) a určí mu k tomu lhůtu. Ve výzvě k odstranění nedostatku povinného zastoupení musí soud dovolatele poučit i o možnosti požádat o ustanovení zástupce dle § 30 o.s.ř. a zároveň jej poučit i o následcích nesplnění povinnosti povinného zastoupení. Pokud dovolatel v době podání dovolání nesplnil podmínku povinného zastoupení, běží mu lhůta k podání dovolání až do doby, která mu byla soudem ke zvolení zástupce stanovena. Pokud před jejím uplynutím požádá dovolatel o ustanovení zástupce dle § 30 o.s.ř., běží mu lhůta

k podání dovolání až od právní moci usnesení, kterým soud o jeho žádosti rozhodl.¹⁸⁰ Toto prodloužení dovolací lhůty je důležité, neboť umožňuje, aby byly odstraněny případné vady podaného dovolání, které by jinak byly důvodem pro jeho odmítnutí.¹⁸¹ Vzhledem k ust. § 241 odst. 4 o.s.ř. je nezbytné, aby dovolání bylo sepsáno a podáno advokátem. Tato podmínka se přitom považuje za splněnou i v případě, že advokát, který byl zvolen zmocněncem dovolatele až poté, co bylo dovolání podáno, nahradil nebo doplnil již učiněné podání vlastním podáním, popř. jestliže soudu sdělil, že se s podáním zastoupeného účastníka ztotožňuje.¹⁸²

Dalším případem povinného zastoupení v českém právním řádu je řízení o kasační stížnosti. Kasační stížnost je mimořádným opravným prostředkem v soudním řízení správním, o které rozhoduje Nejvyšší správní soud. V souladu s ust. § 105 odst. 2 s.ř.s. musí být stěžovatel zastoupen advokátem, pokud stěžovatel, jeho zaměstnanec nebo člen, který jej zastupuje, nemá vysokoškolské právnické vzdělání, které je podle zvláštních zákonů vyžadováno pro výkon advokacie. Stěžovatelem je osoba, která podala kasační stížnost, nehledě na to, jaké bylo její postavení v předchozím řízení u krajského soudu. Jedná se tedy o obdobně konstruovanou podmínku jako v případě povinného zastoupení dovolatele, o které bylo pojednáno výše.

I v tomto případě je povinné zastoupení advokátem procesní podmínkou, jejíž nedostatek může vést k odmítnutí kasační stížnosti podle ust. § 46 odst. 1 písm. a) s.ř.s.¹⁸³ Kasační stížnost však na rozdíl od dovolání nemusí sepsat přímo advokát, nýbrž postačí, pokud stížnost sepíše a podá sám stěžovatel, a teprve poté na výzvu soudu doloží plnou moc udělenou advokátovi.¹⁸⁴ Pokud není plná moc udělena advokátovi doložena již společně s podáním kasační stížnosti a následně ani ve lhůtě stanovené v usnesení, kterým k tomu Nejvyšší správní soud stěžovatele vyzval a poučil jej o

¹⁸⁰ Ust. § 241b odst. 3 o.s.ř.

¹⁸¹ Ust. § 243c odst. 1 o.s.ř. ve spojení s § 241b odst. 3 o.s.ř.

¹⁸² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. května 1999, sp. zn. 26 Cdo 1121/99.

¹⁸³ Jak je vidět, zákonodárce v případě správního soudnictví zvolil jiné procesní řešení, než v případě civilního řízení, kde nedostatek podmínky řízení, který brání pokračování v řízení, vede zásadně k zastavení řízení a nikoli k odmítnutí návrhu.

¹⁸⁴ JEMELKA op. cit., s. 946.

následcích nedoložení plné moci, pak bude kasační stížnost podle § 46 odst. 1 písm. a) s.ř.s. odmítnuta. Pro to, aby mohl Nejvyšší správní soud podle tohoto ustanovení kasační stížnost odmítnout, musí být současně naplněny tyto podmínky: nedostatek podmínky řízení (tj. nedostatek právního zastoupení stěžovatele), neodstranění nedostatku přes výzvu soudu (tj. nedoložení právního zastoupení) a skutečnost, že v řízení nelze pro tento nedostatek pokračovat. Právě s ohledem na tuto poslední podmínku, tedy že v řízení není možné pro nedostatek právního zastoupení dále pokračovat, bylo Nejvyšším správním soudem dovozeno, že v řízení o kasační stížnosti proti usnesení krajského soudu o zamítnutí návrhu na ustanovení zástupce žalobci nemusí být splněna podmínka právního zastoupení podle § 105 odst. 2 s.ř.s. V této souvislosti Nejvyšší správní soud v rozsudku ze dne 28. dubna 2004, sp. zn. 6 Azs 27/2004 uvedl: *„Povaha rozhodnutí, proti němuž kasační stížnost směřuje, však vylučuje, aby v posuzované věci bylo možno nedostatek podmínky povinného zastoupení považovat za překážku, jež by bránila vydání rozhodnutí, jímž se řízení o kasační stížnosti končí. Za situace, kdy předmětem přezkumu je rozhodnutí, jímž nebylo vyhověno žádosti účastníka o ustanovení zástupce z řad advokátů, by trvání na podmínce povinného zastoupení vedlo k vlastnímu popření cíle, jenž účastník podáním žádosti sledoval a k popření vlastního smyslu řízení o kasační stížnosti, v němž má být zkoumán závěr o tom, že účastník právo na ustanovení zástupce nemá.“*

Nejvyšší správní soud rovněž řešil několik sporných otázek souvisejících s ustanovováním advokáta podle ust. § 35 odst. 8 s.ř.s. V praxi totiž mj. vyvstala otázka, zda advokát ustanovený krajským soudem v řízení o žalobě je oprávněn zastupovat účastníka řízení také v řízení o kasační stížnosti. Obecně totiž platí, že nevyplývá-li z plné moci něco jiného, zaniká plná moc dnem právní moci rozhodnutí, kterým bylo skončeno řízení, pro něž byla udělena.¹⁸⁵ Jelikož proti rozhodnutí krajského soudu ve správním soudnictví není přípustný řádný opravný prostředek, nabývá jeho rozhodnutí právní moci okamžikem doručení účastníkům řízení. Z tohoto pohledu by se mohlo zdát, že plná moc, popř. ustanovení advokáta soudem, které plnou moc nahrazuje, končí okamžikem doručení rozhodnutí krajského soudu účastníkům řízení. Touto

¹⁸⁵ Ust. § 28 odst. 6 o.s.ř., které je s ohledem na ust. § 64 s.ř.s. aplikovatelné i pro řízení ve správním soudnictví.

problematikou se zabýval rozšířený senát¹⁸⁶ Nejvyššího správního soudu v usnesení ze dne 24. července 2007, sp. zn. 1 Afs 120/2006, kde se přiklonil k širšímu pojetí právního pojmu „řízení“. Řízení, pro něž byla plná moc udělena, resp., pro něž byl advokát ustanoven, se nevede o „podání“ (tj. žalobě, dovolání, návrhu), tedy obecně o procesním úkonu, ale o soudní věci. Je zřejmé, že „věc“ je táž v řízení na prvním, druhém i případně třetím stupni. Pojem totožnost věci je pak klíčový např. pro posouzení překážky litispendence či překážky věci pravomocně rozsouzené (*res iudicata*). Totožnost věci je dána totožností účastníků řízení a totožností předmětu řízení. Podle názoru rozšířeného senátu Nejvyššího správního soudu je „řízením“ nutno chápat konečné vyřízení soudní věci, tedy dokončený přezkum rozhodnutí správního orgánu. S ohledem na tyto úvahy dospěl v projednávané věci rozšířený senát Nejvyššího správního soudu k závěru, že *„ustanoví-li ve správním soudnictví v řízení o žalobě krajský soud účastníku řízení zástupcem advokáta (§ 35 odst. 8 s. ř. s.), je takto ustanovený advokát oprávněn zastupovat účastníka řízení také v řízení o kasační stížnosti a v zastoupení účastníka řízení také kasační stížnost podat.“*

Obdobně byla Nejvyšším správním soudem řešena otázka, zda advokát ustanovený krajským soudem v řízení o kasační stížnosti je oprávněn zastupovat účastníka také v dalším řízení o žalobě, následujícím po zrušení původního rozsudku kasačním soudem. V rozsudku ze dne 22. dubna 2010, sp. zn. 4 Azs 6/2010, dospěl Nejvyšší správní soud k závěru, že *„ustanoví-li v řízení o kasační stížnosti krajský soud účastníku řízení zástupce (§ 105 odst. 2 ve spojení s § 35 odst. 8 s. ř. s.), takto ustanovený advokát zastupuje účastníka i v dalším řízení o žalobě před krajským soudem poté, co bylo původní rozhodnutí krajského soudu Nejvyšším správním soudem zrušeno.“* Nejvyšší správní soud mj. zdůraznil i procesně ekonomický aspekt celého problému, neboť

¹⁸⁶ K obdobné věci se totiž dříve vyjádřil sedmý senát Nejvyššího správního soudu, který v usnesení ze dne 29. listopadu 2004, sp. zn. 7 Azs 318/2004, zaujal názor, že pokud krajský soud stěžovateli ustanovil advokátku pro žalobní řízení, bylo vydáním soudního rozhodnutí o podané žalobě toto zastoupení konzumováno. V projednávané věci však advokátka podala za účastníka též kasační stížnost a k dotazu soudu sdělila, že jí stěžovatel neudělil plnou moc k zastupování pro řízení o kasační stížnosti. Nejvyšší správní soud pak kasační stížnost, kterou advokátka podala proti rozhodnutí krajského soudu, považoval za nepřijatelnou, protože byla podána osobou k tomu zjevně neoprávněnou a Nejvyšší správní soud ji usnesením odmítl podle ust. § 46 odst. 1 písm. c) s. ř. s.

„opakované rozhodování soudu o ustanovení advokáta včetně opakovaného hodnocení osobních, majetkových a výdělkových poměrů účastníka je spojeno s nutnými administrativními, jakož i finančními náklady. Svoji roli hraje i zájem na kontinuálním zastoupení již jednou ustanoveným zástupcem, kterým odpadají náklady spojené s převzetím a přípravou zastoupení.“

V praxi patrně nejfrekventovanějšími případy povinného právního zastoupení se vyskytují v trestním řízení. Jedná se o případy tzv. nutné obhajoby dle ust. § 36 a násl. TŘ, kdy je obviněný povinen mít obhájce, a to již od počátku řízení (resp. od zahájení trestního stíhání proti jeho osobě). V takovém případě je obviněný povinen si obhájce ve stanovené lhůtě zvolit, a pokud tak neučiní, bude mu obhájce ustanoven soudem. Účelem nutné obhajoby je zajistit, že obviněnému bude poskytnuta kvalifikovaná právní pomoc v situaci, kdy nemůže svou obhajobu vzhledem k určitým objektivním okolnostem sám náležitě obstarávat (např. je ve vazbě či ve výkonu trestu odnětí svobody, není plně svéprávný či dostatečně vyspělý, je nepřítomen, trpí závažnými tělesnými nebo duševními vadami nebo jde o závažnou či právně složitou věc).¹⁸⁷

Důvodem pro nutnou obhajobu je např. skutečnost, že je obviněný ve vazbě, popř. že je omezena jeho svéprávnost, dále např. v řízení o trestném činu s horní hranicí trestu odnětí svobody převyšující pět let atd. Detailní rozbor jednotlivých případů nutné obhajoby by však přesahoval účel této práce. Spíše bych v této souvislosti poukázala na ust. § 36b TŘ, podle kterého se v určitých případech může obviněný svého obhájce vzdát, nejde-li o trestný čin, za který lze uložit výjimečný trest.¹⁸⁸ Obviněný se může vzdát obhájce v těchto případech nutné obhajoby: koná-li se řízení o trestném činu, u kterého zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let,¹⁸⁹

¹⁸⁷ ŠÁMAL op. cit., s. 443.

¹⁸⁸ Tato možnost byla obviněnému dána relativně nedávno, a to novelou trestního řádu provedenou zákonem č. 459/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Z důvodové zprávy vyplývá, že cílem navržené úpravy je v ústavně přípustném rozsahu optimalizovat rozsah nutné obhajoby, neboť se v praxi ukazuje, že rozsah nutné obhajoby je nastaven poměrně široce a v některých případech přesahuje i uvedené důvody, které v obecné rovině odůvodňují smysl tohoto institutu.

¹⁸⁹ Ust. § 36 odst. 3 TŘ.

koná-li se řízení na základě mimořádného opravného prostředku o takovémto trestném činu¹⁹⁰ a v případě hlavního líčení konaného ve zjednodušeném řízení proti zadrženému.¹⁹¹ Pokud jde o podmínky realizace tohoto práva, pak platí, že se obviněný může obhájce vzdát pouze za jeho přítomnosti a až po poradě s ním, o čemž musí být předem poučen. Pokud jde o formu tohoto úkonu, musí se tak stát výslovným písemným prohlášením nebo ústně do protokolu u orgánu činného v trestním řízení, který vede řízení. Vzdání se práva na obhájce je možné pouze v případě, kdy nejsou dány žádné faktické překážky pro uplatňování práva na obhajobu přímo obviněným (např. nízký věk, omezení svéprávnosti nebo omezení na osobní svobodě).¹⁹² Tento nový institut vychází z toho, že není dán věcný důvod, aby bylo nezbytné v určitých případech nutit obviněného, aby se proti své vůli nechal zastupovat obhájcem. Pokud je totiž obviněný dostatečně způsobilý hájit se sám a v efektivním uplatňování práva na obhajobu mu nebrání žádné faktické překážky, a nejedná-li se o případy, kdy je výkon obhajoby kvalifikovaným obhájcem odůvodněn závažností hrozící sankce (výjimečností trestu), má nově možnost se obhájce vzdát. Zákon však umožňuje, aby obviněný své prohlášení o vzdání se obhájce vzal kdykoli zpět, přičemž tak může učinit v jakékoli formě (písemným podáním, ústně do protokolu apod.). V takovém případě je obviněný povinen doložit plnou moc obhájce, kterého si zvolil, nebo požádat o jeho ustanovení. V případě, že tak obviněný neučiní, má se za to, že si obhájce nezvolil a soud mu obhájce neprodleně ustanoví. Pokud obviněný vezme své prohlášení o vzdání se obhájce zpět, nemůže se obhájce znovu vzdát.

Pokud obviněný neměl obhájce, ač ho mít měl, protože se jednalo o některý z případů nutné obhajoby, a v trestním řízení byly přesto provedeny jiné než neodkladné procesní úkony,¹⁹³ pak se jedná o porušení práva obviněného na obhajobu, které je

¹⁹⁰ Ust. § 36a odst. 2 písm. b) TŘ.

¹⁹¹ Ust. § 36 odst. 4 písm. a) TŘ.

¹⁹² ŠÁMAL op. cit., s. 460.

¹⁹³ Srov. rozhodnutí uveřejněné v trestní části Bulletinu Nejvyššího soudu ČSR č. 2/1980 pod pořadovým číslem 19: „*Za úkony, jež nelze odložit, lze považovat takové úkony, které vzhledem k nebezpečí jejich zmaření, ztráty nebo podstatného oslabení jejich důkazní hodnoty nebo ztráty dalších důkazů nesnesou odkladu. V takovém případě policejní orgán není povinen sdělit obhájci včas dobu a místo konání úkonu.*“

podstatnou vadou řízení. Není-li tato vada napravena, pak je důvodem pro vrácení věci státnímu zástupci k došetření při předběžném projednání obžaloby,¹⁹⁴ popř. pro zrušení rozsudku soudu prvního stupně v odvolacím řízení.¹⁹⁵ Skutečnost, že obviněný neměl v řízení obhájce, ač ho podle zákona mít měl, je dokonce dovolacím důvodem¹⁹⁶ a rovněž se jedná o vadný postup řízení, pro který může být pravomocné rozhodnutí napadeno stížností pro porušení zákona.¹⁹⁷

Poslední případ povinného právního zastoupení, který je v současné právní úpravě stanoven, je v řízení před Ústavním soudem. V souladu s ust. § 30 zákona o Ústavním soudu musí být fyzické a právnické osoby jako účastníci nebo jako vedlejší účastníci řízení před Ústavním soudem zastoupeny advokátem. Jedná se o obecné ustanovení, které se uplatní ve všech druzích řízení před Ústavním soudem. Z tohoto povinného zastoupení ani neexistuje žádná výjimka, zákon nerozlišuje mezi jednotlivými fyzickými a právnickými osobami například z pohledu jejich právní kvalifikace a erudice, což znamená, že např. i advokát, který bude v postavení účastníka či vedlejšího účastníka řízení, bude muset být v řízení zastoupen jiným advokátem.¹⁹⁸

Tím spíše lze úkon, který nelze odložit, konat bez vyzkoušení a účasti obhájce v době, kdy si obviněný obhájce ještě nezvolil nebo mu obhájce nebyl ustanoven.“ (ŠÁMAL op. cit., s. 454).

¹⁹⁴ Ust. § 188 odst. 1 písm. e) TŘ.

¹⁹⁵ Ust. § 258 odst. 1 písm. a) TŘ.

¹⁹⁶ Ust. § 265b odst. 1 písm. c) TŘ.

¹⁹⁷ Srov. rozhodnutí uveřejněné v trestní části Bulletinu Nejvyššího soudu ČSR č. 1/1977 pod pořadovým číslem 9 (ŠÁMAL op. cit., s. 454).

¹⁹⁸ V této souvislosti je zajímavý dřívější náleží Ústavního soudu ze dne 29. listopadu 1994, sp. zn. I. ÚS 89/94, který v posuzované věci připustil, že není třeba, aby advokát jako stěžovatel byl v řízení zastoupen jiným advokátem: „Podle § 30 zákona č. 182/1993 Sb. musí být fyzické a právnické osoby, jako účastníci řízení před Ústavním soudem, zastoupeny advokátem, nebo komerčním právníkem nebo notářem v rozsahu stanoveném zvláštními předpisy. Smyslem tohoto procesního institutu nuceného zastoupení je, aby Ústavní soud jako specializovaný soud nebyl neúměrně zatěžován nekvalifikovanými návrhy a nekvalifikovaným přístupem účastníků k jednání. Za situace, kdy navrhovatelem (stěžovatelem) je advokát, je zřejmé, že svou profesí zaručuje naplnění účelu nuceného zastoupení v řízení před Ústavním soudem. V daném konkrétním případě je proto na místě akceptovat, že není třeba, aby advokát jako stěžovatel byl v řízení zastoupen jiným advokátem, protože je reprezentován zákonem předepsaným způsobem.“ Následně však Ústavní soud svůj právní názor změnil, když ve stanovisku pléna Ústavního

Povinné právní zastoupení fyzických a právnických osob však vyvolává v praxi otázku, jakým způsobem umožnit v řízení před Ústavním soudem právní zastoupení osob, které si samy nemohou dovolit hradit náklady advokáta. S ohledem na ust. § 63 zákona o Ústavním soudu, které umožňuje subsidiární užití o.s.ř. pro řízení před Ústavním soudem, by v úvahu zde nepřicházel přiměřený postup podle § 30 o.s.ř., tedy ustanovení právního zástupce předsedou senátu. Ústavní soud však ve své judikatuře takové řešení odmítl, a to z důvodu specifického postavení Ústavního soudu a omezeného prostoru pro podpůrnou aplikaci procesních norem platných pro obecné soudy.¹⁹⁹ Zajištění právního zastoupení pro účely řízení před Ústavním soudem je tak možné pouze cestou určení advokáta Českou advokátní komorou podle § 18 zákona o advokacii, což není řešením zcela ideálním. Toto řešení jednak klade dodatečné nároky na účastníka řízení, který je nucen podat žádost České advokátní komoře a osvědčit podmínky pro určení advokáta, a jednak je třeba pamatovat na to, že určení advokáta Českou advokátní komorou stanovuje advokátovi jen kontraktační povinnost smlouvu o zastoupení uzavřít, jestliže nejsou dány důvody odmítnutí poskytnutí právních služeb. Samotný akt určení advokáta tedy není dostatečným prokázáním právního vztahu mezi

soudu ze dne 21. května 1996, sp. zn. Pl. ÚS-st. 1/96 se od svého předchozího právního názoru odchýlil: „Smysl a účel obecné povinnosti právního zastoupení lze spatřovat zejména ve zcela mimořádné závažnosti řízení před Ústavním soudem a s tím spjaté snaze povinným právním zastoupením nejenom zajistit právně kvalifikované uplatňování práv před Ústavním soudem, nýbrž i garantovat vyšší stupeň objektivitu účastníků řízení při posuzování vlastního postavení.“

¹⁹⁹ Viz např. usnesení Ústavního soudu ze dne 17. března 1998, sp. zn. III. ÚS 296/97. Obdobným způsobem odmítl Ústavní soud ustanovení obhájce pro řízení před Ústavním soudem – viz usnesení Ústavního soudu ze dne 6. října 2004, sp. zn. IV. ÚS 291/04: „Soud, který pro řízení před Ústavním soudem ustanovil stěžovateli obhájce, přehlédl, že jeho postup byl vyloučen již proto, že řízení před Ústavním soudem není pokračováním řízení trestního a stěžovatel v něm nemá postavení obviněného (případně obžalovaného či odsouzeného); povinná účast advokáta na straně stěžovatele není obhajobou, nýbrž právním zastoupením osoby, která jako navrhovatel řízení před Ústavním soudem podáním ústavní stížnosti zahajuje. Účelem tohoto povinného zastoupení je mimo jiné náležité předestření ústavně právní argumentace, neboť právě a jen v mezích případného porušení ústavních kautel přezkoumává Ústavní soud navrhovatelem napadená pravomocná rozhodnutí nebo jiné zásahy orgánů veřejné moci. Kogentními ustanoveními § 29, § 30 a § 31 zákona o Ústavním soudu je vázán nejen Ústavní soud, ale přirozeně i soud obecný, jenž v rozporu s nimi nemohl právně relevantním způsobem nedostatek právního zastoupení stěžovatele svým opatřením zhojit.“

účastníkem a advokátem, nenahrazuje plnou moc, a proto Ústavní soud vyžaduje i v případě určení advokáta předložení zvláštní písemné plné moci v souladu s § 31 odst. 2 zákona o Ústavním soudu. K obtížnosti této cesty pro stěžovatele se Ústavní soud vyjádřil ve svém usnesení ze dne 17. března 1998, sp. zn. III. ÚS 296/97, kde dovedil, že *„povinnost plynoucí státu z ústavně zaručeného práva na právní pomoc (čl. 37 odst. 2 Listiny základních práv a svobod) je dostatečně - i z hlediska obligatorního zastoupení pro řízení před Ústavním soudem - zabezpečena zákonem stanoveným způsobem (zákon č. 85/1996 Sb.), byť by tento způsob přinášel pro žadatele o právní pomoc jisté potíže (podání žádosti, osvědčení zákonem stanovených podmínek apod.). Je totiž věcí státu a nikoli subjektivních představ žadatele o právní pomoc, za jakých podmínek a jakým způsobem je - i nemajetným žadatelům - poskytnutí právní pomoci zabezpečeno; posuzováno ústavními aspekty nelze současné úpravě poskytování právní pomoci nic vytknout.“*

Povinnost povinného právního zastoupení v řízení před Ústavním soudem se týká již samotného podání ústavní stížnosti.²⁰⁰ Ústavní soud proto posuzuje nedostatek právního zastoupení obdobně jako vadu podání. Pokud tedy stěžovatel podá návrh na zahájení řízení před Ústavním soudem, aniž by byl zastoupen advokátem a ani přes výzvu soudu ve stanovené lhůtě své právní zastoupení nedoloží, bude jeho návrh mimo ústní jednání bez přítomnosti účastníků odmítnut podle ust. § 43 odst. 1 písm. a) zákona o Ústavním soudu.

3.5.2 Výhody a nevýhody povinného právního zastoupení

Na otázku, zda rozšířit případy povinného právního zastoupení nad rámec aktuálního stavu, není snadné odpovědět. Je zcela nepochybné, že se jedná o řešení, které má své kladné i stinné stránky.

Pokud jde o výhody, které institut povinného právního zastoupení přináší, pak je třeba v první řadě zmínit, že se jedná o institut, který může výrazně napomoci zvýšení efektivnosti soudních řízení. V první řadě je možné očekávat, že ze strany advokáta bude

²⁰⁰ Srov. usnesení Ústavního soudu ze dne 17. února 1998, sp. zn. II. ÚS 141/97, nebo usnesení Ústavního soudu ze dne 23. září 2004, sp. zn. Pl. ÚS 44/04.

před samotným zahájením soudního řízení provedena úvodní analýza případu, s nímž se na něj jeho klient – potenciaální účastník řízení – obrátí. Advokát by měl objektivně posoudit oprávněnost klientem tvrzeného nároku a posoudit vyhlídky na jeho úspěšné uplatnění u soudu. Zákon advokátovi ukládá povinnost chránit a prosazovat práva a oprávněné zájmy klienta, využívat důsledně všechny zákonné prostředky a v jejich rámci uplatnit v zájmu klienta vše, co podle svého přesvědčení pokládá za prospěšné.²⁰¹ Je však zřejmé, že uplatnění zcela bezúspěšného nároku u soudu nemůže být pro klienta prospěšné. Advokát by tak měl fungovat jako určitá přirozená bariéra chránící soudy před náporom zjevně neopodstatněných žalob. Rovněž je třeba zdůraznit povinnost advokáta upřednostnit finančně nejefektivnější řešení sporu, kdy by advokát měl klientovi podle okolností případu ve vhodném okamžiku doporučit pokus o mimosoudní řešení.²⁰² Je nepochybné, že mimosoudní řešení sporu je ve většině případů pro všechny zúčastněné subjekty nejefektivnějším řešením jejich vzájemných sporů. Jedná se o řešení, které je podstatně rychlejší než řešení soudní cestou a zpravidla jde též o řešení levnější, neboť nedochází k navyšování nákladů stran spojených s vedením soudního sporu (soudní poplatky, náklady právního zastoupení, náklady na opatření a provádění dokazování atd.). Rovněž je možné očekávat, že oboustranně odsouhlasené řešení sporu bude všemi zúčastněnými respektováno, neboť se bude zpravidla jednat o kompromisní výsledek vzájemného jednání stran. Povinným právním zastoupením by tedy mohlo do jisté míry dojít ke snížení stávající značně vysoké zátěže soudů.

Bude-li účastník od počátku řízení zastoupen advokátem, tedy osobou, která je odborníkem v oblasti práva, zvýší se nepochybně již samotná kvalita žalobních návrhů, tedy procesních úkonů účastníka, jimiž se zahajuje soudní řízení. Pokud žalobu sestavuje advokát, lze očekávat, že v ní budou vylíčeny všechny rozhodující skutečnosti a budou označeny veškeré důkazy potřebné k prokázání skutkových tvrzení. Perfektně sestavená žaloba a obdobně kvalitně vypracované vyjádření žalovaného umožní, aby soud získal správnou představu o podstatě soudního sporu a mohl věc po právní stránce posoudit a meritorně ve věci rozhodnout. Ve většině případů by odpadla nutnost výzvy k doplnění či opravě podání dle § 43 o.s.ř. a rovněž by se snížil počet případů, kdy by

²⁰¹ Ust. § 16 zákona o advokacii.

²⁰² Čl. 10 odst. 8 etického kodexu.

soud byl nucen dostát některé ze svých četných poučovacích povinností (k poučovací povinnosti soudu blíže viz níže v části čtvrté této práce).

Mezi výhody povinného právního zastoupení dále patří profesionalizace soudního řízení. Pokud budou všichni účastníci řízení povinně zastoupeni advokátem, lze očekávat, že soud bude moci rychleji dospět k rozhodnutí ve věci samé, neboť pro své rozhodnutí bude mít nejen dostatek podkladů (potřebná skutková tvrzení a důkazy), ale rovněž bude již mít k dispozici minimálně základní právní posouzení případu, které učinili právní zástupci účastníků. Advokát, který při zastupování účastníka řízení plní řádně své povinnosti vůči klientovi, tedy uplatňuje-li v jeho prospěch všechny relevantní právní argumenty, tak ve své podstatě napomáhá soudci s řešením daného případu. Soudce není nucen detailně analyzovat celý případ, nýbrž může se do jisté míry spolehnout na to, že to již učinili právní zástupci účastníků. To pochopitelně není možné vykládat tak, že by soudce při zavedení advokátního přímusu mohl rezignovat na svou povinnost znát právo; i nadále by platila zásada *iura novit curia*, avšak soudce by mohl do jisté míry spoléhat na to, že advokát jako právní odborník je schopen věc správně právně analyzovat.

K profesionalizaci soudního řízení přispěje i vyšší stupeň objektivity při uplatňování práv účastníků. Advokát při zastupování účastníka řízení plní též úlohu jakéhosi katalyzátoru, neboť při posuzování postavení účastníka řízení je (resp. měl by být) objektivní. Nezastoupení účastníci řízení zpravidla v řízení dávají průchod svým emocím a nedovedou objektivním způsobem posoudit své postavení. Advokát je osobou, která si dokáže od případu udržet odstup, tudíž je schopen nezávislého úsudku a řízení je tak mnohem efektivnější, neboť není zatíženo nerelevantními emočními projevy, které s podstatou sporu zpravidla nemají příliš společného.

V povinném právním zastoupení je rovněž možné spatřovat tu výhodu, že jeho uplatněním dochází k materiálnímu naplnění zásady procesní rovnosti stran. Pokud budou obě strany kvalifikovaným způsobem zastoupeny, bude skutečně možné mluvit o rovnosti zbraní, neboť žádný z účastníků nebude oproti druhému znevýhodněn tím, že by neměl k dispozici kvalifikované právní poradenství.

S povinným právním zastoupením by soudům odpadly i případy problematického doručování účastníkům řízení. Všichni advokáti mají ze zákona zřízenou datovou schránku, a jelikož v případě, že je účastník v řízení zastoupen, soudy v souladu s ust. § 50b odst. 1 o.s.ř. doručují písemnosti zásadně tomuto zástupci, je doručování účastníkům zastoupeným advokáty téměř bez komplikací, neboť je doručováno do datové schránky advokáta.²⁰³

Na druhou stranu je však nutné mít na paměti, že zavedení povinného právního zastoupení znamená navýšení nákladů na soudní řízení. Advokát poskytuje své služby zásadně za úplat, což pro jeho klienty znamená nutnost za poskytnuté právní služby zaplatit mnohdy nemalou finanční částku. Pokud bude zastoupení advokátem povinné, pak bude třeba k výdajům spojeným se soudním řízením třeba vždy připočítat též náklady spojené s právním zastoupením, tj. odměnu advokáta a náhradu jím vynaložených nákladů. Ačkoliv by bylo možné argumentovat, že tyto náklady budou úspěšnému účastníkovi v řízení protistranou nahrazeny, je třeba mít na paměti, že výše přiznané odměny za zastupování jako součásti náhrady nákladů řízení se řídí advokátním tarifem podle ustanovení o mimosmluvní odměně, zatímco odměna advokáta, kterou úspěšný účastník byl v průběhu řízení nucen advokátovi uhradit, je zpravidla odměnou smluvní, která bývá vyšší než odměna mimosmluvní. Rovněž je třeba brát v úvahu skutečnost, že klient hradí advokátovi odměnu i vynaložené náklady ve většině případů průběžně (minimálně v podobě zálohy), zatímco náhradu nákladů řízení obdrží až po pravomocném skončení příslušného soudního řízení. Pokud by pro účastníka bylo zastoupení v řízení povinné, byl by nucen tyto náklady nést. Osoba, která by chtěla své právo uplatnit u soudu, by tak stála před nelehkou otázkou, zda si vůbec může zahájení a následné vedení soudního řízení dovolit. V ještě horším postavení by však byla osoba v pozici žalovaného, která zahájení soudního řízení proti své osobě nemůže nikterak

²⁰³ Doručování prostřednictvím veřejné datové sítě je upraveno zákonem č. 300/2008 Sb., o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů, ve znění pozdějších předpisů. V souladu s ust. § 17 odst. 3 a 4 tohoto zákona se totiž dokument, který byl dodán do datové schránky, považuje za doručený okamžikem, kdy se do datové schránky přihlásí oprávněná osoba, přičemž nepřihlásí-li se do datové schránky ve lhůtě 10 dnů ode dne, kdy byl dokument dodán do datové schránky, považuje se tento dokument za doručený posledním dnem této lhůty. Jedná se tedy o obdobný případ tzv. fikce doručení, jak je upraven v ust. § 49 odst. 4 o.s.ř.

ovlivnit, neboť by byla nucena si odpovídající právní zastoupení opatřit, resp. by byla nucena hradit náklady svého právního zastoupení, aniž by třeba jakýmkoli způsobem zavdala příčinu pro zahájení soudního řízení.

Z výše uvedeného rovněž plyne, že advokátní přímus je spojen též s určitým omezením svobody jednotlivce, neboť se jedná o zákonem uloženou povinnost, která v případě, že není dobrovolně splněna, je též odpovídajícím způsobem vynucována. Zastoupení je totiž v takovém případě považováno za zvláštní podmínku řízení, a pokud si účastník řízení svého právního zástupce nezvolí, bude mu na jeho náklady ustanoven. Stát tak *de facto* určuje jediný možný způsob, jakým způsobem bude probíhat uplatňování či bránění práva. Je proto nutné položit si otázku, kde jsou hranice pro uplatnění takového zásahu do svobody jednotlivce, v jakých případech převáží klady povinného právního zastoupení nad jejich negativy.

Advokátský proces je více nákladný nejen pro účastníky řízení, ale v konečném důsledku též pro stát. Povinné právní zastoupení totiž zvyšuje potřebu ustanovování advokátů nezastoupeným účastníkům řízení. Lze přitom předpokládat, že dojde ke zvýšení počtu případů, kdy budou účastníci žádat o osvobození od soudních poplatků, resp. o ustanovení zástupce. Pokud v současné době byla určitá osoba s nízkými příjmy schopna uhradit soudní poplatek, nebylo nutné, aby žádala soud o osvobození od soudních poplatků. Pokud však taková osoba bude nucena hradit kromě soudního poplatku i odměnu za zastupování, může být takovýto výdaj nad její finanční možnosti a bude nucena žádat, aby odměnu za její zastupování hradil stát. Tyto zvýšené nároky na financování právní pomoci ze strany státu mohou vést ke snaze zákonodárce určitým způsobem odměnu ustanoveným zástupcům účastníků limitovat. Ostatně snaha o limitaci odměny je patrná již dnes, kdy např. advokátovi ustanovenému jako zástupce v občanském soudním řízení, obhájcem či zmocněncem v trestním řízení je odměna snižována o 20 % oproti standardní výši mimosmluvní odměny. Je možné souhlasit s tím, že jistá limitace odměny může být přípustná, neboť advokát prostřednictvím svého ustanovení získává klienty, aniž by se o to nějakým zvláštním způsobem zasloužil. Zavedení advokátského procesu pak pro advokáty představuje určitou jistotu, že jejich služby budou vždy zapotřebí. Je však třeba pečlivě vážit, kde leží hranice pro omezování odměny hrazené advokátům ze strany státu, neboť podstatné omezení výše

této odměny bude mít za následek snížení kvality poskytovaných služeb. Z ekonomického hlediska je pochopitelné, že advokát upřednostní klienta, který mu bude pravidelně hradit smluvenou výši odměny, před klientem, za jehož zastupování dostane od státu odměnu v nedostatečné výši, která ani nepokryje jeho náklady, natož aby mu přinesla přiměřený zisk. Pokud bude advokát povinen právní zastoupení takového klienta převzít, nelze očekávat, že by při zastupování vykonal více, než je nezbytně nutné. V konečném důsledku by se takové řešení mohlo obrátit proti samotným účastníkům řízení, neboť nedostatečně motivovaný právní zástupce může být v řízení spíše překážkou, než prostředkem pro zvýšení efektivity takového řízení.

Domnívám se, že zavedení povinného právního zastoupení by mělo význam pouze v případě, že zde bude zaveden fungující systém zabezpečující poskytování právních služeb potřebným osobám. Je třeba zajistit, aby osobám, které si nemohou dovolit hradit smluvní či mimosmluvní odměnu advokáta, byly poskytovány ze strany ustanovených advokátů skutečně kvalitní právní služby. K tomu je zapotřebí, aby ustanovení advokáti měli dostatečnou ekonomickou motivaci k zastupování takovýchto klientů. Pokud však není v rozpočtových možnostech státu, aby se odpovídajícím způsobem podílel na financování takto poskytovaných právních služeb, pak nemá zavedení povinného právního zastoupení smysl.

4. Úloha civilních soudů při poskytování právní pomoci

Právo na právní pomoc je nepochybně realizováno též prostřednictvím činnosti soudů, jejichž role je v rámci naplňování pojmu právní pomoc nezanedbatelná, ač je nyní mnohými neprávem opomíjena. V této části práce se však zaměřím pouze na roli soudů v občanském soudním řízení, byť i v jiných druzích procesu hrají soudy při naplňování práva na právní pomoc významnou úlohu.

Právní pomoc poskytují soudy účastníkům řízení zejména prostřednictvím poučovací povinnosti, neboť již ust. § 5 o.s.ř. uvádí, že soudy jsou povinny poskytovat účastníkům poučení o jejich procesních právech a povinnostech.

Je však nutné zmínit změnu týkající se úlohy soudů při poskytování právní pomoci, která nastala počátkem roku 1992. Do té doby byla role soudů při poskytování právní pomoci mnohem širší, než je tomu dnes. Podle tehdy platného ust. § 5 o.s.ř.²⁰⁴ měly soudy velice rozsáhlou poučovací povinnost, neboť byly „*povinny poskytovat občanům i organizacím poučení o jejich právech a povinnostech, pomáhat jim při uplatnění jejich práv a dbát všestranně o to, aby nikdo pro nedostatek právních znalostí neutrpěl újmu.*“ Takto široce koncipovaná poučovací povinnost vedla k závěrům, že by soud měl poučovat např. i žalovaného účastníka o tom, že má možnost vznést námitku promlčení, což by se ve svém důsledku mohlo druhému účastníkovi jevit jako porušení nestrannosti soudu.²⁰⁵ Z těchto důvodů došlo k jistému omezení poučovací povinnosti soudu, kdy se poučení nadále mělo týkat jen procesních práv a povinností a soudu se již neukládalo poskytovat účastníkům poučení o hmotném právu.

Jistá změna nastala k 1. lednu 2001, kdy byla povinnost soudu poučít účastníky o jejich procesních právech a povinnostech s účinností novely občanského soudního řádu

²⁰⁴ Tedy ve znění platném do 31. prosince 1991.

²⁰⁵ Je totiž vysoce pravděpodobné, že se v takovém případě účastník podle poučení soudu zcela logicky zachová a námitku promlčení vznese, v důsledku čehož by žaloba musela být následně soudem zamítnuta. V takovém případě by tak došlo poučením ke zvýhodnění jednoho z účastníků řízení na úkor druhého a tím i k porušení zásady procesní rovnosti stran.

provedené zákonem č. 30/2000 Sb.²⁰⁶ značně rozšířena, a to i do oblasti poučení o hmotněprávních otázkách. Tato novela do jisté míry odstranila pochybnosti o rozsahu poučovací povinnosti, které v soudní praxi vznikaly zejména tam, kde má procesní právo určitý hmotněprávní aspekt. Je totiž pravdou, že poučení hmotněprávní nelze od poučení procesněprávního zcela oddělit, neboť hmotné a procesní právo se vzájemně prolínají a obecně se uznává, že procesní právo slouží k uplatňování právo hmotného. Hmotněprávní poučení účastníků je však soud povinen poskytnout jen tam, kde mu to zákon výslovně ukládá.²⁰⁷

Pokud jde o samotný pojem poučovací povinnost soudu, jde o souhrn veškerých informací, které soud musí stranám a osobám zúčastněným na sporu poskytnout, aby tyto strany a osoby neutrpěly újmu z důvodu neznalosti svých procesních práv a povinností, případně z nevědomosti o své povinnosti tvrdit a prokazovat konkrétní hmotněprávní nárok.²⁰⁸ Poučovací povinnost soudu směřuje k naplnění práva na soudní ochranu, neboť má zajistit, aby účastník řízení mohl skutečně dosáhnout ochrany svých práv, čehož není možné dosáhnout bez odpovídající znalosti procesních práv.

Poučovací povinnost soudu může být dovozena z normativního principu právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy), neboť ukládá-li veřejná moc, aby osoba něco vykonala, musí takovou osobu přesně poučit o tom, jak má své povinnosti dostát, a to i v případě, že požadovaný úkon má či může přinést prospěch té osobě, jíž je povinnost ukládána. Důsledkem nerespektování tohoto principu při aplikaci poučovací povinnosti je porušení subjektivního práva takové osoby na spravedlivý proces (čl. 36 odst. 1 Listiny).²⁰⁹

Účelem této části práce není vyčerpávajícím způsobem popsat veškeré poučovací povinnosti, které jsou soudu v občanském soudním řízení kladeny, nýbrž vysvětlit, jakým způsobem jsou některé z významnějších speciálních poučovacích povinností

²⁰⁶ Celým názvem zákon č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

²⁰⁷ Např. ust. § 99 odst. 1 o.s.ř. nebo § 118a o.s.ř.

²⁰⁸ SVOBODA, Karel. Hmotněprávní poučovací povinnost soudu – mýtus nebo realita?. *Právní fórum*. 2007, č. 2, s. 46 - 49.

²⁰⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 9. května 2006, sp. zn. I. ÚS 467/04.

realizovány, jaký je jejich účel a jaké důsledky způsobí nedostatečné nebo dokonce úplně chybějící poučení ze strany soudu.

4.1 Povinnost soudu poučit účastníky o jejich procesních právech a povinnostech

Základním ustanovením týkajícím se poučovací povinnosti soudu je ust. § 5 o.s.ř., podle kterého jsou soudy povinny poskytovat účastníkům poučení o jejich procesních právech a povinnostech. Jak už bylo uvedeno výše, jedná se o vyjádření obecné zásady, že soud by měl účastníky poučovat zásadně jen o jejich procesních právech a povinnostech. Ust. § 5 o.s.ř. nestanoví, jakým konkrétním způsobem mají být účastníci poučeni, jedná se však o obecný princip prolínající se celým občanským soudním řízením. Ust. § 5 o.s.ř. je ve své podstatě generální klauzulí, kterou je třeba aplikovat vždy, pokud v občanském soudním řádu není stanovena speciální poučovací povinnost, avšak poučení je nezbytné k ochraně práv účastníků řízení. K povaze poučovací povinnosti podle ust. § 5 o.s.ř. se výstižně vyjádřil Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 25. června 1997, sp. zn. I. ÚS 63/96, podle kterého je *„ustanovení § 5 o.s.ř. je nutno vyložit tak, že soud je povinen účastníky poučit, jaká práva jim přiznávají a jaké povinnosti ukládají procesněprávní předpisy, jak je nutno procesní úkony provést, popřípadě jak je třeba odstranit vady procesních úkonů již učiněných, aby vyvolaly zamýšlené procesní účinky. Cílem poučovací povinnosti je informace účastníka o tom, jaká má v procesu práva a povinnosti, aby jím provedené procesní úkony mohly vyvolat zamýšlené účinky a aby mohl splnit své procesní povinnosti. Do poučovací povinnosti tedy nepatří návod, co by účastník měl nebo mohl v daném případě dělat, aby dosáhl žádaného účinku, ale jen pomoc k tomu, aby mohl zákonem stanoveným způsobem dát najevo, co hodlá v řízení učinit.“*²¹⁰

²¹⁰ V této souvislosti je třeba podotknout, že sporné řízení je ovládáno zásadou projednací, kdy je soud vázán důkazními návrhy účastníků řízení. Účastníkem nenavržené důkazy může soud ve sporném řízení provést pouze výjimečně, a to tehdy, pokud jsou potřebné ke zjištění skutkového stavu a vyplývají-li z obsahu spisu. O povinnosti navrhnout důkazy k prokázání skutkových tvrzení však musí být účastník soudem poučen (k této poučovací povinnosti soudu bude více pojednáno níže v podkapitole 4.2.1 této práce).

Z ust. § 5 o.s.ř. vyplývá, že poučení směřuje výlučně k procesním otázkám a že by účastníci řízení neměli být poučováni o hmotněprávních právech a povinnostech. V této souvislosti je možné poukázat na náleží Ústavního soudu ze dne 1. září 1998, sp. zn. I. ÚS 233/97, podle kterého poučovací povinnost soudu spočívá v poučení o procesních právech a povinnostech účastníka, nikoli v poučování o hmotném právu. Cílem poučovací povinnosti soudu je to, aby účastník, který si neosvojil procesní pravidla, byl informován, jaká má v procesu práva a povinnosti. Tímto způsobem je účastníkovi umožněno, aby mohl před soudem vyjádřit svoji vůli a aby jím provedené procesní úkony vyvolaly zamýšlené účinky a rovněž aby splnil procesní povinnosti, které mu ukládá zákon. Soud je v řízení před soudem povinen respektovat rovné postavení všech účastníků a jakákoli pomoc, která by některého z účastníků zvýhodnila, není přípustná. Podle Ústavního soudu je proto nepřipustné poučení o hmotném právu, i když má účinky i v oblasti procesní.²¹¹

Hranice mezi procesním a hmotněprávním poučením je však velmi tenká a dokonce sám zákonodárce v určitých případech soudu ukládá, aby účastníky o hmotném právu poučoval, resp. aby je s právní úpravou seznámil. V souladu s ust. § 99 odst. 1 o.s.ř. má totiž předseda senátu povinnost pokusit se o smír mezi účastníky, přičemž je má upozornit na právní úpravu a na stanoviska Nejvyššího soudu a rozhodnutí uveřejněná ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek týkající se projednávané věci. Ačkoliv toto ustanovení nepředstavuje poučovací povinnost soudu *stricto sensu* (jedná se pouze o možnost, kterou s ohledem na povahu věci může předseda senátu využít v rámci vedení účastníků ke smírnému řešení sporu),²¹² je nepochybné, že se při aplikaci tohoto ustanovení účastníkům řízení dostává právní pomoci ohledně hmotněprávní úpravy.

Pokud jde o aplikaci poučovací povinnosti, může být pro soud v konkrétním případě velmi obtížné dosáhnout účelu poučovací povinnosti, tj. poskytnout účastníkovi poučení takovým způsobem, aby mu opravdu porozuměl a mohl se podle něj zachovat, a současně nepřekročit hranici mezi přípustným procesním a nepřipustným hmotněprávním poučením. Je třeba mít též na paměti, že se soud při správné aplikaci

²¹¹ Nález Ústavního soudu ze dne 1. září 1998, sp. zn. I. ÚS 233/97.

²¹² DRÁPAL op. cit., s. 643.

poučovací povinnosti bez aplikace hmotněprávních norem nemůže ve většině případů obejít. Má-li soud podrobně poučit účastníka řízení, jak má realizovat své procesní povinnosti (např. povinnost tvrzení či povinnost důkazní), pak toto poučení musí bezprostředně vycházet z příslušné hmotněprávní normy, na jejímž základě je teprve možné přesně specifikovat příslušnou procesní povinnost.²¹³ To souvisí též se vzájemnou povahou vztahu mezi právem hmotným a procesním, když procesní právo slouží k realizaci práva hmotného. Mezi právem procesním a hmotným tak existují pevné funkční vazby, v jejichž důsledku není možné poučovací povinnost soudu plně oddělit od poučení o právech hmotných.²¹⁴ Existují však situace, kdy je možné dovodit, že by určité poučení již hranici přípustnosti překročilo. Českými soudy bylo např. zcela jednoznačně dovozeno, že není možné poučovat žalobce o tom, kdo má být v dané věci žalovaným,²¹⁵ popř. že ve věci má či může být žalován další žalovaný.²¹⁶ Obdobně nepřipadá poučovací povinnost v úvahu u změny žaloby, neboť by se musela týkat formulace žalobního petitu a tedy poučení o hmotném právu.²¹⁷ Soud rovněž nemůže poučovat žalobce o tom, jaká skutková tvrzení uvést a prokázat, aby byl při určovací žalobě dán naléhavý právní zájem.²¹⁸ Pokud by soud takto v řízení postupoval, jednalo by se o postup, který by byl v rozporu se zásadou rovnosti účastníků řízení, neboť by jednoho z účastníků řízení (v tomto případě žalobce) na úkor druhého účastníka nepřiměřeně zvýhodňoval.

Domnívám se, že vhodnějším kritériem pro stanovení hranice mezi přípustným a nepřípustným poučením by spíše než striktní rozlišování práv procesních a hmotných bylo kritérium nestrannosti soudu. To ostatně potvrzuje i Ústavní soud, když uvádí, že podmínky a hranice poučovací povinnosti obecných soudů jsou ústavně vymezeny především principem nestrannosti obecných soudů a zásadou rovnosti účastníků

²¹³ MACUR, Josef. Problémy legislativní úpravy poučovací povinnosti soudu v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 1998, č. 12, s. 598.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 25. května 1993, sp. zn. 3 Cdo 70/93.

²¹⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 3. ledna 1996, sp. zn. I. ÚS 56/95, nebo unesení Nejvyššího soudu ze dne 30. října 2001, sp. zn. 29 Cdo 2494/99.

²¹⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 25. června 1997, sp. zn. I. ÚS 63/96.

²¹⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. března 2002, sp. zn. 30 Cdo 143/2002.

v řízení, a to bez ohledu na to, o jaké řízení jde, či jaká věc má být projednána.²¹⁹ Lze proto souhlasit s názorem Aleny Mackové a Petra Lavického, že pokud má poučovací povinnost soudu umožnit skutečnou realizaci principu rovnosti zbraní a napomoci dosažení rozhodnutí, které bude co nejvíce v souladu s hmotněprávními poměry, pak nemůže být soudce omezován kategorizací práv na práva procesní a hmotněprávní. Soud může poučovat účastníky nejen o procesních právech a povinnostech, ale též o hmotných právech a povinnostech, jež s nimi bezprostředně a nerozlučně souvisejí, avšak nesmí si při tom počínat tak, aby ohrozil svou nestrannost.²²⁰

Kromě ust. § 5 o.s.ř. je třeba v souvislosti s povinností soudu poskytovat poučení o procesních právech a povinnostech zmínit též zvláštní poučovací povinnost soudu při jednání dle ust. § 118a odst. 4 o.s.ř., podle kterého je předseda senátu povinen při jednání poskytovat poučení též o jiných procesních právech a povinnostech (než ke kterým se vztahuje některá ze speciálních poučovacích povinností), a to všem účastníkům řízení, kteří nejsou zastoupeni advokátem (popř. notářem v rozsahu jeho oprávnění stanoveného zvláštními právními předpisy). Toto ustanovení zdůrazňuje potřebu poučení nezastoupeným účastníkům řízení, kteří se bez kvalifikované právní pomoci zpravidla velmi těžko orientují ve změní procesních pravidel. Je však třeba si položit otázku, jaký je vztah mezi tímto ustanovením a již výše diskutovaným ust. § 5 o.s.ř. Ust. § 118a bylo do občanského soudního řádu vloženo s účinností od 1. ledna 2001, a to v souvislosti s tzv. velkou novelou občanského soudního řádu.²²¹ Podle důvodové zprávy k této novele je poučovací povinnost v ust. § 5 pojata všeobecně a současně obecně, neodráží potřebu poskytnutí poučení účastníků v konkrétní procesní situaci a nebere v úvahu, že účastníci, kteří jsou v řízení zastoupeni advokátem, zpravidla pomoc soudu s uplatněním procesních práv a se splněním procesních povinností v běžných situacích nepotřebují. Účelem nového ust. § 118a podle zákonodárce je, aby poučení, kterého se má účastníkům ze strany soudů dostat, bylo konkrétní a podrobné a aby se jim dostalo v takovém stadiu řízení, kdy je to pro vedení

²¹⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 19. září 1996, sp. zn. III. ÚS 104/96.

²²⁰ DAVID, Ludvík a kol. *Občanský soudní řád: komentář*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. 2 sv. Komentáře Wolters Kluwer. Kodex. s. 11.

²²¹ Provedenou zákonem č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

řízení potřebné, a za takové situace, kdy bez konkrétního a podrobného poučení by mohli pro nedostatek potřebných znalostí procesních pravidel utrpět újmu na svých právech. Poučovací povinnost soudu má být tedy koncipována tak, aby bylo bez pochybností zřejmé, kdy a o čem mají být účastníci poučeni.²²² Důsledkem tohoto nového ustanovení je, že pokud nejde o některou ze speciálních poučovacích povinností výslovně upravených v občanském soudním řádu, nemusí soud poskytovat jiná procesní poučení účastníkům, kteří jsou v řízení kvalifikovaně zastoupeni. Lze tedy uvést, že ust. § 118a odst. 4 o.s.ř. je *lex specialis* ve vztahu k ust. § 5 o.s.ř.

4.1.1 Základní pravidla při realizaci poučovací povinnosti soudem

Základním pravidlem při aplikaci poučovací povinnosti je, že poučení poskytnuté účastníkům řízení musí být dostatečné konkrétní a podrobné, a musí být učiněno v takovém stádiu řízení, kdy je to potřebné.²²³ Účastníkům řízení se musí dostat poučení v každé procesní situaci, která poučení vyžaduje. Zásadně platí, že poučení je třeba účastníku poskytnout nejpozději v době stanovené zákonem. Jestliže doba poučení není výslovně zákonem stanovena, je třeba účastníka poučit o jeho procesních právech, jakmile tato potřeba vyjde během řízení najevo.²²⁴ Pokud jde např. o poučení soudu o tom, že účastník může požádat o ustanovení zástupce, měl by soud toto poučení realizovat, jakmile se seznámí s tím, že u účastníka jsou dány předpoklady, které by odůvodňovaly osvobození od soudních poplatků. K tomu může dojít např. již po podání žaloby, pokud budou tyto předpoklady seznatelné ze samotné žaloby, popř. v průběhu nařízeného jednání, při kterém vyjdou najevo tíživé poměry účastníka řízení.

²²² Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony – sněmovní tisk č. 257/0, vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=257&CT1=0>.

²²³ Srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. září 1998, sp. zn. 2 Cdon 813/97, podle kterého je soud poučení o procesních právech povinen poskytnout účastníku v době, kdy je toho podle stavu řízení pro něj zapotřebí.

²²⁴ SVOBODA, Karel a kol. *Občanský soudní řád: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, xxiii, 1398 s. Beckova edice komentované zákony. s. 6.

Poučení poskytnuté soudem musí být dostatečně konkrétní a srozumitelné. Není proto dostačující, aby byli účastníci např. na počátku řízení prostřednictvím určitého formuláře obecně informováni o všech procesních právech a povinnostech, které v daném řízení mají. Aby poučovací povinnost soudu splnila svůj účel, musí soud její aplikaci přizpůsobit konkrétním okolnostem projednávaného případu a rovněž znalostem a schopnostem daných účastníků řízení. Je zřejmé, že jiným způsobem může být poučovací povinnost směřována osobám s vysokoškolským a popř. dokonce s právnickým vzděláním a jinak musí být adresována osobám např. se základním vzděláním. Soud proto musí volit takové jazykové prostředky, aby obsahu i významu poučení konkrétní účastník skutečně porozuměl. Není proto přípustné, aby soud v poučení užíval úzce odborné právní termíny, soudní žargon nebo zkratky, které nejsou obecně známé (např. „specifikovat nárok“, „P. M.“ apod.).²²⁵ Aby poučení splnilo svůj účel, musí mu jeho adresát porozumět. Pouze v takovém případě je možné, aby se podle poučení zachoval a mohl v řízení uplatnit svá procesní práva.

Pokud jde o formu poučení, ta je v některých případech zákonem předepsána (např. forma usnesení v případě poučovací povinnosti soudu při odstraňování vad podání dle ust. § 43 odst. 1 o.s.ř.). Pokud zákon nepředepisuje konkrétní formu poučovací povinnosti, může ji soud naplnit jakýmkoliv vhodným způsobem (např. přípisem, sdělením při jednání apod.), avšak vždy musí platit, že o poučení bude proveden patřičný záznam do soudního spisu. Ze soudního spisu musí být vždy patrné, jakým způsobem se účastníkovi poučení dostalo, jaký byl obsah poučení a jaká byla jeho forma. Pokud je poučení poskytnuto účastníkovi při jednání, mělo by být zaznamenáno v protokolu o soudním jednání. Bylo-li poučení poskytnuto písemnou formou, pak je takový přípis soudu založen do soudního spisu.

Poučení má zásadně směřovat vůči účastníkovi řízení. Pokud je však účastník v řízení zastoupen (příčemž není rozhodné, zda se jedná o zástupce zákonného, na základě plné moci či na základě rozhodnutí soudu), může soud poučovací povinnost splnit tím, že poučení adresuje zástupci účastníka.²²⁶ V případě, že se jedná o zástupce

²²⁵ Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 20. dubna 2001, sp. zn. 16 Co 167/2001.

²²⁶ Ust. § 32 odst. 3 o.s.ř.

na základě plné moci, pak se však musí jednat o zástupce, jemuž byla udělena plná moc pro celé řízení (tj. procesní plná moc). Pokud by se jednalo o zástupce, jemuž byla udělena plná moc pouze pro některé úkony, pak musí soud adresovat poučení přímo účastníkovi a nikoliv tomuto zástupci. Poučí-li soud v případech, kdy to zákon umožňuje, namísto účastníka jeho zástupce, má to ty důsledky, jako kdyby poučil samotného účastníka. V určitých případech je však adresátem poučení někdo jiný, než je účastník řízení, a to osoby, které se řízení účastní pouze v určitém stádiu, jako jsou např. svědkové, znalci, tlumočníci atd. V případě řízení o výkonu rozhodnutí jsou pak adresáty poučení osoby, jejichž práva jsou výkonem rozhodnutí dotčena (např. osoby, které tvrdí, že výkonem rozhodnutí byla postižena jejich věc), popř. kterých se výkon rozhodnutí určitým způsobem dotýká (např. plátce mzdy, věřitelé povinného atd.).

Poučovací povinnost soudu můžeme rozlišovat podle toho, zda ji soud realizuje při jednání, či zda poučení poskytuje mimo jednání. V případě, že je poučení poskytnuto při jednání (např. dle ust. § 118a o.s.ř.), mělo by být zaprotokolováno, a to nejen formou odkazu na příslušné ustanovení o.s.ř., podle kterého bylo poskytnuto, nýbrž by z protokolu měl být patrný i samotný obsah poskytnutého poučení (např. v případě poučení dle ust. § 118a odst. 3 o.s.ř., že je třeba navrhnout důkazy k prokázání určitého tvrzení žalobce). Mimo jednání je soud povinen poskytnout poučení jen v zákonem stanovených případech (např. dle ust. § 15a odst. 1 o.s.ř., § 43 odst. 2 o.s.ř. atd.). V těchto případech je soud povinen poskytnout poučení zásadně písemnou formou²²⁷ a soud tak zpravidla činí prostřednictvím tzv. vzorů občanského soudního řádu.²²⁸ I při užití těchto vzorů však musí mít soud na paměti, že je nezbytné přizpůsobit poučení konkrétním okolnostem případu tak, aby toto poučení splnilo svůj účel a adresát mu dostatečně porozuměl.

²²⁷ Výjimkou je poskytnutí poučení soudem v rámci tzv. přípravného jednání dle ust. § 114a o.s.ř., které je zachyceno v protokolu.

²²⁸ Jedná se o Sdělení Ministerstva spravedlnosti ze dne 31.1.2014, č.j. 1/2014-OD-ORG., o vydání vzorů „tr.ř., o.s.ř., z.ř.s., k.ř., d.ř.“, doporučených pro použití v trestním a v občanském soudním řízení.

4.1.2 Důsledky nesprávného nebo nejasného poučení soudu

V případě, že je dána ze zákona povinnost soudu poskytnout účastníkovi (popř. jiné osobě zúčastněné na řízení) poučení, pak je třeba si položit otázku, co se stane v případě, že soud takové poučení neposkytne vůbec, popř. jej poskytne, ale nedostatečným způsobem, nebo dokonce pokud je soudem poskytnuté poučení nesprávné. Zcela nepochybně je možné dospět k závěru, že se v takovém případě jedná o pochybení soudu, avšak je otázkou, jaké toto pochybení bude mít důsledky na probíhající soudní řízení.

Ne vždy se totiž musí nedostatky v poučovací povinnosti soudu projevit do právní sféry adresáta poučení. Může se jednat o ryze formální porušení, které však účastníka řízení nijak neohrozilo na jeho procesních právech. V takovém případě nemůže být nedostatek v poučovací povinnosti soudu důvodem pro zpochybnění správnosti vydaného rozhodnutí. Nejedná se tedy o vadu řízení, která by mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, tudíž by v daném případě nebyl naplněn odvolací důvod ve smyslu ust. § 205 odst. 2 písm. c) o.s.ř. ani by se nejednalo o vadu, k níž by dle ust. § 242 odst. 3 o.s.ř. měl při věcném přezkumu napadeného rozhodnutí přihlídnout též dovolací soud.

Na druhé straně existují takové nedostatky v poučovací povinnosti soudu, které podstatným způsobem do sféry adresáta poučení zasáhnou, nebo alespoň jeho procesní práva určitým způsobem ohrozí. U některých speciálních poučovacích povinností jsou následky chybějícího nebo nesprávného poučení soudu přímo upraveny. Např. chybějící poučení účastníka o možnosti namítat podjatost soudce bude mít za následek, že takový účastník může uplatnit námitku podjatosti i mimo zákonem stanovené lhůty pro její uplatnění (viz poslední věta ust. § 15a odst. 2 o.s.ř.). Příkladem důsledků nesprávnosti poučení je též věta první ust. § 204 odst. 2 o.s.ř., podle které má nesprávnost poučení soudu o délce odvolací lhůty za následek, že účastník, který se tímto nesprávným poučením řídí a podá odvolání po uplynutí zákonem stanovené patnáctidenní odvolací lhůty, podá přesto odvolání včas, tj. jeho odvolání nemůže být odmítnuto pro opožděnost. Pokud zákon nestanoví důsledky porušení určité poučovací povinnosti soudu, kterým bylo zasaženo do právní sféry účastníka řízení, pak toto pochybení soudu bude zpravidla představovat vadu řízení, která mohla mít za následek

nesprávné rozhodnutí ve věci. Příkladem, kdy je řízení zatíženo vadou, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, může být situace, pokud žalobce původně formuloval žalobu správně a do nesprávné podoby žalobní návrh změnil teprve v důsledku nesprávného poučení, kterého se mu dostalo od soudu prvního stupně.²²⁹ Tato vada by měla být, je-li to možné, odstraněna v odvolacím řízení, popř. je důvodem pro zrušení odvoláním napadeného rozhodnutí.

Obdobně by k takové vadě měl při věcném přezkumu napadeného rozhodnutí přihlídnout dovolací soud. V určitých případech může pochybení soudu při plnění poučovací povinnosti znamenat též zásah do ústavně zaručených práv, zejména práva na soudní ochranu dle čl. 36 odst. 1 Listiny. Bylo tak např. judikováno, že jestliže soud poučí účastníka nejasným nebo zavádějícím způsobem a účastník se tímto poučením řídí, v důsledku čehož hrozí riziko, že žaloba účastníka bude odmítnuta nebo zamítnuta, pak jsou obecné soudy povinny takovému následku zabránit. Poučovací povinnost soudu vystupuje do popředí zejména v případech, kdy se demokratická společnost snaží alespoň částečně zmírnit následky majetkových a jiných křivd, vzniklých porušováním obecně uznávaných lidských práv a svobod (např. v tzv. restitučních sporech). Pokud tak soudy nepostupují a v důsledku toho dojde ke zmaření možnosti meritorního projednání nároku, vede to v konečném důsledku k porušení čl. 36 odst. 1 Listiny.²³⁰

V této souvislosti je třeba se zmínit též o jednom typu pochybení, kterých se může soud při plnění poučovací povinnosti dopustit, a sice pokud účastníka nesprávně poučí o přípustnosti určitého opravného prostředku. K problematice nesprávného poučení soudu o možnosti podat proti rozhodnutí opravný prostředek (odvolání a zejména dovolání), ač ze zákona proti danému rozhodnutí není dovolání přípustné, existuje bohatá a zejména ustálená judikatura, podle které nesprávné poučení soudu nezakládá přípustnost příslušného opravného prostředku.²³¹ Jestliže totiž možnost podat příslušný

²²⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. března 2006, sp. zn. 21 Cdo 2415/2005.

²³⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 1. listopadu 2000, sp. zn. II. ÚS 100/2000.

²³¹ Viz nález Ústavního soudu ze dne 5. listopadu 2002, sp. zn. II. ÚS 343/2002, nález Ústavního soudu ze dne 2. prosince 2008, sp. zn. II. ÚS 323/2007, usnesení Ústavního soudu ze dne 8. srpna 2011, sp. zn. III. ÚS 1791/11, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. prosince 2009, sp. zn. 30 Cdo 4870/2009, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. června 2002, sp. zn. 29 Odo 425/2002.

opravný prostředek není v zákonu stanovena, pak jde vždy, bez zřetele k tomu, jakého poučení se účastníkům řízení ze strany soudu dostalo, o nepřípustný opravný prostředek. Pokud jde o důsledek takového nesprávného poučení, Ústavní soud připouští pouze vliv na posouzení lhůty k podání ústavní stížnosti proti rozhodnutím soudů prvního a druhého stupně, neboť v těchto případech odvíjí běh lhůty až od doručení rozhodnutí Nejvyššího soudu o odmítnutí nepřípustného dovolání.²³²

Závěrem považuji za nutné uvést, že nesprávné poučení účastníka o způsobu, jak má postupovat v řízení, představuje nesprávný úřední postup orgánu státu.²³³ Pokud účastníkovi vznikne v důsledku nesprávného poučení soudu škoda, pak je oprávněn domáhat se její náhrady podle zvláštního právního předpisu upravující odpovědnost státu za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci.²³⁴

4.1.3 Poučení o možnosti namítat podjatost

V pořadí první speciální poučovací povinnost soudu je upravena v ust. § 15a odst. 1 o.s.ř. a týká se možnosti účastníka řízení namítat podjatost soudce či přísedícího, kteří mají podle rozvrhu práce příslušnou věc projednat o rozhodnout o ni.

Doba, kdy by se účastníkovi mělo poučení dostat, není zákonem výslovně předepsána. S ohledem na skutečnost, že je účastník řízení povinen uplatnit námitku promlčení zásadně nejpozději při prvním jednání, kterého se zúčastnil soudce (přísedící), o jehož vyloučení jde,²³⁵ mělo by se účastníkovi poučení dostat nejpozději předtím, než soud začne o věci jednat.

Forma, jakou má být poučení poskytnuto, není rovněž předepsána. Poučení se zpravidla děje písemnou formou v průběhu přípravy jednání prostřednictvím již

²³² Viz náleží Ústavního soudu ze dne 30. ledna 2008, sp. zn. II. ÚS 330/06.

²³³ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. března 2010, sp. zn. 25 Cdo 5521/2007.

²³⁴ Tímto zvláštním předpisem je zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů.

²³⁵ Ust. § 15a odst. 2 o.s.ř.

zmiňovaných vzorů občanského soudního řádu,²³⁶ popřípadě může být účastník poučen ústně před zahájením přípravného jednání, popř. před zahájením prvního jednání ve věci. Lze souhlasit s názorem Miroslava Hromady, že je vhodné, aby se soudce před zahájením jednání vždy účastníkům představil a znovu jim poskytl poučení o možnosti vznést námitku podjatosti, čímž je účastníkům umožněno, aby si uvědomili důsledky tohoto poučení v okamžiku, kdy se s osobou soudce poprvé setkají tváří v tvář.²³⁷

Důsledkem chybějícího poučení o možnosti namítat podjatost je, že účastník řízení není omezen lhůtou pro uplatnění námitky podjatosti a může ji uplatnit kdykoli později (resp. do doby, než bude ze strany soudu řádně poučen). Domnívám se totiž, že pokud soud prvního stupně v průběhu řízení zjistí, že účastník nebyl řádně poučen podle ust. § 15a odst. 1 o.s.ř. a pokud tento nedostatek dodatečně napraví, pak je účastník povinen uplatnit případnou námitku podjatosti v nejbližším bezprostředně následujícím jednání, které se bude ve věci konat (v případě, že by se účastníkovi dostalo poučení v průběhu jednání, pak by byl povinen uplatnit námitku podjatosti nejpozději při takovém jednání). Později by takový účastník řízení mohl námitku podjatosti uplatnit za stejných podmínek, jako kdyby byl o možnosti vznést námitku podjatosti řádně poučen již před zahájením jednání ve věci samé, tj. do 15 dnů po té, co se o důvodu vyloučení dozvěděl. Pokud soud prvního stupně pochybí a účastníka o možnosti uplatnit námitku podjatosti nepoučí, jedná se sice o pochybení soudu, avšak nejedná se o vadu řízení, která by mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci (nejedná se tedy o skutečnost, která by zakládala odvolací důvod ve smyslu ust. § 205 odst. 2 písm. c) o.s.ř.).²³⁸

Obdobná poučovací povinnost soudu platí i ve vztahu k osobám zapisovatelů a jiných zaměstnanců soudu (justičních čekatelů, asistentů soudce, vyšších soudních

²³⁶ Sdělení Ministerstva spravedlnosti ze dne 31.1.2014, č.j. 1/2014-OD-ORG., o vydání vzorů „tr.ř., o.s.ř., z.ř.s., k.ř., d.ř.“, doporučených pro použití v trestním a v občanském soudním řízení.

²³⁷ HROMADA, Miroslav. *Poučovací povinnost v civilním procesu*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, xiii, 98 s. Právní instituty, s. 42

²³⁸ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. května 2005, sp. zn. 21 Cdo 2520/2004. Pokud by však důsledkem absence poučovací povinnosti soudu bylo, že ve věci rozhodl vyloučený soudce, pak by tato skutečnost, tj. že ve věci rozhodoval vyloučený soudce, odvolací důvod naplnila (ust. §205 odst. 2 písm. a) o.s.ř.).

úředníků, soudních tajemníků, soudních vykonavatelů atd.), kteří se na projednání a rozhodování v dané věci určitým způsobem podílejí (tj. mají v konkrétní projednávané věci učinit nějaký úkon). Soud je rovněž povinen poučit účastníky i o možnosti vznést námitku podjatosti proti osobě znalce nebo tlumočnicka, kteří byli soudem v dané věci ustanoveni, neboť i ti nabývají v řízení obdobného postavení jako jiné soudní osoby plnící úkoly při výkonu soudnictví.²³⁹

4.1.4 Poučení o právu žádat ustanovení zástupce

Jednou z dalších speciálních poučovacích povinností soudu je poučení o možnosti požádat o ustanovení zástupce dle ust. § 30 odst. 1 o.s.ř. Podle tohoto ustanovení je předseda senátu povinen účastníka, u něhož jsou předpoklady pro to, aby byl soudem osvobozen od soudních poplatků, poučit o možnosti požádat o ustanovení zástupce.²⁴⁰ Z dikce tohoto ustanovení je zřejmé, že se nejedná o paušální poučovací povinnost, kterou by měl soud ve vztahu ke všem účastníkům řízení. Soud je povinen takto poučit pouze takového účastníka, u něhož přichází v úvahu osvobození od soudních poplatků podle § 138 o.s.ř. Takovým účastníkem bude zejména ten, u něž se lze domnívat, že jeho osobní poměry (např. zdravotní stav, pokročilý věk či sociální postavení) nejsou příznivé. Poučení by se tedy mělo dostat takovému účastníku, z jehož projevů (podání či přednesů) či jiných skutečností za řízení zaznamenaných lze usoudit, že by předpoklady pro ustanovení zástupce mohly být dány. Podstatné je zdůraznit slova „*mohly být dány*“, neboť vlastní posuzování, zda uvedené předpoklady pro osvobození od soudních poplatků jsou opravdu naplněny, včetně otázky, zda nejde o svévolné nebo zřejmě bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva, soud posoudí až v případě, že účastník skutečně o ustanovení zástupce požádá.²⁴¹ Z logiky věci je pak možné dovodit, že soud není povinen poučovat účastníka, který již o ustanovení zástupce požádal.²⁴²

²³⁹ DRÁPAL op. cit., s. 91.

²⁴⁰ Zástupcem, kterého soud účastníkovi na jeho žádost ustanoví, však nemusí být vždy advokát. O situacích, kdy je účastníkovi třeba ustanovit jako zástupce advokáta, již bylo detailně pojednáno výše v podkapitole 3.2.1 této práce.

²⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. května 2006, sp. zn. 22 Cdo 2249/2005.

²⁴² Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. května 2006, sp. zn. 22 Cdo 2249/2005, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. února 2010, sp. zn. 22 Cdo 422/2009.

Rovněž v tomto případě není zákonem stanovena konkrétní lhůta, ve které by se poučení mělo účastníkovi dostat. Je však zřejmé, že by k poučení mělo dojít co nejdříve poté, kdy soud zjistí, že účastník může splňovat podmínky pro osvobození od soudních poplatků, neboť jen tak bude umožněno, aby byl na základě žádosti takového účastníka ustanoven zástupcem účastníka advokát, který bude moci odstranit případné nedostatky a pochybení, kterých se účastník v řízení dopustil. S ohledem na koncentraci řízení, ke které ze zákona dochází po skončení přípravného jednání, popř. prvního jednání ve věci, by měl soud velmi pečlivě posuzovat, zda u účastníka jsou předpoklady pro to, aby byl soudem osvobozen od soudních poplatků, aby se případné poučení dostalo k účastníkovi včas a mohl tak požádat o ustanovení zástupce ještě před nařízením přípravného jednání, popř. prvního jednání ve věci. Pokud by totiž byl účastníkovi ustanoven zástupcem advokát až poté, co nastaly účinky koncentrace, nemusela by být právní pomoc poskytnutá ustanoveným advokátem dostatečně efektivní, neboť by již nebylo možné napravit případné nedostatky ve skutkových tvrzeních a důkazních návrzích.

Forma poučení o právu žádat ustanovení zástupce není nikterak předepsána. S ohledem na to, co bylo uvedeno výše v souvislosti se zásadou koncentrace řízení, je však nanejvýš vhodné, aby k poučení došlo v písemné formě, a to v rámci přípravy soudu na jednání, tj. v době, kdy je dostatečný časový prostor pro rozhodnutí soudu o podané žádosti, aniž by hrozilo, že v mezidobí nastanou účinky koncentrace řízení. Rovněž je třeba zmínit, že poučení o možnosti žádat o ustanovení zástupce obsahují některé vzory občanského soudního řádu.²⁴³

Soud je tedy povinen poučit takového účastníka, u něhož z obsahu spisu vyplývají skutečnosti, z nichž by bylo možno dovozovat, že jeho majetkové a osobní poměry (z hlediska zdravotního stavu, věku či sociálního postavení) odůvodňují přiznání osvobození od soudních poplatků. Pokud soud takového účastníka o právu požádat o ustanovení zástupce nepoučí, pak toto pochybení soudu zakládá vadu řízení, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci (tj. jedná se o odvolací důvod ve

²⁴³ Jedná se o Sdělení Ministerstva spravedlnosti ze dne 31.1.2014, č.j. 1/2014-OD-ORG., o vydání vzorů „tr.ř., o.s.ř., z.ř.s., k.ř., d.ř.“, doporučených pro použití v trestním a v občanském soudním řízení.

smyslu ust. § 205 odst. 2 písm. c) o.s.ř. a rovněž o vadu řízení, ke které by dle ust. § 242 odst. 3 o.s.ř. měl přihlídnout dovolací soud).²⁴⁴ V určitých případech může absence poučení mít též ústavněprávní dosah a založit porušení práva na právní pomoc zakotveného v článku 37 odst. 2 Listiny.²⁴⁵

V této souvislosti je třeba zmínit usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. února 2010, sp. zn. 22 Cdo 422/2009, ve kterém Nejvyšší soud dovodil, že absence poučení účastníka dle ust. § 30 odst. 1 o.s.ř. není vadou, která by mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci za předpokladu, že bylo účastníku řízení známo, že v řízení může uplatnit svůj požadavek na ustanovení zástupce (tj. aniž by se mu tato informace dostala v příslušném řízení od soudu v rámci plnění jeho poučovací povinnosti). Smyslem poučovací povinnosti adresované soudem účastníkovi řízení je, aby pro neznalost procesních předpisů neutrpěl v řízení újmu na svých právech. Pokud je však v dané věci z obsahu spisu zřejmé, že si je účastník práva žádost o ustanovení zástupce vědom, pak mu nedostatek takového poučení nemůže způsobit újmu. V takovém případě se sice jedná o formální pochybení soudu, které se však nemůže projevit do právní sféry účastníka řízení (tj. nemůže omezit jeho procesní práva v daném řízení).

4.1.5 Poučovací povinnost soudu při odstraňování vad podání

Velice významná poučovací povinnost soudu je zakotvena v ust. § 43 odst. 1 o.s.ř. Jedná se o poučovací povinnost soudu při odstraňování vad podání. Pokud totiž účastník řízení doručí soudu podání, které je neúplné, tj. které nesplňuje všechny stanovené náležitosti, popř. podání nesrozumitelné či neurčité, je předseda senátu povinen vyzvat

²⁴⁴ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. března 2011, sp. zn. 21 Cdo 1093/2010.

²⁴⁵ K tomu, aby byl dán ústavněprávní přesah je však podle Ústavního soudu nutné, aby pochybení soudů spočívající v tom, že nepoučily stěžovatele o možnosti požádat soud o ustanovení zástupce u stěžovatele vyvolalo reálné negativní dopady na jeho ústavně zaručená základní práva nebo svobody nebo je alespoň ohrožovalo. Pokud by byl stěžovatel v řízení, ve kterém došlo k tomuto pochybení soudů, schopen činit podání po věcné i právní stránce správná a odpovídající dané věci a i jinak se v tomto soudním sporu orientovat a postupovat adekvátním způsobem, pak je pochybení obecných soudů ryze formální, které nemůže zasáhnout stěžovatelova základní ústavní práva (viz náleží Ústavního soudu ze dne 4. listopadu 2002, sp. zn. IV. ÚS 707/2000).

účastníka, aby takové podání ve stanovené lhůtě doplnil nebo opravil a současně ho poučil, jak je třeba opravu nebo doplnění provést. Tato poučovací povinnost se vztahuje jak k obecným náležitostem podání, které jsou upraveny v ust. § 42 odst. 4 o.s.ř., tak k náležitostem zvláštním, které jsou upraveny vždy u příslušných typů procesních úkonů.

Neúplným podáním je např. žaloba, která neobsahuje podpis účastníka, popř. jeho zástupce, anebo žaloba, ve které nejsou dostatečně vylíčeny skutkové okolnosti, takže není zřejmé, jaký skutek má být předmětem řízení. Neúplnost podání je možné odstranit pouze jeho doplněním. Nesrozumitelnost žaloby může spočívat v nečitelnosti projevu (např. jde o podání psané rukou), nebo ve zmatených sděleních, např. ve vylíčení skutkových okolností takovým způsobem, že z toho nebude možné určit, které z nich mají být předmětem řízení a které nikoliv, popř. pokud z formulace žalobního petitu nebude zřejmé, čeho se vlastně žalobce v řízení domáhá. Nesrozumitelnost podání může být odstraněna jak opravou, tak doplněním. Neurčitost žaloby je obvykle důsledkem rozporuplných sdělení obsažených v jednotlivých částech podání. Např. žalobce v žalobě tvrdí, že sporná stavba, k níž má být určeno vlastnické právo, se nachází na pozemku žalovaného, avšak tento pozemek současně v žalobním petitu označí jiným parcelním číslem, než má pozemek, na němž se stavba skutečně nachází.²⁴⁶ Neurčitost může způsobit např. nedostatečné označení účastníků řízení, kdy je nebude možné jednoznačně identifikovat.²⁴⁷

Častým pochybením je, že žalobce v žalobě sice uvede, čeho se domáhá, avšak vadně, neboť jím učiněné vymezení práv a jim odpovídajících povinností je nepřesné, neurčité nebo nesrozumitelné, v důsledku čehož by převzetí takového návrhu do výroku soudního rozhodnutí mělo za následek, že by rozhodnutí nebylo po stránce materiální vykonatelné.²⁴⁸ Formulace žalobního petitu je v některých případech náročným oříškem i pro advokáty, natož pro právně nevzdělané účastníky řízení. Vadou podání však není skutečnost, že žalobnímu petitu, který je jinak přesný, určitý a srozumitelný, nelze vyhovět z důvodu, že není v souladu s hmotným právem (např. tehdy, jestliže se podle

²⁴⁶ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. října 2000, sp. zn. 22 Cdo 1859/99.

²⁴⁷ DRÁPAL op. cit., s. 275.

²⁴⁸ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2004, sp. zn. 30 Cdo 1465/2004.

hmotného práva lze domáhat jen zdržení se určité činnosti, avšak žalobce se domáhá uložení jiné povinnosti).²⁴⁹

Další častou vadou, které se zejména právně nezastoupení účastníci dopouštějí, je špatné označení žalovaného, zejména pokud je jím stát, resp. některá z jeho organizačních složek. Vadou podání však není, pokud je účastník dostatečně identifikován, avšak nemá procesní subjektivitu, tudíž není způsobilý být účastníkem občanského soudního řízení.²⁵⁰ Označí-li žalobce za účastníka řízení někoho, kdo nemá způsobilost být účastníkem řízení (tedy někoho, kdo nikdy tuto způsobilost neměl, nebo někoho, kdo sice byl způsobilý být účastníkem řízení, avšak před zahájením řízení tuto způsobilost ztratil), pak jde o nedostatek podmínky řízení, který nelze odstranit, a v takovém případě je soud povinen k tomuto nedostatku kdykoli za řízení přihlídnout a řízení zastavit.²⁵¹

Má-li podání vady, je soud povinen vyzvat účastníka k jejich odstranění. Tato výzva musí mít formu usnesení, které může vydat kromě předsedy senátu též vyšší soudní úředník, asistent soudce, justiční čekatel, popř. soudní tajemník. Pokud soud nedodrží předepsanou formu výzvy, nezpůsobuje to automaticky vadu řízení nebo rozhodnutí, bylo-li takové výzvě vyhověno a vytýkaná vada byla odstraněna. Procesní následky by toto pochybení soudu mělo pouze v případě, pokud by soud s neuposlechnutím takovéto výzvy spojoval důsledky dle ust. § 43 odst. 2 o.s.ř.

Usnesení musí kromě formálních náležitostí (ust. § 167 odst. 2 o.s.ř. ve spojení s ust. § 157 odst. 1 o.s.ř.) obsahovat údaj o tom, že je podání vadné, v čem konkrétně tyto vady podání spočívají a jak má být tento nedostatek odstraněn (např. že je třeba doplnit adresu bydliště žalovaného, že je třeba označit pozemek, který je předmětem řízení, a to údajem o jeho parcelním čísle a katastrálním území, ve kterém se nachází atd.). Zejména v souvislosti s touto poučovací povinností je zdůrazňován požadavek na konkrétnost poskytnutého poučení. Tomuto požadavku nevyhovuje, pokud je výzva k opravě nebo doplnění žaloby formulována toliko slovy zákona. Výzva naopak musí

²⁴⁹ DRÁPAL op. cit., s. 276.

²⁵⁰ DRÁPAL op. cit., s. 275.

²⁵¹ Ust. § 103 a § 104 odst. 1 o.s.ř.

vždy vystihovat, co konkrétně v daném případě činí z žaloby nesprávné nebo neúplné podání.²⁵² Obsahem výzvy rovněž nemůže být pouhý demonstrativní výčet skutečností, o které je nutno žalobu doplnit (a to ani tehdy, pokud je účastník řízení od počátku řízení zastoupen advokátem). Povinností soudu je vždy přesně specifikovat, která další žalobní tvrzení jsou nezbytná pro to, aby žaloba byla projednatelná.²⁵³ Při plnění poučovací povinnosti ze strany soudu je rovněž nepřijatelné, aby se v poučení vyskytovaly úzce odborné právní termíny, soudní žargon nebo zkratky, které nejsou obecně známé (např. „specifikovat nárok“, „P.M.“ apod.).²⁵⁴ V této souvislosti je vhodné poukázat též na jedno sice starší, ale dle mého názoru i dnes aktuální rozhodnutí. Jedná se o rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 19. května 1943, sp. zn. R II 95/43, ve kterém bylo dovozeno, že „zjistí-li dodatečně soud, jenž, vraceje straně podání k nápravě formální vady, neoznačil přesně a jasně, kterou formální vadu jest opravit, že strana jeho pokynu neporozuměla, je povinen přikročiti k nápravě formální vady opětným vrácením podání a pokusiti se novým, jasným jejím označením o nápravu, ledaže by se strana nebyla přesně řídila daným pokynem a měla tudíž zřejmě úmysl šikanosní.“ Soud by měl při plnění své poučovací povinnosti dbát jejího účelu, tedy aby poskytnutému poučení jeho adresát skutečně porozuměl a v případě pochybností o tom, zda účastník výzvu k doplnění podání, resp. ve výzvě uvedené skutečnosti, správně pochopil, by měl soud před vyvozením zákonných důsledků z nerespektování výzvy přistoupit k zopakování poučení, resp. k jeho upřesnění.

V usnesení rovněž musí být uvedeno poučení o důsledcích, které nastanou, pokud účastník výzvě nevyhoví a podání odpovídajícím způsobem nedoplní nebo neopraví. Z poučení o tom, jaké jsou následky neodstranění vad podání, musí být bez dalšího zřejmé rovněž to, která z alternativ dalšího postupu soudu se uplatní, tj. zda soud usnesením podání odmítne, nebo zda k vadnému podání nebude přihlížet.²⁵⁵ Výzva soudu musí obsahovat rovněž určení přiměřené lhůty, ve které mají být vady podání odstraněny.

²⁵² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. února 2006, sp. zn. 20 Cdo 1574/2005.

²⁵³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. července 2003, sp. zn. 29 Odo 215/2003.

²⁵⁴ Srov. usnesení Městského soudu v Praze ze dne 20. dubna 2001, sp. zn. 16 Co 167/2001.

²⁵⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. července 2003, sp. zn. 29 Odo 215/2003.

Jedná se o lhůtu soudcovskou, která může být na žádost účastníka prodloužena.²⁵⁶ Účastník je povinen vytykané vady v této lhůtě odstranit, avšak ani marné uplynutí této lhůty neznamena, že by účastník nemohl vytknuté vady odstranit později. K opravě vadného podání může dojít až do doby, než soud z neodstranění vytykaných vad vyvodí zákonem předvídané následky.²⁵⁷ Pokud by usnesení soudu neobsahovalo určení lhůty, ve které mají být vytykané nedostatky odstraněny, pak by se jednalo o poučení vadné a soud by nemohl z nerespektování výzvy k opravě vyvodit zákonem předvídané důsledky dle ust. § 43 odst. 2 o.s.ř.²⁵⁸

Proti usnesení soudu, kterým byl účastník vyzván, aby doplnil nebo opravil vadné podání, není odvolání přípustné.²⁵⁹ Případné pochybení soudu při aplikaci ust. § 43 odst. 1 o.s.ř. je možné namítat až v případě, že soud přistoupí k aplikaci některého z opatření podle ust. § 43 odst. 2 o.s.ř.

Pokud nejsou přes řádnou výzvu a poučení soudu vady podání odstraněny, musí soud posoudit, zda je možné v řízení i přes tento nedostatek pokračovat či nikoliv. Pokud pokračování v řízení není možné, pak je v souladu s ust. § 43 odst. 2 o.s.ř. povinen podání, kterým se zahajuje řízení (např. žalobu, odvolání, návrh na nařízení výkonu rozhodnutí) odmítnout. Odmítnutí podání musí mít opět formu usnesení, proti kterému však již odvolání přípustné je. Skutečnost, zda zde existovaly takové vady podání, jejichž neodstranění v soudem stanovené lhůtě odůvodňovalo odmítnutí takového podání, je tedy možné přezkoumat v rámci odvolacího řízení. Pravomocné usnesení o odmítnutí podání nepředstavuje překážku věci rozhodnuté, tudíž účastník je oprávněn uplatnit svůj nárok podáním novým. Je však možné, že v mezidobí, tj. od zahájení řízení na základě původního vadného podání do okamžiku vydání usnesení soudu o odmítnutí

²⁵⁶ Pokud by soud nerozhodl o žádosti žalobce o prodloužení lhůty k opravě či doplnění žaloby a žalobu pro její vady odmítl, pak by se zpravidla jednalo o vadu řízení, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci. Odvolací by mohl usnesení soudu o odmítnutí žaloby potvrdit pouze v případě, že by sám shledal žádost o prodloužení lhůty neoprávněnou, nebo pokud by dospěl k závěru, že této žádosti soud prvního stupně fakticky (tj. oddálením vyvození zákonem předpokládaných důsledků) vyhověl (viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. července 2006, sp. zn. 20 Cdo 1308/2006).

²⁵⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. února 2001, sp. zn. 20 Cdo 738/99.

²⁵⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. října 1998, sp. zn. 21 Cdo 60/98.

²⁵⁹ Ust. § 202 odst. 1 písm. b) o.s.ř.

vadného podání došlo k uplynutí promlčecí lhůty. Tyto případy se v praxi vyskytují a je třeba, aby soud v takových případech při plnění své poučovací povinnosti při odstraňování vad podání postupoval obzvláště pečlivě a obezřetně. Domnívám se, že v případě, kdy účastník není v řízení právně zastoupen a na danou výzvu reaguje, avšak vady podání přesto neodstraní, měl by soud zkoumat, zda poskytnutému poučení jeho adresát skutečně porozuměl. V případě pochybností o tom, zda žalobce obsahu a smyslu výzvy porozuměl, by měl soud před odmítnutím návrhu, které může mít pro žalobce negativní důsledky, přistoupit k zopakování poučení, resp. k jeho upřesnění. I když občanský soudní řád takovou povinnost soudům výslovně nestanoví, je třeba takové jednání považovat za souladné s materiálním způsobem vedení sporu a naplňující právo na spravedlivý proces.

V této souvislosti je zajímavá situace, kdy účastník po výzvě soudu k opravě vad podání dle ust. § 43 odst. 1 o.s.ř. požádá o ustanovení zástupce dle ust. § 30 o.s.ř. V takovém případě zásadně platí, že soud musí nejprve rozhodnout o žádosti o ustanovení zástupce a teprve poté by mohl přistoupit k vyvození zákonem předvídaných důsledků dle ust. § 43 odst. 2 o.s.ř. Pokud by totiž soud odmítl příslušný návrh, např. žalobu pro neodstranění nedostatků žaloby, aniž by rozhodl o žádosti žalobce o ustanovení zástupce, zatížil by řízení vadou, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci.²⁶⁰ Za vadu řízení by se takový postup soudu nepovažoval jedině v případě, že by bylo z podání účastníka na první pohled zřejmé, že jde z jeho strany o svévolné nebo zřejmě bezúspěšné uplatňování či bránění práva.²⁶¹

Jistou zvláštností se při aplikaci ust. § 43 odst. 2 o.s.ř. vyznačují též situace, kdy je předmětem žaloby více samostatných nároků (např. nárok na zaplacení ceny díla a nárok na zaplacení smluvní pokuty), z nichž pouze některé jsou zatíženy vadou bránící dalšímu pokračování v řízení. V takovém případě nemůže soud odmítnout žalobu

²⁶⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. února 2004, sp. zn. 25 Cdo 63/2004.

²⁶¹ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. května 2005, sp. zn. 25 Cdo 218/2005.

v celém rozsahu, nýbrž pouze ohledně toho ze samostatných nároků, jehož se vada, brání dalšímu pokračování v řízení, týká.²⁶²

V případě, že ani přes výzvu soudu nedojde k odstranění vady jiného podání, než kterým se zahajuje řízení, pak k takovému podání soud nepřihlíží, a to do doby, než bude podání řádně doplněno nebo opraveno. Příkladem takového podání může být písemně vznesená námitka podjatosti, která byla vznesena obecně proti všem soudcům soudu příslušného k rozhodování předmětného sporu.²⁶³ Jelikož takto formulovaná námitka nesplňuje zákonem stanovené náležitosti,²⁶⁴ měl by soud účastníka vyzvat k jejímu doplnění a pokud tak účastník v soudem stanovené lhůtě neučiní, neměl by soud k takto uplatněné námitce přihlížet.

Závěrem je třeba zmínit, jaké důsledky má oprava podání provedená účastníkem v návaznosti na výzvu soudu podle ust. § 43 odst. 1 o.s.ř. Pokud účastník v souladu s výzvou soudu opraví své podání, kterým se zahajuje řízení, pak se na toto podání pohlíží, jako kdyby bylo od počátku bezvadné. V této souvislosti lze poukázat na rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. září 2002, sp. zn. 21 Cdo 1440/2001, podle kterého hmotněprávní i procesněprávní účinky nesprávné nebo neúplné žaloby, jejíž vady byly dodatečně odstraněny, působí již od jejího podání. Z tohoto důvodu rovněž nelze podání, jímž žalobce na základě výzvy soudu odstraňuje vady svého žalobního

²⁶² Srov. usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 30. ledna 1997, sp. zn. 1 Cmo 744/96, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. září 2002, sp. zn. 29 Odo 421/2002.

²⁶³ V této souvislosti je třeba uvést, že v určitých případech může skutečně dojít k tomu, že budou z rozhodování vyloučeni všichni soudci daného soudu. Tak by tomu bylo např. za situace, pokud by se daný soudní spor týkal osoby jednoho ze soudců, který na daném soudě pracuje, resp. pokud by jeden ze soudců působících na daném soudě měl v řízení vystupovat jako jeden z účastníků.

²⁶⁴ Námitka podjatosti soudce musí kromě obecných náležitostí ve smyslu § 42 odst. 4 o. s. ř. obsahovat tvrzení, proti kterému soudci námitka směřuje, v čem je spatřován důvod pochybnosti o jeho nepodjatosti, popřípadě kdy se o tomto důvodu dozvěděl, a jakými důkazy jej může prokázat (viz např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. července 1999, sp. zn. 2 Cdon 828/96). Z toho, že účastník je povinen v námitce podjatosti označit konkrétního soudce, jehož podjatost namítá, a uvést, v čem spatřuje důvod jeho podjatosti, vyplývá, že nelze jen paušálně a neadresně namítat, že jsou vyloučeni „všichni soudci“ určitého soudu (viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. března 2011, sp. zn. 4 Nd 70/2011).

návruhu, považovat za změnu žaloby, neboť ke změně žaloby může dojít pouze za situace, kdy podaná žaloba je bez vad, které by bránily jejímu projednání.²⁶⁵

4.1.6 Poučovací povinnost soudu vztahující se ke koncentraci řízení a problematice právních fikcí

V původní koncepci o.s.ř. bylo občanské soudní řízení zcela ovládáno zásadou jednotnosti řízení, tj. řízení tvořilo od svého zahájení do vydání konečného rozhodnutí jeden celek, ve kterém nebylo závazným způsobem stanoveno pořadí jednotlivých procesních úkonů. Účastníci řízení mohli svá tvrzení uplatňovat kdykoliv v průběhu řízení a stejně tak kdykoliv mohli navrhnout provedení nových důkazů. Tato procesní volnost daná účastníkům vedla k tomu, že si někteří účastníci a zejména advokáti v rámci procesní taktiky schovávali rozhodující tvrzení a důkazy „*na později*“ a uplatňovali je např. až v průběhu odvolacího řízení. Tato stále se rozšiřující praxe vedla k tomu, že se délka řízení neúměrně prodlužovala a docházelo k navýšení zátěže soudů, které byly nuceny přihlížet k nově uplatněným tvrzením a důkazům a v jejich důsledku měnit svá dřívější rozhodnutí.

Jisté prvky koncentrace občanského soudního řízení byly do platného právního řádu zavedeny již od roku 2001 v souvislosti s účinností tzv. velké novely občanského soudního řádu,²⁶⁶ která zavedla princip neúplně apelace, tj. že veškeré rozhodující skutečnosti a důkazy musí být účastníky uplatněny zásadně před soudem prvního stupně, neboť v odvolacím řízení nemůže být, až na stanovené výjimky, k novým tvrzením a důkazním návrhům přihlíženo. O skutečně koncentrovaném občanském soudním řízení však můžeme hovořit až od poloviny roku 2009, kdy nabyla účinnosti tzv. souhrnná novela občanského soudního řádu,²⁶⁷ která přinesla systém zákonné koncentrace řízení po skončení přípravného jednání, nebo po skončení prvního jednání ve věci. Není třeba zvláště zdůrazňovat, že koncentrace řízení se z povahy věci uplatní

²⁶⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2004, sp. zn. 32 Odo 1171/2003.

²⁶⁶ Tj. zákona č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

²⁶⁷ Tj. zákon č. 7/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

pouze ve sporném řízení, zatímco řízení nesporné je i nadále ovládáno zásadou jednotnosti řízení.

Koncentrace řízení je v občanském soudním řádu uplatněna dvojím způsobem. Ve věcech, ve kterých se konalo přípravné jednání,²⁶⁸ nastává koncentrace zásadně ke skončení přípravného jednání, popř. k poslednímu dni lhůty, která byla účastníkovi při tomto jednání soudem k doplnění skutkových tvrzení a důkazních návrhů poskytnuta. Maximální délka této lhůty je ze zákona omezena na 30 dnů. V ostatních případech, tedy pokud se ve věci nekonalo přípravné jednání, nastává koncentrace řízení zásadně ke skončení prvního jednání ve věci, popř. k poslednímu dni lhůty, který byla účastníkovi při tomto jednání soudem k doplnění skutkových tvrzení a důkazních návrhů poskytnuta. Na rozdíl od přípravného jednání není soud při stanovení této lhůty vázán žádnou maximální délkou. Skutečnost, že nastala koncentrace řízení, má za následek, že účastník nemůže uplatňovat žádné nové skutečnosti a důkazy, pokud se nejedná o některou ze zákonem stanovených výjimek. Těmito výjimkami jsou: skutečnosti nebo důkazy, jimiž má být zpochybněna věrohodnost dříve provedených důkazů, nové skutečnosti, které nastaly, nebo důkazy, které se objevily až poté, co došlo ke koncentraci řízení a které účastník nemohl bez své viny včas uvést a nakonec skutečnosti a důkazy, které účastníci uvedli na základě poučení dle ust. § 118a odst. 2 o.s.ř. K ostatním skutečnostem a důkazům uplatněným poté, co nastaly účinky koncentrace řízení, nesmí soud přihlížet.

Jelikož koncentrace řízení má závažné důsledky, je zapotřebí, aby byli účastníci řízení o tom, kdy ke koncentraci dochází a jaké důsledky jsou s ní spojeny, náležitě poučeni. Za tím účelem je v souvislosti s přípravným jednáním upravena v ust. § 114c odst. 5 o.s.ř. speciální poučovací povinnost soudu. V souladu s tímto ustanovením je soud povinen před skončením přípravného jednání přítomné účastníky poučit o tom, že ke skutečnostem neuvedeným nebo důkazům neoznačeným do skončení přípravného

²⁶⁸ Přípravné jednání je tzv. jiným soudním rokem a jedná se o předepsaný způsob přípravy jednání vždy, pokud k přípravě jednání nebyl dostatečný postup dle ust. § 114a odst. 2 o.s.ř. (zejména výzva žalovanému k vyjádření), nebo jestliže soud nevyužil tzv. kvalifikovanou výzvu dle ust. § 114b o.s.ř. Pokud nejde o některý z těchto případů, je soud zásadně povinen přípravné jednání nařídit, pokud nejde o věc, v níž se příprava jednání jeví s ohledem na okolnosti případu neúčelnou (ust. § 114 c odst. 1 o.s.ř.).

jednání (popř. na žádost účastníka do uplynutí dodatečně soudem stanovené lhůty v délce max. 30 dnů od skončení přípravného jednání) bude moci být přihlédnuto pouze za podmínek uvedených v ust. § 118b odst. 1 o.s.ř. Při poskytnutí tohoto poučení se však nemůže soud spokojit pouze s tím, že přítomným účastníkům odcituje příslušná ustanovení o.s.ř., aniž by jim nastínil jejich obsah. Nezastoupený účastník řízení pravděpodobně nebude mít ponětí o tom, jaké jsou podmínky pro uvádění nových tvrzení a uplatňování nových důkazů dle ust. § 118b odst. 1 o.s.ř. Soud by měl proto při poskytnutí poučení uvést, že po skončení přípravného jednání budou moci být účastníky řízení uváděny pouze takové skutečnosti nebo důkazy směřující ke zpochybnění věrohodnosti dříve provedených důkazů, nebo skutečnosti, které nastaly, či důkazy, které se objevily až dodatečně po skončení přípravného jednání a které účastník nemohl bez své viny včas uvést. Domnívám se, že není nezbytně nutné, aby obsahem poučení v této fázi bylo rovněž ustanovení o možnosti uvádět nové skutečnosti a důkazy, pokud by k tomu byli účastníci soudem dle ust. § 118a odst. 2 o.s.ř. vyzváni, neboť dojde-li v řízení k této situaci, budou účastníci řízení na toto své právo (a povinnost) dostatečným způsobem upozorněni (k tomu blíže viz níže v kapitole 4.2 této práce). Ačkoliv zákon výslovně ukládá soudu povinnost poučit účastníka o koncentraci řízení až před skončením přípravného řízení, judikatura dovodila, že tato povinnost s ohledem na ust. § 5 o.s.ř. stíhá soud též již při nařízení přípravného jednání.²⁶⁹ Má-li totiž účastník řízení dostát své povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní při přípravném jednání, pak je zapotřebí, aby si byl předem vědom toho, co se od něj na přípravném jednání očekává a skutečnosti, že ke skončení přípravného jednání nastává koncentrace řízení.²⁷⁰ Z tohoto důvodu je zapotřebí, aby o těchto skutečnostech byl účastník řízení poučen již v předvolání k přípravnému jednání. Jen tak je účastníkovi řízení umožněno, aby se na přípravné řízení odpovídajícím způsobem připravil.

V souvislosti s koncentrací řízení je třeba zmínit ust. § 118b o.s.ř., které je základním ustanovením občanského soudního řádu týkajícím se koncentrace řízení. Právě toto ustanovení totiž stanoví okamžik, ke kterému je řízení koncentrováno. Pokud se ve věci

²⁶⁹ Viz např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 4. září 2013, sp. zn. 31 Cdo 4616/2010, nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. října 2013, sp. zn. 33 Cdo 2026/2012.

²⁷⁰ DRÁPAL op. cit., s. 802.

konalo přípravné jednání, nastává koncentrace k okamžiku jeho skončení, popřípadě uplynutím dodatečně vyžádané a poskytnuté lhůty. Nekonalo-li se ve věci přípravné jednání, pak nastává koncentrace řízení ke skončení prvního jednání, popřípadě uplynutím dodatečně vyžádané a poskytnuté lhůty. Zatímco před skončením přípravného jednání je soud povinen účastníky o koncentraci poučit, v souvislosti s prvním jednáním ve věci zákon takovou povinnost soudu výslovně nestanoví. Avšak obdobně jako v případě předvolání k přípravnému jednání i zde judikatura dovodila, že s ohledem na ust. § 5 o.s.ř. je zapotřebí, aby byl účastník o koncentraci řízení poučen, a to jak při předvolání k prvnímu jednání ve věci, tak před jeho skončením.²⁷¹ První jednání ve věci je totiž z hlediska koncentrace významným časovým milníkem ve sporném řízení, a je proto zapotřebí, aby byli účastníci o důsledcích koncentrace řádně a včas informováni a měli příležitost se náležitým způsobem na toto jednání připravit. Obdobně je třeba na následky koncentrace upozornit před skončením prvního jednání ve věci, aby měl účastník příležitost svá tvrzení a důkazní návrhy dodatečně doplnit.

Je třeba si položit otázku, jaké důsledky bude mít pochybení soudu, když o koncentraci řízení účastníka řádným způsobem nepoučí. Tuto situaci řeší ust. § 118b odst. 3 o.s.ř. ve prospěch nepoučených účastníků řízení. Dokud totiž nejsou účastníci řízení o koncentraci řízení ze strany soudu řádně poučeni, není možné vůči nim účinky koncentrace řízení uplatňovat a soud je povinen přihlížet ke všem tvrzením a důkazům, byť byly uplatněny v době, kdy řízení bylo podle zákona již zkoncentrováno.²⁷² Ačkoliv ust. § 118b odst. 3 o.s.ř. výslovně upravuje pouze důsledky nepoučení v některých případech, bylo v této souvislosti Nejvyšším soudem dovozeno, že „*v zájmu zamezení neodůvodněných rozdílů ve výkonu poučovací povinnosti soudu v jednotlivých případech, v nichž dochází k tzv. koncentraci řízení podle § 118b odst. 1 a 2 o. s. ř., musí se poučení o tzv. koncentraci řízení a o jejích účincích vždy dostat účastníkům jak předem (v předvolání k přípravnému jednání, k jednání nebo k dalšímu jednání), neboť účastníkům je třeba dát s potřebným předstihem vědět o tom, do kdy mohou v řízení splnit svou povinnost tvrzení a důkazní povinnost, aby se i z tohoto hlediska mohli na*

²⁷¹ Viz např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 4. září 2013, sp. zn. 31 Cdo 4616/2010, nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. října 2013, sp. zn. 33 Cdo 2026/2012.

²⁷² DRÁPAL op. cit., s. 842.

*jednání připravit, tak také při samotném úkonu (roku) soudu (při přípravném jednání, při jednání nebo při dalším jednání), jehož skončením tzv. koncentrace řízení nastane, neboť je (v zájmu právní jistoty a dalšího "předvídatelného" postupu řízení) nezbytné, aby účastníci vždy - i s přihlédnutím k tomu, že doba, kdy nastane koncentrace řízení nemusí být vždy snadno stanovitelná - bez pochybností věděli o tom, že řízení bude zkoncentrováno a kdy k tomu dojde, a aby tomu mohli přizpůsobit svůj další postup v řízení.*²⁷³ Nejvyšší soud v této souvislosti výslovně uvedl, že „... koncentrace řízení proto nenastává nejen - jak se uvádí v § 118b odst. 3 o. s. ř. - tehdy, jestliže účastníci nebyli poučeni v případech uvedených v § 118b odst. 2 části věty za středníkem a § 114c odst. 5 o. s. ř., ale vždy, jestliže účastníci nebyli o tzv. koncentraci řízení a o jejích účincích poučeni jednak v předvolání k přípravnému jednání, k jednání nebo k dalšímu jednání, jednak před skončením přípravného jednání, jednání nebo dalšího jednání, má-li v této době nastat tzv. koncentrace řízení.“²⁷⁴ Toto rozhodnutí Nejvyššího soudu, byť poměrně nedávné, je dle mého názoru správné, neboť není možné z nedůslednosti zákonodárce vyvozovat negativní důsledky pro účastníky řízení. Zásada koncentrace řízení je pro občanské soudní řízení klíčová, avšak její důsledky jsou natolik závažné, že bez odpovídajícího poučení nemohou jít její důsledky k tíži práv účastníků řízení.

Poněkud nadbytečně může být v současné době vnímána poučovací povinnost soudu upravená v ust. § 119a odst. 1 o.s.ř. Podle tohoto ustanovení je předseda senátu povinen účastníky přítomné na jednání poučit o principu neúplné apelace, tedy, že všechny rozhodné skutečnosti musí být uvedeny a k nim odpovídající důkazy navrženy dříve, než soud prvního stupně vyhlásí rozhodnutí ve věci, neboť později uplatněné skutečnosti a důkazy mohou být odvolacím důvodem pouze výjimečně za splnění podmínek uvedených v ust. § 205a o.s.ř. Jelikož však ke koncentraci řízení dochází zásadně již v dřívější fázi soudního řízení (zpravidla se skončením přípravného jednání nebo prvního jednání ve věci), nalezne toto ustanovení své faktické uplatnění pouze v případech, kdy v dosavadním průběhu řízení nebyli účastníci řízení ze strany soudu o koncentraci řízení a o jejích účincích poučeni řádně poučeni. Jedná se navíc o poučení, které soud poskytuje přítomným účastníkům při jednání. Pokud se tedy účastník jednání

²⁷³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. října 2013, sp. zn. 33 Cdo 2026/2012.

²⁷⁴ Tamtéž.

nezúčastnil, pak svou neúčastí znemožnil, aby se mu příslušného poučení dostalo, a v pozdějších fázích řízení se nemůže dovolávat toho, že nebyl o koncentraci řízení, která nastala vyhlášením rozhodnutí soudem prvního stupně, poučen. Jelikož se jedná o poučení poskytované soudem při jednání, musí být skutečnost, že byli přítomní účastníci poučení, a obsah poskytnutého poučení zaznamenány v protokolu o příslušném soudním jednání. V těchto případech dochází ze strany soudu zpravidla k ryze formálnímu poučení, kdy je soudem před skončením jednání odrecitováno znění ust. § 119a odst. 1 o.s.ř. Domnívám se, že takto může soud postupovat pouze v případě, že jsou účastníci v řízení právně zastoupeni. Pokud je však na jednání přítomen nezastoupený účastník, mělo by být poučení soudu podrobnější, neboť takový účastník zpravidla nebude seznámen s výjimkami ze systému neúplné apelace obsaženými v ust. § 205a o.s.ř. Soud by proto měl účastníkovi stručně vyložit, za jakých okolností mohou být nové skutečnosti a důkazy v odvolacím řízení využity. Z protokolu by rovněž mělo vyplývat, jakým způsobem účastníci na poučení reagovali. Pokud by však účastníci přítomní na jednání nebyli před jeho skončením poučení podle ust. § 119a odst. 1 o.s.ř., pak by toto pochybení soudu mělo za následek, že by nepoučený účastník mohl při podání odvolání jako odvolací důvod uplatnit nové skutečnosti a nové důkazy ve smyslu ust. § 205a písm. e) o.s.ř. V takovém případě by se koncentrace řízení neuplatnila a odvolací řízení by probíhalo podle pravidel úplné apelace, neboť i ostatní účastníci by s ohledem na ust. § 211a o.s.ř. mohli u odvolacího soudu namítat skutečnosti nebo důkazy, které nebyly uplatněny před soudem prvního stupně.²⁷⁵

Občanské soudní řízení je postupně čím dál více formalizováno, a ačkoliv je i nadále jeho cílem dospět pokud možno k pravdivému poznání, které je základem pro spravedlivé rozhodnutí,²⁷⁶ postupně se v něm uplatňují některé instituty, které mají za cíl řízení urychlit a zabránit záměrným průtahům ze strany účastníků řízení a které jsou projevem principu formální pravdy. Na základě těchto institutů se při splnění předem stanovených podmínek považuje určitý skutkový stav za pravdivý, a to bez ohledu na to, zda je či není v souladu s objektivní skutečností. Soud pak neprovádí dokazování a

²⁷⁵ DRÁPAL op. cit., s. 1643.

²⁷⁶ WINTEROVÁ, Alena. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6. aktualiz. vyd. Praha: Linde, 2011. s. 82.

rozhodne na základě takto (formálně) zjištěného skutkového stavu.²⁷⁷ Právě v těchto případech nabývá problematika poučovací povinnosti soudu na důležitosti, neboť užití těchto fikcí může mít neodstranitelné důsledky do právní sféry příslušného účastníka řízení.

Některé z těchto institutů se projeví v užití tzv. rozsudku pro uznání, který může být vydán v případě, že žalovaný v průběhu soudního řízení nárok nebo základ nároku, který je proti němu žalobou uplatňován, zcela nebo zčásti uzná.²⁷⁸ Ne vždy však může vést uznání nároku ze strany žalovaného k vydání rozsudku pro uznání. Rozsudek pro uznání je možno vydat pouze ve věcech, ve kterých je možné uzavřít a schválit smír.²⁷⁹ V určitých případech dokonce není k vydání rozsudku pro uznání nutný výslovný projev vůle žalovaného, kterým žalobou uplatněný nárok uzná. Zákon totiž v určitých případech sankcionuje chování žalovaného, resp. jeho nečinnost, právní fikcí, podle níž se má za to, že nárok, který je proti němu žalobou uplatňován, uznává. Právě v těchto případech dochází k ovlivnění občanského soudního řízení principem formální pravdy, neboť soud nezjišťuje, zda jsou tvrzení obsažená v žalobě pravdivá, nýbrž vychází z toho, že žalovaný nárok uznává, tudíž že se tvrzení žalobce musí zakládat na pravdě.

Prvním z institutů, na základě kterého může dojít k vydání rozsudku pro uznání, je institut tzv. kvalifikované výzvy dle ust. § 114b o.s.ř. Tento institut slouží soudu v určitých případech²⁸⁰ k přípravě jednání a může být užit namísto klasické výzvy žalovaného k vyjádření dle ust. § 114a odst. 2 písm. a) o.s.ř., popř. pokud žalovaný na tuto výzvu soudu nijak nereagoval. Kvalifikovaná výzva je procesním institutem, který pod hrozbou fikce uznání donucuje žalovaného, aby se k žalobou uplatněnému nároku včas vyjádřil,²⁸¹ uvedl na svoji obranu rozhodující skutečnosti a předložil, popř. navrhl

²⁷⁷ WINTEROVÁ op. cit., s. 81.

²⁷⁸ Ust. § 153a odst. 1 o.s.ř.

²⁷⁹ K podmínkám uzavření smíru ust. § 99 odst. 1 a 2 o.s.ř.

²⁸⁰ K užití této výzvy může soud přistoupit pouze, pokud to vyžaduje povaha věci nebo okolnosti případu, popř. bylo-li o věci rozhodnuto platebním rozkazem (též elektronickým nebo evropským platebním rozkazem) a pokud se nejedná o věc, v níž by nebylo možné uzavřít soudní smír.

²⁸¹ K vyjádření musí být žalovanému poskytnuta lhůta, která nesmí být kratší než 30 dnů od doručení výzvy.

důkazy k prokázání svých tvrzení. Kvalifikovanou výzvu však nemůže soud užít kdykoliv v průběhu jednání, nýbrž právě jen v souvislosti s přípravou jednání, tj. před konáním přípravného jednání nebo před prvním jednáním ve věci. Kvalifikovaná výzva musí mít formu usnesení (proti kterému však není odvolání přípustné)²⁸² a musí být žalovanému doručena do vlastních rukou. Náhradní doručení je v tomto případě zásadně vyloučeno.²⁸³ Nejpozději s výzvou musí být žalovanému pochopitelně doručena též žaloba, k níž se má vyjádřit, a to včetně všech jejích případných změn. Nezbytnou podmínkou pro vyvození zákonem stanovených důsledků z nečinnosti žalovaného je, že byl žalovaný o důsledcích své nečinnosti řádně poučen. Jedná se tedy o speciální poučovací povinnost soudu, která je upravena v ust. § 114b odst. 5 o.s.ř. Toto poučení musí být obsaženo v usnesení, jímž byl vyzván k vyjádření, a jeho obsahem musí být nejen upozornění na to, že pokud se bez vážného důvodu na výzvu soudu včas nevyjádří (a ani ve stanovené lhůtě soudu nesdělí, jaký vážný důvod mu v tom brání), bude se mít za to, že nárok, který je proti němu žalobou uplatňován, uznává, ale též informace, že v důsledku této fikce uznání může být vydán rozsudek pro uznání. Toto poučení však soudům zpravidla nečiní problémy, neboť je součástí příslušného vzoru dle tzv. vzorů občanského soudního řádu.²⁸⁴ Pokud by přesto z nějakého důvodu nastala situace, že by žalovaný nebyl soudem o důsledcích spojených s nereagováním na usnesení, jehož obsahem byla tzv. kvalifikovaná výzva, řádně poučen, pak by tato skutečnost byla způsobitelným odvolacím důvodem ve smyslu ust. § 205b o.s.ř., neboť v takovém případě by nebyly splněny předpoklady pro vydání rozsudku pro uznání.

K vydání rozsudku pro uznání může dojít i v případě, že se žalovaný nedostaví k přípravnému jednání, ačkoliv mu bylo předvolání k tomuto jednání společně se žalobou řádně a včas doručeno.²⁸⁵ Pokud se žalovaný z přípravného jednání včas a z důležitého důvodu neomluví, má nedostavení se k přípravnému jednání za následek uplatnění fikce, že nárok, který je proti němu žalobou uplatňován, žalovaný uznal.

²⁸² Ust. § 202 odst. 1 písm. h) o.s.ř.

²⁸³ To neplatí, pokud se žalovanému doručuje prostřednictvím veřejné datové sítě do datové schránky.

²⁸⁴ Jedná se o Sdělení Ministerstva spravedlnosti ze dne 31.1.2014, č.j. 1/2014-OD-ORG., o vydání vzorů „tr.ř., o.s.ř., z.ř.s., k.ř., d.ř.“, doporučených pro použití v trestním a v občanském soudním řízení.

²⁸⁵ Předvolání k přípravnému jednání musí být žalovanému doručeno nejméně 20 dnů předem (ust. § 114c odst. 6 o.s.ř.).

Jelikož má tato fikce významný dopad na právní postavení žalovaného, musí být žalovaný o důsledcích své neomluvené účasti u přípravného jednání řádně poučen. Tato speciální poučovací povinnost soudu je upravena v ust. § 114c odst. 6 o.s.ř. Poučení musí být obsaženo v předvolání k přípravnému jednání, přičemž v tomto případě nestačí skutečnost, že je poučovací povinnost splněna ve vztahu k zástupci účastníka, nýbrž poučení musí být adresováno též zastoupenému účastníkovi. Zákon to sice výslovně nestanoví, avšak z ust. § 50b odst. 4 písm. a) o.s.ř. to nepřímou vyplývá, neboť předvolání k přípravnému jednání musí být dle doručeno též zastoupenému účastníkovi řízení. Pokud soud tuto poučovací povinnost nesplní, pak nemůže z neúčasti žalovaného vyvodit fikci uznání žalobou uplatněného nároku. Kdyby soud přesto vydal rozsudek pro uznání, pak by žalovaný mohl tento rozsudek napadnout odvoláním. V tomto případě by totiž byl dán odvolací důvod ve smyslu ust. § 205b o.s.ř., neboť nebyly splněny předpoklady pro vydání rozsudku pro uznání.

Obdobně jako žalovaný musí být i žalobce v předvolání poučen o důsledcích, které by mělo jeho nedostavení se k přípravnému řízení, na které byl řádně předvolán. Tímto důsledkem je v případě zastavení řízení. Tato speciální poučovací povinnost soudu je upravena v ust. § 114c odst. 7 o.s.ř., a pokud jde o formu a způsob poskytnutí poučení, lze odkázat na to, co bylo uvedeno v předchozím odstavci o poučení žalovaného. Obdobně, pokud jde o důsledky pochybení soudu při aplikaci uvedené poučovací povinnosti, pak platí, že při nesplnění poučovací povinnosti ze strany soudu není možné řízení pro neomluvenou účast žalobce na přípravném jednání zastavit. Pokud by soud přesto řízení zastavil, mohl by žalobce proti usnesení, jímž bylo řízení zastaveno, podat odvolání, ve kterém by namítl skutečnost, že nebyly splněny předpoklady pro zastavení řízení. Toto pochybení soudu totiž představuje vadu, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci (tj. jde o odvolací důvod ve smyslu ust. § 205 odst. 1 písm. c) o.s.ř.).

Dalším institutem, jehož prostřednictvím se v občanském soudním řízení uplatňuje princip formální pravdy, je rozsudek pro zmeškání dle ust. § 153b o.s.ř. Rozsudek pro zmeškání může být vydán na návrh žalobce, pokud se žalovaný bez důvodné a včasné omluvy nedostaví na první jednání ve věci. V takovém případě se totiž skutková tvrzení obsažená v žalobě považují za nesporná a na tomto základě může soud rozhodnout o

žalobě rozsudkem pro zmeškání. Skutečnost, že se žalobní tvrzení považují za nesporná, však není totožná s uznáním nároku ze strany žalovaného. Nespornost tvrzení znamená, že tato tvrzení není třeba prokazovat. Avšak pokud tato tvrzení nejsou způsobilá k přiznání žalobou uplatněného nároku, pak nemůže být vydán rozsudek pro zmeškání, byť by jinak všechny další předpoklady pro jeho vydání byly splněny. Může tomu tak být zejména v případě, že tvrzení obsažená v žalobě budou neúplná, tj. nebude možné na jejich základě ve věci rozhodnout. V takovém případě je soud povinen žalobce poučit podle ust. § 118a odst. 1 o.s.ř. o potřebě doplnit všechny rozhodné skutečnosti (k této poučovací povinnosti blíže viz níže v kapitole 4.2 této práce). I zde platí, že se tento institut uplatní pouze ve věcech, ve kterých je možné uzavřít a schválit soudní smír²⁸⁶ a že žalovaný musí být na důsledky své nečinnosti předem upozorněn. Za tím účelem je v ust. § 153b odst. 1 o.s.ř. upravena speciální poučovací povinnost soudu. Obsahem tohoto poučení musí být upozornění, že pokud se žalovaný z prvního jednání řádně a však neomluví a nedostaví se k němu, pak se tvrzení obsažená v žalobě budou považovat za nesporná a na tomto základě může být ve věci rozhodnuto rozsudkem pro zmeškání. Rovněž toto poučení nečiní soudům zpravidla žádné potíže, neboť je součástí příslušného vzoru předvolání dle tzv. vzorů občanského soudního řádu.²⁸⁷ Pokud by nastala situace, že by žalovaný nebyl o důsledcích zmeškání prvního jednání ve věci soudem poučen, byla by tato skutečnost způsobilým odvolacím důvodem ve smyslu ust. § 205b o.s.ř., neboť v takovém případě nebyly splněny předpoklady pro vydání rozsudku pro zmeškání.

4.1.7 Poučovací povinnost soudu v řízení o výkonu rozhodnutí a při exekuci

Řízení o výkonu rozhodnutí se zásadně řídí pravidly pro řízení sporné, není-li v konkrétním případě stanoveno jinak. Obdobně to platí též pro exekuční řízení, a to s ohledem na subsidiaritu občanského soudního řádu ve vztahu k exekučnímu řádu.²⁸⁸

²⁸⁶ Oproti rozsudku pro uznání nemůže být rozsudek pro zmeškání vydán v případě, pokud by na jeho základě mělo dojít ke vzniku, změně nebo zrušení právního poměru mezi účastníky (tj. pokud by se jednalo o konstitutivní rozsudek).

²⁸⁷ Jedná se o Sdělení Ministerstva spravedlnosti ze dne 31.1.2014, č.j. 1/2014-OD-ORG., o vydání vzorů „tr.ř., o.s.ř., z.ř.s., k.ř., d.ř.“, doporučených pro použití v trestním a v občanském soudním řízení.

²⁸⁸ Ust. § 52 odst. 1 exekučního řádu.

S ohledem na tuto skutečnost budu svůj výklad věnovat zejména řízení o výkonu rozhodnutí, a pokud jde o řízení exekuční, budou zmíněna pouze ta ustanovení, která jsou oproti občanskému soudnímu řádu speciální. Pokud bude řeč o poučovací povinnosti soudu, pak v případě exekučního řízení se analogicky jedná o poučovací povinnost soudního exekutora, který je pověřen vedením exekuce.

V řízení o výkonu rozhodnutí se poučovací povinnost soudu na rozdíl od řízení podle části třetí občanského soudního řádu vztahuje na všechna procesní práva a povinnosti. Základem pro poučovací povinnost soudu v řízení o výkonu rozhodnutí je ust. § 254 odst. 3 o.s.ř. Podle tohoto ustanovení poskytuje soud potřebná poučení nejen účastníkům řízení, ale všem osobám, kterých se výkon rozhodnutí týká (např. osobám, které uplatňují svá práva k věcem, právům a majetkovým hodnotám postiženým nařízením výkonu rozhodnutí, přihlašovatelům pohledávek při výkonu rozhodnutí prodejem nemovitosti nebo podniku apod.), a bez ohledu na to, zda účastníci řízení o výkon rozhodnutí jsou či nejsou zastoupeni advokátem. Pokud jde o aplikaci této obecné poučovací povinnosti, je možné poukázat na to, co bylo uvedeno výše k poučovací povinnosti soudu v rámci nalézacího řízení. Soud je tedy povinen poskytnout potřebná poučení v okamžiku, kdy se ukáže, že by některá osoba, které se výkon rozhodnutí týká, mohla utrpět na svých právech újmu a pokud je poučením soudu možné tuto újmu odvrátit.²⁸⁹ Poučení může být poskytnuto nejen při jednání, pokud se jednání koná, ale zejména též při provádění jednotlivých úkonů při výkonu rozhodnutí. Pokud např. oprávněný podá návrh na výkon rozhodnutí a opomene k návrhu připojit stejnopis titulu, opatřený potvrzením o jeho vykonatelnosti, pak je povinností soudu poučit oprávněného o skutečnosti, že je povinností oprávněného společně s návrhem na výkon rozhodnutí předložit stejnopis rozhodnutí, které má být podkladem pro výkon rozhodnutí, opatřený potvrzením o jeho vykonatelnosti.²⁹⁰

Exekuční řád obsahuje vlastní úpravu týkající se poučovací povinnosti při odstraňování vad návrhu na nařízení exekuce, a to v ust. § 39 odst. 1 a 2 exekučního řádu. Podle tohoto ustanovení je exekutor povinen vyzvat oprávněného, který podal

²⁸⁹ DRÁPAL op. cit., s. 2094.

²⁹⁰ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. března 2004, sp. zn. 20 Cdo 181/2003.

vadný návrh na nařízení exekuce (tj. neobsahuje-li návrh všechny stanovené náležitosti nebo je nesrozumitelný, anebo neurčitý), k opravě nebo doplnění, a to do 15 dnů ode dne, kdy mu byl takový návrh doručen. Exekutor je povinen oprávněného poučit, jak je třeba opravu nebo doplnění provést a stanovit mu k tomu přiměřenou lhůtu. Současně je exekutor povinen oprávněného poučit o tom, že nebudou-li vady návrhu ve stanovené lhůtě opraveny, pak bude návrh na nařízení exekuce odmítnut.

Pokud jde o poučovací povinnost soudu vůči povinnému, je jedna ze speciálních poučovacích povinností upravena v ust. § 254 odst. 4 o.s.ř. Zpravidla prvním úkonem soudu ve vztahu k povinnému je totiž usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí. Proti tomuto usnesení je pochopitelně přípustné odvolání, přičemž jediným způsobitelným odvolacím důvodem proti tomuto usnesení je, že nebyly splněny předpoklady pro nařízení výkonu rozhodnutí (tj. odvolací důvod ve smyslu ust. § 205 odst. 2 písm. a) o.s.ř.). Neuvede-li povinný v odvolání žádnou ze skutečností rozhodných pro nařízení výkonu rozhodnutí, pak bude jeho odvolání bez dalšího odmítnuto. S ohledem na tyto skutečnosti je nezbytné, aby byl povinný o těchto důsledcích předem poučen. Proto by mělo být součástí usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí vždy poučení o tom, že nebudou-li v odvolání uvedeny žádné skutečnosti rozhodné pro nařízení výkonu rozhodnutí, odvolací soud odvolání odmítne. Takto obecně formulované poučení by však nemohlo splnit svůj účel, pokud by soud v poučení rovněž neuvedl, jaké skutečnosti se pokládají za rozhodné pro nařízení výkonu rozhodnutí.²⁹¹ S ohledem na tuto speciální poučovací povinnost je vyloučeno, aby soud po podání odvolání povinného poučoval dle ust. § 43 odst. 1 a 209 o.s.ř. o vadě odvolání spočívající v absenci relevantních odvolacích důvodů. Pokud by však odvolání vykazovalo jiné vady, pak se tato ustanovení použijí a soud je povinen vyzvat povinného k jejich odstranění (např. pokud by vada spočívala v absenci podpisu povinného).

V odvolacím řízení v rámci řízení o výkonu rozhodnutí se neuplatňuje princip neúplné apelace ani koncentrace, tudíž účastníci řízení jsou oprávněni uvádět nové skutečnosti a důkazy.²⁹² Pro odvolací řízení v rámci řízení o výkonu rozhodnutí platí,

²⁹¹ DRÁPAL, op. cit., s. 2095.

²⁹² Ust. § 254 odst. 6 o.s.ř.

že projednávání odvolání a rozhodování o něm se řídí pravidly tzv. úplné apelace, což pro soud znamená povinnost provést i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu, než které byly účastníky navrhovány.²⁹³ To však neznamená, že by soud měl sám iniciativně vyhledávat skutečnosti a důkazy, kterých se žádný z účastníků nedovolal. V odvolacím řízení ve věcech výkonu rozhodnutí lze uvádět skutečnosti, které nebyly uplatněny před soudem prvního stupně, avšak odvolací soud k nim nemůže přihlížet, pokud se jich účastník v odvolání nedovolal.²⁹⁴ Pokud jde o důkazy, i zde platí, že je soud oprávněn provést jiné než účastníky navržené důkazy pouze v případě, že jsou potřebné ke zjištění skutkového stavu a vyplývají-li z obsahu spisu.

V exekučním řízení má účinky usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí až exekuční příkaz,²⁹⁵ proti kterému však není odvolání přípustné.^{296, 297} V podstatě jedinou procesní obranou povinného proti vydanému exekučnímu příkazu je podání návrhu na zastavení exekuce podle ust. § 55 exekučního řádu ve spojení s návrhem na odklad exekuce podle ust. § 54 exekučního řádu. Návrh na zastavení exekuce může povinný podat ve lhůtě 30 dnů od doručení výzvy ke splnění vymáhané povinnosti dle § 46 odst. 6 exekučního řádu. V takovém případě přiznává zákon návrhu povinného odkladný účinek.²⁹⁸ Později může povinný podat návrh na zastavení exekuce pouze do 15 dnů ode dne, kdy se dozvěděl o důvodu zastavení exekuce. Návrh na zastavení exekuce, který by byl podán opožděně, exekutor odmítne. Proti usnesení exekutora o odmítnutí návrhu na zastavení exekuce je přípustné odvolání. Je-li odvolání podáno, exekutor své usnesení o odmítnutí návrhu dalším usnesením zruší a věc postoupí k vyřízení exekučnímu soudu. Pokud by exekuční soud dospěl k závěru, že povinný svým, byť opožděným, návrhem na

²⁹³ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. března 2005, sp. zn. 20 Cdo 384/2004.

²⁹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. června 2005, sp. zn. 20 Cdo 2207/2004.

²⁹⁵ Ust. § 47 odst. 2 o.s.ř.

²⁹⁶ Ust. § 47 odst. 4 exekučního řádu.

²⁹⁷ Ještě před vydáním exekučního příkazu, nebo společně s ním je povinnému doručeno vyrozumění o zahájení exekuce, které však není rozhodnutím, tudíž ani proti němu nejsou přípustné žádné opravné prostředky (ust. § 44 odst. 1 o.s.ř.).

²⁹⁸ Odkladný účinek vyplývá z ust. § 47 odst. 2 písm. b) a § 52 odst. 3 písm. b) exekučního řádu, neboť exekuci lze podle vydaného exekučního příkazu provést až po právní moci usnesení, kterým bude rozhodnuto o návrhu povinného na zastavení exekuce podaném ve lhůtě dle § 46 odst. 6 exekučního řádu.

zastavení exekuce a k němu připojenými listinami zcela prokázal důvody pro zastavení exekuce, pak může exekuci dle § 55 odst. 5 exekučního řádu zastavit z úřední povinnosti. Skutečnost, že exekuční soud může rozhodnout o zastavení exekuce i bez návrhu však neznamená, že by soud či exekutor byli povinni shromažďovat a provádět důkazy k prokázání tvrzení obsažených v pozdě podaném návrhu na zastavení exekuce.²⁹⁹ Zákon však nestanoví žádnou speciální poučovací povinnost exekutora, pokud jde o možnost povinného podat návrh na zastavení exekuce. Domnívám se, že by poučení o možnosti podat návrh na zastavení exekuce mělo být součástí poučení obsaženého v exekučním příkazu dle ust. § 48 písm. h) exekučního řádu. Ačkoliv pojmově nejde o opravný prostředek proti exekučnímu příkazu, fakticky se za současné právní úpravy jedná v zásadě o jediný prostředek, jímž má být dosaženo ukončení exekuce v případech, kdy pro její zahájení nebyly splněny předpoklady. Potřebnost takového poučení je zesílena zejména tím, že pro uplatnění návrhu na zastavení exekuce jsou stanoveny ve své podstatě prekluzivní lhůty, o jejichž existenci nemusí mít povinný žádné povědomí. Účinky návrhu na zastavení exekuce podaného ve lhůtě do 30 dnů od doručení výzvy ke splnění povinnosti se ve své podstatě rovnají účinkům dříve přípustného odvolání proti usnesení o nařízení exekuce.³⁰⁰ Zatímco o přípustnosti odvolání proti usnesení o nařízení exekuce a o nutnosti uvést v odvolání skutečnosti rozhodné pro nařízení exekuce musel být povinný poučen,³⁰¹ o možnosti podat návrh na zastavení exekuce povinný v současné době zpravidla nijak poučován není. Pokud má být zachována stávající koncepce exekučního řízení, kdy se o nařízení exekuce nevydává rozhodnutí, které by bylo přezkoumatelné v rámci odvolacího řízení, pak je nezbytné, aby byla poučovací povinnost exekutora rozšířena na jiné instituty, jejichž prostřednictvím je možné přezkoumat oprávněnost nařízení exekuce.

4.2 Poučovací povinnost soudu směřující ke hmotnému právu

Ačkoliv je poučovací povinnost soudu ohledně hmotného práva zásadně nepřípustná, jak už bylo uvedeno výše, při vedení řízení se soud do jisté míry poučení, které spíše

²⁹⁹ KASÍKOVÁ, Martina a kol. Exekuční řád: komentář. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, xviii, s. 343.

³⁰⁰ Podle exekučního řádu ve znění platném do 31. prosince 2012.

³⁰¹ Ust. § 44 odst. 6 písm. g) ve spojení s § 44 odst. 7 exekučního řádu ve znění platném do 31. prosince 2012.

směřuje ke hmotnému právu než k ryze procesním právům účastníků řízení, nevyhne. Odhlédneme-li od povinnosti soudu vést účastníky ke smírnému řešení jejich sporu a s tím související povinnosti soudu seznámit účastníky s právní úpravou a stanovisky Nejvyššího soudu a rozhodnutími uveřejněnými ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek týkající se projednávané věci,³⁰² nejvýznamnější poučovací povinností soudu směřující ke hmotnému právu je zakotvena v ust. § 118a o.s.ř. Tato poučovací povinnost je úzce spojena s materiálním způsobem vedení sporu, tj. aktivním postupem ze strany soudu, směřujícím k tomu, aby účastníci řízení uvedli všechna skutková tvrzení, která umožní soudu pravdivé a pokud možno úplné zjištění skutkového stavu.³⁰³ Ve sporném řízení se totiž naplno uplatňuje povinnost tvrzení spojená s břemenem tvrzení³⁰⁴ a rovněž povinnost důkazní a s ní spojené břemeno důkazní.³⁰⁵ Pokud některý z účastníků některou z těchto povinností nesplní, neunese příslušné břemeno a důsledkem toho je pak jeho prohra v daném sporu.

4.2.1 Poučení ke splnění povinnosti uvést rozhodující skutečnosti a ke splnění povinnosti důkazní a břemena důkazního (§ 118a odst. 1 a 3 o.s.ř.)

Zvláštní poučovací povinnost soudu se uplatní za situace, kdy účastník nevylicil všechny rozhodné skutečnosti, popř. je neuvedl úplně, což by mělo za následek závěr soudu o nedůvodnosti žaloby (v případě žalobce), popř. o nedůvodnosti žalobní obrany (v případě žalovaného). V takovém případě je předseda senátu v souladu s ust. § 118 a odst. 1 o.s.ř. povinen takového účastníka vyzvat, aby svá tvrzení doplnil a poučit ho o následcích nesplnění této výzvy. Soud musí účastníkovi sdělit, jaké skutečnosti je třeba

³⁰² Ust. § 99 odst. 1 o.s.ř.

³⁰³ MACUR, Josef. Problémy legislativní úpravy poučovací povinnosti soudu v civilním soudním řízení. Právní rozhledy. Praha: C. H. Beck, 1998, č. 12. s. 599.

³⁰⁴ Břemeno tvrzení je procesní institut spočívající v odpovědnosti účastníka civilního řízení za to, že se soud dozví o právně významných skutečnostech potřebných pro rozhodnutí. Účastník řízení je povinen pravdivě a úplně vylicit všechny potřebné skutečnosti týkající se projednávané věci, a pokud se soud o některé právně relevantní skutečnosti nedozví, pak nese následky tohoto stavu ten účastník, jenž tuto skutečnost tvrdit měl.

³⁰⁵ Důkazní břemeno je významný institut týkající se procesu dokazování v civilním řízení. Pod pojmem důkazní břemeno se rozumí procesní odpovědnost účastníka civilního soudního řízení za to, že v řízení budou rozhodné skutečnosti prokázány tak, aby soud mohl rozhodnout v jeho prospěch.

tvrdit a prokazovat. S tím souvisí i poučovací povinnost soudu upravená v ust. § 118a odst. 3 o.s.ř., která se aplikuje v případě, že některý z účastníků podle názoru soudu neunáší své břemeno důkazní. Rovněž v tomto případě je předseda senátu povinen vyzvat příslušného účastníka, aby bez zbytečného odkladu označil a navrhl důkazy potřebné k prokázání všech jeho sporných tvrzení a poučit jej o následcích nesplnění této výzvy.

K tomu, aby mohl soud dostát této poučovací povinnosti, je nezbytné, aby provedl předběžnou právní kvalifikaci vyličených skutkových okolností. Je tedy nezbytné, aby se důkladně seznámil se všemi právně významnými skutečnostmi, které účastníci v rámci své žalobní argumentace, popř. obrany, tvrdí a se seznamem důkazů, které navrhuji k jejich prokázání. Na základě vyličeného skutkového děje provede jeho subsumpci pod určité hmotněprávní ustanovení a stanoví si okruh rozhodných skutečností nezbytných pro aplikaci tohoto ustanovení. Následně by měl soud porovnat, zda účastníci tvrdí všechny relevantní skutečnosti a navrhuji příslušné důkazy. V případě, že některý z účastníků neunáší své břemeno tvrzení, tj. netvrdí všechny pro věc rozhodující skutečnosti, popř. neunáší své břemeno důkazní, tj. nenavrhl důkazy potřebné k prokázání svých tvrzení, musí být o tomto soudem poučen a na žádost mu musí být dána přiměřená lhůta k doplnění svých tvrzení či navržení dalších důkazů.

Rovněž poučení soudu ve smyslu ust. § 118a odst. 1 a 3 o.s.ř. musí být dostatečně konkrétní, aby splnilo svůj účel. Není proto dostačující, aby se soud spokojil s pouhým odkazem na příslušné ustanovení zákona a neuvedl konkrétně, v čem mají být tvrzení doplněna, popř. k jakému tvrzení mají být doplněny důkazy. Poučení tedy musí jednak obsahovat samotnou výzvu k doplnění tvrzení účastníka, popř. k doplnění důkazních návrhů, dále poučení o tom, v čem má být tvrzení doplněno, popř. k jakým tvrzením je třeba navrhnout důkazy, a rovněž poučení o následcích, které nastanou, pokud účastník této výzvě nevyhoví. Obsah poskytnutého poučení by měl být zaprotokolován, aby v průběhu odvolacího řízení mohlo být přezkoumáno, zda se účastníku dostalo řádného poučení dle tohoto ustanovení.³⁰⁶

³⁰⁶ Pokud by totiž nebyl účastník řízení řádně poučen, v důsledku čehož by v řízení před soudem prvního stupně nebyl úspěšný z důvodu neunesení některého z procesních břemen, zakládalo by to vadu řízení,

Poučovací povinnost soudu podle ust. § 118a odst. 1 a 3 o.s.ř. může splnit svůj účel jedině v případě, že v řízení bude soud moci k účastníkem nově tvrzeným skutečnostem, popř. nově navrženým důkazům skutečně přihlédnout. K poučení účastníků tudíž musí dojít dříve, než nastane zákonem předvídaná koncentrace řízení. S ohledem na to je postup soudu při plnění této poučovací povinnosti rozdílný v závislosti na tom, zda již nastaly účinky koncentrace řízení ke skončení přípravného jednání (případně uplynutím dodatečně poskytnuté lhůty), anebo zda bude koncentrováno až po skončení prvního jednání ve věci (popřípadě též uplynutím dodatečně poskytnuté lhůty).³⁰⁷ Pokud již nastaly účinky koncentrace řízení,³⁰⁸ nemá smysl účastníky poučovat o potřebě doplnit tvrzení nebo důkazy, neboť by k takto doplněným skutečnostem a důkazům nemohl soud zásadně přihlédnout, pokud by se nejednalo o některou z výjimek uvedených v ust. § 118b odst. 1 o.s.ř. S ohledem na tuto skutečnost je třeba, aby soud přistoupil k aplikaci poučovací povinnosti dle ust. § 118a odst. 1 a 3 o.s.ř. nejpozději do skončení přípravného jednání, popř. prvního jednání ve věci (nekonalo-li se přípravné jednání). Je tedy zřejmé, že tato poučovací povinnost klade značné nároky na osobu soudce, který musí mít jednání pečlivě připraveno, aby mohl v jeho průběhu odpovídajícím způsobem reagovat na přednesy účastníků. Je zcela nezbytné, aby již před zahájením jednání měl soudce představu o předběžné právní kvalifikaci vylíčených skutkových okolností a rozhodujících skutkových okolnostech. Tuto představu může pochopitelně v závislosti

kteřá by neúspěšnému účastníkovi umožnila uplatnit v odvolacím řízení nová tvrzení a skutečnosti ve smyslu ust. § 205a písm. d) o.s.ř.

³⁰⁷ DRÁPAL op. cit., s. 827.

³⁰⁸ O tom, že skončením přípravného jednání popř. prvního jednání ve věci nastává koncentrace řízení, je soud povinen účastníky předem poučit. Ve vztahu k přípravnému jednání je tato poučovací povinnost soudu zakotvena v ust. § 114c odst. 5 o.s.ř., pokud jde o první jednání ve věci, pak zde sice výslovná povinnost soudu poučit účastníky o tom, že skončením jednání nastává koncentrace řízení, není, nicméně je možné ji dovodit z obecné poučovací povinnosti soudu dle ust. § 5 o.s.ř. (DRÁPAL op. cit., s. 839). Pokud by účastníci řízení nebyli o následcích koncentrace řízení předem poučeni, pak není možné koncentraci ve vztahu k nim uplatnit a ti by mohli až do doby, než budou odpovídajícím způsobem o koncentraci poučeni, uvádět nové skutečnosti a důkazy bez omezení uvedeného v ust. § 118b odst. 1 o.s.ř. V takovém případě by soud mohl přistoupit k aplikaci poučovací povinnosti dle ust. § 118a odst. 1 a 3 o.s.ř. i po skončení přípravného jednání či prvního jednání ve věci. Není však třeba příliš zdůrazňovat, že tento postup soudu by měl být výjimečný, neboť je důsledkem předchozího porušení povinnosti ze strany soudu (nepoučení o následcích koncentrace řízení).

na průběhu jednání měnit, avšak je třeba, aby byl v každém okamžiku schopný rozhodnout, které skutečnosti jsou pro dané právní posouzení rozhodné, a zda je účastník tvrdí či nikoliv, popř. zda je odpovídajícím způsobem prokazuje. V této souvislosti je zajímavé poukázat na praxi některých soudců, kteří institut přípravného jednání nevyužívají a namísto toho účastníky zpravidla po výzvě k vyjádření dle ust. § 114a odst. 2 písm. a) o.s.ř. popř. kvalifikované výzvy dle ust. § 114b o.s.ř. předvolají k jednání. Po zahájení, resp. po ověření totožnosti účastníků, kteří se na jednání dostavili, se zpravidla soudce pokusí ve smyslu ust. § 99 odst. 1 o.s.ř. o smír mezi účastníky, přičemž v souvislosti s tím předestře účastníkům svůj předběžný právní názor na věc a případně poučí účastníky dle ust. § 118a odst. 1 a 3 o.s.ř. a poskytne jim lhůtu k doplnění tvrzení, popř. navržení důkazů. Následně jednání odročí, aniž by žalobce vyzval k přednesu žaloby, což je standardně první úkon v rámci prvního jednání ve věci. Soudce přitom vychází z toho, že vůbec nedošlo k zahájení prvního jednání ve věci, tudíž se neaplikuje ust. § 118b odst. 1 o.s.ř. a ke koncentraci v daném případě nedošlo.³⁰⁹ V této souvislosti soudci umožňují i případné zpětvzetí žaloby, ke kterému v některých případech žalobce nepřímo vyzývají s tím, že žalobci bude vrácen soudní poplatek (resp. jeho příslušná část). Tento postup může být sice v některých případech praktický, avšak nemá oporu v platném právu. Ze strany příslušného soudce se jedná *de facto* o určitou formu přípravného jednání, aniž by však byl svázán pravidly obsaženými v ust. § 114c o.s.ř. Jedná se o praxi, která ve svém důsledku obchází zásadu koncentrace řízení, avšak odvolacími soudy bývá tolerována.³¹⁰

Z dikce ust. § 118a o.s.ř. je zřejmé, že uvedená poučovací povinnost se neuplatní v každém řízení, nýbrž pouze za situace, kdy dojde k naplnění předpokladů pro její aplikaci, tj. ukáže-li se v průběhu jednání, že účastník nevylicil všechny rozhodné skutečnosti nebo že je uvedl neúplně, popř. že účastník dosud nenavrl důkazy potřebné

³⁰⁹ V této souvislosti je třeba zmínit rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 4. září 2013, sp. zn. 31 Cdo 4616/2010, podle kterého je možné považovat první jednání za skončené jen tehdy, byly-li při něm provedeny alespoň všechny úkony uvedené v ustanoveních § 118 odst. 1 a 2 o. s. ř., tedy přednesy účastníků řízení (přednes žaloby, vyjádření žalovaného), případné poučení soude dle ust. § 118a o.s.ř. a sdělení výsledků přípravy jednání předsedou senátu.

³¹⁰ Z mé dosavadní praxe mi není znám jediný případ, kdy by odvolací soud nebo dokonce soud dovolací tento postup soudu prvního stupně při vedení řízení vytkl, či se touto problematikou vůbec zabýval.

k prokázání všech svých sporných tvrzení. Plnění této poučovací povinnosti je zkoumáno z objektivního hlediska, tj. nezohledňuje se, zda podle právního názoru soudu bylo poučení zapotřebí, nýbrž zda se tak z objektivního hlediska mělo stát, a to např. i v případě, že potřeba uvést další tvrzení nebo důkazy vyplyne až z odlišného názoru odvolacího soudu.³¹¹ Tato koncepce je poněkud problematická, neboť soud prvního stupně s ohledem na svůj právní názor mohl považovat skutková tvrzení i důkazní návrhy za dostatečné, tudíž poučení nepovažoval za nutné, přesto se však *de facto* dopustil pochybení a zatížil řízení vadou. Ne vždy je ale možné, aby tuto vadu napravil odvolací soud. V souladu s ust. § 213b odst. 1 o.s.ř. je sice i odvolací soud oprávněn (resp. povinen) příslušného účastníka v případě potřeby poučit podle ust. § 118a o.s.ř., avšak tento postup nemůže vést k uplatnění nových skutečností nebo důkazů v rozporu s ustanovením § 205a nebo 211a o.s.ř. nebo k uplatnění procesních práv, která jsou za odvolacího řízení nepřijatelná. Poučení tak může účastníkovi poskytnout odvolací soud pouze v případě, že nedostatek poučení ze strany soudu prvního stupně způsobil, že odvolatel neunesl břemeno tvrzení nebo břemeno důkazní a z tohoto důvodu neměl ve věci úspěch.³¹² V tomto případě totiž může být aplikována výjimka ze zákazu novot dle ust. § 205 odst. 1 písm. d) o.s.ř., tj. že uvedením nových skutečností a důkazů má být splněna povinnost tvrdit všechny pro rozhodnutí věci významné skutečnosti nebo důkazní povinnost v případech, kdy pro nesplnění některé z uvedených povinností neměl odvolatel ve věci úspěch a nebyl přitom řádně poučen podle § 118a odst. 1 až 3 o.s.ř. Pokud by soud prvního stupně dospěl k závěru, že účastníci podle jeho právního názoru svoji povinnost tvrzení i důkazní splnili, avšak odvolací soud by dospěl k odlišnému právnímu závěru, který vyžaduje doplnění tvrzení účastníků o další, resp. jiné rozhodné skutečnosti, které dosud nebyly podle právního názoru soudu prvního stupně potřebné, pak nemůže odvolací soud postupovat podle ust. § 118a o.s.ř. a účastníky poučit, neboť výjimka ze zákazu novot dle ust. § 205 odst. 1 písm. d) o.s.ř. se v tomto případě neuplatní. Odvolatel tu ve věci neuspěl nikoliv pro neunesení některého

³¹¹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. srpna 2003, sp. zn. 29 Odo 850/2001.

³¹² Účelem poučení podle ust. § 118a o.s.ř. je, aby účastníkovi nebyla zamítnuta žaloba jen proto, že neunesl břemeno tvrzení, aniž byl poučen, že takové břemeno má. Obdobně nelze účastníkovi zamítnout žalobu z důvodu neunesení důkazního břemene, pokud o jeho existenci nebyl předem poučen (viz náleží Ústavního soudu ze dne 3. října 2006, sp. zn. I. ÚS 212/06).

z procesních břemen, ale proto, že soud prvního stupně dospěl (podle názoru odvolacího soudu) k nesprávnému právnímu posouzení věci.³¹³ V takovém případě zatížil soud prvního stupně řízení vadou, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, a jelikož nemůže sám odvolací soud zjednat nápravu, rozhodnutí soudu prvního stupně musí být ve smyslu ust. § 219a odst. 1 písm. a) o.s.ř. zrušeno.

Poučovací povinnost soudu podle ust. § 118a odst. 1 a 3 o.s.ř. má směřovat k tomu, aby rozhodnutí vydané v občanském soudním řízení nebylo pro některého z účastníků překvapivé, tj. aby se účastník až z rozhodnutí ve věci samé nedozvěděl, že neunesl břemeno tvrzení či břemeno důkazní, ač tyto netvrzené skutečnosti nepovažoval za relevantní, popř. měl tvrzené skutečnosti za prokázané. Jak už bylo uvedeno výše, tato povinnost úzce souvisí s materiálním vedením řízení, když jejím prostřednictvím má být zajištěno, aby byl v rámci řízení před soudem prvního stupně co nejlépe zjištěn skutkový stav věci, tj. aby soud mohl získat dostačující a spolehlivý podklad pro vydání rozhodnutí ve věci. Tuto poučovací povinnost má soud i v případě, že je účastník v řízení zastoupen advokátem.³¹⁴ Jedná se o poučovací povinnost, která je účastníkům poskytována jen při jednání, tudíž pokud se účastník na jednání nedostaví, ač byl řádně předvolán a nepožádal z důležitého důvodu o jeho odročení, není soud povinen (resp. ani oprávněn) mu sdělovat poučení podle ust. § 118a o.s.ř. Obdobně, pokud se účastník z jednání sice omluvil, avšak soud jeho žádosti na odročení nevyhověl, k poučení nepřítomného účastníka nedochází. V takovém případě soud při nepoučení nepřítomného účastníka nijak nepochybil a případné zamítnutí žaloby pro neunesení některého z procesních břemen, nemůže být považováno za vadu řízení.

4.2.2 Poučení o právním posouzení situace

Dalším typem poučovací povinnosti, která směřuje ke hmotnému právu je poučovací povinnost soudu zakotvená v ust. § 118a odst. 2 o.s.ř. Tato povinnost vzniká soudu v případě, že se liší právní posouzení věci provedené účastníkem a právním posouzením, o němž uvažuje soud. Příkladem může být situace, kdy se žalobce domáhá plnění z titulu smluvního vztahu se žalovaným, přičemž podle právního názoru soudu je

³¹³ DRÁPAL op. cit., s. 1725.

³¹⁴ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2003, sp. zn. 21 Cdo 1491/2002.

smlouva, která má být právním důvodem vzniku předmětného závazku, neplatná. V takovém případě zpravidla přichází v úvahu možnost přiznat žalované plnění z jiného právního důvodu, a sice z titulu bezdůvodného obohacení. Nastane-li taková situace, je soud povinen účastníka se svým odlišným právním názorem seznámit a vyzvat jej, aby svá tvrzení doplnil a poučil ho o následcích nesplnění této výzvy. Soud musí účastníkovi sdělit, jaké skutečnosti je třeba tvrdit a prokazovat z hlediska jím uvažovaného právního posouzení věci.

Tato poučovací povinnost má rovněž za cíl, aby rozhodnutí vydané v občanském soudním řízení nebylo pro některého z účastníků překvapivé a aby byl v rámci řízení před soudem prvního stupně co nejlépe zjištěn skutkový stav věci, tj. aby soud mohl získat dostačující a spolehlivý podklad pro vydání rozhodnutí ve věci. Tato poučovací povinnost ukládá soudu zpřístupnit účastníkům soudcovo právní nahlížení věci, tedy hmotněprávní kvalifikaci, a to tehdy, jestliže průběh řízení nasvědčuje tomu, že právní kvalifikace, z níž vychází účastník, je mylná. Jejím prostřednictvím se tak naplňuje zásada předvídatelnosti postupu a rozhodnutí soudu.³¹⁵

Poučovací povinnost soudu ve smyslu ust. § 118a odst. 2 o.s.ř. se však týká pouze žalobcem uplatněného a požadovaného nároku. Soud nemůže žalobce poučovat o tom, že jím požadovanému nároku nemůže být vyhověno z důvodu, že zvolil nesprávný žalobní petit a měl by učinit návrh na změnu žaloby (např. že namísto žaloby o určení neplatnosti smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitostem, na jejímž základě již došlo ke vkladu vlastnického práva do katastru nemovitostí, je třeba žalovat o určení vlastnického práva k těmto nemovitostem).³¹⁶ Takové poučení by již vybočilo z mezí přípustného poučení, neboť by žalobce neodůvodněně zvýhodnilo a bylo by tak způsobilé narušit zásadu rovnosti účastníků řízení.

Na rozdíl od poučovací povinnosti dle ust. § 118a odst. 1 a 3 o.s.ř. není soud při plnění poučovací povinnosti podle ust. § 118a odst. 2 o.s.ř. omezen systémem koncentrace řízení.³¹⁷ Jestliže tedy soud v průběhu řízení na základě provedeného

³¹⁵ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. září 2005, sp. zn. 30 Cdo 749/2005.

³¹⁶ Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 19. října 2005, sp. zn. 10 Co 469/2005.

³¹⁷ Ust. § 118b odst. 1 poslední věta o.s.ř.

dokazování zjistí, že je věc třeba po právní stránce posoudit jinak, než uvažovali účastníci řízení, je povinen poskytnout účastníkům příslušné poučení, i když již nastala koncentrace řízení. V takovém případě nejsou účastníci vázáni omezeními vyplývajícími z již nastalé koncentrace a mohou uplatnit nové skutečnosti a důkazy k jejich prokázání. Pokud na základě této výzvy žalobce podstatným způsobem doplní svá skutková tvrzení oproti skutečnostem původně uplatněným v žalobě, pak nemůže být toto doplnění považováno za změnu žaloby, pokud se jedná o doplnění takových skutečností, jejichž vylíčení je zapotřebí pro odlišné právní posouzení věci. Žalobce se totiž i nadále domáhá stejného plnění, avšak pouze na základě jiné právní kvalifikace skutku, který byl vymezen již v žalobě.³¹⁸ Jestliže naopak účastníci svá tvrzení a důkazní návrhy nedoplní, ač byli o odlišném právním názoru soudu prvního stupně poučeni, pak může soud rozhodnout v jejich neprospěch pro neunesení břemene tvrzení, popř. břemene důkazního.

Pokud jde o poučení o odlišném právním posouzení situace, je třeba uvést, že ne vždy, když soud dospěje k jiné právní kvalifikaci než účastníci řízení, je zapotřebí, aby byli účastníci o tomto odlišném právním posouzení ze strany soudu poučeni. Soud má povinnost vyzvat účastníka k doplnění vylíčení rozhodných skutečností jen v tom případě, jestliže účastník materiální základ žalobního nároku ve formě skutkových tvrzení již vylíčil, avšak např. výsledky dokazování nasvědčují tomu, že pro soudem uvažovanou aplikaci jiné právní normy je zapotřebí tvrdit další pro rozhodnutí ve věci právně významné skutečnosti.³¹⁹ Příkladem může být již výše zmiňovaná situace, kdy žalobce uplatňuje svůj nárok na zaplacení peněžité částky z titulu určité smlouvy, např. smlouvy o dílo, přičemž podle názoru soudu by bylo možno návrhu vyhovět v důsledku aplikace jiného ustanovení upravujícího odpovědnost za bezdůvodné obohacení, pakliže by žaloba v nezbytném (a v tomto směru soudem avizovaném) rozsahu byla skutkově doplněna. V případě bezdůvodného obohacení je totiž třeba tvrdit, jaký byl rozsah plnění poskytnutého bez právního důvodu a o kolik se tak druhá strana obohatila, což

³¹⁸ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. listopadu 2006, sp. zn. 33 Odo 1310/2004: „*Nejde o změnu žaloby, jestliže žalobce v průběhu řízení doplní na základě výzvy soudu podle § 118a odst. 2 OSŘ vylíčení rozhodujících skutečností, jichž je třeba pro posouzení věci po právní stránce odlišně od jeho právního názoru.*“

³¹⁹ Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 19. října 2005, sp. zn. 10 Co 469/2005.

není totožné s tvrzením, že došlo k dohodě o ceně za poskytnuté plnění. V této souvislosti je třeba uvést rovněž to, že poučení podle § 118a odst. 2 o.s.ř. má smysl pouze tehdy, jestliže účastníky uvedená tvrzení a navržené důkazy nepostačují k tomu, aby byl objasněn skutkový stav věci. Pokud totiž v řízení doposavad uskutečněná tvrzení a navržené důkazy postačují pro objasnění skutkové stránky věci i při případném jiném právním názoru soudu, pak není třeba k poučení podle § 118a odst. 2 o.s.ř. přistupovat.³²⁰

4.2.3 Aplikace poučovací povinnosti dle ust. § 118 a o.s.ř. v rozhodčím řízení

V souvislosti s problematikou poučovací povinnosti zakotvené v ust. § 118a o.s.ř. je třeba se zmínit o otázce, která před nedávnou dobou rozvířila bouřlivou odbornou diskuzi. Touto otázkou je, zda se poučovací povinnost dle ust. § 118 a o.s.ř. má v plném rozsahu aplikovat i v rozhodčím řízení. Právní teorie dlouhou dobu zastávala názor, že se tato specifická poučovací povinnost v rozhodčím řízení neuplatní. Tento většinový názor se však důkladně otřásl po vydání nálezu Ústavního soudu ze dne 8. března 2011, sp. zn. I. ÚS 3227/2007, který se zabýval mj. problematikou poučovací povinnosti rozhodců v rozhodčím řízení. Po rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 25. dubna 2007, sp. zn. 32 Odo 1528/2005, a rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 26. května 2010, sp. zn. 23 Cdo 3749/2008, se jednalo o další rozhodnutí, které vyslovuje právní názor, že by v rozhodčím řízení měla být aplikována poučovací povinnost zakotvená v ust. § 118a o.s.ř.

Není sporu o tom, že účelem ust. § 118a o.s.ř. je zajistit to, aby rozhodnutí vydané v občanském soudním řízení nebylo pro některého z účastníků překvapivé a aby byl v rámci řízení před soudem prvního stupně co nejlépe zjištěn skutkový stav věci, tj. aby soud mohl získat dostačující a spolehlivý podklad pro vydání rozhodnutí ve věci. Je však otázkou, zda je nutné tuto poučovací povinnost mechanicky aplikovat též na rozhodčí řízení, které je mimosoudním způsobem řešení majetkových sporů a které je ovládáno jinými procesními principy než civilní řízení. Základní procesní úprava rozhodčího řízení je obsažena v zákonu č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o rozhodčím řízení“).

³²⁰ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. května 2006, sp. zn. 22 Cdo 2335/2005.

Zákon o rozhodčím řízení upravuje základní procesní postup rozhodců a v případě tzv. stálých rozhodčích soudů umožňuje, aby tyto soudy vydávaly své statuty a řády, které mohou mj. určit způsob řízení a rozhodování.³²¹ Jelikož celé rozhodčí řízení je postaveno na konsenzuálním principu, zákon o rozhodčím řízení upřednostňuje dohodu stran ohledně postupu, kterým mají rozhodci vést řízení. Teprve není-li takové dohody, stanoví zákon, že rozhodci postupují v řízení způsobem, který považují za vhodný a že vedou rozhodčí řízení tak, aby bez zbytečných formalit a při poskytnutí stejné příležitosti k uplatnění práv všem stranám byl zjištěn skutkový stav věci potřebný pro rozhodnutí sporu.³²²

Ačkoli zákon o rozhodčím řízení výslovně umožňuje přiměřené použití občanského soudního řádu jakožto obecné procesní právní úpravy,³²³ jedná se tu pouze o částečné subsidiární použití. Aplikace občanského soudního řádu je namístě pouze tehdy, pokud zákon o rozhodčím řízení či předpisy vydané na jeho základu³²⁴ neobsahují vlastní úpravu dané problematiky a pokud tato aplikace není v rozporu se základními principy, které ovládají rozhodčí řízení. Podle ustálené judikatury českých soudů³²⁵ přiměřené použití občanského soudního řádu na rozhodčí řízení neznamená, že se v rozhodčím řízení použijí všechna ustanovení mechanicky. Nejedná se tedy o úplnou subsidiaritu použití občanského soudního řádu. Je nutno souhlasit s Alexanderem Bělohlávkem, že automatická aplikace všech ustanovení občanského soudního řádu na rozhodčí řízení by byla proti samotnému principu rozhodčího řízení, které by se tím dostalo svým formalismem na úroveň soudního řízení. Občanský soudní řád nelze v rámci rozhodčího řízení přiměřeně aplikovat na základě a v souvislosti s pravidly aplikovatelnými pro řízení před obecnými soudy, nýbrž výlučně v souvislosti se zákonem o rozhodčím řízení jako zvláštním předpisem, a to předpisem stejné právní síly, jakou je nadán občanský

³²¹ Ust. § 13 odst. 2 zákona o rozhodčím řízení.

³²² Ust. § 19 odst. 1 a 2 zákona o rozhodčím řízení.

³²³ Ust. § 30 zákona o rozhodčím řízení.

³²⁴ Např. právě výše zmiňované statuty a řády stálých rozhodčích soudů.

³²⁵ Viz tak např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. dubna 2011, sp. zn. 32 Cdo 3299/2009, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. května 2010, sp. zn. 23 Cdo 3749/2008 nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. dubna 2007, sp. zn. 32 Odo 1528/2005.

soudní řád.³²⁶ Přiměřená aplikace občanského soudního řádu tedy neznamená, že budou, třeba jen dílčím způsobem, popřeny základní principy ovládající rozhodčí řízení.

Důsledné uplatňování poučovací povinnosti zakotvené v ust. § 118a o.s.ř. má své opodstatnění v civilním řízení, kde se uplatňuje zásada koncentrace řízení a slouží tak zejména k ochraně těch účastníků řízení, kteří nejsou zastoupeni právním zástupcem. V rozhodčím řízení se však koncentrace řízení neuplatní, a je třeba opětovně souhlasit s názorem vysloveným Alexanderem Bělohávkem, že dobrovolným přijetím rozhodčí doložky účastníci závazkového vztahu přijímají možnost podstatným způsobem ovlivnit průběh případného sporu ohledně svých subjektivních práv. Současně tím však též na sebe přebírají plnou odpovědnost za uplatnění svých práv.³²⁷

Je pochopitelné, že i rozhodčí řízení se mohou lišit s ohledem na okruh jejich účastníků. Pokud se však jedná o nejrozšířenější typ rozhodčí řízení, tj. obchodní arbitráž, jehož účastníky jsou podnikatelské subjekty, pak je nutné závěr o odpovědnosti stran za uplatnění jejich procesních práv a povinností nutno přijmout bezvýhradně. Jistá úskalí je možné spatřovat v jiném typu rozhodčího řízení, které je dnes předmětem mnohých diskuzí, a to spotřebitelské arbitráže, kde strany rozhodčího řízení nejsou fakticky ve zcela rovnoprávném postavení. Strana, která je spotřebitelem, si mnohdy ani není vědoma, že je účastníkem rozhodčího řízení a jaké jsou na ni v tomto řízení kladeny nároky. V takových situacích musí rozhodci postupovat při volbě procesního postupu obzvlášť obezřetně, aby skutečně oběma stranám poskytli stejnou příležitost věc před nimi projednat, aby jim umožnili skutečné uplatnění jejich práv a aby byl správně zjištěn skutkový stav věci potřebný pro rozhodnutí sporu. Zejména pokud se jedná o stranu, která není ve sporu zastoupena právním zástupcem, mělo by jí být poskytnuto dostatečné poučení o jejích procesních právech a povinnostech, které s ohledem na okolnosti případu může být obdobné či dokonce totožné s poučovací povinností zakotvenou v ust. § 118a o.s.ř.

³²⁶ BĚLOHLÁVEK, Alexander a Tomáš PETZL. Aplikace procesních předpisů na rozhodčí řízení. *Právní rádce*. 2008, č. 2. s. 16.

³²⁷ Tamtéž.

Když byl v roce 2007 vydán rozsudek Nejvyššího soudu, sp. zn. 32 Odo 1528/2005, ve kterém byl poprvé vysloven právní názor, že by v rozhodčím řízení měla být aplikována poučovací povinnost zakotvená v ust. § 118a o.s.ř., vyvolalo toto rozhodnutí debatu o tom, do jaké míry je možno aplikovat procesní předpisy jinak použitelné pro řízení před soudy (tedy zejména o.s.ř.) i na řízení před rozhodci. Právní názor vyslovený v dané věci Nejvyšším soudem byl následně v roce 2010 potvrzen v rozsudku téhož soudu, sp. zn. 23 Cdo 3749/2008 a v roce 2011 dokonce nálezem Ústavního soudu sp. zn. I ÚS 3227/07. Domnívám se, že všechna výše zmiňovaná rozhodnutí je nutno vykládat a popř. je aplikovat s ohledem na konkrétní skutkové okolnosti předmětných projednávaných případů.

Pokud jde o rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. dubna 2007, sp. zn. 32 Odo 1528/2005, je nutné zdůraznit, že rozhodující skutečností bylo, že rozhodci v posuzovaném případě posoudili věc po právní stránce jinak, než účastníci řízení, když shledali jimi posuzované smlouvy neplatnými pro neurčitost podle ust. § 37 předchozího občanského zákoníku,³²⁸ aniž o tom účastníky poučili, aniž jim umožnili se k odlišné právní kvalifikaci vyjádřit. Rozhodci svůj odlišný právní názor vyslovili až v rozhodčím nálezu, kdy byl žalobkyni přiznán nárok nikoliv z důvodu porušení povinnosti ze smlouvy, tak jak bylo požadováno, nýbrž z titulu práva na náhradu škody pro neplatnost smluv. V daném případě bylo rozhodnutí rozhodců bezpochyby překvapivé a lze souhlasit s právním názorem Nejvyššího soudu, že došlo k porušení zásady rovnosti stran, podle které jsou rozhodci povinni vést rozhodčí řízení tak, aby bez zbytečných formalit a při poskytnutí stejné příležitosti k uplatnění práv všem stranám, byl zjištěn skutkový stav věci potřebný pro rozhodnutí sporu.

V případě posuzovaném v rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. května 2010, sp. zn. 23 Cdo 3749/2008, zamítli rozhodci návrh žalované na provedení důkazu pro jeho nadbytečnost, ačkoli tento důkaz byl podle jejich právního názoru nezbytný k prokázání tvrzení žalobkyně. Žalobkyně se o této skutečnosti dozvěděla až z rozhodčího nálezu, ve kterém bylo zamítnutí žaloby odůvodněno tím, že žalobkyně neunesla důkazní břemeno, když tento důkaz sama rozhodcům nenavrhla a nepředložila.

³²⁸ Tj. zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v tehdy platném znění.

V tomto případě je pochybení rozhodců zřejmé, a proto lze plně souhlasit se závěrem Nejvyššího soudu, že bylo třeba žalobkyni ohledně její důkazní situace relevantním způsobem poučit.

V posledním uváděném rozhodnutí, a to nálezu Ústavního soudu ze dne 8. března 2011, sp. zn. I ÚS 3227/07, šlo o podobnou situaci, když rozhodci zamítli návrh na provedení důkazu, který se později ukázal jako klíčový s ohledem na právní posouzení věci ze strany rozhodců. V tomto rozhodnutí však Ústavní soud poněkud nešťastně paušálně dovedl, že pokud v rozhodčím řízení byla porušena poučovací povinnost dle § 118a o.s.ř., je tím naplněn zrušovací důvod uvedený v § 31 odst. 1 písm. e) zákona o rozhodčím řízení.

Pokud by však byla výše uvedená rozhodnutí interpretována způsobem, že v rozhodčím řízení musí být vždy za každých okolností aplikováno ust. § 118a o.s.ř., jinak by se jednalo o závažnou procesní vadu, která by mohla znamenat odnětí možnosti věc před rozhodci projednat (dle ust. § 31 písm. e) zákona o rozhodčím řízení), mělo by to za následek, že kterákoli ze stran rozhodčího řízení by mohla kdykoli (respektive ve lhůtě pro podání žaloby na zrušení rozhodčího nálezu)³²⁹ využít skutečnosti, že v rozhodčím řízení, kterého se dobrovolně účastnila a v němž nebyla úspěšná, nebylo aplikováno ust. § 118a o.s.ř. To by pak mohlo být důvodem pro zrušení rozhodčího nálezu. S tímto výkladem nelze souhlasit, neboť otevírá cestu pro zrušení rozhodčího nálezu způsobem, který zákonodárce rozhodně nepředpokládal a který by byl v rozporu se zásadami, na kterých řízení před rozhodci spočívá.

Stát v rozhodčím řízení respektuje obecně uznávanou zásadu autonomie vůle, jež se vztahuje i na sjednání rozhodčí doložky. Ostatně sám Ústavní soud v posledním citovaném rozhodnutí uvedl, že kontrolní funkce státu tak musí být vyvážena, aby na straně jedné nebylo popřeno pravidlo, že i v rozhodčím řízení má být poskytována právní ochrana, avšak na straně druhé aby tím nebyly setřeny výhody rozhodčího řízení, a tak i jeho praktická využitelnost.³³⁰ Soudy mohou do rozhodčího řízení zasahovat jen v zákonem vymezených případech (viz taxativní výčet v ust. § 31 zákona o rozhodčím

³²⁹ Ust. § 32 zákona o rozhodčím řízení.

³³⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 8. března 2011, sp. zn. I. ÚS 3227/07.

řízení), a to zásadně jen tehdy, pokud dojde k závažnému porušení procesních principů ovládajících rozhodčí řízení.

Pokud jde o důvod uvedený v ust. § 31 písm. e) zákona o rozhodčím řízení, tj. nemožnost věc před rozhodci projednat, domnívám se, že jím mají být napraveny závažné procesní vady spočívající v porušení rovnosti stran, kdy je jeden z účastníků neodůvodněně zvýhodňován oproti druhému účastníkovi, respektive kdy není některé ze stran dána plná příležitost k uplatnění jejich práv. Může se jednat o celou řadu pochybení, např. že strana vůbec nebyla o zahájení rozhodčího řízení informována, či že ve věci nebylo konáno ústní jednání, ačkoli se práva na ústní projednání věci strany nevzdaly, popř. že nebyla straně poskytnuta přiměřená lhůta k vyjádření. V určitých případech se může jednat i o takové pochybení rozhodců, kdy v důsledku jimi zvoleného procesního postupu je jejich rozhodnutí pro strany překvapivé. Jedná se o situace, kdy nebylo možné takové rozhodnutí na základě zjištěného skutkového stavu věci, postupu rozhodců a dosud přednesených tvrzení účastníků řízení předvídat. Tak tomu bývá tehdy, kdy rozhodci posuzovali skutečnost, kterou žádný z účastníků řízení nikdy netvrdil, popřípadě nepopíral. Je možné souhlasit s tím, že v určitých případech lze předvídatelnost rozhodnutí rozhodců docílit i tím, že rozhodci určitým způsobem seznámí účastníky se svým odlišným právním názorem a dají jim možnost se k tomu názoru vyjádřit. Osobně se však domnívám, že toto seznámení účastníků s odlišným právním názorem rozhodců nemusí nutně probíhat podle občanského soudního řádu a tato skutečnost, že nebylo v posuzovaném případě aplikováno ust. § 118a o.s.ř., nemůže být považována za procesní vadu, která by byla způsobilá přivodit zrušení rozhodčího nálezu soudem.

5. Role jiných subjektů v zajišťování práva na právní pomoc

Při zajišťování právní pomoci hrají svou roli i další subjekty. Jsou to v první řadě osoby, které jsou v mezích stanovených právními předpisy oprávněny poskytovat právní služby jako předmět svého podnikání. Poskytování právních služeb, jak bude uvedeno níže, je však zásadně omezeno pouze na oblast jejich působnosti, či jejich specializace. Jedná se zejména o notáře, soudní exekutory, patentové zástupce či daňové poradce.

Pokud jde o roli jiných subjektů v zajišťování práva na právní pomoc, je třeba se zmínit též o roli občanských sdružení a neziskových organizací, které se snaží o rozšíření dostupnosti právní pomoci. Rovněž nelze opomenout roli tzv. právních klinik, což je specifický program právnické školy či fakulty, který umožňuje studentům překonat propast mezi právní teorií (v právním systému common law nazýváno jako *law in books*) a právní praxí (v common law nazýváno jako *law in action*). Právní kliniky současně zajišťují právní poradenství sociálně a jinak znevýhodněným klientům z řad široké veřejnosti. Jak bude uvedeno níže, tato forma poskytování právní pomoci není zatím v České republice příliš rozšířená, zatímco např. na většině amerických univerzit jsou v současnosti právní kliniky pevnou součástí vzdělávacího programu.

K zajištění právní pomoci může v určitých případech napomoci i pojištění právní ochrany. Jedná se o poměrně nový institut, který je, jak už název napovídá, založen na principu pojištění. Jedná se tedy o právní vztah založený na základě pojistné smlouvy mezi pojistníkem a pojistitelem, který se v této smlouvě zaváže, že nastane-li smlouvou předvídaná událost, poskytne pojištěnému příslušné pojistné plnění za účelem ochrany jeho oprávněných právních zájmů.

5.1 Úloha příslušníků jiných právnických profesí při poskytování právní pomoci

Kromě advokátů nalezneme mezi příslušníky právnické profese i další subjekty, které jsou v mezích stanovených právními předpisy oprávněny poskytovat právní služby jako předmět svého podnikání.

Jedná se v první řadě o notáře, kteří jsou oprávněni poskytovat v souvislosti s notářskou činností některé právní služby. Notář je zejména oprávněn udělovat právní porady a zastupovat osoby v jednání s jinými fyzickými či právnickými osobami a v řízení před orgány veřejné moci (např. v řízení o povolení vkladu vlastnického práva do katastru nemovitostí u příslušného katastrálního úřadu). Notář je rovněž oprávněn zastupovat účastníka v řízení před soudy, pokud jde o řízení podle části páté o.s.ř., dále ve věcech veřejných rejstříků a ve většině řízení podle zákona o zvláštních řízeních soudních.³³¹ Další právní službou, kterou může notář poskytnout, je sepsání soukromé listiny či zpracování právního rozboru.³³²

Vždy však platí, že se musí jednat o právní služby poskytnuté v souvislosti s výkonem notářské činnosti. Souvislost s výkonem notářství v případě právního poradenství znamená, že se právní rada musí dotýkat obsahu notářství, tedy všeho, co může tvořit obsah notářských zápisů o právních úkonech, osvědčování právně významných skutečností a prohlášení, nebo co se může dotýkat úschov u notáře.³³³ Pokud jde o zastupování, sepisování soukromých listin a právní rozborů, pak tyto právní služby již musí bezprostředně souviset s určitým notářským úkonem. Např. pokud notář vyhotoví společenskou smlouvu o založení obchodní společnosti ve formě notářského zápisu, pak může též sepsat návrh na zápis společnosti do obchodního rejstříku a zastupovat zakladatele v této věci v řízení u soudu.

Kromě výše uvedených činností je notář rovněž oprávněn vykonávat správu majetku a v této souvislosti též zastupovat osobu, jejíž majetek je spravován. Pro tuto činnost notáře neplatí žádná omezení, není zde tudíž nutná souvislost s výkonem notářství.

³³¹ Tj. zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Výjimkou je zastupování v řízení o pozůstalosti, pokud v něm příslušný notář vykonává též činnost soudního komisaře, dále v řízení ve věcech kapitálového trhu, řízení o předběžném souhlasu s provedením šetření ve věcech ochrany hospodářské soutěže, řízení o nahrazení souhlasu zástupce České advokátní komory k seznámení se s obsahem listin, řízení o plnění povinností z předběžného opatření Evropského soudu pro lidská práva, řízení o soudním prodeji zástavy, a v řízení ve věcech rodinné právní vyjma péče soudu o nezletilé a ve výkonu rozhodnutí ve věcech péče soudu o nezletilé. V těchto případech není notář oprávněn zastupovat žádného z účastníků.

³³² Ust. § 3 odst. 1 notářského řádu.

³³³ BÍLEK, Petr. *Notářský řád a řízení o dědictví: komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, s. 31.

Součástí právních služeb může být i neomezené zastupování, tedy i u soudu v klasickém sporném řízení.

Všechny tyto činnosti notář mají společné, že se jedná pouze o činnosti doplňkové, které notář není povinen poskytovat, na rozdíl od výkonu samotné notářské činnosti. Důvodem, proč je notářům poskytování právních služeb v tomto omezeném rozsahu povoleno, je zajištění komplexnosti notářských právních služeb a ve svém důsledku též plné uspokojení potřeb jejich objednavatele.³³⁴ Při poskytování právních služeb je notář vázán nejen zákony a dalšími obecně závaznými právními předpisy, ale též, obdobně jako advokát, pokyny svého klienta. Při poskytování právních služeb je notář povinen zachovávat povinnost mlčenlivosti, která se vztahuje na všechny skutečnosti, o kterých se v souvislosti s poskytováním právních služeb dozvěděl, pokud se mohou dotýkat oprávněných zájmů klienta. Za poskytnutí právních služeb náleží notáři odměna, a to podle příslušných ustanovení advokátního tarifu.³³⁵

Další osobou, která je v omezeném rozsahu oprávněna poskytovat právní pomoc, je soudní exekutor. Soudní exekutor je oprávněn poskytovat právní pomoc oprávněnému nebo povinnému, a to od vydání exekučního titulu. Právní pomoc je soudní exekutor dále oprávněn poskytovat též v souvislosti s exekuční činností a další činností.³³⁶ Jako příklad právní pomoci, kterou soudní exekutor může poskytnout, se zpravidla uvádí poskytování právních rad oprávněnému ohledně právních a faktických kroků, které je v exekuci nebo výkonu rozhodnutí vhodné učinit za účelem vymožení pohledávky.³³⁷ Rovněž se dovozuje, že soudní exekutor může ještě předtím, než je mu doručeno pověření jeho osoby vedením dané exekuce, v rámci další činnosti pátrat po majetku povinného, pokud tak činí, aniž by využíval pravomocí, které jsou mu vyhrazeny jen pro výkon exekuční činnosti.³³⁸ Je však otázkou, zda je takovýto postup v souladu se zásadou nezávislosti a nestrannosti soudního exekutora. V souladu s ust. § 2 exekučního

³³⁴ BÍLEK op. cit., s. 32.

³³⁵ Ust. § 10 vyhlášky č. 196/2001 Sb., o odměnách a náhradách notářů, správců pozůstalosti a Notářské komory České republiky (notářský tarif), ve znění pozdějších předpisů.

³³⁶ Ust. § 74 odst. 1 písm. a) exekučního řádu.

³³⁷ KASÍKOVÁ op. cit., s. 470.

³³⁸ Tamtéž.

řádu je soudní exekutor povinen vykonávat svou činnost nezávisle a nestranně. Soudnímu exekutorovi jsou v souvislosti s vedením exekučního řízení svěřeny rozsáhlé pravomoci, včetně pravomoci rozhodovací a je proto na místě, aby i na něj byla aplikována pravidla o vyloučení z projednání a rozhodování ve věci (resp. vyloučení z vedení exekuce), pokud je u něj důvod pochybovat o jeho nepodjatosti. Domnívám se, že pokud soudní exekutor poskytuje právní pomoc např. oprávněnému, který bude anebo již dokonce je jednou ze stran exekučního řízení, pak se zde vytváří poměr soudního exekutora k dané osobě i k předmětné věci, který vyvolává pochybnosti o jeho nestrannosti. Je však třeba uvést, že v praxi se tak velmi často děje, o čemž mj. svědčí i veřejně prezentované nabídky služeb některých soudních exekutorů. Někteří soudní exekutoři nabízejí oprávněnému např. zpracování exekučního návrhu a výslovně v nabídce uvádějí, že „*exekuci může provádět i exekutor, který exekuční návrh zpracoval.*“³³⁹ Poskytnutí právní pomoci některému z účastníků ze strany soudního exekutora, který exekuční řízení vede, však podle mého názoru ohrožuje nezávislost a zejména nestrannost soudního exekutora při výkonu exekuční činnosti.³⁴⁰

Exekuční řád blíže nspecifikuje, jak má soudní exekutor při poskytování právní pomoci postupovat. Je nesporné, že při výkonu exekuční činnosti, tj. při nuceném výkonu exekučních titulů, je soudní exekutor vázán nejen zákony a dalšími právními předpisy, ale též rozhodnutími soudu vydanými v řízení o výkonu rozhodnutí a exekučním řízení.³⁴¹ Jelikož exekuční řád důsledně odlišuje exekuční činnost a další

³³⁹ Viz např. internetové stránky soudního exekutora Mgr. Jaroslava Homoly, Exekutorský úřad Brno město (Právní pomoc. *Exekutorský úřad Brno město, Mgr. Jaroslav Homola* [online]. [cit. 2014-06-21]. Dostupné z: <http://urad.exekutorsky.cz/pro-opravnene/pravni-pomoc>) nebo internetové stránky soudního exekutora JUDr. Miloslava Zwiefelhofera, Exekutorský úřad Praha 3 (Poskytování právní pomoci. *Exekutorský úřad Praha 3* [online]. [cit. 2014-06-21]. Dostupné z: <http://www.eupha3.cz/uca-riz/69.html>).

³⁴⁰ Tento můj názor sdílí pravděpodobně též soudní exekutor Mgr. Petr Micka, Exekutorský úřad Rokycany, který na svých internetových stránkách upozorňuje, že „*nemůže z důvodu střetu zájmů poskytovat právní pomoc oprávněnému a povinnému v řízení, ve kterém je pověřen provedením exekuce.*“ (Další služby. *Exekutorský úřad Rokycany* [online]. [cit. 2014-06-21]. Dostupné z: <http://www.exekutorcr.cz/dalsi-sluzby/>).

³⁴¹ Ust. § 2 odst. 1 exekučního řádu.

činnosti soudního exekutora,³⁴² je otázkou, jaká omezení pro soudního exekutora platí při výkonu další činnosti. V exekučním řádu např. není výslovně uvedeno, že by soudní exekutor byl při poskytování právní pomoci vázán též pokyny svého klienta, avšak lze si těžko představit, že by soudní exekutor mohl právní pomoc poskytovat bez ohledu na vůli svého klienta. Vázanost pokyny klienta je současně jednou z klíčových zásad, na kterých spočívá poskytování právních služeb ze strany advokátů a bylo by nesmyslné, aby tato zásada neplatila i pro ostatní právnické profese, kterým je umožněno, aby v určitém rozsahu poskytovaly právní služby. Obdobně jako advokát či notář, i soudní exekutor je povinen zachovávat mlčenlivost o všech skutečnostech, které se dozvěděl při provádění nejen exekuční, ale i další činnosti (tj. též při poskytování právní pomoci). Závěrem je možné uvést, že rovněž soudní exekutoři vykonávají svou činnost za úplatu, přičemž za poskytování právních služeb jim náleží odměna ve výši stanovené advokátním tarifem.³⁴³

Patentový zástupce je příslušníkem další právnické profese, které je umožněno, aby se v určitém rozsahu podílela na poskytování právních služeb. Předmětem činnosti patentového zástupce je totiž poskytování odborné pomoci ve věcech týkajících se průmyslového vlastnictví. Tato pomoc přitom spočívá zejména v zastupování fyzických a právnických osob před orgány státní správy (především před Úřadem průmyslového vlastnictví) a ve stanoveném rozsahu též v řízení před soudy.³⁴⁴ Součástí služeb patentového zástupce je i poskytování nezávislého poradenství a dalších služeb

³⁴² Viz např. ust. § 3 odst. 1 nebo § 4 odst. 1 exekučního řádu.

³⁴³ Ust. § 16 vyhlášky č. 330/2001 Sb., o odměně a náhradách soudního exekutora, o odměně a náhradě hotových výdajů správce podniku a o podmínkách pojištění odpovědnosti za škody způsobené exekutorem, ve znění pozdějších předpisů.

³⁴⁴ V soudním řízení je možnost zastupování zúžena na zastupování v civilním řízení podle § 25b o.s.ř. a ve správním soudnictví podle § 35 s.ř.s. Tato ustanovení umožňují zastupování účastníka řízení osobou, která vykonává specializované právní poradenství podle zvláštních zákonů (tj. např. podle zákona č. 417/2004 Sb., o patentových zástupcích a o změně zákona o opatřeních na ochranu průmyslového vlastnictví, ve znění pozdějších předpisů), týká-li se návrh oboru činnosti v nich uvedených (oblast ochrany průmyslového vlastnictví). V řízení o kasační stížnosti ve věcech projednávaných ve správním soudnictví mohou takové osoby účastníka řízení zastupovat, jen pokud mají vysokoškolské vzdělání v oblasti práva, které je podle zvláštních zákonů vyžadováno pro výkon advokacie. V řízení o dovolání je však zastoupení účastníka patentovým zástupcem zcela vyloučeno.

souvisejících s ochranou průmyslového vlastnictví.³⁴⁵ Obdobně jako všechny dříve zmíněné právnické profese, i patentový zástupce vykonává svou činnost za úplaty a je povinen zachovávat mlčenlivost o všech skutečnostech, o nichž se dozvěděl v souvislosti s poskytováním svých služeb.

Další osobou, která může v určitém rozsahu poskytovat právní pomoc, je daňový poradce. Daňový poradce je však oprávněn poskytovat právní pomoc a finančně ekonomické rady pouze ve věcech daní, odvodů, poplatků a jiných plateb, jakož i ve věcech, které s daněmi přímo souvisejí.³⁴⁶ Za poskytnutí daňového poradenství náleží daňovému poradci odměna, tudíž se rovněž jedná o právní pomoc úplatnou. Stejně jako v případě ostatních výše uvedených právnických profesí, i daňoví poradci jsou povinni zachovávat mlčenlivost o všech skutečnostech, o nichž se dozvěděli v souvislosti s výkonem daňového poradenství.

Závěrem je možné shrnout, že ačkoliv kromě advokátů existují i další právnické profese, které mohou poskytovat právní služby, jedná se vždy o poskytování právních služeb v omezeném rozsahu, a to zásadně podle jejich specializace. Zatímco v případě notářů a soudních exekutorů se jedná pouze o činnost doplňkovou, u patentových zástupců a daňových poradců je poskytování právní pomoci hlavním předmětem jejich činnosti, avšak pouze v oblasti jejich specializace (tj. v oblasti průmyslového vlastnictví u patentových poradců a u daňových poradců ve věcech daní). Ve všech zmiňovaných případech se však jedná o právní pomoc úplatnou, přičemž příslušné právní předpisy regulující tyto právnické profese neobsahují žádné ustanovení, které by upravovalo poskytnutí této právní pomoci bezplatně. Lze tedy uzavřít, že ačkoliv tyto profese hrají v obecné rovině nikoli nevýznamnou roli při zajišťování právní pomoci, pro účely zajištění právní pomoci osobám, které si nemohou dovolit hradit standardní úplatu, je jejich úloha spíše okrajová.

³⁴⁵ Ust. § 1 odst. 2 zákona č. 417/2004 Sb., o patentových zástupcích a o změně zákona o opatřeních na ochranu průmyslového vlastnictví, ve znění pozdějších předpisů.

³⁴⁶ Ust. § 3 odst. 1 ve spojení s § 1 písm. a) zákona o daňovém poradenství.

5.2 Role spolků, jiných nestátních neziskových organizací a dalších subjektů při rozšiřování dostupnosti právní pomoci

Při zajišťování dostupnosti právní pomoci hrají významnou roli též nestátní neziskové organizace. Termín nestátní neziskové organizace není legislativně vymezen, avšak za neziskové organizace se s účinností od 1. ledna 2014 obecně považují tyto právní formy právnických osob: spolky,³⁴⁷ pobočné spolky,³⁴⁸ nadace a nadační fondy,³⁴⁹ ústavy,³⁵⁰ obecně prospěšné společnosti vzniklé do 31. prosince 2013,³⁵¹ tzv. církevní právnické osoby³⁵² a nově též sociální družstva.³⁵³

Neziskové organizace se angažují při rozšiřování dostupnosti právní pomoci buď tím, že určité formy právní pomoci samy zajišťují, nebo že poskytují poradenství o dostupných formách získání právní pomoci.

³⁴⁷ Na spolky se s účinností od 1. ledna 2014 automaticky přeměnila všechna dosavadní občanská sdružení založená podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů (ust. § 3045 odst. 1 občanského zákoníku).

³⁴⁸ Za pobočné spolky se s účinností od 1. ledna 2014 považují všechny dosavadní organizační jednotky občanských sdružení způsobilé jednat svým jménem podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů (ust. § 3045 odst. 2 občanského zákoníku). Statutární orgán hlavního spolku je však povinen podat do tří let ode dne nabytí účinnosti občanského zákoníku návrh na zápis pobočného spolku do spolkového rejstříku, jinak posledním dnem této lhůty právní osobnost pobočného spolku zanikne.

³⁴⁹ Nadace a nadační fondy vzniklé do 31. prosince 2013 podle dosavadních právních předpisů se považují za nadace a nadační fondy vzniklé podle občanského zákoníku (ust. § 3049 občanského zákoníku).

³⁵⁰ Jedná se o novou právní formu právnické osoby zavedenou s účinností od 1. ledna 2014 upravenou v ust. § 402 – 418 občanského zákoníku.

³⁵¹ Zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů byl v souvislosti s nabytím účinnosti občanského zákoníku k 1. lednu 2014 zrušen, avšak s ohledem na přechodné ust. § 3050 občanského zákoníku se obecně prospěšné společnosti i nadále řídí dosavadními právními předpisy s tím, že mají právo změnit svoji právní formu na ústav, nadaci nebo nadační fond.

³⁵² Tj. právnické osoby založené podle zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

³⁵³ Rovněž v tomto případě se jedná o novou právní formu právnické osoby zavedenou s účinností od 1. ledna 2014, jejíž právní úpravu nalezneme v ust. § 758 – 773 ZOK.

Mezi první typ patří např. tzv. občanské poradny, což jsou jednotlivé spolky, které jsou založeny za účelem poskytování poradenství ve vymezených právních oblastech a které jsou sdruženy v rámci spolku Asociace občanských poraden.³⁵⁴ V současné době je v rámci Asociace občanských poraden sdruženo celkem 37 občanských poraden, které působí v některých městech na území České republiky. Některé z těchto poraden mají též svá detašovaná pracoviště a kontaktní místa mimo město, ve kterém působí. Celkově je tak možno získat pomoc na celkem 73 místech v České republice.³⁵⁵ Tyto občanské poradny poskytují poradenství v oblasti sociálních dávek, sociální pomoci, pojištění, pracovněprávních vztahů a zaměstnanosti, bydlení, rodiny a mezilidských vztahů, majetkoprávních vztahů a náhrady škody, v záležitostech finanční a rozpočtové problematiky, zdravotnictví, školství a vzdělávání, ekologie, práva životního prostředí, ochrany spotřebitele, základů práva ČR, právního systému EU, občanského soudního řízení, veřejné správy, trestního a ústavní práva.³⁵⁶ Z tohoto výčtu je zřejmé, že občanské poradny poskytují poradenství téměř ve všech oblastech života jednotlivce. Činnost těchto občanských poraden je však omezená s ohledem na finanční prostředky, které mají příslušné poradny k dispozici. Poradenská činnost je tak poskytována pouze v časově omezeném rozsahu, a to zpravidla ještě po předchozím objednání. Poradenství

³⁵⁴ Spolek Asociace občanských poraden, IČO: 659 98 642, se sídlem Sabinova 287/3, Žižkov, 130 00 Praha. Bližší informace viz internetové stránky spolku: <http://www.obcanskeporadny.cz/>.

³⁵⁵ Podle internetových stránek Asociace občanských poraden se jedná o následující občanské poradny: Bohumín, Brno, Čáslav, České Budějovice, Děčín, Frýdek – Místek, Havlíčkův Brod, Hradec Králové, Chrudim, Jihlava, Karviná, Kyjov, Liberec 10 – Františkov, Most, Nové Město na Moravě, Nový Jičín, Nymburk, Opava, Ostrava – Přívoz, Pardubice, Pelhřimov, Plzeň, Polička, Praha 1, Praha 12, Praha 2, Praha 3, Rokycany, Rumburk, Rychnov nad Kněžnou, Třebíč, Uherské Hradiště, Ústí nad Orlicí, Valašské Meziříčí, Vsetín, Zlín a Žďár nad Sázavou; detašovaná pracoviště: Havířov – Šumbark, Ostrava a Šumperk; a kontaktní místa: Beroun, Brandýs nad Labem - Stará Boleslav, Brno - Nový Lískovec, Bystřice nad Pernštejnem, Čelákovice, Česká Lípa, Dačice, Dobřany, Dobříš, Frýdlant v Čechách, Havířov - Prostřední Suchá, Jablonec nad Nisou, Jičín, Kolín 2, Kolín I, Kopřivnice, Králíky, Lanškroun, Letohrad, Litomyšl, Moravské Budějovice, Náchod, Nový Bor, Ostrava – Poruba, Pečky, Poděbrady, Příbor, Světlá nad Sázavou, Šluknov, Telč, Turnov, Velké Meziříčí a Vysoké Mýto (Poradny. *Asociace občanských poraden* [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupné z: http://www.obcanskeporadny.cz/component/option,com_poradny/Itemid,8/view,poradny/).

³⁵⁶ Oblasti občanského poradenství. *Asociace občanských poraden* [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupné z: <http://www.obcanskeporadny.cz/oblasti-obcanskeho-poradenstvi/>.

je zpravidla poskytováno při osobní návštěvě příslušné poradny, některé poradny nabízejí též možnost telefonických konzultací.

Mezi další subjekty, které samy zajišťují určité formy právní pomoci, patří např. spolek *Poradna pro občanství/Občanská a lidská práva*,³⁵⁷ který se věnuje zejména problematice státního občanství, pobytu cizinců, diskriminace a rovných příležitostí a pomoci rodinám. Tento spolek nabízí též právní poradenství v oblasti pracovně-právních vztahů a zaměstnanosti, dluhů, bydlení, lidských práv a diskriminace, sociálních dávek a cizineckého práva, a to formou konzultací při osobní návštěvě v sídle spolku, nebo prostřednictvím emailového dotazu.³⁵⁸ Z uvedeného výčtu je vidět, že právní poradenství, které nabízí tento spolek, je mnohem užší, než v případě výše zmiňovaných občanských poraden (poradenství se např. netýká rodinného či trestního práva).

Dalším ze spolků, které zajišťují určité formy právní pomoci, je *Organizace pro pomoc uprchlíkům, o.s.*³⁵⁹ Tento spolek, jak již jeho název napovídá, poskytuje pomoc pouze vymezené skupině osob, a to uprchlíkům a dalším cizincům. Těmto osobám nabízí mj. též bezplatné právní poradenství, a to v oblasti správních řízení souvisejících se zákonem č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů a se zákonem č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších předpisů. Poradenství je poskytováno formou osobních konzultací při osobní návštěvě v sídle spolku, a to zásadně po předchozím objednání. Některé dotazy obecného rázu mohou být zodpovězeny též prostřednictvím emailu, a stručné informativní dotazy též telefonicky.

³⁵⁷ Spolek *Poradna pro občanství/Občanská a lidská práva*, IČO: 701 00 691, se sídlem Ječná 548/7, Nové Město, 120 00 Praha. Bližší informace viz internetové stránky spolku: <http://www.poradna-prava.cz/>.

³⁵⁸ Bezplatná právní pomoc. *Poradna práva* [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupné z: <http://www.poradna-prava.cz/bezplatna-pravni-pomoc-374.html>.

³⁵⁹ Spolek *Organizace pro pomoc uprchlíkům, o.s.*, IČO: 457 68 676, se sídlem Kovářská 939/4, Libeň, 190 00 Praha. Bližší informace viz internetové stránky spolku: <http://www.opu.cz/>.

Dalšími ze subjektů, které nabízejí specializované poradenství pro vymezenou skupinu osob jsou např. Bílý kruh bezpečí, o.s.,³⁶⁰ který nabízí pomoc obětem trestných činů, spolek Frank Bold Society,³⁶¹ který dříve působil pod názvem Ekologický právní servis, a to v oblasti ochrany životního prostředí nebo Českomoravská konfederace odborových svazů,³⁶² která zajišťuje provoz regionálních právních poraden pro zaměstnance v oblasti pracovního práva. Neziskových organizací, které se přímo podílejí na poskytování právní pomoci, je pochopitelně mnohem více, lze zmínit též spolek Liga lidských práv,³⁶³ Iuridicum Remedium, o. s.³⁶⁴ či mezinárodní nevládní organizaci známou pod označením Český helsinský výbor³⁶⁵ atd.

Příkladem druhé skupiny neziskových organizací, které sice samy žádnou z forem právní pomoci nezajišťují, ale poskytují poradenství o dostupných formách získání právní pomoci, je spolek Pro bono aliance,³⁶⁶ který provozuje Poradnu dostupnosti právní pomoci, jejímž prostřednictvím poskytuje veřejnosti informace o tom, kde a jakou formou lze získat právní pomoc. Pro bono aliance se dále snaží přispět k přijetí nové právní úpravy poskytování bezplatné právní pomoci a prostřednictvím projektu Pro bono centrum usiluje o rozvoj *pro bono* advokacie, tedy poskytování právních

³⁶⁰ Spolek Bílý kruh bezpečí, o.s., IČO: 476 07 483, se sídlem U Trojice 1042/2, Smíchov, 150 00 Praha. Bližší informace viz internetové stránky spolku: <http://www.bkb.cz/>.

³⁶¹ Spolek Frank Bold Society, IČO: 653 41 490, se sídlem Údolní 567/33, Brno-město, 602 00 Brno. Bližší informace viz internetové stránky spolku: <http://www.eps.cz/>.

³⁶² Odborová organizace Českomoravská konfederace odborových svazů, IČO: 006 75 458, se sídlem náměstí Winstona Churchilla 1800/2, Žižkov, 130 00 Praha. Bližší informace viz internetové stránky odborové organizace: <http://www.cmkos.cz/>.

³⁶³ Spolek Liga lidských práv, IČO: 266 00 315, se sídlem Burešova 615/6, Veveří, 602 00 Brno. Bližší informace viz internetové stránky spolku: <http://llp.cz>.

³⁶⁴ Spolek Iuridicum Remedium, o. s., IČO: 265 34 487, se sídlem Vírská 278, Kyje, 198 00 Praha. Bližší informace viz internetové stránky spolku: <http://www.iure.org/>.

³⁶⁵ Mezinárodní nevládní organizace s názvem Mezinárodní helsinská federace - Český helsinský výbor, IČO: 005 39 708, se sídlem Štefánikova 216/21, Smíchov, 150 00 Praha. Bližší informace viz internetové stránky mezinárodní nevládní organizace: <http://helcom.cz>.

³⁶⁶ Spolek Pro bono aliance, IČO: 266 40 783, se sídlem Příběnická 1908/12, 390 01 Tábor. Bližší informace viz internetové stránky spolku: <http://www.probonoaliance.cz/cz/>.

služeb ze strany advokátů bez nároku na honorář (o problematice *pro bono* již bylo pojednáno výše v rámci kapitoly 3.4 této práce).

Další formou zajištění právní pomoci mohou být tzv. právní kliniky. Právní kliniky jsou bezplatné právní poradny, které fungují v rámci právnických fakult, kde studenti právnických fakult v rámci výuky pod dohledem vyučujících právnické fakulty nebo externích vyučujících poskytují bezplatné právní poradenství nemajetným osobám, které si jinak právní pomoc advokáta nemohou dovolit. Právní pomoc je zde poskytována zejména ve formě právního poradenství, v některých případech též sepsáním potřebného právního dokumentu, podání k soudu nebo jinému orgánu. Právní pomoc může být poskytována ve všech nebo ve většině právních oblastí, nebo se klinika může specializovat na určitou právní oblast.

Tato forma výuky pochází ze Spojených států amerických, kde došlo na přelomu na přelomu 19. a 20. století v rámci právnických fakult k založení prvních kanceláří bezplatné právní pomoci, ve kterých poskytovali právní pomoc studenti, a to dobrovolně, za účelem získání praktických zkušeností, které by jim pomohly překonat rozdíl mezi právní teorií (*law in books*) a praxí (*law in action*). Postupem času došlo k rozšíření těchto aktivit a vytvoření právních klinik, které se staly osvědčenou součástí právního vzdělávacího systému. Právní kliniky jsou založeny na práci s klienty, což umožňuje studentům získat praktické zkušenosti ještě v průběhu studia, a to navíc pod dohledem zkušeného pedagoga nebo advokáta, který studentovi pravidelně poskytuje zpětnou vazbu. Právní klinika je pro studenty výhodná, neboť účastí na ní je student nucen propojovat znalosti z různých oborů práva, které jsou jinak vyučovány odděleně a umožní mu to tak pochopit širší souvislosti celého právního systému. Studenti jsou též vedeni k samostatnosti při řešení jednotlivých případů a k profesní odpovědnosti za jimi poskytnutou pomoc. Díky bezplatnosti poskytnuté pomoci si studenti mohou uvědomit též profesní závazky za zajištění práva na právní pomoc pro všechny osoby, včetně těch, které by si ji jinak nemohli dovolit.

V současné době je v České republice klinická forma výuky organizována v podstatě pouze na jediné právnické fakultě, a to na Právnické fakultě Univerzity Palackého

v Olomouci, prostřednictvím Centra pro klinické právní vzdělávání.³⁶⁷ Právní kliniky se zde člení na tzv. poradenské právní kliniky (*live-client clinics*) zaměřené na poskytování právního poradenství skutečným klientům v různých oblastech práva a na specializované, simulované právní kliniky, jejichž náplní jsou jiné praktické činnosti než poskytování přímého právního poradenství. V současné době³⁶⁸ fungují na této fakultě následující poradenské právní kliniky: Studentská právní poradna, Spotřebitelská právní klinika, Administrativně právní klinika a Právní klinika sociálního zabezpečení. Studentská právní poradna je obecnou formou právní kliniky, která poskytuje bezplatné právní poradenství převážně nemajetným klientům (podmínkou pro poskytnutí bezplatné právní pomoci však nemajetnost není). Zbývající tři kliniky jsou právními klinikami specializovanými, které poskytují bezplatné právní poradenství ve vymezených oblastech práva (správní právo, spotřebitelské právo a právo sociálního zabezpečení).

Od klinických forem výuky je třeba odlišovat studentské právní poradny, které jsou většinou provozovány studentskými organizacemi při právnických fakultách. Nejedná se o předmět, který by byl zařazený do výuky na právnické fakultě, ale o dobrovolnou činnost studentů, kteří zde poskytují poradenství proto, že chtějí pomoci nebo získat praxi. Většina těchto poraden nabízí studentům poskytujícím rady rovněž možnost konzultovat poradu s advokátem nebo vyučujícím na právnické fakultě. Příkladem studentské právní poradny je poradna provozovaná Právnickým akademickým spolkem Juristi³⁶⁹ pod označením První právní pomoc. Tato poradna slouží k poskytování základní právní orientace osobám, které se ocitli v nepříznivé životní situaci, při řešení jejich právních problémů, a to emailovou formou. Právní oblasti, ve kterých je poradenství poskytováno, nejsou zásadně omezeny. Jedná se zejména o právo

³⁶⁷ Je však třeba zmínit skutečnost, že na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze funguje též jeden klinický program, a sice v rámci povinně volitelného předmětu s názvem Teorie a praxe azylu a uprchlictví.

³⁶⁸ Tj. ke dni 13. června 2014.

³⁶⁹ Spolek s názvem „Právnický akademický spolek Juristi“, IČO: 226 89 745, se sídlem náměstí Curieových 901/7, Staré Město, 110 00 Praha. Bližší informace viz internetové stránky spolku: <http://www.juristi.cz/>.

závazkové, spotřebitelské, pracovní, rodinné, dědické, trestní a správní, s výjimkou dotazů týkajících se podnikatelské činnosti tazatele.

Všechny výše uvedené subjekty, které se ve větší či menší míře podílejí na zajišťování práva na právní pomoc, však mají společné, že jejich činnost se děje bez odpovídající právní regulace. Podmínky, za nichž mohou být poskytovány právní služby, upravuje zákon o advokacii, který rovněž stanoví, jaké subjekty jsou na území České republiky k poskytování právních služeb oprávněny. Mezi těmito subjekty bychom však marně hledali neziskové organizace, právnické fakulty či spolky sdružující studenty právnických fakult. Je tedy otázkou, zda je poskytování právních služeb ze strany těchto subjektů v souladu s právními předpisy, či zda se jedná o činnost sice přínosnou, avšak právními předpisy nedovolenou. Pro posouzení této problematiky je klíčové ust. § 1 odst. 2 zákona o advokacii, které definuje, co se pro účely tohoto zákona rozumí poskytováním právních služeb. Jak už bylo uvedeno výše, poskytováním právních služeb se rozumí jednotlivé formy právní pomoci (např. zastupování v řízení před soudy a jinými orgány, poskytování právních porad atd.), jsou-li vykonávány soustavně a za úplat. Pro posouzení oprávněnosti činnosti neziskových organizací a dalších subjektů na poli právní pomoci je klíčovým znakem právě poslední vyjmenovaný znak, tj. úplatnost. Jelikož tyto subjekty poskytují své služby zásadně bezúplatně, lze dovést, že jejich činnost, byť se materiálně jedná o poskytování právní pomoci, nespadá pod poskytování právních služeb dle příslušných ustanovení zákona o advokacii. Z tohoto důvodu se na činnost těchto subjektů zákon o advokacii nepoužije. Jelikož žádný právní předpis bezúplatné poskytování právních služeb nezakazuje, je možné s ohledem na čl. 2 odst. 4 Ústavy a čl. 2 odst. 3 Listiny zakotvující zásadu, že každý může činit, co není zákonem zakázáno, dovést, že se jedná o činnost dovolenou.

Dva nejčastěji diskutované problémy související s poskytováním právní pomoci ze strany těchto subjektů jsou otázka odpovědnosti za škodu, která by mohla vzniknout v důsledku poskytnuté právní pomoci, a ochrana informací získaných od klientů při poskytování právní pomoci, tedy povinnost mlčenlivosti. Domnívám se, že tyto problémy je možné, i přes neexistenci odpovídající právní úpravy, která by nepochybně byla velmi žádoucí, překlénout výkladem.

Pokud jde o otázku první, tedy odpovědnost za škodu, která může v důsledku poskytnutí právní pomoci vzniknout, pak je na místě nejprve stanovit, jaké ustanovení by tuto odpovědnost zakládalo. V současné době je obecná úprava odpovědnosti za škodu upravena v občanském zákoníku. V souvislosti s poskytováním právní pomoci je třeba zmínit již úvodní ust. § 5 OZ, které stanoví, že kdokoli se veřejně nebo ve styku s jinou osobou přihlásí k odbornému výkonu jako příslušník určitého povolání (např. advokát, advokátní koncipient) nebo stavu (např. student právnické fakulty), dává tím najevo, že je schopen jednat se znalostí a pečlivostí, která je s jeho povoláním nebo stavem spojena. Pokud tato osoba jedná bez této odborné péče, přičte se to k její tíži. Na toto ustanovení je pak navázána zvláštní skutková podstata odpovědnosti za škodu způsobenou informací nebo radou v ust. § 2950 OZ. Podle tohoto ustanovení odpovídá za škodu ten, kdo se hlásí k odbornému výkonu jako příslušník určitého stavu nebo povolání, popř. pokud jinak vystupuje jako odborník, jestliže ji způsobí neúplnou nebo nesprávnou informací, anebo škodlivou radou danou za odměnu v záležitosti svého vědění nebo dovednosti. Jinak se hradí jen škoda, kterou někdo informací nebo radou způsobil vědomě. Pokud jde o právní pomoc poskytovanou neziskovými organizacemi, jedná se o právní pomoc zásadně bezplatnou, tudíž je možné dovodit, že by za škodu způsobenou nesprávnou nebo neúplnou informací nebo škodlivou radou odpovídaly pouze v případě, pokud by šlo o škodu způsobenou vědomě. Ust. § 2950 OZ je ustanovením speciálním k obecné úpravě odpovědnosti za škodu, která je založena na porušení právní povinnosti. Chtěli-li bychom dovozovat odpovědnost neziskových organizací na základě obecných ustanovení o náhradě škody, bylo by třeba definovat právní povinnost, kterou jsou povinny tyto subjekty dodržovat. Je možné uvažovat o obecné prevenční povinnosti upravené v ust. § 2900 OZ, podle kterého je každý povinen počínat si při svém konání tak, aby nedošlo k nedůvodné újmě na svobodě, životě, zdraví nebo na vlastnictví jiného. Nelze ani vyloučit, že v určitých případech může být odpovědnost založena též na základě některého zvláštního právního předpisu. Je však zřejmé, že stávající právní stav není uspokojivý. Pokud by ke způsobení škody klientovi neziskové organizace došlo, byl by tento klient ve velmi obtížné situaci, pokud by se chtěl vzniklé škody domáhat, neboť neexistuje právní úprava, která by explicitně stanovila, že subjekty, které poskytují určité formy právní pomoci, odpovídají za škodu, kterou mohou svým konáním způsobit. Je třeba uvést, že mnoho neziskových organizací

se vydalo cestou pojištění odpovědnosti za škodu, tj. jsou pro případ, že by ke škodě skutečně došlo, pojištěny a náhrada vzniklé škody by byla uhrazena z příslušného pojištění. *De lege ferenda* by však bylo vhodné, aby byla pro všechny subjekty, které se na zajištění právní pomoci podílejí, zákonem zakotvena povinnost poskytovat právní služby s odbornou péčí a povinnost sjednat pro případ své odpovědnosti za škodu příslušné pojištění odpovědnosti.

Pokud jde o druhou otázku, a sice problematiku mlčenlivosti, v současné době neexistuje právní předpis, který by ukládal všem osobám poskytujícím právní pomoc povinnost mlčenlivosti. Tuto povinnost mlčenlivosti mají jen advokáti a dále též notáři, soudní exekutoři, daňoví poradci, či patentoví zástupci. Tyto osoby jsou pak oprávněny odepřít svědeckou výpověď, jestliže by svou výpovědí porušily zákonem stanovenou povinnost mlčenlivosti. Tato povinnost mlčenlivosti však není privilegiem, které by chránilo poskytovatele právních služeb, nýbrž chrání jejich klienty, neboť povinnost mlčenlivosti je základním prvkem vztahu advokáta a jeho klienta, který je závislý na důvěře mezi nimi. Je proto možné souhlasit s názorem vysloveným Maximem Tomoszkiem, že donucováním osoby, která poskytla jiné osobě právní pomoc, k podání svědecké výpovědi o skutečnostech, které by spadaly pod závazek mlčenlivosti v situacích, kdy by na místě této osoby byl advokát, by došlo k založení nerovnosti a k porušení práva na ochranu soukromí spolu s právem na spravedlivý proces.³⁷⁰ Podobnou situací se v minulosti již zabýval Evropský soud pro lidská práva, když v rozsudku ze dne 1. července 2008, ve věci stížnosti č. 58243/00 (případ Liberty a ostatní proti Spojenému království) dovedl porušení práva na ochranu soukromí v případě, kdy byla orgány veřejné moci narušena komunikace mezi dvěma britskými nevládními organizacemi a jejich klienty o důvěrných informacích.³⁷¹ *De lege ferenda* by však bylo žádoucí, aby byla zakotvena obecná povinnost mlčenlivosti všech osob poskytujících právní služby, neboť jen tak je možné, aby mohla být právní pomoc poskytovaná dalšími subjekty skutečně efektivní a byly dostatečně chráněny zájmy jejich klientů.

³⁷⁰ TOMOSZEK, Maxim. Maxim Tomoszek: Filipika za právní kliniky. In: *JINÉ PRÁVO* [online]. [cit. 2014-06-13]. Dostupné z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2012/01/maxim-tomoszek-filipika-za-pravni.html>.

³⁷¹ Tamtéž.

5.3 Pojištění právní ochrany

Určitou roli při realizaci práva na právní pomoc mohou mít i subjekty, které sice přímo nepůsobí v oblasti poskytování právních služeb, ale jsou schopné poskytnutí právních služeb za splnění předem stanovených podmínek zajistit. Těmito subjekty jsou pojišťovny, které se poslední dobou kromě dnes v již standardním pojištění osob, majetku či odpovědnosti angažují i v oblasti tzv. pojištění právní ochrany.

Tento způsob zajištění právní pomoci je založen na smluvní bázi, kdy určitá osoba, která si do budoucna chce sobě nebo třetí osobě zajistit právní ochranu (k pojmu právní ochrana blíže viz níže), tj. pojistník, uzavře se subjektem, který je oprávněn provozovat pojišťovací činnost,³⁷² tj. s pojišťovnou (resp. s pojistitelem), dle ust. § 2758 a násl. občanského zákoníku pojistnou smlouvu, na základě které se pojistitel zaváže vůči pojistníkovi poskytnout jemu nebo třetí osobě pojistné plnění, nastane-li nahodilá událost krytá pojištěním (tzv. pojistná událost), a pojistník se zavazuje zaplatit pojistiteli pojistné.

Na českém pojistném trhu však není příliš subjektů, které tento typ pojištění nabízejí. V současné době se jedná pouze o dvě pojišťovny,³⁷³ přičemž první z nich, D.A.S. pojišťovna právní ochrany, a.s., se specializuje, jak už její název napovídá, právě na tento typ pojištění, a druhá z nich, Kooperativa pojišťovna, a.s., Vienna Insurance Group, nabízí kromě pojištění právní ochrany i jiné pojistné produkty.

³⁷² Pojišťovací činností se rozumí přebírání pojistných rizik na základě uzavřených pojistných smluv a plnění z nich, jejíž součástí je správa pojištění, likvidace pojistných událostí, poskytování asistenčních služeb, nakládání s aktivy, jejichž zdrojem jsou technické rezervy pojišťovny, uzavírání smluv pojišťovnou se zajišťovny o zajištění závazků pojišťovny vyplývajících z jí uzavřených pojistných smluv a činnost směřující k předcházení vzniku škod a zmírňování jejich následků (ust. § 3 odst. 1 písm. f) zákona č. 277/2009 Sb., o pojišťovnictví, ve znění pozdějších předpisů. Ust. § 4 téhož zákona pak vymezuje, které subjekty jsou oprávněné provozovat pojišťovací činnost. K provozování pojišťovací činnosti je zapotřebí povolení, které uděluje Česká národní banka.

³⁷³ Pojištění právní ochrany sice nabízejí i jiné subjekty (např. Česká spořitelna, a. s. jako pojištění právní ochrany k účtům České spořitelny, či UNIQA pojišťovna, a.s. jako pojištění právní ochrany vozidla), avšak při detailním prostudování pojistných podmínek je možné zjistit, že se nejedná o jejich vlastní pojistný produkt, nýbrž o zprostředkování pojištění od jiné pojišťovny, která se pojištěním právní ochrany zabývá.

Pojištění právní ochrany je pojištěním škodovým, jehož předmětem je ochrana oprávněných právních zájmů pojištěné osoby v oblasti právních vztahů, na něž se dle sjednané varianty pojištění vztahuje. Za pojistnou událost se považuje porušení právní povinnosti či jiná právní skutečnost, které nastaly v době trvání pojištění a v jejichž důsledku vznikla potřeba chránit či prosazovat právní zájmy pojištěného v oblasti pojištěných právních vztahů.

V případě pojistné události poskytne pojistitel pojistné plnění, které spočívá zpravidla v poskytnutí právního poradenství poskytovaného odbornými pracovníky pojistitele, v úhradě nákladů na právní zastoupení, nákladů na soudní či jiné obdobné poplatky, nákladů na vypracování znaleckých posudků, nákladů na cestu pojištěného k soudnímu řízení, pokud je jeho přítomnost vyžádána soudem, náklady případného výkonu rozhodnutí a v náhradě nákladů řízení, kterou je pojištěný povinen na základě soudního rozhodnutí uhradit protistraně či státu atd.

Jako z každého pojištění, i z pojištění právní ochrany jsou stanoveny výluky. Pojištění právní ochrany se zpravidla nevztahuje na určité typy sporů, např. na spory mezi pojištěným a pojistitelem, spory o náhradu újmy, která je uplatňována vůči pojištěnému, či spory týkající se nároků, které byly na pojištěného převedeny, anebo které jsou uplatňovány jeho jménem na účet třetí osoby. Pojištění se též zpravidla nevztahuje na ochranu či prosazování právních zájmů pojištěného, pokud pojištěný v souvislosti se škodnou událostí požil či existuje důvodné podezření, že požil alkohol či jiné návykové látky, na případy, kdy pojištěný při sjednání pojištění věděl nebo s přihlédnutím ke všem okolnostem mohl vědět o skutečnostech, které mohou vést ke vzniku škodné události, dále na jakékoliv právní zájmy pojištěného, které přímo nebo nepřímo souvisejí či byly ovlivněny válečnými událostmi, či na úhradu pokut, peněžitých trestů a jiných sankcí uložených pojištěnému atd.

Na první pohled by se mohlo zdát, že tento pojistný produkt je ideálním způsobem pro zabezpečení případné potřebné budoucí právní pomoci pro osobu, pro kterou by úhrada nákladů na právní zastoupení představovala příliš velkou finanční zátěž, avšak která si může dovolit platit nižší částky v podobě pojistného za pojištění právní ochrany

(pojistné začíná již od 84,- Kč za měsíc).³⁷⁴ Je však třeba vždy pečlivě zkoumat, jaké právní vztahy jsou do pojištění zahrnuty. Např. zmiňovaný příklad pojistného ve výši 84,- Kč za měsíc zahrnuje pouze tzv. pojištění právní ochrany při úrazu, tj. zahrnuje pouze spory týkající se úrazu poškozeného. V současné době je možné získat pojištění v těchto právních vztazích: nároky na náhradu újmy vůči třetí osobě, nároky ze smluv, včetně nároků ze soukromého pojištění či pracovněprávních vztahů, nároky z vlastnického nebo jiného věcného práva k movitým, popř. nemovitým věcem, v pojištění dokonce může být zahrnuta obhajoba pojištěného v trestním či přestupkovém řízení, pokud se jedná o nedbalostní trestný čin či přestupek aj. Druhá z pojišťoven však nabízí pojištění podle jednotlivých oblastí lidského života, ve kterých může dojít k potřebě právní pomoci. Tak je např. nabízeno pojištění právní ochrany soukromí, bydlení, zaměstnance, vozidla, řidiče, či právní ochrany při úrazu, přičemž můžeme nalézt též zvláštní nabídku pojištění právní ochrany pro podnikatele, obce, sportovce či myslivce.³⁷⁵ Pojištění se pak vztahuje pouze na právní vztahy, které spadají do příslušné sjednané kategorie. Současné bývají nabízeny i tzv. balíčky pojištění, které zahrnují více oblastí, ve kterých je právní pomoc poskytována.

Při podrobném prozkoumání pojistných podmínek³⁷⁶ je však možné dojít k závěru, že toto pojištění nemůže samo o sobě nahradit jiné formy zajištění právní pomoci. Jedním z důvodů, které do jisté míry relativizují závazek pojišťovny v případě pojistné události plnit je institut posouzení vyhlídek na úspěch. Pro případ pojistné události si totiž pojišťovny sjednávají, že jsou oprávněny posoudit vyhlídky na úspěšné prosazení právních zájmů pojištěného v dané věci. Dojdou-li k závěru, že neexistují dostatečné

³⁷⁴ Právní ochrana při úrazu. *D.A.S. pojišťovna právní ochrany* [online]. [cit. 2014-06-14]. Dostupné z: <https://www.das.cz/cs/nase-produkty/produkty/pravni-ochrana-pri-urazu>.

³⁷⁵ Naše produkty právní ochrany. *D.A.S. pojišťovna právní ochrany* [online]. [cit. 2014-06-14]. Dostupné z: <https://www.das.cz/cs/nase-produkty>

³⁷⁶ V době psaní této kapitoly jsem měla k dispozici pojistné podmínky společnosti D.A.S. pojišťovna právní ochrany, a.s. obsažené v dokumentu nazvaném „*PRŮVODNÍ DOKUMENT PRO KLIENTY D.A.S. pojišťovny právní ochrany, a.s. PD/140101*“ (dostupný např. z: <https://www.das.cz/cs/nase-produkty/produkty/pravni-ochrana-soukromi>) a společnosti Kooperativa pojišťovna, a.s., Vienna Insurance Group obsažené v dokumentu nazvaném „*Soubor dokumentů pro pojištění právní ochrany*“ (dostupný z: <http://www.koop.cz/nase-produkty/pojisteni-pravni-ochrany/>), vše ve znění platném od 1. ledna 2014.

vyhlídky na úspěšné prosazení právních zájmů pojištěného, např. z důvodu důkazní nouze, pak to pojištěnému oznámí a tomu v takovém případě nevzniká nárok na pojistné plnění. Pojištěný tak nikdy nebude mít jistotu, že se mu právní pomoci skutečně dostane, neboť jeho nárok na pojistné plnění je do značné míry závislý na subjektivním posouzení škodné události ze strany pojistitele. Pojistné podmínky sice upravují mechanismy, jakým způsobem je možné stanovisko pojistitele přezkoumat, např. v podobě expertního řízení,³⁷⁷ či umožňují dodatečné vyplacení pojistného plnění, pokud pojištěný ve sporu bez ohledu na stanovisko pojistitele i nadále pokračoval a uspěl v něm,³⁷⁸ avšak všechny tyto mechanismy jsou spojeny s dodatečnými náklady pro pojištěného.

Další skutečností, která do značné míry omezuje význam pojištění právní ochrany, jsou poměrně široce konstruované výluky z pojištění. Kromě výluk, které již byly zmíněny výše, je v jednotlivých pojistných podmínkách zmíněna celá řada dalších typů sporů a nároků, na které se pojištění nevztahuje. Pojištění u společnosti D.A.S. pojišťovna právní ochrany, a.s. tak např. nezahrnuje spory mezi vlastníky a spoluvlastníky movitých i nemovitých věcí, včetně zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví či společného jmění manželů, spory týkající se ochrany osobnosti člověka, spory týkající se rodinného či dědického práva.³⁷⁹ Kooperativa pojišťovna, a.s., Vienna Insurance Group pak z pojistného plnění vylučuje např. spory související s koupí nebo prodejem nemovité věci či rovněž spory týkající se rodinného či dědického práva.³⁸⁰ Přitom právě tyto typy sporů bývají velmi častým důvodem, proč se lidé obracejí na advokáty s žádostí o právní pomoc.

³⁷⁷ Článek 10 Pojistných podmínek pojištění právní ochrany – obecná část PP/0/140101 společnosti D. A.S. pojišťovna právní ochrany, a.s. ve znění platném od 1. ledna 2014.

³⁷⁸ Článek 11 odst. 14 Všeobecných pojistných podmínek pro pojištění právní ochrany společnosti Kooperativa pojišťovna, a.s., Vienna Insurance Group ve znění platném od 1. ledna 2014.

³⁷⁹ Článek 7 Pojistných podmínek pojištění právní ochrany – obecná část PP/0/140101 společnosti D. A.S. pojišťovna právní ochrany, a.s. ve znění platném od 1. ledna 2014.

³⁸⁰ Článek 7 odst. 1 Všeobecných pojistných podmínek pro pojištění právní ochrany společnosti Kooperativa pojišťovna, a.s., Vienna Insurance Group ve znění platném od 1. ledna 2014.

Omezujícím faktorem je rovněž limitace pojistného plnění. Maximální limit pojistného plnění, který pojišťovny umožňují v současné době sjednat, je 500 000,- Kč. Na první pohled se může zdát, že se jedná o limit, který dostatečně pokryje náklady většiny běžně se vyskytujících sporů. Pokud si však vezmeme hypotetický příklad,³⁸¹ kdy se bude pojištěný domáhat náhrady škody ve výši 500 000,-Kč, pak náklady na soudní poplatek za podání žaloby činí v takovém případě 25 000,- Kč, odměna advokáta za řízení v prvním stupni bude činit 51 500,- Kč,³⁸² k čemuž je třeba přičíst soudní poplatek za podání odvolání ve výši 25 000,- Kč, pokud by pojištěný nebyl v řízení před soudem prvního stupně úspěšný, a odměnu advokáta za řízení ve druhém stupni částku 30 900,- Kč.³⁸³ Již nyní by náklady dosáhly téměř čtvrtiny sjednaného maximálního limitu. K této částce je třeba přičíst náklady na obstarání a provedení důkazů, zejména znalečné a svědečné, je-li ve věci třeba provést svědecké výpovědi či prokázat oprávněnost nároku znaleckým posudkem, hotové výdaje advokáta (režijní paušály, cestovné, náhrada za promeškaný čas) a případně též náhradu za daň z přidané hodnoty, je-li advokát plátcem této daně. V takovém případě se mohou náklady vyšplhat až na 210 000,- Kč.³⁸⁴ Pokud by v tomto hypotetickém případě došlo k tomu, že by odvolací soud rozsudek soudu prvního stupně zrušil a věc vrátil soudu prvního stupně zpět, pak se rázem můžeme dostat za tři pětiny sjednaného limitu, a to se jedná pouze o úhradu nákladů, které v řízení vynaložil pojištěný. Pokud následně dojde k tomu, že pojištěný ve sporu neuspěje, bude povinen nahradit protistraně náklady řízení. Byla-li též protistrana právně zastoupena a nechala-li ve věci vypracovat svůj vlastní znalecký posudek, pak může náhrada nákladů řízení dosahovat částky 240.000,-Kč. V takovém případě by došlo k dosažení maximálního limitu pojistného plnění a pojištěný by musel zbývající část nákladů řízení nést ze svého.

Účelem této kapitoly není vyčerpávajícím způsobem rozebrat veškeré právní aspekty, které s pojištěním právní ochrany souvisejí, nýbrž poukázat na tento zvláštní způsob zajištění právní pomoci osobám, které nemohou nebo nechtějí hradit náklady

³⁸¹ Veškeré výpočty uvedené v tomto příkladě byly provedeny ke dni 14. června 2014.

³⁸² Při předpokládaném počtu 5 úkonů právní služby dle advokátního tarifu.

³⁸³ Při předpokládaném počtu 3 úkonů právní služby dle advokátního tarifu.

³⁸⁴ Náklady za vypracování znaleckého posudku a hotové výdaje advokáta uvažují ve výši cca 80 000,- Kč.

spojené s poskytováním právních služeb a vedením soudních sporů. Ačkoliv jsem se výše vyjádřila k pojištění právní ochrany poměrně kriticky, má kritika směřuje vůči aktuálním dostupným produktům pojištění právní ochrany, nikoli vůči tomuto institutu samotnému. Domnívám se, že uvedený institut je minimálně vhodným doplňkem ve stávajícím systému zajištění právní pomoci v České republice, neboť umožňuje získat „*bezplatnou*“ právní pomoc osobám, které by jinak nesplňovaly podmínky pro ustanovení zástupce v některém ze soudních řízení či určení advokáta k poskytnutí právních služeb bezplatně. Je zřejmé, že osoby, které tyto podmínky splňují, si zpravidla nebudou moci dovolit hradit ani pojištění právní ochrany, byť není nijak závratně vysoké. Tento institut tudíž nemůže být primárně určen pro potřeby zajištění právní pomoci všem osobám, které si nemohou dovolit hradit běžné náklady za poskytování právní pomoci ze strany advokátů. Nicméně je třeba uvítat každý institut a využít každé možnosti, která může pomoci rozšířit dostupnost právní pomoci, a pojištění právní ochrany jedním z takových institutů zcela jistě je.

6. Způsoby zajištění právní pomoci v civilních věcech v zahraničních právních úpravách

S ohledem na to, co bylo uvedeno v předchozích částech této práce, je zřejmé, že problematika zajištění právní pomoci je tématem, které se prolíná mnoha právními obory (od práva mezinárodního a ústavního po právo občanské, správní či trestní). Není proto možné v této práci obsáhnout veškeré aspekty práva na právní pomoc, a to ani pokud jde o právo české, natož pokud jde o právní řády zahraniční. Jelikož však může být zahraniční právní úprava vhodným zdrojem inspirace, není možné ji zcela opomenout. Z tohoto důvodu se v této části práce pokusím čtenáře stručně seznámit s vybranými aspekty právní úpravy zajištění dostupnosti právní pomoci v civilních věcech ve Spolkové republice Německo a ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irsku.

6.1 Spolková republika Německo

Ve Spolkové republice Německo je právní pomoc nemajetným osobám v civilních věcech řešena prostřednictvím dvou právních institutů. První z nich se nazývá *Prozesskostenhilfe* a, zjednodušeně řečeno, jde o právní pomoc poskytovanou v soudním řízení v návaznosti na osvobození účastníka od soudních poplatků. Druhý z institutů se označuje jako *Beratungshilfe* a jde o právní pomoc poskytovanou mimo rámec soudního řízení.

Nejprve se zaměřím na problematiku právní pomoci poskytované v soudním řízení. Základ právní úpravy *Prozesskostenhilfe* nalezneme v německém občanském soudním řádu, tj. v zákonu označovaném jako *Zivilprozessordnung*³⁸⁵ ve spojení se spolkovým advokátním řádem, tj. zákonem označovaným jako *Bundesrechtsanwaltsordnung*.³⁸⁶

³⁸⁵ Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781), die zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 10. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3786) geändert worden ist (dále jen „ZPO“). Dostupné z: <http://www.gesetze-im-internet.de/zpo/>.

³⁸⁶ Bundesrechtsanwaltsordnung in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 303-8, veröffentlichten bereinigten Fassung, die durch Artikel 7 des Gesetzes vom 10. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3786) geändert worden ist (dále jen „BRAO“). Dostupné z: <http://www.gesetze-im-internet.de/brao/>.

Nejprve je třeba uvést, jaké jsou předpoklady pro přiznání *Prozesskostenhilfe*. Tyto předpoklady jsou upraveny v ust. § 114 ZPO. Základním podmínkou, která musí být splněna, aby mohlo dojít k přiznání *Prozesskostenhilfe*, je žádost oprávněné osoby. Subjektivním předpokladem pro přiznání *Prozesskostenhilfe* je skutečnost, že žadatel není schopen s ohledem na své osobní nebo majetkové poměry uhradit náklady řízení, popř. je schopen je uhradit pouze částečně či ve splátkách. Pro posuzování osobních a majetkových poměrů žadatele jsou pak v ust. § 115 ZPO stanovena základní kritéria, ze kterých je soud povinen vycházet. Je tady např. stanoveno, co se pro účely řízení o povolení *Prozesskostenhilfe* považuje za příjem žadatele, jaké jsou odčitatelné položky z tohoto příjmu a v jakém rozsahu je žadatel povinen užít svůj osobní majetek k financování soudního sporu. Objektivním předpokladem je pak okolnost, že zamýšlené uplatnění nebo bránění práva má dostatečné vyhlídky na úspěch a současně že se ze strany žadatele nejedná o svévolný výkon práva. Vyhlídky na úspěch se posuzují podle toho, jakým způsobem je věc po skutkové i právní stránce podložena a s ohledem na důkazy, které má žadatel k dispozici. ZPO se pokouší definovat, kdy se ze strany žadatele jedná o svévolné uplatnění nebo bránění práva. Pokud by za daných okolností jiný účastník řízení, který o *Prozesskostenhilfe* nežádá, po pečlivém zvážení všech okolností od uplatnění nebo bránění práva upustil, a to i přesto, že v daném případě existují dostatečné vyhlídky na úspěch, pak je možné uplatnění nebo bránění práva považovat za svévolné.

K podání žádosti o *Prozesskostenhilfe* je příslušný soud, u kterého bylo řízení zahájeno nebo u kterého má být zahájeno. V žádosti je třeba vylíčit okolnosti sporu, včetně uvedení důkazů k prokázání skutkových tvrzení.³⁸⁷ K žádosti je rovněž třeba přiložit prohlášení žadatele o osobních a majetkových poměrech,³⁸⁸ přičemž žadatel je povinen ohlásit soudu bez zbytečného odkladu každou podstatnou změnu těchto poměrů. Pokud se totiž do 4 let od právní moci rozhodnutí, jímž došlo k ukončení soudního řízení, podstatným způsobem změni osobní nebo majetkové poměry žadatele, může být rozhodnutí soudu o *Prozesskostenhilfe* dodatečně změněno, a to též

³⁸⁷ Ust. § 117 odst. 1 ZPO.

³⁸⁸ Ust. § 117 odst. 2 ZPO.

v neprospěch žadatele.³⁸⁹ Zajímavostí je, že v rámci řízení o povolení *Prozesskostenhilfe* musí být zásadně vyslechnuta též druhá strana sporu,³⁹⁰ která má možnost se k podané žádosti vyjádřit, a to pokud jde o splnění předpokladů pro povolení *Prozesskostenhilfe*, zejména pokud jde o opodstatněnost uvažovaného soudního řízení a vyhlídky žadatele na úspěch.

Je-li žádosti o *Prozesskostenhilfe* vyhověno, má to za následek, že náklady soudního řízení a náklady spojené s činností ustanoveného advokáta mohou být po takové straně uplatňovány pouze za soudem stanovených podmínek.³⁹¹ Soud totiž může rozhodnout o úplném či částečném osvobození od soudních nákladů. V případě úplného osvobození hradí tyto náklady stát (resp. příslušná zemská nebo spolková pokladna).³⁹² Pokud bylo soudem rozhodnuto o částečném osvobození, může být rozhodnutí spojeno s povinností strany, aby uhradila náklady ve splátkách. Straně, které byla povolena *Prozesskostenhilfe*, nemůže být soudem uloženo, aby složila zálohu na náklady řízení a advokát, pokud jí byl ustanoven advokát, pak tento advokát není oprávněn uplatňovat po této straně nárok na odměnu.³⁹³ V případě, že byla jím zastoupená strana v řízení úspěšná, hradí jeho odměnu a náklady ve sporu podlehnuvší protistrana.³⁹⁴ V opačném případě hradí jeho odměnu a náklady se zastupováním spojené stát (resp. příslušná zemská nebo spolková pokladna). Povolení *Prozesskostenhilfe* však neznamena, že by tato strana byla osvobozena též od náhrady nákladů řízení protistrany, které je povinna uhradit, pokud nebude ve sporu úspěšná. Zákon proto výslovně stanoví, že pokud strana, jejíž žádosti o *Prozesskostenhilfe* bylo vyhověno, spor prohraje, je povinna nahradit protistraně náklady řízení.³⁹⁵

³⁸⁹ Ust. § 120a ZPO.

³⁹⁰ Výjimkou jsou případy, pokud by takový postup nebyl z určitých důvodů vhodný (např. pokud by vyslechnutím druhé strany sporu mohlo dojít k ohrožení účelu soudního řízení).

³⁹¹ Ust. § 122 odst. 1 ZPO.

³⁹² Landeskasse, tj. zemská pokladna, je instituce, které provádí správu majetku příslušné spolkové země a je odpovědná za placení závazků a výběr pohledávek příslušné země. Obdobně funguje na úrovni spolku též Bundeskasse, tj. spolková pokladna.

³⁹³ Ust. § 122 odst. 2 a 3 ZPO.

³⁹⁴ Ust. § 126 ZPO.

³⁹⁵ Ust. § 123 ZPO.

Případy, kdy může být straně v rámci *Prozesskostenhilfe* ustanoven advokát, řeší ust. § 121 ZPO. Podle tohoto ustanovení přidělí soud straně advokáta vždy, pokud se jedná o řízení, ve kterém je zastoupení advokátem povinné (tj. jedná-li se o tzv. advokátní přímus). Advokáta přidělí soud též na žádost strany, pokud se v daném případě jeví zastoupení advokátem jako žádoucí, nebo pokud je protistrana v řízení zastoupena advokátem. Cílem tohoto ustanovení je zajistit rovnost účastníků řízení, a to nejen rovnost formální, ale do jisté míry i rovnost materiální. Zásadně přitom platí, že stranu má zastupovat advokát, který má sídlo v obvodu daného soudu a který se svým ustanovením souhlasí. Soud však neustanovuje straně konkrétního advokáta, jako je tomu např. v České republice, ale strana má právo volby, tj. může si advokáta, který ji bude v řízení zastupovat, sama vybrat. V případě, že by žádný advokát nesouhlasil se svým ustanovením, je straně na její žádost předsedou daného soudu konkrétní advokát přidělen.

V této souvislosti je třeba poukázat na ust. § 48 BRAO, podle kterého je advokát povinen převzít zastoupení strany v soudním řízení, pokud jí byl ustanoven. Odmítnutí převzetí právního zastoupení je možné pouze výjimečně, a to z důležitých důvodů. Těmito důležitými důvody může být např. skutečnost, že by se převzetím zastoupení dostal advokát do střetu zájmů, dále narušení nezbytné důvěry mezi advokátem a jeho klientem, popř. neposkytování potřebné součinnosti ze strany klienta.

O povolení *Prozesskostenhilfe* se rozhoduje vždy v každém stupni soudního řízení zvlášť. Bylo-li tedy o povolení *Prozesskostenhilfe* rozhodnuto v rámci řízení před soudem prvního stupně, neplatí toto rozhodnutí pro odvolací řízení. Před rozhodnutím o povolení *Prozesskostenhilfe* pro odvolací řízení je třeba opětovně posoudit, zda jsou pro toto opatření splněny subjektivní i objektivní předpoklady. Objektivní předpoklady, tj. skutečnost, že uplatnění nebo bránění práva má dostatečné vyhlídky na úspěch a že se nejedná o svévolný výkon práva, se však nezkoumají, pokud odvolání podala protistrana.³⁹⁶

Závěrem je třeba uvést, že splňuje-li žadatel zákonem stanovené podmínky, má na poskytnutí *Prozesskostenhilfe* právní nárok. To ostatně potvrzuje i německá judikatura,

³⁹⁶ Ust. § 119 odst. 1 ZPO.

podle které platí, že jsou-li splněny objektivní i subjektivní předpoklady pro povolení *Prozesskostenhilfe*, musí být žádosti vyhověno.³⁹⁷ Judikatorně bylo rovněž dovozeno, že právo na poskytnutí *Prozesskostenhilfe* může uplatnit kdokoliv, kdo vede spor před německým soudem, a to bez ohledu na to, zda je státním občanem Spolkové republiky Německo, cizincem či osobou bez státní příslušnosti.³⁹⁸

Nyní se zaměřím na druhý z institutů k zajištění právní pomoci nemajetným osobám, a to *Beratungshilfe*. Právní úpravu týkající se právní pomoci ve formě *Beratungshilfe* nalezneme v zákonu označovaném jako *Beratungshilfegesetz*.³⁹⁹ Jedná se o právní pomoc poskytovanou ve formě právního poradenství ohledně přesně specifikované záležitosti a ve výjimečných případech též ve formě zastupování při jednání ve vymezené věci. Vždy se však musí jednat o právní pomoc, která je poskytována mimo rámec soudního řízení. Pokud by žadatel zamýšlel uplatnit svůj nárok, ohledně něhož žádá právní pomoc, u soudu, pak by musel požádat o povolení *Prozesskostenhilfe*, o kterém může být rozhodnuto i před zahájením soudního řízení.

Předpoklady pro poskytnutí *Beratungshilfe* jsou upraveny v ust. § 1 BerHG. Základním předpokladem pro povolení *Beratungshilfe* je žádost osoby, která má zájem o získání této formy právní pomoci. Rovněž u tohoto institutu se rozlišují subjektivní a objektivní předpoklady, které musí být splněny, aby žádosti mohlo být vyhověno. Subjektivním předpokladem jsou takové osobní a majetkové poměry žadatele, které mu neumožňují získat potřebnou právní pomoc. Tento předpoklad se pak považuje automaticky za splněný, pokud by žadatel měl nárok na bezúplatné poskytnutí *Prozesskostenhilfe* (tj. na úplné osvobození od nákladů soudního řízení). Objektivním předpokladem je, že žadateli nejsou k dispozici jiné možnosti získání právní pomoci a že se z jeho strany nejedná o svévolné domáhání se právní pomoci. Mezi jiné možnosti získání právní pomoci se přitom nezahrnuje potencionální možnost získání bezúplatné právní pomoci ze strany advokáta, který poskytuje právní služby *pro bono*, ani možnost

³⁹⁷ OLG Zweibrücken NJW-RR 1986, 615.

³⁹⁸ LAG Frankfurt ArbuR 1984, 55.

³⁹⁹ Beratungshilfegesetz vom 18. Juni 1980 (BGBl. I S. 689), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 31. August 2013 (BGBl. I S. 3533) geändert worden ist (dále jen „BerHG“). Dostupné z: <http://www.gesetze-im-internet.de/berathig/>.

získání právní pomoci ze strany advokáta na základě ujednání o podílové odměně (*pactum de quota litis*). Svévolnost se posuzuje obdobně jako v případě *Prozesskostenhilfe*, tj. vychází se z předpokladu, jak by se za daných okolností chovala jiná osoba, která o tuto formu právní pomoci nežádá. Pokud by taková osoba po pečlivém zvážení okolností od porady či zastupování ze strany advokáta sama upustila, pak se jednání žadatele považuje za svévolné.

Jak už bylo uvedeno výše, v případě *Beratungshilfe* se právní pomoc poskytuje zásadně ve formě porady, a to v přesně stanovené právní záležitosti. Zastupování žadatele při jednání s třetími osobami (tj. nikoli zastupování v soudním řízení) je výjimečné a je možné pouze v případech, kdy se toto zastoupení s ohledem na osobu žadatele jeví jako potřebné, zejména pokud žadatel není schopen s ohledem na rozsáhlost, obtížnost či významnost právní záležitosti hájit své právní zájmy sám.⁴⁰⁰ Pokud jde o oblasti, ve kterých jsou právní porady poskytovány, ty nejsou zásadně nijak omezeny. Totéž platí pro zastupování, které je však vyloučeno v oblastech trestního a přestupkového práva, kde může být poskytnuta pouze právní porada.⁴⁰¹ Právní pomoc může být výjimečně poskytnuta též v oblasti práva cizího státu, avšak pouze, pokud má věc bezprostřední vztah k tuzemsku.⁴⁰²

K podání žádosti o poskytnutí *Beratungshilfe* je příslušný obvodový soud (*Amtsgericht*), a to podle místa, kde se nachází obecný soud žadatele.⁴⁰³ V žádosti je třeba vylíčit skutkové okolnosti záležitosti, ve které má být právní pomoc poskytnuta, a připojit k ní prohlášení žadatele o jeho osobních a majetkových poměrech a prohlášení o tom, že mu v této záležitosti nebylo ze strany soudu odepřeno poskytnutí *Beratungshilfe* a že v této záležitosti není nebo nebylo zahájeno soudní řízení.⁴⁰⁴ Soud může po žadateli požadovat, aby jím uváděné skutkové okolnosti hodnověrným způsobem doložil.⁴⁰⁵ Pokud jsou splněny všechny předpoklady pro poskytnutí *Beratungshilfe*,

⁴⁰⁰ Ust. § 2 odst. 1 BerHG.

⁴⁰¹ Ust. § 2 odst. 2 BerHG.

⁴⁰² Ust. § 2 odst. 3 BerHG.

⁴⁰³ Ust. § 4 odst. 1 BerHG.

⁴⁰⁴ Ust. § 4 odst. 2 a 3 BerHG.

⁴⁰⁵ Ust. § 4 odst. 4 BerHG.

vystaví příslušný příslušný obvodový soud žadateli písemné potvrzení o oprávnění žádat *Beratungshilfe*. V tomto potvrzení musí být přesně vymezena záležitost, ve které má být právní pomoc poskytnuta a žadatel si může vybrat, na kterého z advokátů se kvůli této právní pomoci obrátí.⁴⁰⁶

V této souvislosti je zapotřebí zmínit též ust. § 49a BRAO, podle kterého zásadně není advokát oprávněn poskytnutí právní pomoci ve formě *Beratungshilfe* odmítnout. Odmítnout poskytnutí *Beratungshilfe* může advokát pouze výjimečně, a to pokud pro odmítnutí v daném případě existují důležité důvody (tj. obdobně jako v případě *Prozesskostenhilfe* – viz výše).

Odměnu advokáta za poskytnutí *Beratungshilfe* hradí stát, resp. příslušná zemská pokladna. *Beratungshilfe* však není pro žadatele zcela zdarma. Žadatel je povinen uhradit advokátovi, kterého s žádostí o poskytnutí právní pomoci v příslušné věci oslovil, poplatek za poskytnutí *Beratungshilfe* nazývaný *Beratungshilfengebühr*, který v současné době činí 15 €. ⁴⁰⁷ Tento poplatek tak plní jistou regulační funkci, aby nedocházelo ke zneužívání tohoto institutu. Advokát však může žadateli úhradu tohoto poplatku prominout, avšak v takovém případě nemůže požadovat zaplacení této částky ze zemské pokladny. V určitých případech přechází povinnost zaplatit odměnu advokáta na protistranu žadatele. Pokud má totiž protistrana žadatele o *Beratungshilfe* povinnost uhradit žadateli náklady spojené s uplatněním práva, pak je povinna uhradit též odměnu advokáta za jeho činnost.⁴⁰⁸

Závěrem je třeba uvést, že povolení *Beratungshilfe* může soud z moci úřední dodatečně zrušit, pokud vyjde do jednoho roku od rozhodnutí soudu najevo, že v době, kdy o *Beratungshilfe* rozhodoval, nebyly splněny předpoklady pro jeho poskytnutí. Za

⁴⁰⁶ Ust. § 6 odst. 1 BerHG.

⁴⁰⁷ Viz položka 2500 Sazebníku odměn (*Vergütungsverzeichnis*), který je přílohou č. 1 zákona o odměňování advokátů označovaného jako *Rechtsanwaltsvergütungsgesetz* (celým názvem: *Rechtsanwaltsvergütungsgesetz* vom 5. Mai 2004 (BGBl. I S. 718, 788), das zuletzt durch Artikel 5 Absatz 7 des Gesetzes vom 10. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3799) geändert worden ist).

⁴⁰⁸ Ust. § 9 BerHG.

určitých okolností může být povolení *Beratungshilfe* rovněž zrušeno na návrh advokáta, který právní pomoc poskytl.⁴⁰⁹

Porovnáme-li německý institut *Prozesskostenhilfe* s českou úpravou osvobození od soudních poplatků a ustanovení zástupce účastníkovi řízení, je třeba dospět k závěru, že jsou si oba instituty velmi blízké, avšak německá právní úprava je mnohem propracovanější a podrobnější. Největším nedostatkem české právní úpravy je dle mého názoru neexistence jasně stanovených kritérií pro posuzování osobních a majetkových poměrů osoby, která o ustanovení zástupce v řízení žádá. Německá právní úprava tato kritéria naopak stanovuje a dává tak soudu, který o žádosti rozhoduje, jasné mantinely, ve kterých se jeho úvaha o splnění podmínek pro využití institutu *Prozesskostenhilfe* musí pohybovat. Výhodou německé právní úpravy je rovněž skutečnost, že žadatel si sám může vybrat advokáta, který mu příslušné právní služby poskytne. Možnost výběru poskytovatele právních služeb je řešením, které je schopno zajistit, že se mezi ustanoveným advokátem a jeho klientem vytvoří potřebná důvěra a poskytování právních služeb bude skutečně efektivní.

Druhý z institutů, kterým německý zákonodárce zajišťuje realizaci práva na právní pomoc, tj. *Beratungshilfe*, obdobu v českém právním řádu nemá. Jediný institut, který v České republice zajišťuje právní pomoc ve věcech, ve kterých neprobíhá soudní řízení, je určení advokáta k poskytnutí právních služeb ze strany ČAK. Tyto instituty jsou však naprosto rozdílné, neboť zatímco *Beratungshilfe* je určeno výhradně pro mimosoudní záležitosti, určení advokáta ze strany České advokátní komory může být využito i za účelem vedení soudního sporu (viz výše např. v řízení o ústavní stížnosti). O povolení *Beratungshilfe* rozhoduje soud, zatímco o určení advokáta rozhoduje sama stavovská organizace. Za poskytnutí právní pomoci na základě *Beratungshilfe* náleží advokátovi odměna, zatímco za poskytnutí právních služeb určeným advokátem odměna zpravidla nenáleží. Bylo by možné jmenovat ještě další rozdíly, avšak to není hlavním účelem této části práce. Je možné shrnout, že německá právní úprava obsahuje mnohé zajímavé prvky, které by mohly být v budoucnu užity při legislativní úpravě problematiky bezplatné právní pomoci.

⁴⁰⁹ Ust. § 6a BerHG.

6.2 Spojené království Velké Británie a Severního Irska

Pokud jde o právní pomoc nemajetným osobám ve Velké Británii, budu níže vycházet z právní úpravy platné na území Anglie a Walesu, neboť co se týče Skotska, to má odlišný právní systém (bližší kontinentálnímu) a taktéž vlastní právní úpravu. Odlišná právní úprava platí rovněž na území Severního Irska. V současné době je základem právní úpravy Zákon o právní pomoci, souzení a trestání pachatelů z roku 2012, tj. zákon označovaný jako *Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012* (dále jen „LASPO“), konkrétně pak část první tohoto zákona. LASPO rozlišuje právní pomoc v civilních záležitostech (*civil legal aid*) a právní pomoc v trestněprávních záležitostech (*criminal legal aid*). Jak už jsem uvedla výše, v rámci této kapitoly se budu zabývat pouze právní pomocí v civilních záležitostech.

Úvodem je třeba zmínit, že přijetím výše uvedeného zákona, resp. s účinností od 1. dubna 2013, došlo v oblasti poskytování právní pomoci nemajetným osobám k podstatným změnám oproti systému, který ve Velké Británii fungoval od roku 1949, kdy byl přijat Zákon o právní pomoci (*Legal Advice and Assistance Act 1949*). Tento systém byl postaven na zásadě, že státem hrazená právní pomoc se poskytuje až na několik specifikovaných výjimek téměř ve všech oblastech britského práva, pokud žadatel splňuje finanční předpoklady pro poskytnutí této právní pomoci (tzv. *means test*), a pokud jeho případ splňuje nastavená pravidla přípustnosti (tzv. *merits test*). Tato kritéria byla nastavena poměrně volně, tudíž na státem dotovanou právní pomoc dosáhlo značné množství žadatelů. V důsledku této skutečnosti se však staly problematickou záležitostí finanční výdaje státu vynakládané na právní pomoc, což vedlo k úvahám o reformě systému poskytování právní pomoci. Tato reforma byla provedena právě prostřednictvím zákona označovaného jako *Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012*, který zpřísnil režim pro poskytování právní pomoci hrazené z prostředků státu. K tomuto zákonu existuje značné množství prováděcích právních předpisů (*statutory instruments*), které podrobným způsobem upravují jednotlivé aspekty této problematiky.

V souvislosti s přijetím nové právní úpravy byl zvolen opačný přístup k rozsahu, ve kterém se státem hrazená právní pomoc poskytuje. Nově totiž platí, že státem hrazenou

právní pomoc je možné získat zásadně pouze v zákonem stanovených případech. Tyto případy, ve kterých může být státem hrazená právní pomoc poskytnuta, jsou obsaženy v příloze č. 1 LASPO nazvané *Civil legal services*. Jedná se např. o azylové záležitosti, případy domácího násilí či únosů dětí, věci týkající se duševního zdraví nebo svéprávnosti fyzické osoby, anebo o případy, kdy je v ohrožení bydlení fyzické osoby. Tyto případy se označují jako *general cases*. V jiných než zákonem vymezených případech může být právní pomoc poskytnuta pouze výjimečně, a to zásadně pouze pokud by neposkytnutím právní pomoci došlo k porušení práv žadatele vyplývajících z Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod nebo z práva Evropské unie.⁴¹⁰ Tyto případy se pak označují jako *exceptional cases*.

Právní pomoc v civilních záležitostech může spočívat v poskytnutí právního poradenství v určité záležitosti, poskytnutí právního poradenství a pomoci v souvislosti se soudním řízením, poskytnutí právního poradenství a pomoci za účelem předcházení právním sporům, v souvislosti s jejich narovnáním nebo s jiným mimosoudním řešením nebo v poskytnutí právního poradenství a pomoci v souvislosti s výkonem rozhodnutí.⁴¹¹ Právní služby mohou být kromě poradenství poskytovány i ve formě zastupování v soudním řízení, popř. poskytnutím služeb mediace či dalšími způsoby řešení sporů.⁴¹² Konkrétní formy poskytnutí právních služeb, které mohou být žadateli v jednotlivých případech poskytnuty, jsou pak stanoveny v příslušných prováděcích právních předpisech. Lze uvést, že se v britském právu v souvislosti s právní pomocí nemajetným osobám rozlišují tyto formy právních služeb: *legal help* (zjednodušeně řečeno se jedná o zbytkovou kategorii právních služeb, pokud nejde o některý z dále uvedených případů), *help at court* (zahrnuje pomoc při konkrétním soudním jednání), *family help* (jde o právní služby v rodinných záležitostech, které se dále vnitřně člení na dvě kategorie, přičemž nižší kategorie zahrnuje pomoc při vyjednávání v rodinných záležitostech před zahájením soudního řízení, popř. při zahájení řízení o schválení mimosoudního řešení sporu týkajícího se rodinné záležitosti a vyšší kategorie spočívá v zastupování v rodinných záležitostech před soudem), *family mediation* (zahrnuje

⁴¹⁰ S. 10 (3) LASPO.

⁴¹¹ S. 8 (1) LASPO.

⁴¹² S. 8 (2) LASPO.

posouzení, zda je mediace vhodným řešením daného sporu a následně případně též služby mediátora v rodinných záležitostech), *help with family mediation* (jde o právní služby poskytované v souvislosti s mediací v rodinných záležitostech, které zahrnují též pomoc při zahájení řízení o schválení mimosoudního řešení sporu týkajícího se rodinné záležitosti), *legal representation* (jedná se o zastupování v soudním řízení), *other legal services* (zahrnuje právní služby ve specificky určených případech).⁴¹³

O poskytnutí právní pomoci rozhoduje speciální státní úředník nazývaný *Director of Legal Aid Casework*, který může v některých případech tuto pravomoc delegovat na jiný subjekt. Administraci žádostí o právní pomoc a záležitosti související s financováním právní pomoci má na starosti Úřad pro právní pomoc (*Legal Aid Agency*), což je výkonný orgán britského Ministerstva spravedlnosti (*Ministry of Justice*). Úřad pro právní pomoc je rozdělen na dvě sekce, první, která se zabývá právní pomocí v civilních záležitostech, se nazývá *Civil Legal Advice* a druhá, která se zabývá právní pomocí v trestněprávních záležitostech, se označuje *Public Defender Service*.

Řízení ve věci poskytnutí civilní právní pomoci upravuje prováděcí právní předpis, který se označuje jako *Civil Legal Aid (Procedure) Regulations 2012*. Základním předpokladem pro poskytnutí právní pomoci je žádost osoby, která se domnívá, že splňuje podmínky pro její poskytnutí. Tento právní předpis rozlišuje několik typů řízení o žádosti o poskytnutí právní pomoci, a to podle formy právních služeb, které mají být na základě žádosti poskytnuty.⁴¹⁴ Ve většině případů musí být žádost učiněna přes zvláštní středisko nazývané *Gateway*, a to prostřednictvím telefonu, emailu, popř. jiným elektronickým způsobem, který je pro přijímání žádostí stanoven, a rovněž je možné žádosti zasílat poštou. Žádost pak zpravidla posuzuje příslušný telefonní operátor, který

⁴¹³ Part 2 Civil Legal Aid (Merits Criteria) Regulations 2013.

⁴¹⁴ O *Gateway Work* se jedná v případě, že osoba žádá o poskytnutí právních služeb ve formě *legal help*, které se týkají záležitostí týkajících se dluhů, diskriminace nebo speciálních vzdělávacích potřeb (s. 20 Civil Legal Aid (Procedure) Regulations 2012). *Controlled Work* pak zahrnuje poskytnutí právních služeb ve formě *legal help*, *help with family mediation*, *help at court*, *family help (lower)* a *legal representation* ve vymezených případech (s. 21 Civil Legal Aid (Procedure) Regulations 2012) O *Licensed Work* se jedná v případech poskytnutí právních služeb ve formě *family help (higher)* a *legal representation* ve zbývajících případech. Existuje ještě řada zvláštních řízení, které se týkají poskytnutí právních služeb ve specifických případech.

musí nejprve posoudit, zda žadatelem vymezená záležitost, ve které žádá o právní pomoc, spadá do vymezeného okruhu záležitostí dle přílohy 1 LASPO. V případech, kdy není nutné podávat žádost přes *Gateway*, musí být žádost podána na předepsaném formuláři a předána zásadně osobně vybranému poskytovateli právní pomoci, který následně obdobně jako telefonní operátor posoudí, zda je splněna první podmínka pro poskytnutí právní pomoci, tj. zda je žádaná právní služba uvedena v příloze 1 LASPO.

Žadatel musí následně splňovat finanční předpoklady pro poskytnutí právní pomoci. Jedná se o tzv. *means test*, který je podrobně upraven v prováděcím právním předpisu nazvaném *Civil Legal Aid (Financial Resources and Payment for Services) Regulations 2013*. Při posuzování finanční situace žadatele se zkoumá jednak jeho čistý příjem (*disposable income*) a jednak též jeho osobní majetek, který by mohl být užit na financování právní pomoci (*disposable capital*). Ve většině případů se rovněž zohledňují příjmy a majetek manžela, popř. partnera žadatele. V současné době platí, že žadatel nesplňuje finanční předpoklady pro poskytnutí právní pomoci, pokud jeho hrubý příjem za poslední měsíc přesahuje částku £ 2 657⁴¹⁵ nebo pokud jeho osobní majetek, který by mohl být užit na financování právní pomoci, přesahuje částku £8 000.⁴¹⁶ Žadatel je rovněž povinen bez zbytečného odkladu nahlásit jakoukoli změnu svých finančních poměrů, která by mohla ovlivnit rozhodnutí o poskytnutí právní pomoci.⁴¹⁷ V určitých případech může být žadateli uloženo, aby se na financování své právní pomoci podílel, a to formou jednorázové paušální úhrady nebo měsíčních splátek z příjmu žadatele. Pokud byla žadateli poskytnuta právní pomoc v soudním řízení a žadatel byl ve sporu úspěšný, může mu být uloženo, aby z присouzené částky (popř. majetku) uhradil náhrady vynaložené na jeho právní pomoc.⁴¹⁸ Závěrem je třeba uvést, že existují též případy, kdy není nutné, aby žadatel splňoval finanční předpoklady. V těchto případech se *means test* vůbec neprovádí a potřebná právní pomoc může být

⁴¹⁵ S. 7 (4) *Civil Legal Aid (Financial Resources and Payment for Services) Regulations 2013*.

⁴¹⁶ S. 8 (2) *Civil Legal Aid (Financial Resources and Payment for Services) Regulations 2013*.

⁴¹⁷ S. 18 *Civil Legal Aid (Financial Resources and Payment for Services) Regulations 2013*.

⁴¹⁸ Tuto problematiku upravuje prováděcí právní předpis označovaný jako *Civil Legal Aid (Statutory Charge) Regulations 2013*.

poskytnuta i osobě, jejíž příjem i osobní majetek překračují stanovené hranice. Jedná se např. o určité případy týkající se ochrany dětí.⁴¹⁹

Splňuje-li žadatel finanční předpoklady, musí být provedeno další posouzení, a to zda jeho záležitost splňuje pravidla přípustnosti (tzv. *merits test*). Kritéria přípustnosti jsou obecně stanovena v LASPO,⁴²⁰ avšak blíže jsou rozvedena v prováděcím právním předpisu nazvaném *Civil Legal Aid (Merits Criteria) Regulations 2013*. Podle tohoto předpisu se rozlišují kritéria obecná, která musí být splněna vždy, a kritéria zvláštní, která jsou stanovena zvlášť pro každou záležitost uvedenou v příloze 1 LASPO. Jedním z obecných kritérií je posouzení vyhlídek žadatele na úspěch, kdy se zkoumá, jaká je pravděpodobnost, že v daném případě bude v důsledku poskytnutí právních služeb žadatel ve sporu úspěšný (tzv. *prospects of success test*).⁴²¹ V určitých případech se dále prověřuje, zda je poskytnutí právní pomoci ve veřejném zájmu, tj. zda se v daném případě jedná o záležitost, jejíž vyřešení může přinést prospěch veřejnosti jako celku, nebo určité skupině dalších osob, které jsou v obdobném postavení jako žadatel.⁴²² Dále se posuzuje, zda potenciální prospěch z poskytnutí právní pomoci opodstatňuje náklady na tuto právní pomoc vynaložené. Toto kritérium se považuje za splněné, pokud by jiná osoba v pozici žadatele, která by si potřebnou právní pomoc hradila sama, byla ochotna příslušné soudní řízení zahájit, nebo v něm pokračovat s ohledem na pravděpodobnost úspěchu ve věci a ostatní okolnosti daného případu (tzv. *reasonable private paying individual test*).⁴²³ Rovněž se posuzuje proporcionalita prospěchu, který bude mít žadatel z poskytnutí právní pomoci a nákladů spojených s takovým poskytnutím právní pomoci, a to se zohledněním pravděpodobnosti úspěchu ve věci a ostatních okolností daného případu (tzv. *proportionality test*).⁴²⁴ Podle těchto kritérií je pak posuzována důvodnost žádosti o poskytnutí právních služeb, a to vždy s ohledem na jednotlivé formy právních služeb, které mají být žadateli poskytnuty. Jako příklad lze uvést situaci, kdy žadatel žádá o poskytnutí služeb ve formě *family help*. V takovém případě zásadně

⁴¹⁹ S. 5 Civil Legal Aid (Financial Resources and Payment for Services) Regulations 2013.

⁴²⁰ S. 11 LASPO.

⁴²¹ S. 4 – 5 Civil Legal Aid (Merits Criteria) Regulations 2013.

⁴²² S. 6 Civil Legal Aid (Merits Criteria) Regulations 2013.

⁴²³ S. 7 Civil Legal Aid (Merits Criteria) Regulations 2013.

⁴²⁴ S. 8 Civil Legal Aid (Merits Criteria) Regulations 2013.

postačí, je-li splněno kritérium označované jako *reasonable private paying individual test*. Následně však jsou aplikována ještě kritéria zvláštní, a to podle typu právního případu dle přílohy 1 LASPO. Pochopitelně není účelem této práce vysvětlit zde celý proces posuzování žádosti podle tzv. *merits testu*, ostatně by to ani nebylo dobře možné, neboť příslušný prováděcí právní předpis je značně kazuistický.

Pokud *Director of Legal Aid Casework* (resp. jím pověřená osoba) při posuzování žádosti o poskytnutí právní pomoci dojde k závěru, že žadatel splňuje veškeré předpoklady pro poskytnutí právních služeb, pak rozhodne, že žadateli budou právní služby poskytnuty. V tomto rozhodnutí musí být specifikováno, jaký typ právních služeb má být poskytnut a v jaké záležitosti.⁴²⁵ Proti zamítavému rozhodnutí je přípustný opravný prostředek a rovněž je možný soudní přezkum takového rozhodnutí.⁴²⁶ Osobám, o kterých bylo rozhodnuto, že splňují stanovené předpoklady, pak poskytují právní služby pouze osoby, které mají uzavřenu smlouvu s Úřadem pro právní pomoc. V jednodušších případech je právní pomoc poskytnuta telefonním operátorem střediska *Gateway*, ve složitějších případech pak příslušným poskytovatelem právních služeb při osobní návštěvě. Poskytovatelem právních služeb však nemusí být vždy advokát.⁴²⁷ Žadatel přitom zásadně nemá právo, aby si vybral osobu, která mu právní služby poskytne.⁴²⁸ Za poskytnutí právní služby pak náleží příslušnému poskytovateli odměna, jejíž výše je stanovena prováděcím právním předpisem.⁴²⁹

⁴²⁵ S 12 (1) LASPO.

⁴²⁶ S. 12 (5) – (6) LASPO.

⁴²⁷ Ve Velké Británii je výkon advokacie rozštěpen mezi dva druhy právníků, kteří jsou označováni jako *solicitors* nebo *barristers*. *Solicitor* je osoba, která je oprávněna poskytovat právní poradenství klientům a zastupovat je u nižších soudů. *Barrister* je pak osoba, která je oprávněna zastupovat klienty před všemi soudy, tj. včetně soudů vyšší instance. Obě tyto právníkové profese jsou organizovány na stavovském principu, solicitoři jsou sdruženi v *Law Society* a barristeri v *Bar Council*. V posledních letech probíhá ve Velké Británii bouřlivá debata o sloučení obou těchto profesí do jedné, jako je tomu ve většině ostatních evropských zemí, zatím se však nejeví, že by tyto debaty vedly k nějakému konkrétnímu výsledku.

⁴²⁸ S. 27 LASPO.

⁴²⁹ Civil Legal Aid (Remuneration) Regulations 2013.

Zajímavostí je, že státem hrazená právní pomoc může být za stanovených podmínek poskytnuta i právnickým osobám. Podmínky, za kterých může právnická osoba požádat o poskytnutí právní pomoci, jsou stanoveny v příloze 3 LASPO a dále též v jednotlivých prováděcích předpisech.⁴³⁰ Lze však zjednodušeně uvést, že se jedná o v zásadě o obdobné předpoklady, které platí pro právní pomoc poskytovanou fyzické osobě.

Pokud jde o problematiku zajištění právní pomoci v civilních věcech na území Velké Británie, lze shrnout, že zde existuje velmi podrobná právní úprava této problematiky. Jedná se o právní úpravu poměrně novou, která je účinná teprve od 1. dubna 2013, tudíž k ní zatím neexistuje dostatek relevantních informačních zdrojů, ze kterých by bylo možné tuto právní úpravu lépe zhodnotit. Nejen mezi britskou veřejností, ale i v právní praxi však přijetí této úpravy vyvolalo bouřlivé protesty, neboť došlo k velkému omezení dostupnosti státem hrazené právní pomoci. Panují zde obavy, že ve velkém množství případů dojde k odepření spravedlnosti osobám, které si nemohou dovolit právní pomoc placenou, avšak podle nových pravidel nebudou mít právo na státem hrazenou právní pomoc. Tyto osoby tak zůstanou odkázány na právní pomoc, kterou nabízejí neziskové a charitativní organizace. Ta však nemůže nahradit kvalifikované právní poradenství, popř. zastoupení poskytované advokáty. Zda jsou tyto obavy na místě, však ukáže až čas.

⁴³⁰ Např. v Legal Aid (Financial Resources and Payment for Services) (Legal Persons) Regulations 2013 jsou blíže upraveny finanční předpoklady, které musí právnická osoba splňovat, aby měla nárok na státem hrazenou právní pomoc. Pro posouzení opodstatněnosti žádosti se pak užije Civil Legal Aid (Merits Criteria) Regulations 2013 atd.

7. Dostupnost právní pomoci v České republice

Jak už bylo uvedeno v úvodu této práce, právo na právní pomoc je jedním ze základních lidských práv spadajících do širšího rámce tzv. práva na spravedlivý proces. Formálně je toto právo zakotveno v čl. 37 odst. 2 Listiny a požívá tedy ústavněprávní ochrany. Je však otázkou, jak je toto ústavně zaručené právo realizováno v každodenní praxi. Klíčovou otázkou je totiž skutečná dostupnost právní pomoci, neboť bez zajištění odpovídající právní pomoci osobám, které tuto pomoc potřebují, je fakticky omezeno právo na přístup k soudům a porušeno právo na rovné postavení stran v průběhu soudního řízení. Při neodpovídajícím zajištění práva na právní pomoc je právo na spravedlivý proces pouhým vznešeným ideálem, jakousi fikcí, která je od každodenní reality velice vzdálená.

Lze souhlasit s názorem Michaela Haroze, že chudí lidé potřebují zajištění právní ochrany častěji a naléhavěji než ostatní, neboť právě tato skupina osob je nejvíce závislá na správné aplikaci zákona a jiných právních předpisů.⁴³¹ Pokud zaměstnavatel nevyplatí zaměstnanci, který spadá mezi osoby z nízkopříjmové skupiny, mzdu, nebo z ní provede neoprávněnou srážku, pak tato skutečnost může znamenat reálné ohrožení životní existence daného jedince, byť se z pohledu práva jedná o tzv. bagatelní věc.⁴³² Obdobně v případě, že takový jedinec dostane neoprávněnou výpověď z nájmu bytu, je velmi důležité, aby se mu dostalo včas odpovídající právní pomoci, která mu umožní, aby včas uplatnil svá práva u soudu, který může jediné na základě včasného návrhu nájemce rozhodnout, že výpověď byla podána neoprávněně.⁴³³ Takový jedinec totiž zpravidla nedisponuje jinou možností bydlení, tudíž může být v důsledku skutečnosti, že neměl možnost získat potřebnou právní pomoc, doslova připraven o střechu nad

⁴³¹ HAROZ, Michael J. Právní pomoc a pro bono - kdo by se měl zajímat a proč. In: *Právní služby: pro bono a pomoc zajišťovaná státem: Legal services: pro bono and state guaranteed aid*. Brno: Liga lidských práv, c2008, 21. Práva v souvislostech.

⁴³² Za tzv. bagatelní věc se v současné době považuje spor o peněžité plnění nepřevyšující částku 10 000,- Kč. Tato skutečnost má za následek, že v souladu s ust. § 202 odst. 2 o.s.ř. zásadně není proti rozsudku, jímž bylo rozhodnuto o takovém peněžitém plnění, přípustný řádný opravný prostředek, tj. odvolání.

⁴³³ Ust. § 2290 OZ, které zakotvuje prekluzivní lhůtu k podání žaloby na přezkoumání oprávněnosti výpovědi, a to do dvou měsíců ode dne, kdy nájemci výpověď došla.

hlavou. Ne vždy se však musí jednat o takto černý scénář, avšak bezpochyby tyto příklady dokreslují, že nedostatkem právní pomoci jsou nejvíce ohroženi právě lidé s nízkými příjmy, kteří si nemohou dovolit právní pomoc standardně hrazenou.

Dostupnost právní pomoci má ještě jeden další významný aspekt, a to budování důvěry osob v právo a jeho vymahatelnost. Pouze v případě, když dochází k realizaci práva, tj. k aplikaci právních norem na konkrétní chování jednotlivců, pokud stát dbá, aby právní normy nebyly pouhou proklamací, ale aby byly jejich adresáty skutečně dodržovány, pak budou adresáti takové právní normy respektovat. Nemá-li jedinec důvěru v právní řád, pak se zpravidla staví do opozice k němu, nerespektuje stanovené normy chování a má tendenci tzv. vzít spravedlnost do svých rukou. V této souvislosti lze zmínit známý výrok Augusta Miříčky: „...odstraňme právo trestní a budeme mít právo pěstní, návrat k svépomoci, odvetě...“;⁴³⁴ který můžeme do jisté míry vztáhnout nejen na oblast práva trestního, ale i na právní řád jako celek. Důvěra v právo je nezbytným předpokladem a základním znakem právního státu a právní jistoty, která je jedním z atributů právního státu. O právní jistotě přitom můžeme hovořit, pokud „každý může spoléhat na to, že mu stát poskytne efektivní ochranu v jeho právech, že mu státní moc dopomůže k realizaci jeho subjektivního práva, bude-li mu v tom někdo neprávem bránit, a zároveň spoléhat na to, že ho stát postihne zákonem předvídanou, a žádnou jinou než předvídanou, sankcí za to, že porušil právní předpis, a konečně za to, že ho nepostihne sankcí, jestliže právní předpis neporušil.“⁴³⁵ Je proto nezbytně nutné, aby stát skutečně poskytoval jedincům efektivní ochranu jejich práv, a to včetně zajištění potřebné pomoci s jejich uplatněním, jinak dojde k narušení důvěry v právo, která může vést k zániku právní jistoty a právnímu nihilismu.

Z toho, co bylo uvedeno v předcházejících kapitolách, je zřejmé, že stávající právní úprava týkající se zajištění právní pomoci potřebným osobám je nekoncepční a roztržitěná do mnoha právních předpisů. V současné době neexistuje jeden právní předpis, který by problematiku bezplatné právní pomoci, popř. poskytování právní pomoci za sníženou odměnu, koncepčně upravoval. Téměř každý procesní předpis

⁴³⁴ MIŘIČKA, August. *Trestní právo hmotné: část obecná i zvláštní*. Praha: Spolek československých právníků Všehrd, 1934. xvi, s. 12.

⁴³⁵ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, xvi, s. 205.

upravuje vlastní způsob zajištění právní pomoci účastníkovi daného řízení. Takto existuje samostatná úprava v občanském soudním řádu, soudním řádu správním a rovněž v trestním řádu. Je otázkou, zda je nutné, aby každý z těchto předpisů obsahoval relativně samostatnou úpravu podmínek, za kterých může být účastník daného soudního řízení osvobozen od soudních poplatků a za kterých mu může být ustanoven zástupce. V důsledku této skutečnosti je totiž postup soudů při rozhodování o žádostech účastníka o osvobození od soudních poplatků i o ustanovení zástupce nejednotný. Je až s podivem, že jeden významný procesní předpis, který se dotýká téměř každodenního života většiny veřejnosti, problematiku odpovídajícího zajištění právní pomoci neupravuje. Tímto právním předpisem mám na mysli správní řád,⁴³⁶ který je obecným procesním předpisem pro všechna správní řízení. Není přitom pochyb, že správní řízení spadá pod řízení vymezená v čl. 37 odst. 2 Listiny a že tedy rovněž účastníci správního řízení mají právo na právní pomoc, a to od počátku řízení.

Stávající právní úpravě je rovněž třeba vytknout, že podmínky, které musí žadatel splňovat, jsou formulovány značně obecně a nechávají soudu velký prostor pro uvážení, zda účastníkovi zástupce ustanoví či nikoli. Není sporu o tom, že soudu musí být ponechán určitý manévrovací prostor, aby mohl rozhodovat s ohledem na specifické okolnosti daného případu, avšak bylo by vhodné více specifikovat hranice pro přiznání této formy právní pomoci. Takto by bylo třeba zejména stanovit, jaké majetkové a příjmové poměry žadatele odůvodňují osvobození od soudních poplatků, potažmo ustanovení zástupce, a to např. prostřednictvím stanovením konkrétní výše měsíčního příjmu žadatele, která ještě odůvodňuje přiznání osvobození. Rovněž by mělo být specifikováno, jaký majetek se pro účely posouzení majetkových poměrů žadatele má zohledňovat a který nikoli. Zcela jistě není žádoucí, aby žadatel nedosáhl osvobození od soudních poplatků pouze proto, že vlastní určitou nemovitost, která mu slouží k zajištění jeho bytových potřeb a potřeb jeho rodiny. Pokud se nejedná o nemovitost, jejíž hodnota je zcela zjevně nepřiměřená poměrům rodiny, pak není možné po takové osobě chtít, aby si náklady spojené s vedením soudního řízení financovala prodejem takové nemovitosti. Zde je možné se inspirovat zahraniční právní úpravou, která je v této oblasti velmi propracovaná (viz např. velmi detailní právní úprava německá nebo

⁴³⁶ Tj. zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

britská). Soudům by pak měla být ponechána možnost, aby v případech mimořádného zřetele hodných rozhodly o ustanovení zástupce i v případě, že žadatel nesplňuje finanční předpoklady pro poskytnutí této formy pomoci. Pokud jde o druhou z podmínek, a to posuzování merita případu z hlediska, zda ze strany účastníka nejde o svévolné nebo zřejmě bezúspěšné uplatňování nebo bránění práva, pak lze mít za to, že tato podmínka je formulována dostatečně určitě a umožňuje soudům přihlížet ke konkrétním okolnostem daného případu. Bylo by však vhodné sjednotit ve všech řízeních další podmínku pro ustanovení zástupce, kterým by měl být zásadně advokát, a to tak, že ustanovení zástupce musí být nezbytně třeba k ochraně práv daného účastníka. Touto podmínkou je možné regulovat např. případy, kdy by o ustanovení zástupce žádala osoba, která sama disponuje dostatečnými odbornými znalostmi, aby v daném řízení jednala sama. K této problematice ostatně existuje bohatá soudní judikatura, která vymezuje obsah jednotlivých podmínek a poskytuje tak určitý návod, jak v jednotlivých případech poskytovat.

V rámci této práce byla rovněž zkoumána otázka dostupnosti právní pomoci před zahájením soudního řízení. Ačkoliv většina stávajících procesních předpisů nevylučuje, aby byl určité osobě ustanoven zástupce ještě před zahájením řízení, v praxi je takový postup spíše výjimečný. Přitom právě před samotným zahájením soudního řízení je právní pomoc nejvíce potřebná. Měla-li by strana budoucího soudního řízení možnost se o své záležitosti poradit s advokátem, mohlo by dojít k jistému snížení počtu možných budoucích soudních sporů. Je totiž povinností advokáta, aby klientovi doporučil, je-li to s ohledem na okolnosti případu možné, finančně nejefektivnější řešení sporu, kterým je zpravidla mimosoudní řešení.⁴³⁷ Pokud navíc určitá osoba ještě není rozhodnuta svůj nárok uplatnit, ale chce nejprve získat potřebnou právní radu, zda nárok uplatnit vůbec může a jakým způsobem, nezbývá jí v současné době jiná možnost, než využít služeb některé z neziskových organizací nebo požádat Českou advokátní komoru o určení advokáta, který by ji poskytl potřebné právní služby bezplatně, nebo za sníženou odměnu. *De lege ferenda* by bylo vhodné posílit dostupnost právní pomoci poskytované mimo rámec soudního řízení, a to zejména rozšířením dostupnosti právního poradenství, kdy by byla žadateli poskytnuta základní právní pomoc s posouzením jeho nároku.

⁴³⁷ Čl. 10 odst. 8 etického kodexu.

Z toho, co bylo uvedeno v předcházejících kapitolách, je rovněž zřejmé, že stát přenesl na advokacii podstatnou část své odpovědnosti za zajištění právní pomoci potřebným osobám. Advokacie a jednotliví advokáti se na zajištění právní pomoci podílejí prostřednictvím institutu určování advokáta dle ust. § 18 zákona o advokacii, kdy jsou advokáti povinni, odůvodňují-li to poměry žadatele, poskytnout právní pomoc bezplatně, aniž by od státu mohli žádat jakoukoli kompenzaci vzniklých nákladů, natož zaplacení přiměřené odměny. Rovněž druhý ze způsobů, kterým se advokáti podílejí na zajištění právní pomoci, je ve své podstatě založen na spoluúčasti advokáta na nákladech spojených s poskytnutím takové právní pomoci, když za poskytnuté právní služby mají nárok na odměnu, která je oproti běžné odměně citelně zkrácena. Je třeba souhlasit s tím, že profese advokáta v sobě nese, obdobně jako např. profese lékaře, i závazek pomoci osobám, které se ocitnou v nouzi a které potřebují příslušnou pomoc. Je však otázkou, na kolik se jedná o závazek spíše morální, nebo zda má jít i o závazek právní. Lze souhlasit s legislativním vyjádřením spoluodpovědnosti advokáta za naplňování práva na právní pomoc, avšak pokud bude tento závazek plošně rozšířen tak, jak je tomu dnes, pak se *de facto* jedná o přenesení odpovědnosti státu za zajištění jím garantovaného práva na právní pomoc na příslušníky advokátního stavu. Takové řešení s sebou nevyhnutelně nese negativa, která jsou spojena s každým nuceným bezúplatně poskytnutým plněním. Tato negativa vyplývají z pravidel ovládajících tržní prostředí, kdy je se snížením ceny za určité plnění spojena snaha o snížení nákladů s takovým plněním spojených, která se může projevat např. ve snížení kvality poskytnutého plnění. Je proto třeba velmi pečlivě vážit hranice, za jakých podmínek je ještě možné získat odpovídající plnění a kdy je již systém neefektivní. Obávám se, že stávající systém zajištění právní pomoci potřebným osobám je značně neefektivní, avšak bohužel chybí empirická data, která by toto mé tvrzení podložila. Je nepochybné, že stát vynakládá na zajištění právní pomoci nemalé finanční částky,⁴³⁸ avšak naprosto chybí jakákoliv statistika, která by zaznamenávala počty případů poskytnutí právní pomoci a náklady vynaložené na jednotlivé typy případů. V zahraničí je naprosto běžné, že se zaznamenávají minimálně údaje o počtu žádostí o bezplatnou právní pomoc a počtu

⁴³⁸ Viz např. GALLISTL, Vladan. Stát loni zaplatil za advokáty ex offio skoro 619 milionů. *Týden.cz* [online]. [cit. 2014-06-24]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/byznys/cesko/stat-loni-zaplatil-za-advokaty-ex-offio-skoro-619-milionu_269107.html.

případů, kdy bylo žádosti vyhověno, a to zpravidla podle jednotlivých oblastí, ve kterých je o právní pomoc žádáno.⁴³⁹ V České republice však takové údaje chybí. Bez znalosti těchto dat je však velmi těžké nastavit systém odpovídajícího zajištění právní pomoci, neboť není známo, jaký typ právní pomoci žadatelé nejčastěji potřebují, v jakých záležitostech a zejména v kolika případech se jedná o žádost skutečně opodstatněnou.

V rámci této práce bylo rovněž poukázáno na problematiku poskytování právních služeb *pro bono*. Současná právní úprava těmto aktivitám nijak nebrání, ale současně je ani nijak nepodporuje. Advokáti tak nejsou dostatečným způsobem motivováni, aby sami aktivně poskytovali bezplatnou právní pomoc potřebným osobám. Přitom poskytování právních služeb *pro bono*, tedy na základě svobodného rozhodnutí advokáta, je velmi významným prvkem systému zajištění právní pomoci. Klientům, jichž se ujme některý z advokátů v rámci *pro bono* aktivit je totiž zpravidla poskytnut kvalitnější právní servis než osobám, kterým byl advokát soudem ustanoven nebo určen ze strany ČAK. *De lege ferenda* by bylo možné uvažovat o legislativním zakotvení podpory *pro bono* aktivit, např. ve formě daňových úlev. Pokud by se advokát rozhodl poskytnout právní pomoc oprávněné osobě bezplatně, pak by si např. náklady spojené s takovým poskytnutím právních služeb mohl odečíst od daňového základu. Lze si jistě představit i jiné obdobné formy podpory *pro bono* aktivit, když se ve své podstatě jedná o období poskytnutí daru na veřejně prospěšné účely, které již své daňové zvýhodnění upraveno má.

V této práci bylo rovněž pojednáno o poučovací povinnosti soudu v občanském soudním řízení, neboť se domnívám, že i tento institut může do jisté míry pomoci k zajištění určité minimální úrovně právní pomoci. V současné době je totiž občanské soudní řízení velmi formalizováno, přičemž jednotlivými novelami občanského soudního řádu jsou účastníkům ukládány další a další procesní povinnosti, s jejichž nesplněním je zpravidla spojena určitá procesní sankce. Příkladem takového vývoje je postupné posilování jednotlivých prvků koncentrace řízení, kdy jsou účastníci nuceni

⁴³⁹ Např. statistiky právní pomoci ve Velké Británii jsou běžně dostupné online – viz Legal aid statistics. GOV.UK [online]. [cit. 2014-06-24]. Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/collections/legal-aid-statistics>.

splnit některé své procesní povinnosti v určité pevně stanovené lhůtě, jinak ponесou nepříznivé důsledky s jejich nesplněním spojené. S postupným přibýváním jednotlivých procesních povinností účastníků narůstá též počet případů, kdy je v zákonu upravena odpovídající speciální poučovací povinnost soudu, neboť občanské soudní řízení je postaveno na zásadě, že by účastník řízení neměl utrpět újmu pro neznalost procesních pravidel. Je však zřejmé, že poučovací povinnost sama o sobě, nemůže být dostatečným způsobem pro zajištění právní ochrany účastníků řízení. Poučení ze strany soudů by totiž mělo směřovat zásadně k poučení o procesních právech a povinnostech účastníků, avšak jak bylo uvedeno výše v rámci pojednání o této problematice, není možné důsledné oddělení poučení procesního a hmotněprávního. Stávající právní úprava navíc dostatečným způsobem nezajišťuje, že se účastníkům řízení dostane srozumitelného poučení, jakým způsobem postupovat, aby plně uplatnili všechna svá procesní práva a povinnosti. V mnohých případech jsme tak svědky, že se účastníkům dostává poučení ryze formálního, které je uvedeno v protokolu o jednání, popř. v příslušném procesním úkonu soudu, aniž by svým obsahem naplňovalo podstatu poučovací povinnosti. Za stávající právní úpravy není pro soudce, který je odpovědný za řádné plnění poučovací povinnosti soudu v jednotlivých případech, jednoduché dostat požadavků, které jsou na řádné poučení kladeny. Řádné naplňování poučovací povinnosti soudu klade vysoké nároky na osobu soudce, který musí včas rozpoznat, kdy je třeba účastníka poučit, jakou formu poučení v daném případě zvolit, kdy je třeba poučení v důsledku okolností na straně účastníka zopakovat či více rozvinout, a kdy by již dodatečným nebo více podrobným poučením porušil zásadu rovnosti účastníků řízení. Poučovací povinnost soudu je totiž v určitých případech způsobila narušit princip procesní rovnosti stran. Pokud soudce při poučení překročí onu exaktně nevymezenou (a ve své podstatě i nevymežitelnou) hranici přípustnosti, pak může být toto jednání považováno za nepřijatelné zvýhodnění některého z účastníků řízení.

V souvislosti s neustále se rozšiřujícími nároky, které jsou kladeny na účastníky soudního řízení, a rostoucí počet případů poučovací povinnosti soudu, vyvstává otázka, zda v řízení nezavést povinné zastoupení účastníků advokátem, který je osobou práva znalou a může účastníka provést spletitými zákoutími soudního procesu. Pokud by totiž byl v např. v rámci občanského soudního řízení zakotven advokátní přímus, mohlo by dojít k omezení poučovací povinnosti soudu, která by napříště směřovala výlučně

k nezastoupeným účastníkům řízení (v případech, kdy by zastoupení advokátem nebylo povinné). Takové řešení je do budoucna jistě možné, avšak domnívám se, že nejprve je třeba odpovídajícím způsobem vyřešit problematiku zajištění právní pomoci, neboť teprve až bude právní pomoc pro osoby, které si ji nemohou z nejrůznějších důvodů dovolit hradit, dostupná, pak může být uvažováno o zavedení této zvláštní podmínky řízení spočívající v povinném právním zastoupení účastníka daného řízení. Pro tyto účely by bylo nutné zachovat institut ustanovení advokáta zástupcem účastníka řízení, jehož odměnu by v plném nebo částečném rozsahu hradil stát.

Jak již bylo uvedeno výše, největším nedostatkem stávající právní úpravy je její roztříštěnost, tedy skutečnost, že neexistuje jeden právní předpis, který by problematiku zajištění právní pomoci potřebným osobám koncepčně upravoval. Na tomto místě je třeba uvést, že v minulosti zde byly pokusy o podobný legislativní počín, avšak ty nepřinesly žádné významnější výsledky. Přesto je vhodné se o těchto pokusech o přijetí zákona, který by upravoval problematiku zajištění právní pomoci, blíže zmínit, neboť pouze bližší seznámení se s ním umožní pochopit důvody, proč je téměř nemožné dosáhnout shody napříč právnickou obcí i politickým spektrem.

Již na začátku roku 2008 Ministerstvo spravedlnosti ČR ustavilo pracovní skupinu k přípravě zákona o bezplatné právní pomoci a na sklonku roku 2008 zveřejnilo Ministerstvo spravedlnosti ČR základní teze k přípravě tohoto zákona. Následně byl zákon o bezplatné právní pomoci zařazen do legislativního plánu Vlády ČR pro rok 2009. V dubnu 2009 byl ze strany ministerstva zveřejněn návrh věcného záměru zákona o zajištění právní pomoci, který si kladl za cíl sjednotit roztříštěnou úpravu poskytování právní pomoci do jednoho předpisu.⁴⁴⁰ Tento návrh definoval pro účely připravovaného zákona pojem právní pomoc, kterou se rozumělo poskytování právních služeb osobě oprávněné podle tohoto zákona v souvislosti s uplatňováním jejích práv, a to včetně hrazení (úplného nebo částečného) nákladů spojených s poskytnutím těchto služeb. Služby pak měly zahrnovat zejména právní poradenství, pomoc v mimosoudních řízeních, sepisování podání na soudy a orgány veřejné správy, zastupování v řízení před

⁴⁴⁰ Nový zákon. *Bezplatná právní pomoc* [online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://www.bezplatnapravnipomoc.cz/novy-zakon>.

soudy a orgány veřejné správy a konání úkonů s tím souvisejících. Právní pomoc měla být poskytována ve dvou úrovních: základní a rozšířená. Zatímco základní úroveň zahrnovala právní pomoc spočívající v sepisování listin a v poskytování právních porad a konzultací směřujících k nalezení nejvhodnějšího postupu k uplatnění a ochraně práv žadatele mimo nebo před zahájením soudního nebo jiného právního řízení, rozšířená úroveň již zahrnovala též zastupování v řízení před soudy nebo jinými orgány. Základní právní pomoc měla být poskytována ve všech oblastech práva, které jsou součástí právního řádu ČR, zatímco rozšířená právní pomoc pouze v těch řízeních, které je možno podřadit pod čl. 37 odst. 2 Listiny. O právní pomoc podle tohoto zákona by mohly žádat jak osoby fyzické, tak osoby právnické, za předpokladu, že by se nejednalo o právní pomoc v souvislosti s podnikáním takových osob. Tuto právní pomoc by pak byly oprávněny poskytovat pouze subjekty, které by byly zapsány do registru poskytovatelů právní pomoci, přičemž návrh předpokládal, že určité subjekty by byly do registru zapisovány na vlastní žádost (advokáti, jiné osoby vykonávající specializované právní poradenství podle zvláštních zákonů, nevládní neziskové organizace a vysoké školy poskytující vzdělání v magisterském studijním oboru právo a právní věda) a jiné subjekty by byly zapsány povinně (advokátní koncipienti, justiční, právní a notářští čekatelé). Zejména právě tento bod návrhu vymezující okruh osob oprávněných podílet se na zajišťování právní pomoci se stal terčem názorových střetů a nejrůznějších připomínek. Věcný návrh zákona dále upravoval podmínky pro poskytnutí právní pomoci a způsoby prokázání majetkových a příjmových poměrů žadatele. Byla zde rovněž upravena možnost vymáhat po žadateli náklady vynaložené na jemu poskytnutou právní pomoc, pokud se do tří let od pravomocného skončení věci, v níž byla právní pomoc poskytnuta, podstatně změnily finanční a majetkové poměry žadatele, čímž byl myšlen zejména úspěch žadatele ve sporu, v němž mu byla poskytnuta právní pomoc. Zvláštností bylo rovněž ustanovení, podle kterého by v případě neúspěchu osoby požívající právní pomoc na náklady státu v soudním řízení měl nést náklady takového soudního řízení stát. Osoba, již by byla poskytnuta rozšířená právní pomoc, by tedy *de facto* byla osvobozena nejen od soudních poplatků, ale též od povinnosti hradit náklady řízení v případě, že by ve sporu neuspěla. Naopak v případě jejího úspěchu ve věci, by náhrada nákladů řízení připadla poskytovateli právní pomoci, který by pak neměl nárok na úhradu od státu. Pokud jde o způsob hrazení poskytnuté

právní pomoci, návrh předpokládal, že základní právní pomoc nebude státem hrazena a že bude poskytována na náklady poskytovatele, který by byl oprávněn za poskytnutí právní pomoci vybírat jakýsi regulační poplatek v zákonem stanovené výši. V případě rozšířené právní pomoci měla poskytovateli náležet odměna ve výši poloviny mimosmluvní odměny dle advokátního tarifu a dále též náhrada vynaložených hotových výdajů. Všem poskytovatelům právní pomoci by byla uložena povinnost mlčenlivosti a povinnost uzavřít pojistnou smlouvu pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou při poskytování právní pomoci. Ke schválení tohoto návrhu v Legislativní radě vlády však s ohledem na mnohé sporné body nedošlo. Patrně nejvíce problematickým bodem bylo vymezení okruhu poskytovatelů právní pomoci a s tím související účast nevládních neziskových organizací na poskytování právní pomoci dle tohoto zákona.

Následně došlo k některým úpravám tohoto návrhu a odstranění některých sporných bodů, avšak podstata věcného záměru, včetně účasti neziskových organizací na poskytování právní pomoci, zůstala vesměs nezměněna. Poslední zmínku, kterou můžeme o osudu navrhovaného právní předpisu nalézt, je záznam výsledků 124. zasedání Legislativní rady vlády, které se konalo dne 8. srpna 2013. Na pořad tohoto jednání bylo tehdejší ministryní spravedlnosti a předsedkyní Legislativní rady vlády navrženo projednání upraveného znění návrhu věcného záměru zákona o zajištění právní pomoci, a to pod č.j. 705/13. Legislativní rada vlády však projednávání tohoto návrhu přerušila s tím, že bude předkladatelem stažen.

V současné době můžeme ve Výhledu legislativních prací vlády na léta 2015 až 2017⁴⁴¹ nalézt, že se počítá s přípravou návrhu zákona o státem zajištěné právní pomoci a že tento návrh by měl být ve čtvrtém čtvrtletí roku 2015 předložen vládě. Datum nabytí účinnosti se přitom předpokládá v prosinci 2016.

⁴⁴¹ Výhled legislativních prací vlády na léta 2015 až 2017 byl vzat na vědomí usnesením vlády ČR ze dne 12. března 2014 č. 165 a je dostupný na internetových stránkách: https://apps.odok.cz/djv-agenda?p_p_id=agenda_WAR_odokkpl&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_resource_id=downloadAttachment&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=1&agenda_WAR_odokkpl_attachmentPid=VPRA9HBBDRCH.

Je zcela nepochybné, že komplexní právní úprava této problematiky je zapotřebí. Pokud jde o konkrétní podobu nové právní úpravy, která by komplexně upravovala problematiku zajištění právní pomoci, je třeba vycházet z praxe, tedy z toho, jaké formy právní pomoci je potřeba zajistit a jaká je po jednotlivých typech právních služeb poptávka. Domnívám se, že bez provedení analýzy potřebnosti jednotlivých typů právních služeb není možné připravit právní úpravu, která by byla skutečně efektivní a zajistila skutečnou dostupnost potřebných forem právní pomoci osobám, které tuto pomoc potřebují. Teprve budeme-li znát, jakého okruhu osob a jakých oblastí se právní pomoc týká, můžeme zvažovat vhodný způsob úpravy. Za tímto účelem by měla být prováděna statistika využití stávajících forem zajištění právní pomoci (tj. zejména ustanovování advokátů soudem, určování advokátů Českou advokátní komorou i využití služeb ze strany neziskových organizací). Měl by se sledovat jednak počet podaných žádostí o příslušnou formu právní pomoci, počet případů, kdy bylo žádosti vyhověno a rovněž počet případů a důvody pro které byla žádost zamítnuta. Dále je třeba zaznamenávat, jakých oblastí práva se jednotlivé žádosti o právní pomoc týkají, jaké právní služby jsou potřebné k uspokojení žadatelovy potřeby právní pomoci a pochopitelně též náklady vynakládané na jednotlivé případy poskytování právní pomoci. Rovněž by bylo vhodné získat bližší představu, jaké jsou majetkové a příjmové poměry žadatelů o právní pomoc a jaké jsou nejčastější právní problémy, s nimiž se žadatelé na poskytovatele právní pomoci obracejí. Teprve následně je možné uvažovat o konkrétní podobě zákona, který by problematiku zajištění právní pomoci upravil.

Domnívám se, že je vhodné zvolit takový přístup, který umožní oprávněným osobám co nejširší možnost získání potřebné právní pomoci, avšak nikoli na úkor kvality poskytnuté právní pomoci. Účast advokátů v systému zajištění právní pomoci je nezbytná, neboť právě tato právnická profese je povolána k tomu, aby svým klientům poskytovala potřebnou právní pomoc. Rovněž však nevylučuji zapojení dalších subjektů, které např. zmiňoval věcný náměr zákona o zajištění právní pomoci z roku 2009, resp. z roku 2013, pokud bude zajištěna odpovídající kvalita poskytované právní pomoci. Jak už bylo uvedeno výše, neziskové organizace mají zkušenosti se zajišťováním určitých forem právní pomoci a právnické fakulty mohou z klinických programů významným způsobem profitovat ve smyslu zkvalitnění a zpestření výuky svých studentů. Pokud bude zajištěno odpovídající odborné vedení při poskytování

právní pomoci ze strany těchto subjektů, mohou tyto subjekty významným způsobem podpořit dostupnost právní pomoci, neboť s poskytnutím právních služeb těmito subjekty jsou spojeny nižší náklady než při zajištění obdobné formy právní pomoci ze strany advokáta. Tyto subjekty však pochopitelně nemohou nikdy nahradit tradiční úlohu advokáta při poskytování právních služeb. Pokud jde o zastupování klientů v soudních řízeních, zde je dle mého názoru právní pomoc advokáta nezastupitelná. Argumentace neziskových organizací, že disponují specifickým know-how ve specializovaných oblastech práva, na tom nemůže nic změnit, neboť soudní řízení není pouze o právu hmotném, ale výsledek soudního sporu může významným způsobem ovlivnit nejen excelentní znalost procesního práva, ale též zkušenosti s vedením soudních sporů, kterými advokáti zpravidla disponují. V novém zákonu je dále nezbytné zakotvit obecnou úpravu odpovědnosti za škodu způsobenou při poskytování právní pomoci, s tím spojené povinné pojištění odpovědnosti za škodu, povinnost mlčenlivosti jednotlivých poskytovatelů právní pomoci, se kterou by bylo spojeno oprávnění odepřít svědeckou výpověď, pokud by předmětem svědecké výpovědi měly být skutečnosti, o nichž se daná osoba dozvěděla při poskytování právní pomoci. Podstatnou částí nové úpravy by mělo být pokud možno co nejpřesnější vymezení podmínek, za nichž bude mít osoba nárok na poskytnutí právní pomoci. Podmínky tzv. *means & merits testu* by měly být stanoveny s maximální možnou přesností, aby bylo pro žadatele předem seznatelné, zda má na právní pomoc nárok či nikoliv. Tím samozřejmě není dotčeno, aby byla ponechána možnost přiznat žadateli právo na právní pomoc i v případě, že stanovené podmínky nesplňuje, pokud pro to budou dány důležité důvody. Pro efektivitu nové právní úpravy bude rovněž podstatné, za jakých podmínek budou poskytovatelé právní pomoc poskytovat. Je třeba zajistit takový způsob financování, který bude pro poskytovatele (zejména advokáty) dostatečně motivační, aby měla jimi poskytovaná právní pomoc potřebnou míru kvality. Bude-li systém vybudován na principu dobrovolnosti, tj. že poskytovatelem právní pomoci se stane určitá osoba pouze na vlastní žádost, je možné odměnu za poskytnutí právní pomoci o něco snížit, bude-li zároveň zajištěno, že se poskytovateli dostane určitého počtu případů. To je možné zajistit tím, že bude v návaznosti na provedenou analýzu potřebnosti právní pomoci stanoven *numerus clausus* poskytovatelů právní pomoci, kteří mají nárok na odměnu. Jednotlivá místa by se obsazovala na základě výběrových řízení, a to na předem

stanovenou dobu. Tímto způsobem by se zajistila případná možnost změny v okruhu poskytovatelů právní pomoci, avšak současně by vybraní poskytovatelé měli po stanovenou dobu jistotu určitých příjmů. Tento mnou provedený nástin jednotlivých bodů, které je zapotřebí mít na paměti v souvislosti s novou právní úpravou zajištění právní pomoci, nemůže být brán jako taxativní výčet. Tato právní úprava s sebou zcela jistě přinese ještě celou řadu dalších otázek a problematických bodů, které bude třeba zodpovědět, nebo vyřešit. Podstatné však je, aby k tomuto legislativnímu počínu došlo s odpovídající znalostí věci, neboť pouze akademické řešení tohoto ryze praktického problému dostupnosti právní pomoci nemůže být v každodenní právní praxi efektivní.

Závěrem je třeba se zamyslet nad tím, zda jsou výše popisované nedostatky stávající právní úpravy problematiky bezplatné právní pomoci jediným, nebo alespoň hlavním důvodem toho, že je v České republice reálná dostupnost právní pomoci na nedostatečné úrovni. Osobně se domnívám, že podstatný podíl na stávajícím stavu má nedostatečná informovanost veřejnosti o jednotlivých možnostech získání právní pomoci. Mnozí z účastníků soudního řízení se až po jeho skončení dozví, že měli možnost požádat o ustanovení advokáta, nebo že před jeho zahájením mohly využít některou z bezplatných právních porad organizovaných Českou advokátní komorou. Stávající stav na poli zajišťování právní pomoci potřebným osobám není ideální, avšak více škody podle mne způsobuje skutečnost, že lidé ani nevědí, že mohou získat bezplatnou právní pomoc, natož aby věděli, kde a jakým způsobem o ni požádat. O důvodech této nedostatečné informovanosti lze spíše spekulovat. Svou roli může hrát obava ze zvýšení nákladů vynakládaných na zajištění této formy právní pomoci, ale rovněž pouze skutečnost, že tento úkol nebyl žádnému orgánu státní správy výslovně svěřen. Zajištění informovanosti veřejnosti by dle mého názoru mělo zajišťovat Ministerstvo spravedlnosti ČR, do jehož gesce tato problematika spadá. V dnešní době informačních technologií není problém zřídit internetové stránky, na kterých by se nacházely potřebné informace, popř. zajistit vydání informativních brožur, které by byly distribuovány na jednotlivé soudy, obecní úřady a další místa, kde se potenciální žadatelé o právní pomoc vyskytují nebo mohou vyskytovat. Zvýšení informovanosti o stávajících možnostech právní pomoci by tak mělo být prvním krokem při přípravě nové koncepční úpravy této problematiky. Pokud k tomuto účelu částečně přispěje i tato

moje práce, budu velmi ráda, neboť tím dojde k naplnění jednoho z důvodů, které mne vedly k výběru tohoto tématu.

Seznam použitých zkratk

advokátní tarif	vyhláška č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif), ve znění pozdějších předpisů
BerHG	Beratungshilfegesetz vom 18. Juni 1980 (BGBl. I S. 689), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 31. August 2013 (BGBl. I S. 3533) geändert worden ist
BRAO	Bundesrechtsanwaltsordnung in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 303-8, veröffentlichten bereinigten Fassung, die durch Artikel 7 des Gesetzes vom 10. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3786) geändert worden ist
civilní řád soudní	zákon č. 113/1895 ř. z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní), ve znění pozdějších předpisů
ČAK / Komora etický kodex	Česká advokátní komora usnesení představenstva České advokátní komory č. 1/1997 Věstníku ze dne 31. října 1996, kterým se stanoví pravidla profesionální etiky a pravidla soutěže advokátů České republiky (etický kodex), v platném znění
exekuční řád	zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
LASPO	Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012
Listina	usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.
notářský řád	zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů
občanský soudní řád nebo o.s.ř. občanský zákoník / OZ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
soudní řád správní / s.ř.s.	zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů
trestní řád / TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
Ústava	ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ÚSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY, ve znění pozdějších předpisů
zákon o advokacii	zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, ve znění

zákon o daňovém poradenství	pozdějších předpisů zákon č. 523/1992 Sb., o daňovém poradenství a Komoře daňových poradců České republiky, ve znění pozdějších předpisů
zákon o obchodních korporacích / ZOK	zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích)
zákon o rozhodčím řízení	zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů, ve znění pozdějších předpisů
zákoník práce	zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů
ZPO	Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781), die zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 10. Oktober 2013 (BGBl. I S. 3786) geändert worden ist

Seznam použité literatury a dalších pramenů

1. Komentáře, učebnice, monografie, sborníky

BALÍK, Stanislav. *Advokacie včera a dnes: (vybrané texty z dějin a současnosti advokacie)*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2000, 256 s. ISBN 80-902-6277-5.

BALÍK, Stanislav, KELLER, Radek. *Tradice advokacie v českých zemích: vybrané právní předpisy o advokacii z let 1868-1948*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie, Praha, Česká advokátní komora, 1995

BALÍK, Stanislav, Václav KRÁL, Simona SONNEWENDOVÁ a Jana WURSTOVÁ. *Advokát v EU: právní předpisy o advokacii v zemích Evropské unie*. 1. vyd. Plzeň: Čeněk, 2004, 422 s. ISBN 8086473643.

BALÍK, Stanislav. *Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V Praze: Česká advokátní komora ve spolupráci s Národní galerií, 2009, 271 s. ISBN 978-807-0354-278.

BAUMBACH, Adolf, Wolfgang LAUTERBACH, Jan ALBERS a Peter HARTMANN. *Zivilprozeßordnung: mit Gerichtsverfassungsgesetz und anderen Nebengesetzen*. 59., neubearbeitete Aufl. München: C.H. Beck, 2001, xxx, 2794 s. Beck'sche Kurz-Kommentare. ISBN 34-064-6849-7.

BĚLOHLÁVEK, Alexander J. *Zákon o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1672 pages. ISBN 978-807-1793-427.

BĚLOVSKÝ, Petr. *Advokacie a jurisprudence ve starověkém Římě*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005, 116 s. ISBN 8024609754.

BÍLEK, Petr. *Notářský řád a řízení o dědictví: komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2010, 1120 p. ISBN 978-807-4001-819.

DAVID, Ludvík a kol. *Občanský soudní řád: komentář*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2009. 2 sv. Komentáře Wolters Kluwer. Kodex. ISBN 978-80-7357-460-4.

DRÁPAL, Ljubomír a kol. *Občanský soudní řád: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009. 2 sv. ;xx, 1579, xvii, s.1581-3343. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-107-9.

FIALA, Josef. *Poskytování právní pomoci v České republice*. 1. vyd. Praha: Linde, 1994, 84 s. ISBN 80-856-4751-6.

Guide to legal aid and advice in the European Economic Area. Lanham, Md.: UNIPUB [distributor], 1996, 171 p. ISBN 92-827-5485-5.

HROMADA, Miroslav. *Poučovací povinnost v civilním procesu*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, xiii, 98 s. Právní instituty. ISBN 978-807-4004-636.

HUDSON, Alastair. *Towards a just society: law, labour, and legal aid*. New York: Pinter, 1999, xii, 286 p. ISBN 18-556-7547-1.

JEMELKA, Luboš a kol. *Soudní řád správní: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, xx, 1142 s. Beckova edice Komentované zákony. ISBN 978-807-4004-988.

PATERA, Jiří, ed. a JUSTOŇ, Johan, ed. *Předpisy o advokacii: (stav ke dni 30.11.2011)*. Praha: Česká advokátní komora, 2011. 400 s. ISBN 978-80-260-1523-9.

KALTHOENER, Elmar a Helmut BÜTTNER. *Prozesskostenhilfe und Beratungshilfe*. München: C.H. Beck, 1988, xxiii, 378 p. ISBN 34-063-3209-9.

KASÍKOVÁ, Martina a kol. *Exekuční řád: komentář*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, xviii, 939 s. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-807-4004-766.

KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Právnické učebnice (C.H. Beck). ISBN 34-064-0082-5.

KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, 1019 s. ISBN 80-868-9844-X.

KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, xvi, 247 s. Právnické učebnice (C.H. Beck). ISBN 34-064-0177-5.

KOCOUREK, Jiří. *Zákon o soudech a soudcích; Zákon o státním zastupitelství: komentář*. 2., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2004, ©1994. xv, 606 s. Beckovy texty zákonů s komentářem. ISBN 80-7179-761-8.

KOPAL, Jiří, ed. *Právní služby: pro bono a pomoc zajišťovaná státem: Legal services: pro bono and state guaranteed aid*. Brno: Liga lidských práv, c2008, 102, 108 s. Práva v souvislostech. ISBN 978-809-0347-328.

KUDYNOVÁ, Adéla. *Systém bezplatné právní pomoci v České republice*. Brno, 2009. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra občanského práva.

LISSE, Luděk. *Zákon o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů s komentářem*. Praha: Linde, 2012, 919 s. ISBN 978-807-2018-741.

LUBAN, David. *Lawyers and justice: an ethical study*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, c1988, xxix, 440 p. ISBN 06-910-2290-9.

MACKOVÁ, Alena. *Právní pomoc advokátů a její dostupnost*. 1. vyd. Praha: Beck, 2001, XII, 240 s. ISBN 8071794570.

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3., přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. 673 s. ISBN 80-7201-433-1.

MELICHAR, Jiří. *Sbírka kárných rozhodnutí České advokátní komory 1998-1999*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie březem 2001, Praha, Česká advokátní komora, 2001

MELICHAR, Jiří. *Sbírka kárných rozhodnutí České advokátní komory 2000-2001*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie červen 2002, Praha, Česká advokátní komora, 2002

MELICHAR, Jiří. *Sbírka kárných rozhodnutí České advokátní komory 2002-2003*, *Souhrnné rejstříky ke kárným rozhodnutím České advokátní komory 1991-2003*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie červen 2004, Praha, Česká advokátní komora, 2004

MELICHAR, Jiří. *Sbírka kárných rozhodnutí České advokátní komory 2004-2005*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie květen 2006, Praha, Česká advokátní komora, 2006

MELICHAR, Jiří. *Sbírka kárných rozhodnutí České advokátní komory 2006-2007*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie květen 2008, Praha, Česká advokátní komora, 2008

MELICHAR, Jiří. *Sbírka kárných rozhodnutí České advokátní komory 2008-2009*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie květen 2010, Praha, Česká advokátní komora, 2010.

MIRIČKA, August. *Trestní právo hmotné: část obecná i zvláštní*. Praha: Spolek československých právníků Všehrd, 1934. xvi, 414 s. Publikace Všehrd; č. 28.

- PAPEŽ, Vladimír a kol. *Předpisy o odměňování advokátů: komentář*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie září 2006, Praha, Česká advokátní komora, 2006.
- POTMĚŠILOVÁ, Jindra. *Daňové poradenství a daňoví poradci: zákon o daňovém poradenství a komoře daňových poradců ČR (s komentářem)*. Praha: Prospektrum, 1993, 61 s. ISBN 80-85431-65-3.
- REGAN, Francis. *The transformation of legal aid: comparative and historical studies*. New York: Oxford University Press, 1999, x, 305 p. ISBN 01-982-6589-1.
- RHODE, Deborah L. *Access to justice*. New York: Oxford University Press, 2004, xi, 252 p. ISBN 01-951-4347-7.
- SCHELLE, Karel a SCHELLEOVÁ, Ilona. *Právní služba: advokacie, notářství, patentoví zástupci, daňoví poradci, soukromí soudní exekutoři*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 103 s. ISBN 80-86861-26-0.
- SUSSKIND, Richard E. *The end of lawyers?: rethinking the nature of legal services*. New York: Oxford University Press, 2008, xiii, 303 p. ISBN 01-995-4172-8.
- SVEJKOVSKÝ, Jaroslav a kol. *Zákon o advokacii: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2012, xvii, 633 s. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-807-1792-482.
- SVOBODA, Karel a kol. *Občanský soudní řád: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2013, xxiii, 1398 s. Beckova edice komentované zákony. ISBN 978-807-4005-060.
- SVOBODA, Karel, ed. *Přehled judikatury. Poučovací povinnost soudu a koncentrace řízení*. Praha: ASPI, 2009. 100 s. Přehledy judikatury; sv. 54. ISBN 978-80-7357-453-6.
- SYKA, Jan. *Sbírka kárných rozhodnutí České advokátní komory 2010-2011*, Zvláštní číslo Bulletinu advokacie červen 2012, Praha, Česká advokátní komora, 2012.
- ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, xxii, 1898 s. Velké komentáře. ISBN 978-807-4004-650.
- ŠUSTOVÁ, Jana. *Právní aspekty odměňování advokátů*. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Katedra občanského práva.
- VOPÁLKA, Vladimír et al. *Soudní řád správní: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004. 327 s. Beckova edice komentované zákony. ISBN 80-7179-864-9.
- WINTEROVÁ, Alena. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6. aktualiz. vyd. Praha: Linde, 2011. ISBN 978-807-2018-420.
- Z minulosti advokacie: sborník příspěvků z druhé konference o dějinách advokacie konané Výborem pro dějiny advokacie ČAK ve spolupráci s Okresním soudem v Kutné Hoře dne 25.11.2005 v Kutné Hoře*. Praha: Linde, 2008, 197 s. ISBN 9788072017300.
- ZÖLLER, Richard a Reinhold GEIMER. *Zivilprozessordnung: mit Gerichtsverfassungsgesetz und den Einführungsgesetzen, mit Internationalem Zivilprozessrecht, Kostenanmerkungen*. 21. neubearbeitete Aufl. Köln: O. Schmidt, 1999, xxii, 2734 p. ISBN 35-044-7010-0.

2. Články v periodických publikacích

BARTONÍČKOVÁ, Klára a Jana KŘIVÁČKOVÁ. Koncentrace civilního soudního řízení zavedená zákonem č. 7/2009 Sb. a problémy s ní spojené. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2009, č. 17.

BĚLOHLÁVEK, Alexander a Tomáš PETZL. Aplikace procesních předpisů na rozhodčí řízení. *Právní rádce*. 2008, č. 2.

BÍLÝ, Martin. Osvobození od soudních poplatků (včetně změn provedených zákonem č. 7/2009 Sb.). *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2009, č. 16.

BUREŠ, Jaroslav a Ljubomír DRÁPAL. Co se změnilo na poučovací povinnosti soudu v občanském soudním řízení?. *Právní praxe*. 1994, č. 9.

BUREŠ, Jaroslav. Úprava koncentrace řízení v občanském soudním řádu účinná od 1.7.2009. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2009, č. 12.

CAPPELLETTI, Mauro a Garth BRYANT. Access to Justice as a Focus of Research. *Windsor Yearbook of Access to Justice*. 1981, roč. 1.

CAPPELLETTI, Mauro a Garth BRYANT. Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. *Buffalo Law Review*. 1978, roč. 27, č. 2.

CAPPELLETTI, Mauro, Garth BRYANT a Nicolo TROCKER. Access to Justice Variations and Continuity of a World-Wide Movement. *Revista Juridica de la Universidad de Puerto Rico*. 1985, roč. 54, č. 2.

CAPPELLETTI, Mauro. Access to Justice as a Theoretical Approach to Law and a Practical Programme for Reform. *South African Law Journal*. 1992, roč. 109, č. 1.

CAPPELLETTI, Mauro. Legal Aid in Europe: A Turmoil. *American Bar Association Journal*. 1974, roč. 60, č. 2.

CAPPELLETTI, Mauro. Legal Aid: Modern Themes and Variations Part One: The Emergence of a Modern Theme. *Stanford Law Review*. 1972, roč. 24, č. 2.

CAPPELLETTI, Mauro. Legal Aid: Modern Themes and Variations Part Two: Variations on a Modern Theme. *Stanford Law Review*. 1972, roč. 24, č. 2.

ČERMÁK, Karel. Nezávislost advokáta a právní pomoc financovaná státem: závislost nebo nezávislost. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2002, č. 3.

DAVID, Ludvík. Dokáže český soudce správně poučit účastníka při změně názoru na právní kvalifikaci žaloby?. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2003, č. 7.

DOSTÁL, Ondřej. Pactum de quota litis jako způsob určení odměny českého advokáta (argumenty pro a proti v mezinárodním srovnání). *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2005, č. 4.

HORNÝ, Vladimír. Z kárné praxe. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 1997, č. 8.

HROMADA, Miroslav a Pavel HORÁK. Poučovací povinnost soudu I. stupně v nalézacím řízení sporném. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2003, č. 10.

HROMADA, Miroslav a Pavel HORÁK. Výzva k vyjádření podle § 114b OSŘ v soudní praxi a několik poznámek k připravované novelizaci občanského soudního

řádu. *Právní rozhledy*. 2005, č. 3.

JANOŮŠEK, Lubomír. Poučovací povinnost obecných soudů dle o.s.ř. v judikatuře Ústavního soudu. *Právní fórum*. Praha: ASPI Publishing, 2004, č. 2.

JOYCE, James Avery. How the New Legal Aid Service Works in England. *University of Chicago Law Review*. 1953, roč. 20, č. 2.

JURÁŠ, Marek. Advokátský proces na pozadí rekonstrukcí civilních kodexů. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2012, č. 22.

KARHANOVÁ, Martina. O bezplatném právním zastoupení v soudním řízení a o analogii zákona. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2012, č. 19.

KRYM, Ladislav. Může určení advokáta Komorou ovlivnit rozhodování soudu o nákladech řízení?. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2010, 1-2.

KRYM, Ladislav. Několik poznámek k ustanovování advokátů soudem jako "opatovníků pro doručování" v civilním řízení. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2009, 7-8.

KŘIVÁČKOVÁ, Jana a Klára HAMULŇÁKOVÁ. Devět měsíců účinnosti nové právní úpravy koncentrace v civilním soudním řízení z pohledu praxe. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2010, č. 12.

KŘIVÁČKOVÁ, Jana. Předvídatelnost soudního rozhodování v civilním soudním řízení - srovnání české, slovenské a německé právní úpravy. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2011, č. 23.

KUČERA, Jiří a Ondřej FILIPOVIČ. Podmínky společného vydání platebního rozkazu a kvalifikované výzvy v případě objektivní kumulace nároků. *Bulletin advokacie*. 2012, č. 11.

LICHNOVSKÝ, Jakub. Bezplatná právní pomoc v civilních věcech ve Spolkové republice Německo a v České republice (dokončení). *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2004, č. 9.

LICHNOVSKÝ, Jakub. Bezplatná právní pomoc v civilních věcech ve Spolkové republice Německo a v České republice (I. část). *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2004, 7-8.

MACUR, Josef. Civilní proces a zásada projednací. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 1997, č. 1.

MACUR, Josef. Koncentrace řízení a procesní prekluzivní lhůty podle novely občanského soudního řádu č. 30/2000 Sb. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2001, č. 1.

MACUR, Josef. Problémy legislativní úpravy poučovací povinnosti soudu v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 1998, č. 12.

MALENOVSKÝ, Radek. Právo na právní pomoc v soudním řízení správním (nad jedním rozhodnutím). *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2007, č. 7-8.

NYKODÝM, Jiří. Fungování advokáta – právní a morální závazky ke klientům. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2000, 6-7.

ONDRUŠ, Radek. Bezplatné právní zastupování v České republice (úvaha de lege ferenda). *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2001, č. 6-7.

- PARKER, Hubert Lister. Development of Legal Aid in England since 1949. *American Bar Association Journal*. 1962, roč. 48, č. 11.
- PIKOVÁ, Petra. Právo nemajetných občanů na právní ochranu - o právu chudých. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2000, č. 3.
- REPÍK, Bohumil. Advokát ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva - 1. část. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2002, č. 10.
- REPÍK, Bohumil. Advokát ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dokončení). *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2002, č. 11-12.
- ROZBORA, Marián. Kvalifikovaný výzva jako součást platebního rozkazu - poznámka k soudní praxi. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2010, č. 7.
- SVOBODA, Karel. Další novela OSŘ - změny v režimech koncentrace. *Právní zpravodaj*. Praha: C. H. Beck, 2009, č. 5.
- SVOBODA, Karel. Hmotněprávní poučovací povinnost soudu – mýtus nebo realita?. *Právní fórum*. 2007, č. 2
- SVOBODA, Karel. Hmotněprávní poučovací povinnost soudu - mýtus nebo realita?. *Právní fórum*. Praha: ASPI Publishing, 2007, č. 2.
- SVOBODA, Karel. Nový režim koncentrace v civilním sporu - z bláta do louže. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2009, č. 3.
- SVOBODA, Karel. Pár poznámek k novému režimu koncentrace civilního sporu. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2009, č. 11.
- SVOBODA, Karel. Proč nefungují české koncentrace?. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2013, č. 22.
- SYKA, Jan. Z kárné praxe. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2006, č. 1.
- SYKA, Jan. Z kárné praxe. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2013, č. 6.
- ŠMÍD, Ondřej. Zásada koncentrace v civilním soudním řízení po novele č. 7/2009 Sb. *Právní fórum*. Praha: ASPI Publishing, 2011, č. 3.
- TETZELI, Daniel. Právo chudých na obhajobu po novele trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2002, č. 5.
- TISH, Roberta. Legal Aid in England and Wales - II. *International Legal Practitioner*. 1992, roč. 17, č. 2.
- TISH, Roberta. Legal Aid in England and Wales. *International Legal Practitioner*. 1992, roč. 17, č. 1.
- VRCHA, Pavel. K otázce přiznání peněžitého plnění z jiného právního důvodu (např. z bezdůvodného obohacení), než který byl žalobou (skrže tvrzené skutečnosti) uplatněn (např. z uzavřené smlouvy). *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2004, č. 2.
- WINTEROVÁ, Alena. Koncentrace civilního soudního řízení. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2001, č. 4.
- WINTEROVÁ, Alena. Máme vůbec nějakou koncepci?: Nad dvěma ustanoveními poslední novely občanského soudního řádu. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2005,

č. 4.

YOUNG, Marianne Wilder. The Need for Legal Aid Reform. A Comparison of English and American Legal Aid. *Cornell International Law Journal*. 1991, roč. 24, č. 2.

ZOULÍK, František. Rovnost stran a profesionalita v civilním procesu: K problematice tzv. advokátského procesu. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 1999, č. 9.

ŽDÁRSKÝ, Zbyněk. Neoprávněné podnikání a pokoutnictví v souvislostech nejen trestněprávních. *Trestněprávní revue*. Praha: C.H. Beck, 2013, č. 1.

ŽÍTEK, Karel. Hovoříme s předsedou Rady expertů Asociace insolvenčních správců JUDr. Michalem Žižlavským. *Konkursní noviny*. Plzeň: LKP Konkurs, 2013, č. 8.

3. Judikatura českých a zahraničních soudů

- náleží Ústavního soudu ČR ze dne 8. března 2011, sp. zn. I. ÚS 3227/2007
- náleží Ústavního soudu ze dne 1. listopadu 2000, sp. zn. II. ÚS 100/2000
- náleží Ústavního soudu ze dne 1. září 1998, sp. zn. I. ÚS 233/97
- náleží Ústavního soudu ze dne 19. září 1996, sp. zn. III. ÚS 104/96
- náleží Ústavního soudu ze dne 2. prosince 2008, sp. zn. II. ÚS 323/2007
- náleží Ústavního soudu ze dne 25. června 1997, sp. zn. I. ÚS 63/96
- náleží Ústavního soudu ze dne 29. listopadu 1994, sp. zn. I. ÚS 89/94
- náleží Ústavního soudu ze dne 3. ledna 1996, sp. zn. I. ÚS 56/95
- náleží Ústavního soudu ze dne 3. října 2006, sp. zn. I. ÚS 212/06
- náleží Ústavního soudu ze dne 30. ledna 2008, sp. zn. II. ÚS 330/06
- náleží Ústavního soudu ze dne 5. listopadu 2002, sp. zn. II. ÚS 343/2002
- náleží Ústavního soudu ze dne 6. února 2009, sp. zn. II. ÚS 3201/2008
- náleží Ústavního soudu ze dne 8. března 2011, sp. zn. I. ÚS 3227/07
- náleží Ústavního soudu ze dne 9. května 2006, sp. zn. I. ÚS 467/04
- stanovisko pléna Ústavního soudu ze dne 21. května 1996, sp. zn. Pl. ÚS-st. 1/96
- usnesení Ústavního soudu ze dne 17. března 1998, sp. zn. III. ÚS 296/97
- usnesení Ústavního soudu ze dne 17. února 1998, sp. zn. II. ÚS 141/97
- usnesení Ústavního soudu ze dne 23. září 2004, sp. zn. Pl. ÚS 44/04
- usnesení Ústavního soudu ze dne 6. října 2004, sp. zn. IV. ÚS 291/04:
- usnesení Ústavního soudu ze dne 8. srpna 2011, sp. zn. III. ÚS 1791/11

- rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 19. května 1943, sp. zn. R II 95/43
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. března 2010, sp. zn. 25 Cdo 5521/2007
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. září 2005, sp. zn. 30 Cdo 749/2005
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. května 2005, sp. zn. 21 Cdo 2520/2004
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. října 2000, sp. zn. 22 Cdo 1859/99
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2003, sp. zn. 21 Cdo 1491/2002
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. března 2006, sp. zn. 21 Cdo 2415/2005

- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. srpna 2003, sp. zn. 29 Odo 850/2001
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. listopadu 2006, sp. zn. 33 Odo 1310/2004
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. dubna 2007, sp. zn. 32 Odo 1528/2005
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. dubna 2007, sp. zn. 32 Odo 1528/2005
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. května 2006, sp. zn. 22 Cdo 2335/2005
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. května 2010, sp. zn. 23 Cdo 3749/2008
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. května 2010, sp. zn. 23 Cdo 3749/2008
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. dubna 1994, sp. zn. Tzn 1/94
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. března 2002, sp. zn. 30 Cdo 143/2002
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. července 1999, sp. zn. 2 Cdon 828/96
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. října 2013, sp. zn. 33 Cdo 2026/2012
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2004, sp. zn. 30 Cdo 1465/2004
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 4. září 2013, sp. zn. 31 Cdo 4616/2010
- rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. září 2002, sp. zn. 21 Cdo 1440/2001
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. února 2006, sp. zn. 20 Cdo 1574/2005
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. května 2005, sp. zn. 25 Cdo 218/2005
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. července 2006, sp. zn. 20 Cdo 1308/2006
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. října 1998, sp. zn. 21 Cdo 60/98
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. února 2005, sp. zn. 20 Cdo 2410/2004
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. března 2004, sp. zn. 20 Cdo 181/2003
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. února 2004, sp. zn. 25 Cdo 63/2004
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. února 2010, sp. zn. 22 Cdo 422/2009
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. září 2002, sp. zn. 29 Odo 421/2002
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. července 2005, sp. zn. 25 Cdo 1594/2005
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. června 2002, sp. zn. 29 Odo 425/2002
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. května 1999, sp. zn. 26 Cdo 1121/99
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. října 2004, sp. zn. 29 Odo 466/2002
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. dubna 2011, sp. zn. 32 Cdo 3299/2009
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. listopadu 1996, sp. zn. 29 Cdon 1081/96
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. února 2001, sp. zn. 20 Cdo 738/99
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. března 2005, sp. zn. 20 Cdo 384/2004
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. března 2011, sp. zn. 21 Cdo 1093/2010
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. června 2005, sp. zn. 20 Cdo 2207/2004
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. května 2006, sp. zn. 22 Cdo 2249/2005
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2004, sp. zn. 32 Odo 1171/2003
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. října 2001, sp. zn. 29 Cdo 2494/99
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. září 1998, sp. zn. 2 Cdon 813/97
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4. listopadu 2009, sp. zn. 3 Tdo 839/2009

- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. března 1991, sp. zn. 6 To 11/91
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. března 2011, sp. zn. 4 Nd 70/2011
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. července 2003, sp. zn. 29 Odo 215/2003
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. prosince 2009, sp. zn. 30 Cdo 4870/2009
- usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. října 2002, sp. zn. 29 Odo 402/2002

- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 11. září 2008, sp. zn. 6 Ads 19/2008
- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 15. února 2006, sp. zn. 3 Ads 101/2005
- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 17. července 2009 sp. zn. 7 As 47/2009
- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 18. ledna 2006, sp. zn. 4 Azs 390/2005
- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 22. dubna. 2010, sp. zn. 4 Azs 6/2010
- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 26. října 2004, sp. zn. 6 Ans 1/2003
- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28. dubna 2004, sp. zn. 6 Azs 27/2004
- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 3. listopadu 2005, sp. zn. 2 Aps 2/2005
- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. září 2003, sp. zn. 1 Azs 5/2003
- rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. září 2004, sp. zn. 2 As 22/2004
- usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 23. března 2005, sp. zn. 6 A 25/2002
- usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 24. července 2007, sp. zn. 1 Afs 120/2006
- usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 28. dubna 2008, sp. zn. Pst 17/2007
- usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 29. listopadu 2004, sp. zn. 7 Azs 318/2004

- rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 25. srpna 2009, sp. zn. 30 Ca 44/2009
- rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 19. října 2005, sp. zn. 10 Co 469/2005
- usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 1. srpna 2000, sp. zn. 25 Co 318/2000
- usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 24. ledna 2008, sp. zn. 10 To 25/2008
- usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 28. února 2001, sp. zn. 25 Co 69/2001
- usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 29. listopadu 2005, sp. zn.

10 To 495/2005

- usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 25. října 1999, sp. zn. 12 Co 768/99
- usnesení Městského soudu v Praze ze dne 20. dubna 2001, sp. zn. 16 Co 167/2001

- usnesení Vrchního soudu v Olomouci ze dne 28. července 2000, sp. zn. 1 To 63/2000
- usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 30. ledna 1997, sp. zn. 1 Cmo 744/96
- usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 25. května 1993, sp. zn. 3 Cdo 70/93

- rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 1. července 2008 ve věci Liberty a další v. Spojené království, stížnost č. 58243/00
- rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. listopadu 1993 ve věci Imbrioscia v. Švýcarsko, stížnost č. 13972/88
- rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 9. října 1979 ve věci Airey v. Irsko, stížnost č. 6289/73

- LAG Frankfurt ArbuR 1984, 55.
- OLG Zweibrücken NJW-RR 1986, 615.

4. Internetové zdroje a elektronické databáze

- Databáze ALEX dostupná z: <http://alex.onb.ac.at/>
- Databáze německých spolkových právních předpisů dostupná z: <http://www.gesetze-im-internet.de/>
- Internetové stránky aplikace Odok dostupné z: <https://apps.odok.cz>
- Internetové stránky Asociace občanských poraden dostupné www.obcanskeporadny.cz.
- internetové stránky Bílého kruhu bezpečí, o.s. dostupné z: <http://www.bkb.cz/>
- Internetové stránky Bundesrechtsanwaltskammer dostupné z: <http://www.brak.de/>
- Internetové stránky časopisu TÝDEN dostupné z: <http://www.tyden.cz/>
- Internetové stránky České advokátní komory dostupné z: <http://www.cak.cz/>
- Internetové stránky Českomoravské konfederace odborových svazů dostupné z: <http://www.cmkos.cz/>
- Internetové stránky Exekutorské komory České republiky dostupné z: <http://www.ekcr.cz/>
- Internetové stránky Frank Bold Society dostupné z: <http://www.eps.cz/>
- Internetové stránky GOV.UK dostupné z: <https://www.gov.uk/>
- Internetové stránky Iuridicum Remedium, o. s. dostupné z: <http://www.iure.org/>
- Internetové stránky Komory daňových poradců ČR dostupné z: <http://www.kdpcr.cz/>
- Internetové stránky Ligy lidských práv dostupné z: <http://llp.cz>

- Internetové stránky Mezinárodní helsinské federace - Českého helsinského výboru dostupné z: <http://helcom.cz>
- Internetové stránky Ministry of Justice dostupné z: <http://www.justice.gov.uk/>
- Internetové stránky National Archives dostupné z: <http://www.legislation.gov.uk/>
- Internetové stránky Nejvyššího správního soudu dostupné z: <http://www.nssoud.cz/Uvod/art/1>
- Internetové stránky Notářské komory České republiky dostupné z: <http://www.nkcr.cz/>
- Internetové stránky Organizace pro pomoc uprchlíkům, o.s. dostupné z: <http://www.opu.cz/>
- Internetové stránky Poradny pro občanství/Občanská a lidská práva dostupné z: <http://www.poradna-prava.cz/>
- Internetové stránky Poslanecké sněmovny ČR dostupné z: <http://www.psp.cz/>
- Internetové stránky Právníckého akademického spolku Juristi dostupné z: <http://www.juristi.cz/>
- Internetové stránky Pro bono aliance dostupné z: <http://www.probonoaliance.cz/cz/>
- Internetové stránky projektu "nová vize, nový zákon" dostupné z: <http://www.bezplatnapravnipomoc.cz/>
- Internetové stránky soudního exekutora JUDr. Miloslava Zwiefelhofera, Exekutorský úřad Praha 3 dostupné z: <http://www.eupha3.cz/>
- Internetové stránky soudního exekutora Mgr. Jaroslava Homoly, Exekutorský úřad Brno město dostupné z: <http://urad.exekutorsky.cz/>
- Internetové stránky soudního exekutora Mgr. Petr Micka, Exekutorský úřad Rokycany dostupné z: <http://www.exekutorcr.cz/>
- Internetové stránky společnosti D.A.S. pojišťovna právní ochrany, a.s. dostupné z: <https://www.das.cz/>
- Internetové stránky společnosti Kooperativa pojišťovna, a.s., Vienna Insurance Group dostupné z: <http://www.koop.cz/>
- Internetové stránky vlády ČR dostupné z: <http://www.vlada.cz/>
- Internetový blog JINÉ PRÁVO dostupný z: <http://jinepravo.blogspot.cz>
- Právnícká databáze Beck-online dostupná z: <https://www.beck-online.cz/>
- Právnícká databáze Hein Online dostupná z: <http://www.heinonline.org/>
- Právnícká databáze JURION dostupná z: <https://www.jurion.de/de/home/guest>
- Právnícká databáze Westlaw International dostupná z: <http://www.westlaw.com/>
- Systém ASPI

Shrnutí

Cílem této práce je analýza problematiky realizace práva na právní pomoc v právní praxi. Právo na právní pomoc je jedním ze základních lidských práv spadajících do širšího rámce tzv. práva na spravedlivý proces. Bez zajištění odpovídající právní pomoci osobám, které tuto pomoc potřebují, je reálné právo na přístup k soudům, právo na rovné postavení v průběhu soudního řízení i samotné právo na spravedlivý proces pouhým vznešeným ideálem, jakousi fikcí, která je od každodenní reality velice vzdálena.

Disertační práce je rozčleněna do sedmi dílčích částí. V úvodní části jsou vymezeny některé základní pojmy a je zde rovněž pojednáno o pramenech práva na právní pomoc. Druhá část je věnována stručnému historickému exkurzu týkajícímu se zajišťování právní pomoci potřebným osobám, s připomenutím počátků právní pomoci v dějinách lidstva a se zaměřením na vývoj zajišťování poskytování právní pomoci na území České republiky. Vlastním meritem práce je problematika zajišťování práva na právní pomoc v praxi. Tato část práce je rozdělena tematicky podle okruhu subjektů, které se na realizaci práva na právní pomoc podílejí. Z tohoto důvodu se je nejprve pojednáno o postavení advokacie při realizaci práva na právní pomoc, neboť jsou to právě advokáti jakožto osoby oprávněné poskytovat právní služby ve všech věcech, na jejichž bedrech leží hlavní odpovědnost za realizaci právní pomoci. Další část práce se věnuje úloze soudů s ohledem na jejich poučovací povinnost ve vztahu k účastníkům řízení a v další části je rozebrána též role jiných subjektů v zajišťování práva na právní pomoc. Součástí práce je též stručný náhled do zahraniční právní úpravy, a to právní úpravy německé a britské, pokud jde o otázku zajištění právní pomoci v civilních věcech. Závěr disertační práce je pak věnován posouzení dostupnosti právní pomoci v České republice. Je zde provedeno celkové zhodnocení stávající právní úpravy v oblasti poskytování právní pomoci a *de lege ferenda* jsou zde navržena možná opatření, kterými by bylo možné docílit zlepšení současné situace v oblasti každodenní realizace práva na právní pomoc.

Výsledkem disertační práce je potvrzení hypotézy, že v České republice je reálná dostupnost právní pomoci na nedostatečné úrovni. Jelikož je poskytování právních služeb zásadně vázáno na úplatu, jsou z jejich poskytování často vyloučeny osoby

z nízkých příjmových skupin. Právě těmto osobám by měl stát zajistit, aby v případě potřeby získaly bezplatnou právní pomoc. Veřejnost však není o možnostech využití právní pomoci dostatečným způsobem informována. Stávající právní úprava týkající se zajištění právní pomoci potřebným osobám je nekoncepční a roztržštěná do mnoha právních předpisů. V současné době neexistuje jeden právní předpis, který by problematiku bezplatné právní pomoci, popř. poskytování právní pomoci za sníženou odměnu koncepčně upravoval. Téměř každý procesní předpis upravuje svým vlastním způsobem podmínky, které musí účastník daného řízení splňovat, aby mu byl jako jeho zástupce v řízení ustanoven advokát. Ačkoliv většina stávajících procesních předpisů nevyklučuje, aby byl advokát ustanoven zástupcem účastníka ještě před zahájením řízení, v praxi je takový postup spíše výjimečný.

Na zajištění právní pomoci potřebným osobám se podílejí zejména jednotliví advokáti, a to jednak prostřednictvím institutu ustanovení zástupcem účastníka řízení ze strany soudu a jednak prostřednictvím institutu určování advokáta ze strany České advokátní komory. Zatímco v prvním případě získají advokáti za své služby od státu alespoň nějakou odměnu, která je však oproti běžné odměně citelně zkrácena, ve druhém případě jsou advokáti povinni, odůvodňují-li to poměry žadatele, poskytnout právní pomoc bezplatně, aniž by od státu mohli žádat jakoukoli kompenzaci vzniklých nákladů, natož zaplacení přiměřené odměny. Podstatná část odpovědnosti za zajištění právní pomoci potřebným osobám tak spočívá na advokátech samotných, kteří však nejsou dostatečným způsobem motivováni, aby sami aktivně poskytovali bezplatnou právní pomoc potřebným osobám.

Do jisté míry se na zajištění právní pomoci podílejí i soudy prostřednictvím poučovací povinnosti. Poučovací povinnost soudu může pomoci k zajištění určité minimální úrovně právní pomoci, avšak sama o sobě nemůže být dostatečným způsobem pro zajištění právní ochrany účastníků řízení. Stávající právní úprava navíc dostatečným způsobem nezajišťuje, že se účastníkům řízení dostane srozumitelného poučení, jakým způsobem postupovat, aby plně uplatnili všechna svá procesní práva a povinnosti. Řádné naplňování poučovací povinnosti soudu tak klade vysoké nároky na osobu soudce, neboť při snaze o srozumitelnost poučení může velmi snadno dojít k narušení principu procesní rovnosti stran.

V současné době je při zajišťování právní pomoci potřebným osobám nezanedbatelná též úloha dalších subjektů, zejména různých nestátních neziskových organizací, které buď určité formy právní pomoci samy zajišťují, nebo poskytují poradenství o dostupných formách získání právní pomoci. Významnou roli při zajišťování právní pomoci mohou hrát též tzv. právní kliniky zřizované v rámci právnických fakult.

Nedostatky stávající právní úpravy problematiky bezplatné právní pomoci však nejsou jediným důvodem toho, že je v České republice reálná dostupnost právní pomoci na nedostatečné úrovni. Podstatný podíl na stávajícím stavu má rovněž nedostatečná informovanost veřejnosti o jednotlivých možnostech získání právní pomoci. Z tohoto důvodu je zapotřebí zvýšit informovanost veřejnosti o dostupných možnostech právní pomoci, k čemuž by měla být nápomocna i tato disertační práce.

Summary

The goal of this thesis is an analysis of implementation of a right to legal aid in practice. The right to legal aid is one of the basic human rights falling within so called right to a fair trial. It is necessary to grant poor people a satisfactory legal aid otherwise a right to access to court, right to equal treatment with parties to legal proceedings and right to a fair trial are only a fiction which is far away from a reality.

The thesis is divided into seven parts. The introductory part explains some basic terms and sources of law relating to the right to legal aid. The second part concerns how the right to legal aid was implemented at the very beginning of the humankind and how it was developed in the Czech Republic. The analysis of the implementation of the right to legal aid in practice is a main part of the thesis. This part of the thesis is divided according to subjects who participate on the implementation of this right. Firstly, an impact of advocacy on implementation of the right to legal aid is mentioned, because attorneys as individuals authorised to render legal services are primarily responsible for the implementation of that right. Secondly, the role of courts regarding their duty to inform parties to legal proceedings is described. Last, but not least, there is a mention about other subjects participating on the implementation of the right to legal aid in the thesis. The next part of the thesis consists of a brief comparison of German and English law concerning the implementation of the right to legal aid in civil matters. The end of the thesis considers the availability of legal aid in the Czech Republic, evaluation of the contemporary legal regulation of the provision of legal aid and with a view to the future law there are described some possible measures which may be adopted to improve the present situation in day-to-day implementation of the right to legal aid.

The thesis results in a confirmation of the hypothesis that an availability of legal service for poor people is not satisfactory in the Czech Republic. Legal service is rendered against payment and for this reason a poor people cannot afford it. The government should ensure that legal aid will be granted poor people when it is necessary. The problem is that a public is not aware of the availability of legal aid. The present legal regulation relating to legal aid is not conceptual and it is fragmented. There is no special single legal regulation on legal aid matters. There are many

procedural laws governing the conditions, which have to be met, to grant an individual legal aid within the legal proceedings. Legal aid may be granted also through an appointment of counsel. Although there is no legal obstacles to appoint counsel before the beginning of the legal proceedings, courts are reluctant to do so.

Attorneys play a main role in the implementation of the right to legal aid. An attorney may be appointed as a counsel of party to legal proceedings by court decision or he may be designated by the Czech Bar Association to provide legal service. If the attorney is appointed by court, he will obtain some remuneration from state, but the remuneration is significantly lower than the market price. If the attorney is designated by the Czech Bar Association, he is obliged to provide legal service in special cases even for free. In that case there is no compensation for such attorney from state and the attorney is obliged to grant legal aid at his own expense. The attorneys bear the main part of responsibility for implementation of the right of legal aid, but there is no sufficient motivation for them to offer and grant legal aid for poor people themselves.

Courts participate in implementation of the right to legal aid through their duty to inform parties to legal proceedings. The duty to inform parties may help parties to gain a minimal level of legal protection, but it cannot be a sufficient way how to ensure a complete legal protection of parties. The present legal regulation is not able to secure that a party to legal proceedings will obtain understandable information how to proceed to duly exercise all his procedural rights and fulfil his procedural duties. If a judge wants to comply with his duty to inform parties, he has to be very cautious, because he can easily infringe the right to equal treatment with parties to legal proceedings.

There are other subjects who participate in implementation of the right to legal aid, especially non-governmental organisations which provide some forms of legal aid or advice relating to possible ways how to obtain legal aid. A role of legal clinics organised by faculties of law may also be important regarding the implementation of the right to legal aid.

Shortages of the present legal regulation governing legal aid matters are not the sole reason why the availability of legal service for poor people is not satisfactory in the Czech Republic. It is also caused by a lack of information on legal aid matters among

the public. For this reason it is necessary to increase a propagation of legal aid matters among the public. This thesis should be regarded as a contribution to this goal.

Anotace

Tato disertační práce se zabývá problematikou práva na právní pomoc. Cílem práce je pojednat o tom, jak je v České republice realizováno právo na právní pomoc jakožto jedno ze základních lidských práv spadajících do širšího rámce tzv. práva na spravedlivý proces, tj. jaké možnosti se v České republice nabízejí osobě, která potřebuje právní pomoc.

Těžiště této práce spočívá v rozboru problematiky zajišťování práva na právní pomoc v praxi, a to podle okruhu subjektů, které se na realizaci práva na právní pomoc podílejí. Tato práce se zaměřuje zejména na postavení advokacie při realizaci práva na právní pomoc a dále je zde pojednáno o úloze soudů s ohledem na jejich poučovací povinnost ve vztahu k účastníkům řízení. V neposlední řadě se práce věnuje též roli jiných subjektů v zajišťování práva na právní pomoc. Závěr práce je věnován posouzení dostupnosti právní pomoci v České republice, zhodnocení stávající právní úpravy v oblasti poskytování právní pomoci a *de lege ferenda* jsou zde navržena možná opatření, kterými by bylo možné docílit zlepšení současné situace v oblasti každodenní realizace práva na právní pomoc.

Abstract

This thesis deals with an issue of a right to legal aid. The aim of the thesis is to introduce how the right to legal aid as a one of the basic human rights falling within so called right to a fair trial is implemented in the Czech Republic. This thesis concerns with opportunities which has a person seeking for legal aid in the Czech Republic.

An analysis of the implementation of the right to legal aid in practice is the core issue of the thesis. The analysis is divided according to subjects who participate on the implementation of this right. The thesis focuses on an impact of advocacy on implementation of the right to legal aid, role of courts regarding their duty to inform parties to legal proceedings. Last, but not least, there is a mention about other subjects participating on the implementation of the right to legal aid in the thesis. The end of the thesis considers the availability of legal aid in the Czech Republic, evaluation of the contemporary legal regulation of the provision of legal aid and with a view to the future

law there are described some possible measures which may be adopted to improve the present situation in day-to-day implementation of the right to legal aid.

Klíčová slova

právní pomoc, advokát, soud

Key words

legal aid, attorney, court